ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ Ս. Փ. ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

Ա. Վ.
Տ. Ա.
№ 165

ԸՍՊԵՐՋԱԿ

ՏԱՐԵՑՈՑՑ

Ա. Փ. ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

1932

ՆՈՐ ԾՐԱԳԱՆ Ը. ՏԱՐԻ

ԿԱԶՄԵՑ
Թ. ԱՋԱՄԵԱՆ

ՄԱՏԱՄԱՏԱԿԱՐԱՆ
Կ. ՊՈԼԻՍ
1891
Ա. ԱԶԳ. ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ե. Մ. ՍԻՒՆԱՆ
Կ. ՊՈԼԻՍ

AVO

Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնը եւ Տա-
ղեցոյցի Համբագրութիւնը կը վաստան իրենց սրտագին շը-
նորհակալութիւններն յայտնել Պոլսոյ եւ Արտասահմանի
Ազգային Մարմիններու ներկայացուցիչներուն եւ բոլոր այն
աշխատակիցներուն, որոնք բարեհաճեցան իրենց սիրայօ-
ժար մասնակցութիւնը բերել ներկայ Ծոբելեանական տար-
ուան հաւտրին, սատարելով Ազգին Գթութեան Տան։

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԿՆԻՔԸ ԶԿՐՈՂ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐՆ ԱՆՎԱՒԵՐ ԵՆ

AVO

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Հիւանդանոցի հիմնարկութեան Հարիւրամեակին կը զուգադիպի այս տարուան հատորը։

Ուզեցինք որ առաւելապէս ազգային դրոշմ կրէ ան, եւ անով մանաւանդ պատմութիւնը տրուի ոգեկոչումի քաղցր վայրկեաններ ապրելու։

Ամբողջ դարաշրջանի մը ոսկեղէն տեսիլը կ'անրջագծուի մեր դէմ, ամբողջ հորիզոն մը՝ հոգիական ձգտումներու եւ տուայտանքի, դէպի ուր դիմելէ է այս ժողովուրդը իր զոհողութեան ու բարութեան տենչերով եւ իր իմացական լոյսերուն ջերմութեամբը տոգորուն։

Բայց սրտառուչ այս խորհրդածութիւններու խուժումին առջեւ կանգ կ'առնենք, քնորոշելու համար նկարագիրը որդեգրուած ուղղութեան։

Տարեցոյցը կ'ոսկի մեր հոգեւոր պետերուն ընծայաբերած կուռ ու ներքողալից էջերովը, որոնցմով արժանի պանծացումը կ'ըլլայ այս դարաւոր Հաստատութեան մեծ Հիմնադրին՝ Գէղճեան Ամիրայի եւ անոր հետեւող Բարերարներու լուսեղէն հոյլին, որոնց հոյակապ ձեռակերտին վրայ հինէն ի վեր եւ այսօր ալ գուրգուրացած են ու կը գուրգուրան իրենց ազնուասիրտ յաջորդներն ու Հայ ժողովուրդը։

Ցետոյ ընդհատումի մը կ'ընենք, և կը բանանք բաժին մը, ուր քով քովի կու գան հարթուրելի նշխարներ անհետացող դէմքերէ։ Անոնց մէջ կան մտաւորականներ եւ հանրային գործիչներ, որոնք յառաջապահը եղած են սերունդներու, իրենց կեանքն ու նուիրումը խառնած են վերջին դարու պատմութեան. մեծ անձնաւորութիւններ՝ որոնց գրչէն ծորող գաղափարի կաթիլ մը բաւական է համակելու մեր սրտերը աղապատանքի սարսուռով։

Այս բաժինը պէտք է մշակուի եւ ընդլայնուի տարուէ տարի։

Մեր հոգիները այդ խնկելի մասունքներուն արտաքուրած յոյզերովը պէտք է արբենան։

Ցիշատակի թղթիկ մը յաճախ աւելի կը խօսի քան ամբողջ մատեան մը։ Ջանանք մոռացութեան փոշիներէն փրկելու եւ անոնց վրայ գուրգուրալու նախանձախնդրութիւնը մեղադրելի նախասիրութիւն

AVO

մը գուցէ համաբուի, կը բաւէ որ անոնց անժխտելի արժէքին գիտակցութիւնը եւ անոնց առթած հոգեկան հրճուանքը կ'ողողեն մեր էութիւնը, եւ էութիւնը ամէն անոնց որ մեզի հետ, այն խոր համոզումն ունին թէ անցեալն է որ կը խանդավառէ մեզ տակաւին, ա՛ն է որ կը ղեկավարէ մեզ, իր անգնելի արժանիքներուն գմայլելի հաւատքովն ու կենսունակութեամբը։

Հակառակ իր սուղ էջերուն եւ անոր հրատարակութեան սահմանուած սեղմ տեւողութեան, ջանացինք որ տարեցոյցը հետապնդէ իր նախորդներուն ուղեգիծը։

Հանրապետական թուրքիոյ յառաջդիմական վերելքը քաղաքակրթութեան բոլոր մարզերուն մէջ, պետական եւ ազգային կեանքի նոր ու այժմէական երեւոյթները, Հայաստանի եւ գաղութահայ կեդրոններու կենսունակութիւնը բնորոշող ձգտումները կը պատկերանան այնտեղ, մերթ մասնակի ու մերթ խոր դիտուած երեսներով։ Հիւանդանոցի մասը համառօտուած է, վասնզի, ցոգեվեանին առիթով անոր գարապատումը լոյս պիտի տեսնէ արդէն առանձին ուսումնասիրութեամբ։

Մեր աշխատութեան ընթացքին միշտ ալ նշմարելի ըլած ենք ջանադրութիւնը, անով ապահովելու մէկմէկու յաջորդող հատորներուն նիւթին ազերսը, զիրար լրացնող եւ ամբողջացնող բնոյթը։

Նեղ պակասեալ հնարաւորութիւնը, տալու համար նոյն ատեն զուտած ու համադրական արտայայտութիւնը մեր իրացական ու գրաբուեստական շարժումին, ատոր հաւասարապէս անթոյլատուէ գըտնուած են կանխապատրաստութեան անհրաժեշտ միջոցն ու տարեցոյցին էջերը։

Մենք ջանացինք քիչ մը աւելի խնամք բերել այս տարի, քիչ մը աւելի վոյթ՝ Ազգին Գիւութեան Տան Դարադարձին ընդ առաջ երթալու կանխահոգութեամբ։ Մեզ ոգեւորեց այն մտածումը թէ Տարեցոյցը յարմարագոյն ընդունարանն է, նախ քան ցոգեվեանը, ամփոփելու այնտեղ անդրանիկ կայծերը սրտի ու հոգիի խոյանքներու, եւ անկէ արձակելու դարձեալ ծիրանափայլ շողիւններուը ազգային կեանսունակութեան՝ դէպի գալիքը, լի յոյսերով եւ ակնկալութիւններով։

1 Սեպտ. 1931

Թ. ԱՋԱՌԵԱՆ

AVO

Ա. Ա՛Ա

ՀԻՒԱՆԴ-ԱՍՈՑԻ
ԴՐԱԴԻՐՋԸ

ՆՇԱՐՆԵՐ ԱՆՀԵՏԱՑՈՂ ԴԷՄՔԵՐԷ

ԳՐԱԿԱՆ-ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ
ԷՋԵՐ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՋԻՒՋԱՆ ՅՈԴՈՒԱԾՆԵՐ
ԵՒ
ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

25 Օգս. 931, ի Ս. Մակար (Կիպրոս)

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ
ԿԻԼԻԿԻՈՅ
ԱՆԹԻԼԻԱՍ - ԼԻԲԱՆԱՆ

Թիւ 2524/256

ՎԵՀ. Տ. ՍԱՀԱԿ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Ամենապատիւ
Տ. Մեսրոպ Ս. Արքեպսկ. Նարոյեան
ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՀԱՑՈՑ
Ի Կ. ՊՈԼԻՍ

Յուլիս 28 *եւ Հաւար* 3 *պատուական գրութեամբ կ'աւետիք որ երջանկայիշատակ Պետական Ամիրայի բարեգործութեան կոթողին, Ս. Փ. Սզզ. Հիւանդանոցի Հարիւրամեակը տօնելու կը պատրաստուի Սզզը։*

Այս տօնակատարութիւնը, որուն որ երախտագիտութեան պարտք մի է մեծանուն Հիմնադրին եւ անոր օրհնակից երջանկայուշ գործակիցներու, որ ժամանակին եւ տակաւ աւելցած պէտքերուն համաձայն դրուած հիմերի վրայ հոյակապ յաւելուածներ ըրին, նոյնպէս եւ աւելի անհրաժեշտութիւն էր բարեգործութեան ընդհանուր ստեղծ շրջանին բարեխոհութեան զգացումը վերարծարծելու համար։

Միակը չէ Պզմեան Ամիրային հիմնարկութիւնը յօդուս անկեալ, հիւանդի ու չքաւոր պատսպարելոց. շատ վանքեր եւ եկեղեցիներ փառազարդուած են Պզմեանի արտունէր յիշատակներով, ինչպես Կիլիկիոյ Մայրավանքը հայրապետական ծաւրագիի ձեռք մը զգեստով։ Պզմեան՝ առաքինի եւ բարեգործ հայրերու հարազատ զաւակ, իր վարքը ճանչցած ու վարակենդանացուցած է նախնեաց ոգին այնպիսի շրջանի մը մէջ, երբ աւերակոյտերու փոխուած հին անցեալի հսկայ կոթողները եւ երբ այդ աւերակներով հպարտանալու միխիթարութենին ալ զրկուած հիմ։ Այս իսկ պատճառով, մանաւանդ կապուտ կողոպուտ Հայրերու, նոյնիսկ Վանցատուր հին Աստուծոյն բարեհաճութենին, տիտան մի է Պզմեանի բարեխրատական հատատատութիւնը, զոր անմահացնելու համար Ազգին բոլորները ոգի ի բոյն կ'աշխատին այրի յուշակներով բաց պահել դժբախտներու եւ կարօտեալներու համակ։

Ազգի մը անմահութեան անվրէպ գրաւականն է բարեգործութեան ոգին, որուն իրական, գործնական ու կենդանի պատկերն է Հ. Բ. Ը. Միութիւնը։

Օրհնեալ եւ երիցս օրհնեալ ըլլան անոնք, որ բարեյիշատակ Պզմեանի հոգւոյ կ'ապրին եւ բիւրիցս օրհնեալ Բարեգործականը երկնող ու ծնանող նոր Պզմեաններու խնկելի յիշատակը։

Եղբայրական Սիրոյ ողջագուրմանբ,

Մնամ Աղօթարար

Տեառն Ք. Ց. Տէրտէրեան.

AVO

ՈՂՋՈՅՆ Ս. ՓՐԿՉԻՆ

Հիւանդ էի եւ եկաք զիս տեսանիլու (Մատթ. Իե. 36)։

ՀԻՒԱՆԴ կը ճանաչէ ՎԱՆԴՈՒԱԾ, իր ուժերը կորսնցուցած անձ։

Մարդոց համար ամենէն մեծ խոչընդոտը է մխիթարել իրենց ճմաններըը, անոնց ֆիզիքական ցաւերուն եւ տառապանքներուն մէջ։ Սփոփել հիւանդ մը եւ խնամք ու հետաքրքրութիւն ցոյց տալ անոր՝ չէ կրնար երեւակայել թէ ո՛րչափ կը խաչելէ զայն եւ յոյսեր կը ներշնչէ անոր։

Աւետարանի ամենէն մարդկային իրականութիւններէն մէկն է հիւանդութեան եւ տառապանքի հանդէպ ցոյց տրուած կարեկցութիւնն ու հոգածութիւնը։

Այս դիտակէտէն նայելով իրականութեան վրայ, կ'ըսենք թէ Հայ ժողովուրդին քրիստոնեական ազնիւ հաւատքին եւ բարոյական բարձր ըմբռնումներուն վեհաւուր կոթողներն են իր մարդասիրական հաստատութիւններ։

Ե. դարուն, Փաւստոս Բիւզանդ ա՛յնպիսի նկարագրութեան մը նիւթ լուած է Մեծն Ներսէսի կազմակերպած հաստատութիւնները Հայաստանի այլեւայլ կողմերը որ կարծես թէ Ի. դարուն մէջ ապրած առաջնորդ մը եղած ըլլար Ան։ Ընդհակառակն ասիկա պատմական շրեղ ապացոյց մըն է Հայ ժողովուրդին մէջ գործնականացած Աւետարանին, որ երկնաւոր Թագաւորութեան անախտ կեանքը կը խոստանայ անոնց որ կը մեղմացնեն մարդկային տառապանքներ, իրենց բոլոր ձեւերուն եւ փուլերուն մէջ։

Բարեյիշատակ Ցարութիւն Ամիրային քրիստոնեական եւ ազգասիրական ըմբռնումներէն ծնաւ Ս. Փ. ԱԶԴԱԳԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ, իր նախնական ձեւին մէջ, ասկից հարիւր տարի առաջ։ Այն տեսնենք, ո՛չ թէ փաղաքշելու համար,

AVO

ԱՆԹԻԼԻԱՍԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆՆ ՈՒ ԴՊՐԵՎԱՆՔԸ

Ա. վեհ. Սահակ կաթողիկոսի բնակարանը։ Բ. վեհ. Բարգէն կաթողիկոսի բնակարանը, հիւանդանոց, իսկ վարի յարկը մթերանոց, մառան, եւլն.։ Գ. Տեսչարանի մասը, դասարան, եւլն.։ Դ. Ս. Թարգմանչաց եկեղեցիին հիւսիս. կողմէն պատուհաններ։ Անոր վերեւ ննջարանը սաներուն։ Ե. Ն. տաղաւարները նընջարան էին որբանոցին։ Նկարին խորքը Անթիլիասի տուները։

Այս շէնքերը եղած են նախ թուղթի գործարան. 1922ին վերածուած են որբանոցի, իսկ 1930 Ապրիլէն ի վեր յատկացուած են կաթողիկոսարանի եւ Դպրեվանուց։

AVO

այլ իրապես գնահատելու համար հոգեւոր ազնուականութիւնը եւ ազգասիրական գործունեութիւնը անոր՝ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉ եւ ԲՐԻՍՏՈՍԱԶՕՐ տիտղոսներով կ'որակէին եւ կ'ողջունէին իրօք բարի եւ հաջահաւաս Ամիրաց, որ չէր ամչնար իր հաւատացեալ բլլալուն համար, որ եկեղեցւոյ մէջ ապիկ կը հագնէր՝ ցոյց տալու համար թէ ո՛րչափ խորհրդաւոր ստուգութիւն մըն է մասնակցիլ աստուածային փառաբանութեան եւ ժամերով զմայլիլ սրբազան երաժշտութեան վերացումներուն մէջ:

ԲԱԲԳԷՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԵՒ Տ. ՇԱՀԷ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Լիբանանի ծոցը, ճիշդ Անթիլիաս ի նտեւ, ժորահովիտ մը. անկիւնէն կը բխի սառնորակ, առատ ջուր մը, Անթիլիասի գետակը, որ առատ եւ ծորահովտին պարտէզները եւ դարձնէլէ եւրոպական ջադացք մը, ծով կը թափի, մասամբ անցնելով Կաթողիկոսարանի բակէն, յայն եւ մեծ մասամբ ծածկուած առուէ մը։ Կ'ըսուի թէ ոչ ոք ունի այս առուին ջրվէժը, որ Կաթողիկոսարանի բակին մշտամրմունջ երգիչն է միօրինակ։

Այս ջուրի ակնաղբիւրին մօտ, հովանաւոր ծառերու տակ, դպրոցի սրճակուրզէն օգտուելով, շունչ առնելու համար հոն գացած են Վ.Հ. Բարգէն Կաթողիկոս եւ Գեր. Շահէ Սրբազան 1931 Յունիս 13, Շբ։

Պէզճեան Ամիրա համեստ ձեռնարկ մը բաւ ասկից դար մը առաջ, բայց Հայ ժողովուրդը.— եւ ի սէր ճշմարտութեան պէտք է շեշտել եւ վեր հանել թէ մասնաւորապէս Կ. Պոլսի Հայութիւնը հետզհետէ զարգացուց եւ կատարելագործեց Ամիրային համեստ հասատութիւնը՝ ժամանակին գիտական եւ առողջապահական պահանջներուն համաձայն:

AVO

Ս. Փ. Ազգային Հիւանդանոցը, իբրեւ մարմնացումը Հայ ժողովուրդի հիսունհնական հաւատքին եւ ընկերային ազնիւ ըմբռնումներուն, հարիւր տարիներու ընթացքին, հաւատարիմ այլազան դժուարութիւններու, կրցաւ պահուիլ եւ կապուիլ իր հակատագրով Հայ ժողովուրդի հակատագրին, մնաց միշտ իբրեւ ԱԶԳԱՑԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ, որ այսօր ալ իր գոյութիւնը կը պարտի ժողովուրդի լուսաճներուն:

ՍՈՒՐԲ ՓՐԿԻՉ հիւանդանոց չէ միայն այլ նաեւ մարդկային կեանքի ճեղումներուն եւ տառապանքներուն Թանգարանը, որ կը կարօտի ազգային լուրջ խնամքի:

Բարոյախօսական տափակութիւն մը պիտի ըլլար միշտ կրկնել թէ մարդոց համար պարտականութիւն մըն է օգնել իրարու:

Մենք պիտի ըսենք թէ Ս. Փ. Ազգային հիւանդանոցը ո՛չ միայն Հայ ժողովուրդի հաւատքին կոթողն է, այլ նաեւ ամօր ազգային պատուին յուշարձանը: Անա թէ ինչո՞ւ համար Հայուն պարտքն է բոլոր չափ որ խախտի այդ կոթողը իր պատուանդանին վրայ եւ տժգունի փայլը այդ պատմական յուշարձանին:

Պետք է զուրգուրալ այդ հաստատութեան վրայ:

Մենք այս զգացումներով կ'ողջունենք դարադարձը Պզնեան Ամիրայի բարեհաւութեամբը ստեղծուած Ս. Փ. Ազգային Հիւանդանոցին:

Օրհնեա՛լ ըլլայ Հիմնադիր Ամիրային եւ Ս. Փ. ի բոլոր ԲԱՐԵՐԱՐՆԵՐՈՒՆ յիշատակը:

Կ'օրհնենք Ս. Փ. ի բոլոր Հոգաբարձուները, բոլոր բժիշկները, բոլոր հիւանդապահները, բոլոր ախոյատուները, հանգուցեալները իրենց բարի յիշատակներով, ողջերը իրենց գոհողութիւններուն եւ ծառայութիւններուն մէջ:

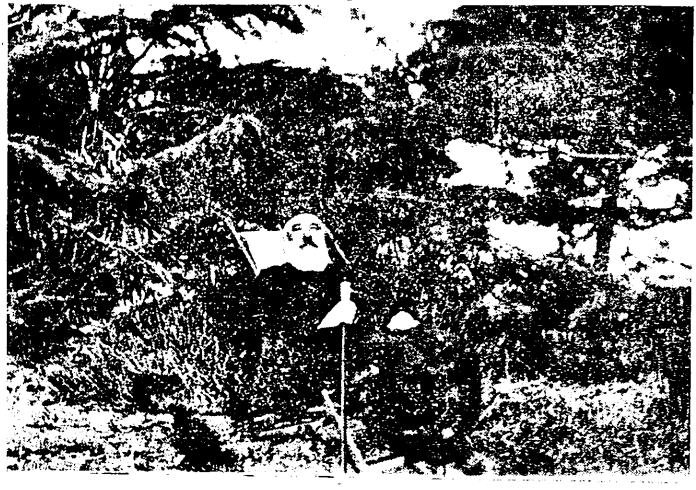
Կը մաղթենք բոլոր հիւանդներու բժշկութիւն, տառապեալներուն առողջութիւն եւ պատսպարեալներուն երկնային օգոստոս,

1931 Օգոստոս 10,
Անթիլիաս-Լիբանան

Մեսրոպ Արքեպ. Տէր-Մովսէսեան

ՀԻԱՆԴԱՆՈՑԻՆ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ

Յոբելեան մը հանդիսաւոր պանծացումն է բեղուն կեանքով ու բարձր նկարագրով անձի մը, կամ բազմապիսի արդիւնքներով ծաղկած ու ներզօր կենսունակութեամբ օժտուած Հաստատութեան մը։ Ոսկեքանդակ դրուագումը մտաւոր ու բարոյական այն վաստքերուն,

Տ.ՏՄԵՍՐՈՊ Ս. ԱՐՔ. ՆԱՐՈՑԵԱՆ

որ կը պսակեն ճշմարտութեան, գեղեցկութեան ու բարութեան Աստուածային Տաճարները։— Յոբելեանը խորհրդանիշ մըն է, գաղափարական յաղթանակ մը, ուր անձերը, անհատ թէ հաւաքականութիւն, կ'անգայտանան, եւ կը մնայ միայն հսկայ ու բարերար գաղափարական նուաճումը, զոր Յոբելեարները կրցած են ձեռք բերել ճշմարտին, գեղեցկին ու բարիին մարզերուն մէջ։

Յոբելեանի գերազանց յատկանիշը ընկերային օգուտն է։ Այլասէրը գաղափարապաշտն է, որ իր լոյս-միտքը եւ

AVO

ոսկի - սիրտը կը տարածէ ընկերային հաւաքականութեան վրայ, եւ որպէս ջինջ հայելի մը, իր հոգիին մէջ անդրադարձումը կ'զգայ մարդոց վիշտերուն ու վերամբարձ բաղձանքներուն։ Անշահախնդիր ու անձնազոհ է ան. պայման չունի, անխնայօրէն ապաս կը դնէ իր հոգեւոր եւ մտաւորական բոլոր ոյժերը, հրամայական պահանջի մը պէս։ Ան կը բարձրանայ եւ կը բարձրացնէ։ Այս սրտագրաւ հմայքէն զուրկ են կամապաշտները, որոնց կեանքը յոռի շրջան մըն է անդիմագիծ եւ ամուլ. թէ իսկ բախտին մէկ խօլ քմայքով ընչեղ ու տաղանդաւոր ըլլան, իրենց անձնասիրութեան վիզոսկրէ աշտարակներուն մէջ կը ծիւրին, քանի որ իրենց կը պակսի ընկերային հաղորդական ջերմութիւնը, որ աղբերակն է բոլոր մեծութիւններուն ու գնեցկութիւններուն։

Այսպիսի մարդասէր, այլասէր անհատականութիւն մը եղած է Հիւանդանոցի հիմնադիրը Պէզճեան Ամիրայ, որուն շքեղ դէմքին վրայ դարաւոր հեռաւորութենէ մը՝ ճաճանչագեղ լուսապսակ մը կը պսպղայ զմայլելի, ցոլքերով։ Ամիրայական սերունդի առաքինութիւններուն լիալիր մարմնացումն է ան. մեծատաղանդ եւ հոգեսէր, բարեսէր ու ցեղասէր, աշխարհիկ ճոխութեան եւ փառքի շլացուցիչ բարձունքին վրայ խոնարհամիտ ու ազնուական։

Հիւանդանոցի այս աւագ Ծոքելեարին միաղարեան շքախումբը ընտիր ընտիր դէմքերու հոյլ մըն է, բարեսիրութեան ու գթութեան անդաստանին մէջ բուսած չքնաղ ծաղիկներու նման, իրենց վառ գոյներով եւ արբեցուցիչ բոյրերով։

Գթութեան Տան պատմութիւնը հանդիսարանն է վեհ բարերարներու, որոնք թուրքիոյ քաղաքակրթական կեանքի յառաջապահ ուսումիրայ եւ սատար հանդիսացող տաղանդաւոր Հայեր են։ Հիւանդանոցի սրահը շրջապատող բարերարներու նկարները կենդանի ատեգրութիւնը կը կազմեն անոր։

Դարձեալ, Հիւանդանոցը որպէս Գթութեան Ցարկ եւ բարեսիրութեան տապարէզ, գերազանցապէս բարոյական դաստիարակութեան լուսեղէն կոթողը եղած է հայ ժողովուրդին։ Ամէն կարծր սիրտ սիրոյ ճառագայթով կը փափկանայ, ամէն անապայ միտք գթութեան ջերմութեամբ կ'ազնուանայ։ Բարեսիրական հաստատութիւնները, մանաւանդ հիւանդանոցները Աւետարանի իսկական դպրոցներ են, ուր սիրոյ, զոհողութեան, բարութեան ճշմարտութիւն-

AVO

ները կը սորվին մարդիկ եւ անոնց աստուածային քաղցրութիւնները կը ճաշակեն։

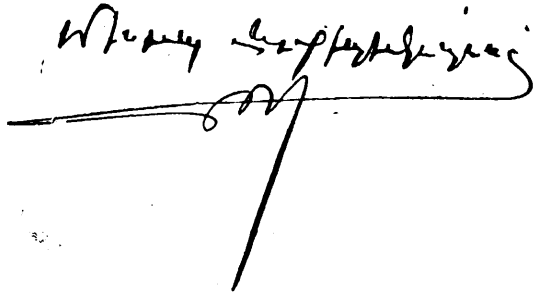
Ուրեմն, մեծագոյն Ցօրելեար-Բարերարը նոյն ինքն Հայ ժողովուրդն է, որ իր ոսկի արգանդէն ծնունդ տուած է մեծ Բարերարներու։ Հասարակ ժողովուրդը, որ ցեղի մը ադամանդ խարիսխը եւ անպարտելի ամրոցը կը կազմէ, իր սքանչելի զուարթաւառ նուիրաբերութեամբ պահած ու յաւերժացուցած է Թիւրքեան այս Տունը։

Համազգային դէպք մըն է Հիւանդանոցի Ցօբելեանը, որ պէտք է շահագրգռէ աշխարհի բոլոր Հայերը։ Ան Ազգին բարոյական մեծագոյն հարստութիւններէն մէկն է, գեղակերտ խորհրդանշանը իր հոգեկան կենսունակութեան։

Բազմահազար անոք, անպատասպար եւ հիւանդ ազգայիններ անոր սիրոյ կամարներուն տակ եւ մշտական գուրգուրոտ ծոցին մէջ գտած են սփոփանք, առողջութիւն, հոգածութիւն։ Պէտք է պահենք ու յաւերժացնենք մեր հայրերուն գոհար աւանդը։ Թրքահայը թէեւ իր կարելին կ'ընէ անոր գոյութիւնը տեւականացնելու համար, սակայն բաւարար չեն անոր տկար ոյժերը գթութեան եւ գիտութեան պահանջներու բարձրութեան վրայ պահելու համար զայն։ Հարկ է որ ամէն Հայ բերէ իր սրտագին լուման։

Ցօբելեանը ոսկի առիթն է հաւաքական ջանքերու եւ նուիրաբերութիւններու արդիւնաւորման, նշանակելի հիմնադրամով մը ապահովելու անոր նիւթական գոյութիւնը, եւ զերծ պահելու համար Ազգին Տունը բախտին դժպհի քմահաճոյքներէն։ Հիւանդանոցը Հայուն սիրտն է, գթութեան փորձաքարը. Հայը թող անգա՛մ մըն ալ իր հրաշալի կենսունակութեան ապացոյցը տայ։

Հիւանդանոցի հարիւրամեայ Ցօբելեանը պանծացումն է Հայ ժողովուրդին բարոյական մեծութեան, փայլուն Ցուշարձանը իր գոհաբերող առաքինութեան։

AVO

Ազգային հիւանդանոց

Ամբողջ դարու մը կեանքին մէջ, զոր Կ. Պոլսոյ Հայութիւնը ապրեցաւ Պէզճեանի թուականէն մինչեւ մեր օրերը, Ս. Փրկչեան Հաստատութիւնը կը մնայ մին այն պատկառելի մեծագործութիւններէն, որոնցմով կը յարատեւէ ժամանակի այդ հարիւրամեայ տեւողութեան վրայ իր պայծառութիւնը արժէքաւորող ժողովուրդին ինքնութեան զգայուն մը։

Տ. ԹՈՐԳՈՄ. Ս. ԱՐՔ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

«Հիւանդանո՞ց... բայց այդ անունը չատ գաղջ բառ մը չէ՞ արդեօք, համայնքի մը հոգիէն նայն իսկ թռիչք առած և գայն արտայայտող ճիգն ու ջանքը պատկերացնել կարենալու համար...»։

Արդար չէ ընաւ որ երկուանքի այսպիսի մեծութեամբ մը պզտորէ մեր խորհուրդը այս Հաստատութեան մտածումին առջեւ, մինչ սիրտերը ամէն կողմէ ահա իրեն կը դառնան, ընդքը դիտելու համար յոբելինական պատմութիւններու և աւանդութեանց սրտագրաւ այն հիւսուածքներուն մէջ, որոնցմով շրջանակուած է հիմակ անոր պատկերը։

Երբ ժողովուրդի մը բարոյական կեանքին կամ հոգեկան քաջութեան արժէքը վերլուծելու վրայ է խնդիրը, տուեալները ներկայացնող յիշատակարանները շատ աւելի

հարազատօրէն կրնան խօսեցնել անոր հոգին, քան արուեստի գեղանկար կամ քանդակապրճ տեսարանները, և բարձր յղացումի, հզօր ներշնչումեան և վսեմ ոճի ճոխութեամբ արուեստագործուած հատորները, որոնց մէջ զուարթ ու չէն վայրկեաններու խայտանքը կարծես կ'ապրի տակաւին։

Վասն զի — ո՞վ կրնայ ժխտել — վիշտն է վերջապէս կեանքին հանապազորդ և ամէնէն հաստատուն իրականութիւնը. ու մարդիկ կամ ազգերը, որոնք դիտակցօրէն և իրենց բարոյականէն իրենց մատուցած վէրքերով կը դիմագրեն անոր, կը կատարեն ոչ միայն ֆիզիքական օրէնքներով սահմանաւորուած բնականոն պարտք մը, այլ նաեւ հոգեկան ձգտումներու ստիպումովը հրամայական դարձած պարտականութիւն մը, որ առաքինութիւնն է արդէն։

Բայց որպէս զի վիշտին կամ ցաւին, այսինքն աչխարհի կամ նիւթին ներգործութեանց դէմ կատարուած ինքնապաշտպանութիւնը, իբրեւ գործ կամ արարք, կարենայ վերանալ մինչեւ բարոյական այդ բարձրութիւնները, պէտք է որ անոր մղիչ ուժին զսպանակները չարժին կրօնքին մէջէն, առանց որուն անըմբռնելի պիտի ըլլար արդէն բարոյականը։

Արդարեւ կրօնքն է որ բարոյականին կը հագցնէ նախ անանձնականութեան այն նկարագիրը, որ չահախնդրական նկատումներու վտքրկութիւններէն ի սպառ վեր կը բարձրացնէ զայն. յետոյ այնպիսի հեղինակութեամբ մը կ'օժտէ զայն, որ անոր սկզբունքները ալ անառարկելի պատգամներ կը դառնան մեր համար հաւատարակէս։

Բոլոր բարոյական — կամ նիթէ կ'ուզէք՝ այս ըմբռնումին աւելի մարդկօրէն գործնականացած առումովը — բոլոր բարեսիրական ձեռնարկներուն ծագումին, ընթացքին և արդիւնաւորմանը մէջ, աւելի կամ նուազ չափով երեւցած կամ հասկցուած կերպով մը, կրօնական ներշնչումի վիճակ մը կայ անպատճառ։ Ու Ս. Փրկչեան այս Հաստատութիւնը, Հայ ժողովրդական բարեգործութեան վերջին դարու ամէնէն պանծալի այս Տունը, այս տեսակէտով հետք բացատրութիւն մ'ըլլալէ, ընդհակառակն աւելի սրտառուչ գեղեցկութեամբ կը հաստատէ այս ճշմարտութիւնը։

Դիտեցէք թէ նա, որ, իբրեւ հիմնադիրը Հիւանդանոցին կը յղանայ ու կը գործադրէ անոր գաղափարը, և որ յետոյ,

մինչեւ իր կեանքին վերջին վայրկեանը, ոչինչ կը խնայէ անոր պահպանման եւ յառաջդիմութեան համար, նոյն այն Հայն է, «Բրիստոսազօր» Ամերան, այսինքն իր հաւատքին զօրութեամբը բարձր դիրքի տիրացած այն անձը, որ մասնաւորութիւն ունեցեր էր նախաձեռնողն ըլլալու Կ. Պոլսոյ Հայութեան եկեղեցական կեանքի բարեպաշտական կազմակերպութեան, պատրիարքանիստ եռատաճար Մայր Եկեղեցին կառուցանելով։

Դարձեալ, Հիւանդանոցի բարգաւաճման յաջորդ թուականները կը զուգադիպին Կ. Պոլսոյ ոստանիկ Հայութեան կրօնական կեանքի պայծառութեան զանազան չրջաններուն. այսպէս, Ազաւնի Մուճիանոսի, Մատթէոս Զուխաճեանի, Խրիմեանի, Վարժապետեանի եւ Օրմանեանի պատրիարքութեան տարիները, որոնք մասնաւորապէս Կ. Պոլսոյ եւ ընդհանրապէս Թուրքիոյ Հայութեան կրօնական եւ եկեղեցական կեանքի ամէնէն ծաղկեալ չրջանները կը ներկայացնեն, նոյն ժամանակ Ազգ. Հիւանդանոցի նիւթական եւ բարոյական յառաջդիմութեան տարիներն են։

Դիտեցէք, նմանապէս, թէ դիմութեան եւ սիրոյ խեաղին նուիրուած այդ պատուական Հաստատութեան բոլոր բարերարները, նուիրատուները, վաստակաւորները, եւ վերջապէս անոր պահպանութեան եւ զարգացումին սատարող բոլոր անձնաւորութիւնները, ամէնքն ալ, կրօնքի գաղափարին արժէքն ըմբռնող եւ հաւատքի քաղցրութեան ճաշակն առած սիրտեր են։

Իսկ ժողովո՞ւրդը... Հանրութեան համեստ, խնարհ եւ անանուն այն զանգուածը... ինչպէս հոս չյիշել ջերմ չահագրգռութիւնը եւ գուրգուրանքը, որոնցմով ան չրջապատեց միշտ բարութեան այս չարկը, որ օր մը անոր չի պակսեցաւ իր կարեկցութիւնը, եւ այրիի լումայով մօտեցաւ միշտ անոր գանձանակին, այսինքն անոր կապուեցաւ իր հոգիին բոլորանուէր փարումովը, անոր ըմբռնումին առջեւ կատարելապէս նոյնացնելով բարեգործութիւնը բարեպաշտութեան հետ, ու անոր աղաղակող պէտքերուն առջեւ կաթիլ կաթիլ աղբերացմամբ ծովացնելով սիրոյ չափ անհուն եւ օրհնութեան պէս անսպառ իր ողորմութիւնը, «առանց վիղոյ» եւ անթմբուկ մատուցուած այն տուրքը, որ սակայն անոր

AVO

գոյութեան թէեւ ոչ հանդիսագոյն բայց ամէնէն իրական և տեւական նպատակն ու ապաւէնն է եղած ապահովարար։

Այո, անկարելի է չընդունիլ. իր գոյութեան հարիւրերորդ տարեդարձին լրմանը, հակառակ անասելի դժուարութեանց, իր հիմերուն վրայ կայտառ ու կորովի կը կանգնի այս տունը, չնորհիւ բարոյական կեանքի այն ամուր սկըզբունքներուն, բարութեան և գութի այն մաքուր և մեզի համար թերեւս ալ ազգային դարձած այն զգացումներուն, զոր Աւետարանի կրօնքը մեր եկեղեցիին միջոցաւ սերմանած, մշակած և զօրացուցած է մեր մէջ։

Ազգային հիւանդանոցը, Հայ Ազգին ԺԹ.րդ դարու վերջին երեք քառորդներուն և Ի.րդին առաջինին բարոյական առաքինութեանց ամէնէն արտատուչ և կենդանի ապացոյցն է. իր վերքը իր ձեռքովը կապելու, տառապանքին դէմ իր միջոցներովը ոգորելու, իր մխիթարութեան ազբիւրը իր հոգիին մէջ փնտռելու գերահնար ճիգին, իր հոգեկան քաջութեան պատկերն է ան. քրիստոնէական հաւատքին հայ սիրտէն բողբոջած ամէնէն ազնուր և առոյգ ծաղիկը. ուրիշ բացատրութեամբ, կեանքի փոխարկուած կրօնքն է ան մեր մէջ։

Եկեղեցիներուն հետ, որոնք իր գոյութեան ընթացքին, հետզհետէ բազմապատկուեցան իր աչքին դէմ, Սրբավայրն է ինքն ալ, Պոլսահայութեան մխակ ու մեծագոյն ուխտատեղին, ուր Հաւատքը, Յոյսը և Սէրը, սիրտերու խոնարհին վրայ, ամէն օր, ժողովուրդին արցունքներովը միռոնուած փրկչի պատկերին առջև, ցաւած հոգիներու սփոփանքին և փրկութեան պատարագը կը մատուցանեն լուսութեան և պարզութեան մէջ։

Ասոր համար է որ ամբողջ դարէ մը ի վեր ամէնուս սիրտին մէջ բազմած է իր զգացումը, ու ամէնքս ալ սիրած ենք յաճախ — վերացնելով ընդհանուր անունէն — կոչել զայն ԱԶԳԻՆ ՏՈՒՆԸ. վասն զի հոն էր որ գաւառացի պանդուխտը կ'ամրագէր իր կսկիծն ու կարօտը. հոն էր որ ախտացեալ թշուառը կը գտնէր իր հանգիստն ու կազդուրը. մտամոլոր ջղագարը՝ իր անդորրանքը. տնանկ որբը՝ իր պատսպարանը և մտքին ու մարմինին անուշդը. անոթ ծերունին՝ իր հարուստ օրերուն խաղաղութիւնը. դժբախտացած մտաւորականը՝ իրեն ընծայուած հոգածութեան և

մեծարանքին քաղցրութիւնը. և ուր ամէնքս, ազգին բոլոր դասակարգերուն և չերտաւորումներուն ներկայացուցիչներ, և ժողովուրդ, տարին անգամ մը, կ'երթայինք ազգային և կրօնական ցնծութեանց օրհներգներով և կայթիւններով ոգեւորել վիշտի և տրտմութեան այդ մթնոլորտը, նոյն ատեն ամբողջ ազգին կարծես ողջոյնն ու սէրը աւանդելու անոնց, զորս տխուր դիպուածներ կամ բախտին չար քմահաճութիւնը բերեր մեկուսացուցեր էին հոն։

Ժողովուրդը, որ արժանապէս կը ծօնէ այսպիսի Հաստատութեան մը դարադարձը, էապէս ինքզինքը կը ծօնէ, կը ծօնէ իր բարոյականին անկեղծութիւնը, իր Հաւատքը, իր առաքինութիւննները, իր հոգիին լրջութիւնը. ցաւին և չարին դէմ մաքառելու իր ներքին ուժին գիտակցութիւնը... Երանի՛ իրեն։

Ազգային սիփհանքի և հոգեկան բերկրանքի պատեհութիւն մը պիտի ըլլայ յոբելինական այդ օրը ամէնուս համար, ու նոյն ատեն ազդարարութիւն մը՝ ազգովին և սրբատագին կատարելու անոր պահպանումին, չարունակութեան և առաւելագոյն յառաջդիմութեան համար մեր պարտականութիւնները. ու երանի՛ անոնց մանաւանդ, որոնք պիտի ուզեն հասկնալ այդ օրուան պատգամին իմաստը։

«Մահու դատաստան»ն և անմահութեան ալէկոծները պիտի երգուին, պիտի խունկ բուրվառուի, պիտի ճրագներ լուցուին այդ օրը անչուշտ անոր վաստակաւորներուն և բարերարներուն գերեզմաններուն վրայ, Պէզճեանէն սկսեալ մինչեւ Ունճեան, Կիւլպէնկեան և Յակոբեան. Ս. Փրկչի մատրան կչտին, մարմար տախտակի մը վրայ, մանրամասնեալ ցանկի մը մէջ արձանագրուած պիտի երեւին թերեւս բազմաթիւ անուններ բարեգործներուն։ Ու Պոլսոյ բովանդակ Հայութիւնը գունդ-գունդ պիտի դիմէ Նուբարական Յարկին հովանիին տակ, իր սիրտին հետ իր լուման բերելու Ազգին Տան դանձանակին։

Ես կ'ուզէի, սակայն որ ժողովուրդը իր աչքը ժամուն դրան կչտին բարերարներու այդ ցուցակին սեւեռելէ առաջ, Հաստատութեան սեմէն ներս դրած ատեն, փայտէ, պարզ խաչով ճարմանդուած դափնիէ կամարի մը ներքև կարդար նախ մագաղաթի վրայ տողուած քարուքեան սա պատգամը։

AVO

Քաղցած եի, հաց տուիք ինծի,
Ծարաւ եի, ջուր տուիք ինծի.
Դուրսն եի մնացեր, ներս առիք զիս.
Մերկ եի, հագուեցուցիք զիս.
Հիւանդ եի, այցելութեան եկաք ինծի.
Բանտն եի, եկաք տեսնել զիս։

Աւետարանի այս պարզ բայց անմահ խօսքերը, ամբողջ դարու մը երկարութեան մէջէն պիտի հնչեն անոր հոգիին խորը, իբրեւ իր բարոյական պարտականութիւնները կատարած ժողովուրդի մը խիղճին վկայութիւնը։ Վկայութիւն՝ որ որքան անցեալին համար մխիթարութիւն, նոյնքան ներկային համար աղդարարութիւն մը պիտի ըլլայ իրեն։

Թողէ՛ք որ Աւետարանէն առնէ ան այդ օրը իր սփոփանքն ու դասը։

Ոչինչ կրնայ այնքան մխիթարել՝ որքան Աւետարանը. և ոչինչ կրնայ այնպէս ուսուցանել՝ ինչպէս Աւետարանը։

24 Օգոս. 1931
Գահիրէ

ՕՐՀՆՈՒԱԾ ՍԵՂԱՆԸ(*)

«Կերան ամենեքեան և յագեցան, և բարձին զնշխարսն երկոտասան սակառի լի»։
ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Խորհըրդաւոր կոչունքի այն նուիրական ճաշէն վերջ,
Ուր Տէրն իր սէրը յայտնեց օրինակով մ'այնքան պերճ,
Ու երկու ձուկն ու հինգ հացն, աստուածահրաշ բազմացմամբ,
Ցիսնակ հարիւր քաղցեալց հայթայթեցին առատ ջամբ,
Երկոտասան սակառները կը մնային հոն տակաւին,
Հինգ հացերու կտորուանքովն ամէնքն առ լի գլխովին։

(*) Երուսաղէմի նորընտիր գահակալ Ամեն. Տ. Թորգոմ Ս. Արք. Գուշակեան խմբագրութեանս տրամադրեց իր այս գեղեցիկ և իմաստալից քերթուածը, անտիպ, զոր գրի առած է 1906ին և կարդացած Հիւանդանոցի Աւանդական սեղանին վրայ, որուն կը նախագահէր օրուան Պատրիարքը՝ հոգելոյս Օրմանեան Սրբազան։ Խ.

AVO

«Գաղտնի՛ք անլոյծ, թող հընծեծէ ստոյիկն անյոյզ իր սըրտէն,
Թո՛ղ իմաստունք աշխարհի խեռ մերժուտով միշտ պընդեն,
Թէ «մըտքի սին յերիւրանք կամ առասպել մ՚է այդ լոկ.
Ուր չի կըրնար հաւանիլ բանին օրէնքն անողոք»։

Ինըսան դարու տըքնութեանց մաքառումէն վերջ այնքան,
Նոյն ձայնն է որ այժմ իսկ դեռ միշտ կը հնչէ յաղթական.
«—Այն դաշտին մէջ ուր մըշակն է կամքը սոսկ կորովի,
Ուր կըրնայ մարդ չոր հողին փըշրել կոշտերն իւրովի,
Եւ ուր կամքին զըսպանակն է հաւատքին ոյժն անհուն,
Հոն էն վըտիտ ցորեանն իսկ պիտի լինի միշտ քեզուն։
Այն ընտանեաց ծոցն-ուր սէրն է սըրտին ժիր տընօրէն,
Ուր համերաշխ իղձերով ծնողք եւ որդիք համօրէն,
Կ՚ուղղեն իրենց նայուածքներն միշտ սիրոյ վեհ տիպարին,
Եւ հոգւոյ սերտ սեւեռումարբ անոր միայն կը փարին,
Հոն հեշտ է կեանքն, անկասկած, եւ դիւր կենցաղը մարդուն,
Կիրքերն՝ ըզգաստ, կամքն՝ ուժեղ, միտքը՝ գոհ, խիղճը՝ արթուն.
Եւ, ի պըտակ ամէնուն, աշխատութիւնն՝ օրհնըւած.
Դըռներն՝ հոն միշտ՝ հիւկրնկալ, սեղանը՝ միշտ բազմահաց։

Իսկ գըթութեան այս Տան մէջ, ուր գունդագունդ կը դիմեն
Փաղցր յոյսերով՝ դուժ բախտին հարուածեալներն հէք ամէն,
Եւ ուր հաւատքն առ Աստուած, սէր առ տըկարն, սէրն փըրկչին,
Սըրբամաքուր ըզգացմանց խունկ թեւերով կը թըռչին,
Ու հոգածուաց խնամքն անդուլ, վաստակողաց ճիգն անվերջ,
Չեն թողուր ոչ մէկ ձեռնարկ՝ ուռայն, ոչ մէկ ջանք՝ ըստերջ.
Ուր միտքն ու կամքն անվըհատ, սէրն հոգւոյն, թռիչքն հանճարին.
Բիւր դառնութեանց ընդմէջէն կ՚ուղղըւին միշտ ի բարին,
Ա՛հ, գըթութեան այս Տան մէջ, ամէնէն դոյզն իսկ քըրտանց
Տեսէ՛ք, ո՛րքան են շըքեղ արդեանց գործերն աննախանձ։
Հոս կ՚օրօրուի տառապանքն, կը հանգչի խիղճն ալեկոծ,
Կը մեղմանայ ցաւն հիքին, դիւր կ՚ըստանան սիրտեր խոց,
Աւազքինի ըղձանքներ, բարւոյն միայն միշտ ի սպաս,
Հոս ժիր կ՚ընեն կեանքը, լոյսն՝ անշէջ, եւ հացն՝ անպակաս։

Կրօնքի ծոցէն քըղխած սէր, տըկարներուն հզօրիչ դուն,
Որ քայքայուած սըրտին խորն կ՚ընձիւղես կամք եռանդուն,
Բազմացո՛ւր միշտ հացն առատ այս փըրկչանուէր սեղանիդ,
Խոց սիրտերուն մօտեցուր միշտ փըրկարար սպեղանիդ.
Երկոտասան սակառի լի սընունդովը թող միշտ
Երկոտասան հարիւրներ կերակրըւին հոս անվիշտ,
Մըխիթարուած՝ հաւատքի, սիրոյ անոյշ գըգուանքով,
Ինչպէս որ տան մ՚յարկին տակ կ՚ապրին եղբարք միմեանց քով։

Մայիս 1906
Եէսի Գուլէ

ՔՈՐԳՈՄ Ե. ՎԸՐԴ. ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

AVO

Անտիպ նշխարներ
Ամրեցնացող դէմքերը

Խրիմեան, տակաւին վարդապետ, Պրուսացի Թաթիքեան Պօղոս Պատրիարքին ժառուցեր է այս գիրը, ժամ առաջ գաւառ դառնալու համար։ Ազգանուէր հոգեւորականի բարձր կոչման գիտակցութիւնը կ'արտայայտեն իր տողերը։

ԽՐԻՄԵԱՆԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր,

եւ Ազգային Վարչութեան

Մեծապատիւ Ասեղնակալ Տեարք՝

Անխղճի բաան ամիսկը չրանայ, դեռ Խրիմեանին կը թախտի Պոլսոյ մէջ. մինչդեռ Մշոյ դժուարակնճիռ խնդիրն չնորհիւ արդարեան ատենին չուծաւ. այլեւս դատի կամ փաստաբանութեան կարեւորութիւն չկայր։ Բայց ես կը մտածեմ ինքնին եւ կը վարանիմ թէ ինչո՞ւ համար կարող չեմ վերադառնալ ի Տարօն կամ ի Վասպուրական, ուր երկուց նշանաւոր վանօրէից վանահայրութեան պաշտօն ի միասին ստանձնելով՝ պարտաւոր եւ պատասխա-

AVO

ևստու եւ Ազգին առաջ մեզ յանձնուած սեփականութիւնն ըստ արժանւոյն վարել։ Մեր յիշեալ վանքերուն կառավարութիւնն գրեթէ երեսի վրայ ձգուած, միաբանից խնամքն ալ գրեթէ առաւար մնալով այսօր կաւ վաղ միշտ ընդունայն յուսով կը սպասեն թէ պիտի գնամ եւ դեռ հոս եմ։

Կ'աղաչեմ, որ ըստ պաշտօնի պարտուց շնորհն ընեմ հարցանել եւ ստիպել եթէ թէ ինչո՞ւ հաւնար ոտնակոխել կեցած եմ ու կառոդ չեմ տեղես խլրտիլ. հարկաւ առանր պատճառներ կան, որ իբրեւ ծանրագոյն շղթայ մը պիրկ կաշկանդելով մինչեւ ցարդ զիս պանդխտութեան բանտին մէջ ժամեր եմ։ Սեւս այս արգելիչ պատճառներն արժան կը դատեմ իր ամեն հանգամանքներով պատմել բերանացի եւ խնդրել միանգամայն օր առաջ տնօրինել այն ձեռնհասս եւ հնարաւոր միջոցներն որ մեր վանք վերադառնալուն նպաստաւոր եւ ձեռնհասս են։ Ա՛յս խնդիրը թեթեւ չէ, այլ խոհս կարեւոր եւ ծանրակշիռ։ Երբ ազգային ներկայ միաձայնի նկատմամբ դժուարին հանգամանքի՝ ձշմարիտ կը խօսիմ, ո՛չ միայն Տարոնոյ վանիք, այլ եւ նոյն իսկ Վարագայ վանուց ութն ամեայ ձեռնարկութեանս հիմունքի եւ բարեկարգութեան շնորհն վեր ի վայր պիտի տապալին, այնչափ ժամանակուան վատնում եւ ազգին յոյս ի դերեւ պիտի երթայ։

Ուրեմն պատուական տարի, դուք որ խնամակալ եւ տնուչ կարգուած էք ամեն ազգային հաստատութեանցն, նախատեսելով հոգացէք ինչ որ պէտն է, քանի որ չէ ծանրացեր աղազայ խանգարման վտանգն։ Ես այն երկու վանականն գերդաստանաց վերայ կարգեալ տնտես մի եմ. որուն տէրն ազգն է, տնտեսն եւ տէրն ինքնադարձ պարտքով միշտ կապուած եմ։ Տիրոջ կը վերադարձ պէտք տալ եւ հոգալ, իսկ տնտեսին պարտքն է զայնս հաւատարմութեամբ ի գործ դնելով վանքերէն յառաջդիմութեան պատճառ ազգին ընծայել։

Ի Կ. Պոլիս. 23 Մարտ. 1865

AVO

ՆԵՐՍԷՍ ՊԱՏՐԻԱՐՔ

ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

Սիրելիդ իմ Միհանիկ.

Ես զքեզ կը ճանչեմ, դու բարի եւ ազգասէր ես. դու տեղ մը բռնած ես՝ որոյ տեղ մէկը չեմք դրած. դու միշտ ունեցած ես, ունիս եւ առաւելապէս պիտի ունենաս այն կարեւորութիւնը՝ որ Ջերազի յաւուկ է. մի՛ երկնչիր բնաւ. կանուխ կլողին չպիտի հակամիտիմք... այլ ազգային գործի մէջ քիչ մը աւելի համբերող եւ այլոց պակասութեանը ներողամիտ գտնուելու է...։ Արդեօք քանի՛ քանի՛ անձնասիրութիւններ ամէն օր զգուելու պարտաւոր եմք գործին համար... Մեծ գործի վրայ անցնողը մեծ հոգի կըրելու է, իբրեւ ժայռ արհամարհելով կոհակներն որչափ փրփրադէզ իսկ լինին...։

Քու ուղղութենէդ, աչալրջութենէդ, աշխատութիւններէդ շնորհակալ եմք ամենեքին. քեզ նայիմ, դեռ զրեթէ պատանի պիտի ծերանաս գործունէութեան ասպարէզին մէջ. դեռ մատաղատունկ՝ բայց պիտի ծառանաս, լայնանաս, տոհմարանաս եւ Խոսգիւղցի Ներսէսեան աշակերտի համբաւդ պիտի անմահացնես, ի մխիթարութիւն մեր հայրական սրտի։

Աստուած հետդ ըլլայ:

Աղօթաճուէր

1878 *Մայիս* 20
Գումգապու

AVO

ԽՈՐԷՆ ԱՐՔ. ՆԱՐՊԷՅ

Սիրեցեալդ իմ Զեռազ հմինէ,

Շատ կը յուսայի որ ըստ խոստմանդ երկտող գրովդ զիս ուրախացնես, տեղեկացնելով զիս ամենայն եղելութեանց որ յետ բաժանման մերոյ։ Այդ գիրդ՝ զիս շատ պիտի միխիթարէր հիւանդութեանս մահճին մէջ, յոր տառապեցայ բաւականէն աւելի։

Հիւանդանալ, ո՛րչափ ծանր բան. իսկ Փարիզի մէջ հիւանդանալ՝ ո՛րչափ դառն եւ անհանդուրժելի...

Աշխարհահանդէսը՝ մահճիս մէջէն պատուհանէս տեսնել, եւ հոն հազիւ թէ անգամ մը միայն կարենալ այցելե՛լ...

Վիկտոր Հիւկոյի ոտքը գնալ, կամ պէթհովէնի այնքան մօտ գտնուիլ, եւ հիւանդութեանս պատճառաւ չկարենալ զիրենք տեսնել։ Հազիւ թէ ապաքինած՝ փափաքիլ ուխտս ի գլուխ հանել, եւ ահա իմանալ որ քերթողութեան եւ պերճախօսութեան երկու արծիւները՝ ազատ օդ շնչելոյ համար խոյացեր են դէպի ի դաշտս եւ ի ծովափունս։

Ահա իմ տեսիլքիս ցնորքս ի Փարիզ, Սիրելի Զեռազ։ Բերթող ես դու, ուստի եւ կը զգաս այս ցաւոց խորութիւնը...

Պարտուց եւ պաշտօնի գերի, թողի զամենայն եւ այժմ եկեր եմ, ե՛ս անմխիթարս՝ անմխիթարագոյն սիրտ մը ափոփելու, եւ դողդոջ բազուկներովս՝ ծերունւոյ մը դիւդիւռն քայլերուն որ գերեզմանի վհին առջեւ կը դեգերին՝ նեցուկ լինելու։

AVO

Պիտի յաջողի՞մ արդեօք... Մաղթէ զայն սիրելի, վասն զի յուսահատ սիրտ մը ի յոյս վերադարձնելը՝ ծմեռուան մէջ գարնան զեփիւռն եւ բուրմունքները սփռել ըսել է։

Ի՞նչ կ'ընես այժմ, ինչպէ՞ս գտար մեր քաղաքը, մեր հայրենակիցքը։ Ի՞նչ է հասարակաց կարծիքն։

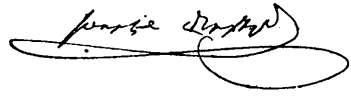
Կը խնդրեմ որ զիս մանակից ընես զգացմանցդ եւ մտածութեանց։ Բայց շուտով, սիրելի...

Յոյս ունէի որ Վսեմ. Օտեան էֆէնտին ի Փարիզ տեսնելու բարեբախտութիւնն ունենամ, ինչպէս աւետեր էր ինձ Նուրեան էֆէնտի։

Ա՛ս յոյս եւս ի դերեւ ելաւ դժբախտաբար... Մատո՛ Նորին Վսեմութեան զհաւաստիս անկեղծ սիրոյս եւ բարձր համարմանս։

Ընդունէ՛ դու եւս իմ ջերմ համակրութիւնս։

22 Օգոստոս 1878
Փեթերսպուրկ

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆԻ ՄԷԿ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԻՆ ԵՏԻՆ ԳՐՈՒԱԾ

Ցո՛ պլանաւ այդպէս յանդուգն ո՛վ մանուկ հերդ ոսկեթել
Ճակատդ ի բիւռ, այլ երեսօդ նն տարածուեր թուխ ամպեր.
Աճեիական հասակիդ մէջ ըսմարեցի՛ր դու արդէն...
Նայնդն ար յերկնից իջանէ եւ զի՛ խնդրես հուր վայլակէն.
Եւ մխարամածն այն ցնորութիւն, չըսաս մարդուն իսկ չէին,
Զալիս սրտիդ յուզեց վաղ բան վիշտերն ար բիզ ալ հասնին.
Ա՜հ, հօրարիդ վերջին ժպի՛տ, մի՛ դու որդեակ մի՛ այդպէս
Վարդն ու գոհար, լոյսն ու ժպիտ բու երեսէդ վտարես....

Գ. ՕՏԵԱՆ

AVO

ԳՐԻԳՈՐ ՕՏԵԱՆ

Ստեփան Փաշա Ասլանեանի Ողբերգութիւնը

Ազնիւ բարեկամ,

Ընդունեցայ պատուական նամակդ, որուն սակայն չորս էջերը նեղ չէին եկած զգացմանցդ բացատրութեան։

Թերեւս չուզես ասպարէզ տալ աշխուժիդ կամ զեղուլ սէրդ ի թուղթ, կամ թէ լաւ եւս՝ գիրկընդխառն խօսակցութեանց կը վերապահես ուր զգացմունք զգայութեամբ կ'արթննան ու յանհունս կը վերածնանին։ Եւ ասոր ալ ապացոյց մ'ալ այն է, որ երբ ամէնքը կը մեկնին, դուն կը սիրես դեռ մնալ ի միայնութեան Սաըբեարի, առանց ուշ դնելու ծովուն խոժոռ նայուածքին ու մտիկ չընելով հովուն սուլմունքներուն որ ձիւն եւ ձմեռ կը գուժեն քեզի։

Իսկ ես, ես ամառուընէ անտի խորշա'կը հարաւ զիս ու ա'լ չունիմ վախ ձիւնաքերը ցուրտ քամիէն որ առանց դպչելու կ'անցնի վրայէս ինչպէս նաեւ զեփիւռը գարնան։

Ու հիմա եկ՛ տես՛ նպարքոսը ու ըսէ՛ «իրաւցնէ հիւանդ է Օտեանը, առաւել քան զհիւանդ է մարմնով, հիւանդ է մտքով հիւանդ է սրտով, թողէ՛ք զինքն հանգիստ» գնա՝ ըսէ՛, զի ինչ որ ըսիր բաւական չէ հասկցնելու համար անողոքելի հարկը ուր կը գտնուիմ դեռ մնալու այս կողմերս մէկ քանի ամիս ժամանակ։

Երուանդը կը յիշես, նա ալ շատ անգամ քեզ, զի սիրահար է նշանաւոր անձանց։ Մի՛ կարծեր թէ առջի պէս իրօսրօմ կ'երթայ, այսինքն թէ միայն իրօսրօմ կ'երթայ, զի այսօր նորէն հոն էինք, այլ շատ համ կ'առնէ նաեւ թատերգութենէ ու Օքէրայէ. երկու անգամ գացինք տեսանք Միճիօճը, սրտաշարժ ու սիրուն օքէրա մը. նո-

AVO

ըէն կ'ուզէ երթալ՝ գացինք նաեւ տեսնել Ալէքսանդր Տիւմայի թատրերգութիւնը, Լուի Բլոնզ, ուր Մաշառէն սա'պէս համառօտեց իր քաղաքականութիւնը. «je suis attendre, je sais agir» եւայլն. սպասել մինչեւ որ ժամանակը գայ, եւ գործել երբ հասնի ժամանակը. այ'ս է նաեւ իմ սկզբունքս քաղաքականութեան. եւ այս ի պատասխան քեզի, Նուրեանին, Սերովբէնին եւ ամէնուն եւ որ ամէնուս սիրելին ու պատկառելին է։

Ակնուաշուք Տիկնոջ մեր շնորհակալութիւնն ու մեծարանքը ու բարեւներ Մաթիլտին։

7 Նոյ. 1878
Փարիզ

Սիրելի Երուանդս,

Զէ՛. չեմ բարկացած քեզի. հերիք է որ միշտ ինծի նամակ գրես. ա՛լ քեզի չեմ բարկանար։ Ուրիշ բանի մը համար կը բարկանամ. երբ ինքզինդ աղէկ չը նայիս, երբ առողջութեանդ համար պէտք եղած բաները չընես։

Միայն թէ սիրտս կոտրած է, սիրելի Երուանդս. վասնզի չկրցի ձեզ բերել տալ։ Այսպէս ահա՛ աշխարհի մէջ շատ անգամ մեր ուզածը չենք կրնար ընել. անոր համար է որ համբերութիւնը մեծ եւ կարեւոր առաքինութիւն է. պէտք է հիմակուց ինքզինդ կրթես ամէն բանի մէջ համբերող ըլլալու։ Համբերէ եւ աղօթէ միշտ Աստուծոյ, ինքզինդ Աստուծոյ յանձնէ. չյուսացած ժամանակդ ուզածդ կ'ըլլայ։ Բայց միայն աղօթելը բաւական չէ։ Աստուծոյ դէմ բան գործելու չէ. ի՞նչպէս կ'ուզես որ Աստուած լսէ մեր ձայնին երբ մենք առաքինի չենք ըլլար։ Դու, Երուանդս, աստուածասէր ես, աստուածավախ ես, նայէ որ ոչ միայն սրտով այլ գործքով ալ այնպէս ըլլաս ու մնաս միշտ։

Հօրդիկէդ նամակ մ'առի. թերեւս այսօր պատասխանեմ, թերեւս ուրիշ օր։

Ինչո՞ւ իմ Գոլսոյ գիրքերս բերել չի տար, զանոնք կարդալու համար. բոլորն ալ կարդաց լմնցո՞ւց մի։ Թող պատմութիւն կարդայ. շա՛տ պատմութիւն։

Քոյդ
ՕՏԵԱՆ

24 Սեպտ. 1882 Փարիզ

AVO

Ուսմունքը Օգտակա՞ր է թէ Վնասակար

Հանաքով չէ՞ հարցումս. ուստի կը խնդրեմ որ ոչ ոք ծիծաղի։

Ստուգապէս խօսելով մտքիս մէջ ծանր տարակոյս մը զարթած է, եւ լրջօրէն սկսած եմ այդ խնդրով զբաղիլ։

Բայց չըլլայ թէ «Հայհոյեցաք» ըսելով զիս անմիջապէս դատապարտէք եւ լսելու անարժան դատէք։ Ես վերացեալ սկզբունքներով չեմ խօսիր, այլ գործնական արդիւնքով կը չափեմ։ Ինչ օգուտ ինձի սուր եւ ճարտար պատճառաբանութիւններով ուսմանց օգուտը ապացուցանել, երբ աչքիս առջեւ հազար ու մէկ վնասներ կը տեսնեմ։

ՕՐՄԱՆԵԱՆ ԵՒ ՊՕՂՈՍ ՆՈՒՊԱՐ
(Իօր-Սահիի առջեւ)

Միթէ՞ իրաւունք չեմ ունենար գոնէ ես ինձի հետ այդ խընդրոյն վրայ խորհրդակցիլ։

Երբ որ կը տեսնեմ շատ ընկերական եւ ընտանեկան յարկերու մէջէն խաղաղութիւնը եւ հանդարտութիւնը վտարած, եւ շարունակ իմաստակական խնդիրներով հոգիները յուզուած, եւ կը լսեմ թէ շատ խոհական եւ պատուաւոր անձեր ախ ու վախով կը գոչեն թէ «Երանի

AVO

թէ նոր երիտասարդներ ուսեալ չլինէին,» միթէ՞ իրաւունք չեմ ունենար ուսմունքին օգտին վրայ կասկածելու։

Երբ որ կը տեսնեմ որ շատ մը անկարգ, ապօրէն եւ ըմբռստ վարմանց եւ արարոց տակէն, իբր հեղինակ յերեւան կու գան ուսեալ կոչուած դասակարգի անձինք, որ մեր կենցաղը կը թունաւորեն, որ մեր գործերը կը վտանգեն, որ մեզ կեղակարծ ապուքատներու դիմաց կը տանին, միթէ՞ չեմ կարող ես ալ ձայնակցիլ անոնց, որք ուսմունքի վնասներուն մունետիկ կը դառնան։

Երբ կը տեսնեմ խումբ խումբ նորահաս երիտասարդներ, որք ստորին պաշտօններէ եւ սովորական արհեստներէ կը խորշին, վասն զի ուսեալ են եւ լաւ պաշտօններ եւ բարձր գործեր չեն գտներ, վասն զի պարապ տեղեր չկան եւ վասնզի իրենք վատահութիւն չեն ներշնչեր, եւ երբ կը լսեմ ծնողքներու հառաչանքներ որոնք իրենց զաւակաց ուսում առնելով անգործ մնալնին կ'ողբան, միթէ իրաւունք չե՞մ ունենար ըսելու, այս ի՞նչ օգտակարութիւն է որ օգուտի տեղ վնասներ կը պտղաբերէ։

(Անհատական)

ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Տիեզերքը՝ Նիւթին եւ իմացականութեան միաբանութիւնն է։

Կեանքը՝ նիւթին գերագոյն նպատակն է։

Նիւթը եւ իմացականութիւնը միեւնոյն տիեզերական օրէնքով կը կառավարուին։

Շարժում եւ յառաջդիմութիւն տիեզերական օրէնքներ են որ յամենայնի կեանք կ'արտադրեն։

Գերագոյն իմացականութիւնը՝ տիեզերաց մէջ աւելորդ բան մը արտադրած չէ։

Անհուն անսահման տիեզերաց մէջ գտնուած աշխարհաց վրայ կեանք կայ, որոնց մէջ, մեր բնակած երկիրը աննշմարելի կէտի մը պէս է։

Ցաւակնութիւն չունենանք թէ տիեզերաց միակ առանձնաշնորհեալ զաւակը՝ մենք եղած ըլլանք։

Տիեզերաց սերտումը յառաջդիմութեան ազդակն է։

Սերտել տիեզերքը, ճանչնալու համար թէ ինչ եմք, ուսկից կու գանք, եւ ուր կ'երթանք։

(Ալպոմէ մը) **ԵՐ. ԽՈՐԱՍԱՆ**

ՌԷՓԷՈՍ

ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

(Իր երիտասարդութիւնը)

Ամենապատիւ

Տ. Տ. Մաղաքիա Ս. Արհեպ. Օրմանեան

ՊԱՏՐԻԱՐՔ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

Ամենապատիւ Սրբազան Հայր,

Լրագիրներէն տեղեկացայ որ Հոկտ. 24ի օրը բարեբաստիկ տարեդարձը, մանաւանդ թէ հասն եւ հիմզամեակն է եղեր Ձեր բարձրաշնորհ Սրբազնութեան Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ հարազատական հովիւական պաշտօնին կոչուած, որ եւ նոյն օր մեծ հանդիսութեամբ կատարուեր է ի Մայր Եկեղեցւոյ. Ձեր բարձր Սրբազնութեան Պատարագմամբ ու հարազատութեամբ։

Նոյն օրը ո՛չ միայն Ձեզ անձնապէս, որպէս բոլոր էք, յիշատակելի եւ հովիւական օր մ՚է եղած, այլ եւ ամբողջ Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցւոյն, որովհետեւ նոյն օրէն նոյն Սուրբ Եկեղեցին բախտ ունեցած է Ձեզ նման անձնական պերճախօսական մը ունենալու իր ծոցին մէջ եւ իր բիծերուն վրայ, որոնցմէ աճեի եւ այսր ա՛յնման անգամներ Ձեր հեռուէն հոգիով հարազատով փառաւորելի եկեղեցական եւ ազգային տօներն ու հանդէսները, Հաւատոյ վարդապետութիւնն ու Աստուածային բարոյականը պարզելիք, Հայ ժողովրդեան վիճակը լուսաւորելիք ու սիրտը բարձրացուցիք, գոհէնին հիացնելով Ձեր առնինաբանական հզօր կարողութեան ու Ձեր մեծաւոր բարձր ձիրքերուն վրայ։

Սրդարեւ Հայ Եկեղեցին ունեցած է իր իմաստասէր աստուածաբան Օձնեցիները ու Նիկերացիները, Լամբրոնացիները,

AVO

քայց, ամիսներէն խօսելով, ամուսնացած եմ ալ ո՛չ ցուցագ փառք ու պարծանք է Ա.Ցեր ունենալ ի Ձեզ արժանաւոր յաջորդ մը ամուսնացեր, ընտանեաց ու պերճախօս բարբառով ուսիրական կամարձերը որոտացնող եւ հզօրապէս ընդգրծող մխիթարու եւ արիւրու վրայ, այնպէս որ Ձեր Բարոգնիւրուն ունկնդրող ամէնքէն դժուարսահանցիւրուն ալ ամանչացուն ու կատարեալ գոհունակութիւնն ստացած էք, որոց ամէնուն ալ, չես ձեր բանից, վճիռը եղած է թէ «Ահա՛ ինչ որ պէտք էր ըսել եւ ինչ որ չպիտի կրնար ասկէ աւելի ամբողջութեամբ եւ ուժով քարոզել»

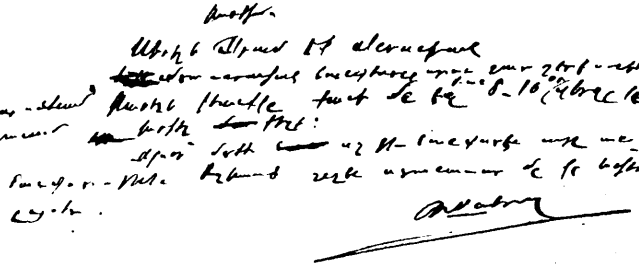
Ուստի, բարձրաստիճան Ս. Հայր, թոյլ տուէք որ եւ ես զամ գոհս մատուցիլ Ձեր Բարոգչական Ընդհանուրին ընդունելութեանց ու ո՛չ միայն խնդակցիլ Ձեր Սրբազնութեան ու մաղթել որ Հայաստանեայց Սիսեցիին բախտն ունենայ յիսնամեակն ալ տօնելու Ձեր ոսկեբերան քարոզչութեան, այլ եւ սրտագին ընդունակութեանցս հատուսիքը դնելու յոտս Ձեր Սուրբ Աթոռապետութեան՝ հոգեկան այն մեծ հանոյքին համար զոր ա՛յնքան անգամներ վայելած եմ ունկնդրելով Ձեր ճարտասանական բերանաւոսութեանց, որոց պերճ յորինուածքն ու հոգեհանգ ներշնչութիւնը չմնաց ու զմայլելի են արդարեւ:

Ընդունեցէք Հայր Սրբազան, խորին հիացմանս եւ երախտագէտ զգացմանս հատուսիքն, որով մնամ

Ձեր Բարձրաշնորհ Սրբազնութեան,
խոնարհ որդի

24 Հոկտ. 1904
Պէրպէրեան Վարժարան
Սկիւտար

Գ. ՉՕՀՐԱՊԻ ԱՆՏԻՊ ՄԷԿ ԹՂԹԻՆԸ

Սրուանձտեանց - Արծրունի Բանավէճը Խրիմեանի մասին

ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ ԵՊՍԿ.

1878ին Մշակի մէջ Գրիգոր Արծրունի կը հրատարակէ իր հնգց. հօր Գեներալ Ե. Արծրունիի մէկ գիրը, որ ծանր մեղադրանքներ կ'ուղղէ Խրիմեանի:

Ակնարկուած անցուդարձերու մօտէն տեղեակ, Սրուանձտեանց Վրդ. արդար ընդվզումով մը հետագայ նամակը գրի կ'առնէ, պատասխանելու համար հղած քննադատութիւններուն, ցայտնի չէ թէ այս նամակը ղրկու՞ած է Թիֆլիս եւ հրատարակուա՞ծ է Մշակի մէջ, Հաւանաբար իր մօտ մնացած է «յարաբերութեանց անկանոնութեան» պատճառով։ Միւս կողմէ թերթին հաւաքածոն ալ չունինք ձեռքի տակ, որպէսզի կարենանք ստուգել լոյս տեսած ըլլալը։

Խրիմեան Հայրիկի անցեալին վերաբերող եւ անոր անբասիր գործունէութիւնը մեղադրանքներէ զերծ կացուցանող պատմական այս նամակը կը հրատարակենք, զայն կորուստէ եւ մոռացումէ փրկելու ջերմ փափաքով։

Խ.

Մեծայարգ Պ. Գրիգոր Արծրունի

խմբագրապետ *Մշակ* լրագրի

ի Թիֆլիս

Անհրաժեշտ հարկ կը զգամք ներկայս ուղղելու առ Ձեր յարգութիւն, խնդրելով որ Ձեր ազատամտութեան և խմբագրութեան օրինաց համաձայն բարեհաճիք ի լոյս ածել «Մշակ»ի մերձակայ թիւերէն միոյն մէջը։

Յարաբերութեանց անկանոնութենէն ցաւ՝ է ասել որ մեր ձեռքը խիստ անուգան հասած է Մշակի 215 թիւը,

AVO

հրատարակուած 1878ին. մի տարիէ աւելի յետոյ մենք կ'ընթեռնուինք գայն։ Սոյն թուով հրատարակած էիք «Վաթագի և Նարեկի վանքերի գործը» խորագրով մի յօդուած, ներածութիւն մի գլխով Ձեր կողմանէ և ապա դնելով Ձեր հանգուցեալ լարեկիչատակ հօր բազմաթիւ թղթերից մի թուղթ՝ իւրաքանչիւր հայ հասարակութեան գործ, և ապա մի վերջաբան։

Գեներալ Երիմիա Արծրունին՝ որոյ կեանքի ու գնաւորութեան հանգամանքը Թիֆլիզի ամբողջ Հայոց քաջածանօթ է աւելի քան թէ մեզ, բայց որքան դիտենք մենք՝ նա իւր երկաթի հաստատամտութեան և լուրջ անձնաւորութեան հետ բաւական եռանդ ունէր կամ գոնէ իրաւունք կը համարէինք ասել այդպէս ցոյց տուաւ իւր քնիկ հայրենակից վանայ Ազգայնոց լուսաւորութեան սիրոյն 1861 թուին, երբ Խրիմեան Ս. Հայրիկը Թիֆլիզ կը գտնուէր։ Խրիմեանի ձեռք եղած կոնդակն, նորա հրապարակական քարոզները, նորա «Արծուի Վասպուրական» ամսաթերթը, որ վաղագայ վանքէն կը հրատարակուէր, նորա բացած Ժառանգաւորաց գիշերօթիկ վարժարանը նոյն վանքին մէջը, ուստի բաւական զարգացած աշակերտներ հասած էին, որք յայտնի էին մերձակայից, յայտնի էին և հեռաւորաց իրենց գրուածքներով որոցմով կը զարդարուէր Վասպուրական Արծուին, և այս բաները սկսելու և յառաջացնելու համար վանայ աշխարհի պէս մի մութ անկիւն ինկած և աղքատ ժողովուրդ ու վիճակ ունեցող տեղը, մեծաչան քրտանց և անձնուիրութեան յօժարող ճշմարիտ հայրենասիրի դժուարին գործ էր. ահա այս ամէն հանգամանքները նախ համբաւով՝ և ապա անձամբ իրենց մէջ տեսնելով Թիֆլիզի ազնիւ ազգայինք սաստիկ համակրուեցան Խրիմեանին, արդեամբ նկատելով նորա անձնաւորութեան մէջ հայրենակից չինուհեան անձնուրաց մշակութիւնը։

Ինչպէս խոստովանեցանք կանխաւ, արդարեւ Գեներալ Երեմիա Արծրունին ևս ոչ միայն անտարբեր չմնաց, այլ մեծ եռանդ ու համակրանք ցոյց տուաւ անձամբ առ Խրիմեանն և առ նորա նպատակն, իրրեւ զգացող և գնահատող։

Վանայ Նարեկի վանահայր Յովսէփ վարդապետն եւս միասին Թիֆլիզ եկած էր Խրիմեանին հետ, այն ժամանակ, և Տ. Մատթէոս Վեհափառ Կաթողիկոսէն արտօնեալ էր իւր

AVO

վանքին համար նպաստ հանգանակել, բայց և գործ ունէին Երիմեանի հետ միասին վարագայ և Նարեկայ վանքերուն սեփական կալուածոց հաշիւները կարգադրելու, զորս ուներն Թիֆլիզի մէջ, որոց բաժանորդ են վանայ Լիմ և Կըտուց Անապատաներն. այս գործը կարգադրեցին միասին նոյն վանքերու կալուածոց յատուկ տեսչին հետ։

Աւելորդ կը թուի երկարել մեր բանը բոլոր այդ թղթի պարունակութեանը պատասխանելու. բայց չենք կարող չի զարմանալ թէ ի՞նչ կը նշանակէ արդեօք իւր թուղթն սկսիլ վանայ վարագի կրակ ձգելէն ու այրելէն, որ տուղ ունեցէր է իւր յայտնելիք հանգանակութենէն 16 տարի յետոյ 1861-1877, ի՞նչ կը նշանակէ յիշել «Ռուսաստանի այլ քաղաքներ և Թիֆլիզը վանայ հրկիզելոց համար նուիրատուութիւններ անելը». եւ ասել թէ «ես պարտաւորութիւն եմ համարում այժմ չտապցնել այն բարի գործի գլուխ բերելը, որ վազուց էր սկսել յօգուտ վանի բնակիչների, բայց մինչեւ այժմ անկատար է մնացել»։ Ի՞նչ կը նշանակէ «առաջէն լեզուով գրել այդ թուղթը և ինչպէս երեւում է, դիտաւորութիւն ունենալ հրատարակել Ռուսաց լրագրում» այն ինչ այս թղթով ծանր ակնարկներ և բացայայտ պարտաւներ կային մի կամ երկոցունց յիշեալ վարդապետաց, «անվայել պատասխանատուութիւնք և առաջարկութիւնք կային, վանի ազգային վարչութեան»։ Կը կարծուի թէ բարեյիշատակ հանգուցեալն նպատակն է եղել իւր ջանքերը հասկացնել և հրկիզելոց նպաստին հետ՝ վարժարանաց եւս մի նպաստ բաժին հանել, բայց այդ թուղթէն ընթերցողն պիտի արհամարհէր վանայ հոգեւորականներն ու ազգային վարչութիւնը միանգամայն։ Ինչ որ Աստուած տնօրիներ, լաւ է տնօրիներ, և չնորհակալ են վանայ Ազգային Ջեմէ, Ո՛նոր Արծրունիդ Պ. Գրիգոր, որ Ձեր վերջաբանի մէջ ասած էք. «Ես իմ Հօր կարծիքի հետ բոլորովին համաձայն եմ որ գումարը հաւաքելու և նրան գործ դնելու գործը պէտք է յանձնուած լինի վանի Հոգեւոր կամ Ազգային վարչութեան կողմից ընտրուած մի հաւատարմատուրին և թէ՝ ցանկալի է որ կենդանի մնացած ստորագրողները տան փող իրանց ստորագրութեան համեմատ, իսկ մեռածների տեղ՝ նրանց ժառանգները։

Այս տեղը յիշուած «յայտնի անձինքներից մին», և իւրեւ կենսագրութեան արժանի կանք ու համբաւ ունեցող

AVO

մարդ՝ Երիմեանը կը հասկցուի. բայց յանկարծ մի անձին հետ խառնելով «մեր հոգեւոր անձինքներուն վարմունքի մի օրինակը, մի միանց մէջ եղբայր ձեւացնելով՝ միմիանց դէմ սեւ էնդրիգայ և որոգայթ լարելու և միմիանց բամբասելու ընդունակութիւնը», կը տարակուսի ընթերցողն և չէ՛ կարող որոշել թէ, ո՞ւմ կամ որո՞ց կ՛ակնարկէք այս գրելով, որոց աղբիւրը ցոյց կուտաք «նամակները», բայց չէք հրատարակեր. ուստի կը սխալին ոմանք հետեւցնելով Ձեր գրածէն թէ՝ Երիմեանն է եղած «էնդրիգայ և որոգայթ լարող» Յովսէփ Վ.ին. ուստի հարկեցինք վերեւ բացատրելով այս պարագան. և թէ ի՞նչպէս ինքն Երիմեան լինկած էր այլոց որոգայթը· իսկ «բամբասելու ընդունակ» եթէ Յովսէփ Վ.ին ակնարկէք, թերեւս իրաւունք ունենաք, որովհետեւ՝ ինչպէս յայտնի եղաւ, նա առանձին Դիւանբալին դիմեր էր և զրկեալ լինելն բերան առ բերան յայտներ է, անչուշտ խօսելով և բամբասելով զինքն զրկողին անունը, զոր վանէն եւս նոյն բերնով «նամակները» գրելով կամ դրել տալով։ Սակայն Երիմեանի «վարմունքը» հասարակական լինելով միշտ, իւր ձանքերը տարեգրութեանց ու լրագրութեանց մէջ անցած, իւր գործքերը յայտնի դրուած գիտէ ամէն մարդ։ Բայց Ձեր միտքը պարզել Ձեր իրաւունքն է այս խօսքի մասին, քանի որ այդ նամակները ձե՛ր ձեռքն են։

Ձեր գրած այս վերջին մասն՝ ոմանք այնպէս կը հասկանան թէ, դուք կ՛ակնարկէք Երիմեանին և իբրեւ «յայտնի անձինքներից մին» և իբրեւ կենսագրութեան արժանի կեանք ունեցող մարդ և մեւնոյն ժամանակ «իբրեւ սեւ էնտրիգայ և որոգայթ լարող» ցոյց կուտայ սա միւսին. իսկ միւսը, Յովսէփ Վ.ը իբրեւ «բամբասող»։ Այստեղ չատ պարզ չէ ձեր գրածի ոճը։

Թերեւս վերջինին իրաւունք՝ ունիք, վասնզի «նա մի քանի օրից յետոյ ներկայացեր է պատուական Դիւանբալին, և ասեր բոլորովին դուրկ է մնացած եղել միջոցներից», սա բանբասանք է. բայց միեւնոյն ժամանակ չէ կարելի երկուքն եւս մեղաւոր դատել, եթէ Երիմեանն ընդունինք թէ «սեւ էնդրիգայ և որոգայթ է լարել Յ. Վարդապետին, ուրեմն Յ. Վարդապետ բամբասող չէ եղած, այլ ճշմարիտն ասած. իսկ եթէ Յ. Վարդապետ բամբասող է դտնուած, ու-

թին Խրիմեանն անմեղ և ի զուր է դատուած. այս երկուքէն մինն է ուղիղ միւսը սուտ: Բայց եթէ դուք «գործի մէջ գտնուած գրագրութեան մասին» ասելով, ոչ թէ այդ հրատարակութեան թուղթը, այլ «Խրիմեանի գրագրութիւնը հանդուցեալ հօրդ հետ, հօրդ նամակները ուղղուած Վանի Հայոց ազգային վարչութեան անդամներին, և նոցա պատասխանները» հասկացնել կ'ուզէք, այդ ինչպէ՞ս իմանայ ընթերցողն, քանի որ իւր աչքի առջեւը չունի այդ թղթերը: Ի՞նչ կը լինէր եթէ պարզօրէն գրուած լինէր թէ ու՞մ կը վերաբերէր «էնդրիգան ու սրոդայթը», և ու՞մ «բամբասանքն»:

Գանք Գեներալին պատմած դէպքին: Դուք, ասացինք ու կը կրկնենք, եթէ Թիֆլիզ չէիք այն միջոցին բայց ամբողջ Թիֆլիզն իր տեղն էր. դեռ երէկ էր Խրիմեանին գալն ու դնալն. ամէն մարդ կարող է յիշել, և զարմանալ այդ թուղթի մէջ յիշատակուած այն «օտարոտի դէպքը» զոր կը նկարագրէ Գեներալն:

Լուսաւորչին արդէն նկեղեցի երթալու սովորութիւն չունէր. նա ուրիշներէ իմացած է եղեր թէ Խրիմեանի «ճարտար քարոզներ բազմաթիւ ունկնդիրներին գրաւում է», չատ ճշմարիտ է արդարև այս լսայց այդ փառքը որքան Խրիմեանին էր որ իւր հոգեւոր և ազգասէր ճառերով կ'զմայլեցուներ և կ'ոգեւորէր ժողովուրդը նոյնքան և լսողներին էր որ ընդունակ էին և ճաշակ ունէին ունկնդրելու և գնահատելու այնպիսեաց լսօնքերը: Այո, այն օրերը քաղքի ամենայն Հայոց այն որ մեր ասած հայն էր, անունը, կրպակները, և հրապարակները լի համակրութեամբ այդ վարդապետի անունը, քարոզը, ձեռնարկն ու նպատակն էր ասելու և լսելու միակ առարկայ ընկերութեանց մէջ, ուսումնականերց մէջ. նոյն օրերը գտնուած պարբերական ազգային հրատարակութեանց մէջ գովելի և արժանաւոր տեղեր գրուած էր, Խրիմեանի յիշատակը մի ընդհանուր չարժումն պատճառած էր. նորա ներկայութիւնը զրոյցի աղբիւր դարձած էր Թիֆլիզի մէջ, և փափաք՝ Ռուսաստանի հայկական այլ գաւառները:

Այսպէս անձն ծանօթ, գործքը ծանօթ, նպատակը ծանօթ և աշխարհի յայտնի մէկն ոչ ոք մինչեւ այսօր ասած ունի թէ՝ «հոգեկան հիւանդութեան նշաններ երեւցած են անոր վրայ»

AVO

այլ բան է թէ՝ տեղը կը գտնուին անձինք, որք ազգի օգուտը մտածողին խօսողին, և այդ օգտին համար քարոզողին ու աչխատողին «հոգեկան հիւանդութիւն ունեցող» կ'անուանեն։ Բայց թերեւս մի՞ամիտ է գտնուած Գեներալն ինչպէս ասացինք նա եկեղեցի գնացող, քարոզի ունկնդիր եղող չէր, պատմեր են իրեն, և նա հաւատացեր։ Խիստ յայտնի բան է թէ Խրիմեանը ի՞նչ պատճառէ «ստիպուեցաւ Թողուլ Թիֆլիզը» նա մինչեւ վերջին օրը թէ եկեղեցիները և թէ դրսերը խուռն բազմութեամբ սիրապատուած էր. չէ եղած երբէք մի օր տեղ, երբ նորա խօսած քարոզը լինէր «անկապ և անմիտ և այդ պատճառով «մի վայրկեանի մէջ բոլոր եկեղեցին դարտակուէր։» Ո՞ր եկեղեցին, ո՞ր օրը. ո՞չ տպաքէն անհաւասիկ կենդանի են Թիֆլիզցի հասնդուն և բանիբուն խումբ խումբ ուսումնականները ուսուցիչները, և ամէն կարգէ բան հասկացողները Խրիմեանի ունկնդիրները։

Այո, «նա ստիպուեցաւ Թողնել Թիֆլիզը» ոչ թէ «հոգեկան հիւանդութեամբ անկապ և անմիտ խօսքեր քարոզելուն» համար, այլ հոգեկան կորովութեամբ լսողաց միտքն ու սիրտը զարթուցանելու համար։ նա «ստիպուեցաւ Թողնել Թիֆլիզը», ոչ թէ «քարոզի ժամանակ մի վայրկեանի մէջ եկեղեցին դարտակուելուն» համար. ընդհակառակն՝ նորա գտնուած եկեղեցին խուռն բազմութեամբ լցուելուն և միւս եկեղեցիքը դարտակ մնալուն համար։ Պարզն ասենք, այն ժամանակուան վիճակաւոր գտնուողին և նորա հաւատախոհից «էնդրիգային ու որոգայթին» զոհն է Խրիմեան, որ յանկարծ հրամանաւ վեհափառ կաթողիկոսին ստիպուեցաւ Թողնել Թիֆլիզ. թէպետև չլռեցաւ նա այնուհետեւ Դանձակ, Շուչի երեւան, էջմիածին, Նախջեւան, Ադուլիս, և ապա Դաւրէժ, անտի վանը, ամէն ուրեք ճշմարտութիւն և ազգասիրութիւն, ազգային եկեղեցի, ազգային լուսաւորութիւն քարոզելով, ամէն տեղն էլ համակրութիւն և պատիւ ընդունելով։

Գիւներալը մեր ասածը կը հաստատէ, երբ կ'ասենք թէ «նա ինչ որ գրեր է, «ի լրոյ ասելո»։ Բանդի տես ի՞նչ կ'ասէ. «տարա՞ն նա արդիօք իր հետ եկեղեցիներում հաւաքած գումարները թէ ոչ, եւն., ինձ յայտնի չէ»։ Եկեղեցիներում գումարներ չեն հաւաքուած, այլ ամէն տեղ ստորագրու-

AVO

թեամբ բաժանորդ գրուած են «Արծուի Վասպուրական»ին, և նպաստ վարագայ վարժարանին. Եթէ տեղ տեղ աղահամ բոյր տուած են, նորա տուրքով ճանապարհի ևայլ ծախքեր տեղի ունեցած են. իսկ բաժանորդաց և նուիրատուաց անուանքն ու գումարները տոմարով նչանակուած են վարագայ վանքին մէջ հրապարակուած՝ վասպուրական Արծուոյ թևևիրուն մէջ, և այդ գումարները յայտնի է որ «գործ տրուած է միայն վարագայ վանքի վարժարանին և տպարանին ի պէտս։»

Տարիներ անցնելով՝ ազգը մի նոր անօրինութիւն տեսաց. յանձնել Խրիմեանին Մշոյ Ս. կարապետ վանքն ու ժողովրդեան թեմը. նա եւս յանձն առաւ յուսալով թէ՝ այնտեղ աւելի ընդարձակ ասպարէզ կը գտնէ իւր նպատակին. արդարեւ այնպէս պէտք էր լինէր, բայց հակառակ նորա այնքան տաբնեռով արած անձնուիրութեանց, աշխատութեանց, և կրած տառապանաց ու հալածանաց, սակաւ արդիւնք ունեցաւ չնորհիւ այդ վանքի հոգեւորականաց, թէպէտ հանեց այն տեղէն եւս աշակերտներ, հրատարակել տուաւ «Արծուիկ Տարօնոյ» լրաթերթ, զարթոյց ժողովուրդը, և անա վոխուեցաւ պատրիարքութեան պաշտօնին։ Բաւական երկար տարիներ անցան վարագէն մնկնելէն ի վեր, բայց նա զուր չ'անցուց այդ տարիները. ինչպէս քաջայայտ է բանասիրին և ազգասիրին, նոյնպէս բաւական երկար ժամ զուրկ մնաց վարագայ վանքը Խրիմեանին ներկայութենէն, բայց նորա բացակայութեան խնդ՝ չարունակեց վանքին վարժարանը, թէպէտեւ դադրեցաւ տպարանն և այլ՝ քաղաքական պատճառներով։ Այսքան տարիներու, պաշտօններու և ծառայութեանց միջոցին, ոչ ոք՝ ոչ առաջ և ոչ յետոյ տեսաւ նորա վրայ «հոգեկան հիւանդութեան նչոյլները», և այսօր վերադառնալով վարագայ վանքը՝ միեւնոյն հանդով կը հոգայ վարժարանը, կը կազմէ թանգարանը, հետամուտ է տպարանի գործածութեան, միեւնոյն ժամանակ՝ կրակով այրուած, սրով մաշած, տառապով լկուած ժողովրդեան միակ մխիթարար, ու յանձնառիչն է, իւր դէմած արտով, իւր գրիմանիչ ձեռքով, զուարթ և յուսադրիչ խօսքերով ու քարոզներով։ Գեներալ Արծրունեան թուղթը՝ երկու վարդապետներու, այսինքն Խրիմեանին և Ծովակիին համար կը յիշէ, թէ՝ «իրաւունք

AVO

էին ստացած Ս. Էջմիածնի Հայոց կաթողիկոսից յօգուտ յիշեալ դպրոցների (Վարագայ եւ Նարեկայ) դրամական նուիրատուութիւններ հաւաքելու, Թիֆլիզի և Շուշուայ Հայոց եկեղեցիներում»

Չենք կարող յիշել թէ Ծոմէի վարդապետին իրաւունք կամ կոնդակ տրուած կո՞ր Ս. կաթողիկոսէն՝ յանուն Նարեկայ վարժարանին Թիֆլիզ և Շուշի դրամական նուիրատուութիւն հանգանակելու. քանզի թէպէտ կար Նարեկայ մէջ մի վարժարան, բայց անհամեմատելի էր վարագայ վարժարանին հետ. թէ աշակերտաց թուով, թէ նիւթական և ուսումնական միճակով։ Բայց մեզ սոյն չէ նկատուելիր տալ, և ոչ մեր նպատակը՝ ընտանել Ծոմէի վարդապետի պատմոյն. նա արած էր՝ որքան կարող էր զղալ և որքան ուներ ճաշակ։ Նորա վարժարանը չունէր այն հանգամանքը, և ոչ ինքն՝ Խրիմեանի չափ հանդուրժողութիւն, ոչ գրական մարդ էր նա և ոչ քաղաքագէտ. նա մոլի էր մբռնացած. նոյնպէս մոլի Սիոնական և Թիֆլիզցւոյ։ Բայց Շուշի չգնացած՝ Թիֆլիզէն ուղղակի մեկնեցաւ Ս. Էջմիածին Խրիմեանի մեկնելէն վկնի, և անտի իւր վանքը։ Սակայն պիտինք որ Թիֆլիզի մէջ կը յաճախէր առանձին Գիներալ ե. Արծրունեանց. և նորա յատուկ խնամքն վայելել յայտնի է. Գիներալն ինքն եւս մասնաւոր ուշ ունէր Նարեկայ վանքին, որովհետև դա իւր մանկութեան կամ երիտասարդութեան օրերը մի հիւանդութեան ենթակայ լինելով. հօրը քեռի ուխտաւոր եղած է նզել Ս. Գ. Նարեկացւոյն և բժշկուել. իրեւ պարտավճար օգտակար կ'ուզէր լինել այդ ուխտին։ Ճշմարիտ է թէ՝ բարեյիշատակ Գիներալն երկու վանքերու վարժարանաց մի կալուած դնելու նպատակաւ անձամբ գըլուխ հանդիսացաւ մնծագումար հանդանակութիւն գրել տալու, որում հաճած էին երկու վանահարքը. և ինչպէս յանուանէ կը յիշէ իւր թերթին մէջ այն պատուարժանաւորագրողաց անուանքն ու նուէրները, և որոնց գումարը կը նչանակէ 5000 րուբլի, և կը յաւելու «առարկութիւնը կարող էր դեռ շատ երկար ժամանակ չարունակել և կարող էր հասնիլ աւելի էլ նշանաւոր գումարների, եթէ մի օտարոտի դէպք չկանդնեցնէր նորա ընթացքը»։ Եւ ինչ էր այդ զարմանալի դէպք։ «Վարագի վանքի վարդապետին (Խրիմեանին) Հայոց հոգեւոր իշխանութիւնը թոյլ էր տուել կար-

դալ Թիֆլիզի բոլոր եկեղեցիներում քարոզներ դպրոցի համար գումարներ հաւաքելու համար. նորա ճարտար քարոզներ դրաւում էին եղեղեցիներում բազմաթիւ ունկնդիրներին. բայց յանկարծ քարոզներից մէկի ժամանակ քարոզչի հետ պատահից մի դժբախտ դէպք, երևցան յանկարծ մի տեսակ հոգեկան հիւանդութեան նշոյլներ, և նա սկսեց անկապ և անմիտ խօսքեր ասել քարոզի մէջ, մի վայրկեանի մէջ ամբողջ եկեղեցին դարձակուռնցաւ: Այդ դժբախտ դէպքը սառեցրեց ժողովրդը դէպի վարդապետի քարոզները, և խախտեց նուիրատուների ջերմեռանդութիւնը դէպի ստորագրութիւնք չարունակելը: Քարոզիչը ստիպուեցաւ անյապաղ թողնել մեր երկիրը և վերադառնալ իր հայրենիքը: Տարաձ նա արդեօք իր հետ եկեղեցիներում հաւաքած դրամները թէ ոչ. գործ դրի՞ց նա արդեօք այդ դրամները միայն իր վանքին թէ երկու վանքերին. ինձ յայտնի չէ: Բայց Նարեկի վանքի վանահայրը մի քանի օրից յետոյ ներկայացաւ ինձ. խնդրելով օգնել նրան փողով, որ կարողանայ վերադառնալ իր երկիրը, որովհետև նորա ասածով՝ բոլորովին զուրկ էր մնացել միջոցներից. ևս օգնեցի նրան իմ սեփական միջոցներից»:

Դուք, Պ. Խմբագրապետ «Մշակի», հրատարակող այս թղթին և որպի այս թուղթի դրող Գևոնեարային. դուք այն ժամանակները բացակայ կը գտնուէիք Թիֆլիզէն, ուստի և ձեր անձին անծանօթ են այս հանգամանքները. բայց նորուն մեզ լսել թէ՝ պէտք չէր այդ աստիճան դիւրահաւան գտնուէիք այս դրուածոց, և յօդուածոյն վերջին մասին մէջ ասելիք Ձեր կողմանէ: «Գործի մէջ գտած գրագրութիւնն մասին՝ (ասելով), դա գուցէ ժամանակով հետաքրքիր կը լինի մի անձի համար, որ կարեկնայ մի քանի յայտնի անձինքների անուշտ կենսագրութիւնը գրելու. այդ նամակներից պատմական կը տեսնի մեր հոգեւոր անձինքների վարմունքի մի օրինակ. կը համոզուի թէ մեր հոգեւորականները միմիանց մէջ եղբայրներ ձեւացնելով մինչև ո՞ր աստիճան միմիանց դէմ սև էնդրիգանների և սրոգայթներ լարելու, միմիանց լամբասելու ընդունակ են»:

1879 . Աղօթարար

ՍՐՈՒԱՆԶՏՑԱՆՑ Գ. Վ.Գ.

AVO

Վասիլաւսի Աստուածաբան եպ.

Կործանիր մեծայուց Յովհաննուժոդովոյ

Ց. Իզմիրեանց Կեսակի

Ալէքսանդրապօլցի Լալաեանց պարոն Երուանդի գրական մի վաստակը «Ջաւախք»ը որ կը բաղկանայ երկու հատորէ եւ ունի առանձին տեսութիւն մը եւս այդ գաւառի վրայ, քաղեալ ի պատմութեանց, վերծանելէ զինի ահա կը վերադարձնեմ զնոյն պատկառելի Յովհաննուժոդովոյդ։

Տեղագրական մասին մէջ շատ կարեւոր տեղ բռնած է տնտեսականն, որ կարող է օրինակ հանդիսանալ մեր բազում տեղեկագրողաց։ Իսկ լճերու, բերդերու, եկեղեցեաց, քաղաքաց, գիւղօրէից, կրթական եւ հասարակական շէնքերու, հնութեանց, բնակչաց պատկերն ու լուսանիպերը, զորս զետեղած ունի գործոյն մէջը, մեծ առաւելութիւն մը կ'ընծայեն իւր ճաշակին եւ հմտութեան։

Ուզելով թէ լեզուն եւ թէ բարքն ու բնոյթը տալ բնակչաց Ջաւախքին՝ նկարագրել նոցա կրօնական, ընտանեկան կեանքն, շատ բան գրած է. մանաւանդ պակս չունի հատելի է ծննդական կանանց վերաբերող զրոյցները։

Ունի նաեւ մեծ քանակութեամբ պարերգներ, օրհներգներ, մանկական խաղեր, հէքեաթներ, սրախօսութիւններ, անէծքներ, եւլն. եւլն.։

Գործոյն մէկ մասն եւս կը կազմէ «Կարնոյ հայ գաղթականութեան պատմութիւնը եւ Կարնոյ գաւառին ու բնակչաց նկարագրութիւնը, դեռ չգաղթած։ Այս մասն քննութեան կոչմեր ունի, ինչպէս եւ ամբողջ մասերն եւս, բայց կը լինէր յայնժամ մեր գրածն երկար յոյժ։ Ըստ իմ կարծեաց այդպիսի ազգագրութիւնք իբրեւ հում նիւթ, պէտք չէ ենթարկել քննութեանց, այլ հրատարակութենէ

AVO

զկնի կարելի է ցոյց տալ նորա պակասն կամ աւելին, կամ սխալն, այս եւ այն բանասէրին կողմանէ։

Եթէ ներուէր ինձ, այնքան միայն կը նկատէի թէ՝ այդ տուար գործը կրնար բաւական թեթեւնալ թէ աշխատողին եւ թէ ընթերցողին համար. կը գտնուին այն բաներ որ թէ տպագրութեան եւ թէ պատշաճութեան չեն յարմարիր։

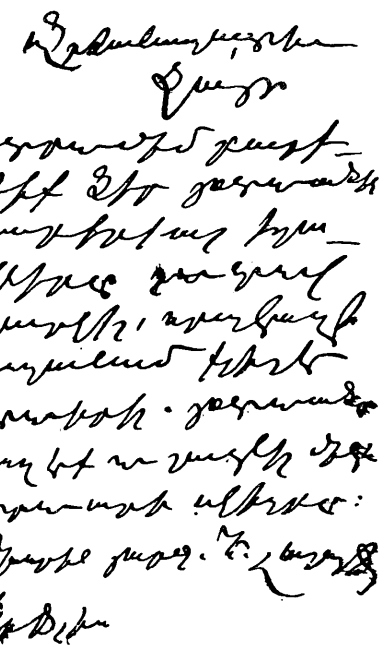
Այսու ամենայնիւ Պ. Լալաեանց եւ իր «Զաւախք» արժանի են քաջալերութեան եւ բարեյիշատակ Յ. Իզմիրեանցի մրցանակին. գործ՝ որ մեծ տքնութեամբ եւ երկար ժամանակ զոհելով ի գլուխ եւած է, եւ հայերէն նոր գրականութեան ընթիր նիւթեր եւ ոճեր կ'ընծայէ։

Մեամ աղօթարար

1891 Յունիս 24
ի Բերա

ՀԱՅ ՄԵԾ ԱՋԳԱՓԻԲ Ե. ԼԱԼԱԵԱՆՑԻ ՁԵՌԱԳԻՐԸ

(ՂՐԿՈՒԱԾ ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ.Ի)

ԵՐՈՒԱՆԴ ԼԱԼԱԵԱՆՑ

(ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻԾԵՐ)

Հայ գրականութիւնն ու մշակոյթը անցած տարի մեծագոյն կորուստն ունեցան Ե. Լալաեանցի մահով (28 փետր.ին, երեւան)։

Մէկ քանի գլխաւոր գիծեր կու տանք հայ անզուգական ազգագրին կեանքէն եւ արդիւնաւոր գործունէութենէն.—

Ե. Լալաեանց ծնած է 1864ին Ալէքսանդրաբօլ (Լենինական)։ Նախնական ուսումը կ'ստանայ Թիֆլիսի Ներսէսեան վարժարանը։ Կանուխէն կը նուիրուի Հայ Ազգագրութեան, իր այս միակ նպատակը իրագործելու համար կ'անցնի Եւրոպա եւ ինքնէվի համալսարանին մէջ կը հետեւի հասարակական գիտութիւններու։

Ե. ԼԱԼԱԵԱՆՑ

1894ին կ'այցելէ Վիէննա, ուր երկար տարիներ մատենադարանի հետազօտութիւններ կը կատարէ Միխիթարեանց վանքին մէջ։ Անկէ կը մեկնի Փարիզ, ուր կը յաճախէ Մարդաբանական վարժարանը։ Ցետոյ կ'երթայ Լոնդոն եւ հոն ալ կը վկայուի իբր մանկավարժ։

Խորապէս համոզուած եղաք, Լալաեանց կը վերադառնայ հայրենիք, եւ իր առաջին ձեռնարկը կ'ըլլայ 1896ին հիմնել իր այնքան համբաւաւոր Ազգագրական Հանդէսը։ Մեծ ոգեւորութիւն կ'ստեղծուի իր շուրջը։ կը վայելէ Խրիմեան Հայրիկի հովանաւորութիւնը։ Իր նախաձեռնութեամբ 1900ին կը կազմուի «Հայոց Ազգագրական Ընկերութիւնը» որ զօրավիզ կը հանդիսանայ Լալաեանցի։

Մինչեւ 1908 Լալաեանց ուսուցչութեամբ ալ կը պարապէր, բայց անկէ ետք ամբողջովին կը նուիրուի ազգագրութեան, կը շրջի գաւառէ գաւառ եւ մեծ ղոհողութիւններով կ'արդիւնաւորէ իր գիտական արշաւանքները։ Պեղումներ կատարել կուտայ եւ հնագիտական մեծ աւարով կը դառնայ Տփղիս, ուր 1905ին արդէն թանգարան մը հաստատած էր ձեռք բերած թանկագին առարկաներու պահպանութեան համար։

AVO

Ահա այս թանգարանն էր որ 1921ին փոխադրուեցաւ Երեւան եւ կազմեց հիմը արդի Պետական Թանգարանի ազգագրական եւ հնագիտական բաժիններուն, որոնց վարիչն էր մինչեւ իր մահը։

Այս զբաղումներէն դուրս Լալաեանց կը կատարէ ուրիշ կիտական հետազօտութիւններ։ Հայ գաւառներու ազգագրութիւնը մեծ չափով կը փրկէ կորուստէ։ կը հաւաքէ 847 հէքեաթ եւ բազմաթիւ ժողովրդական երգեր։

Լալաեանցի ամբողջական երկերուն թիւը կը յանգի 59ի։ Ասոնք իր Ակադեմական հանդէսի հաւաքածոյին հետ ահագին դանձեր են, զորս ան ձեռք բերած է զուտ իր անձնական միջոցներով։ Իրեն մատուցած ծառայութիւնը չպիտի կրնար գլուխ հանել հսկայ կազմակերպութիւն մը անգամ։

Ասոնցմէ վատ ե. Լալաեանց կը թողու ազգագրական նիւթերու ճոխ պաշար մը, անտիպ, որոնք հետզհետէ լոյս պիտի ընծայուին Հայաստանի Գերտհրատին կողմէ։

ՄԱՆԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

I

Գզտիկ սեւուկ մրջիւններ
Իրենց կլոր ծակին քով
Սըկէ, նըկէ փշուրներ
Բերեն, դիզեն արեւով։

Օրն ամառին արեւոտ
Կ'երթան հեռուն, հեռուն տեղ
Հատիկ, հունտեր եւ ծըղօտ
Կտցեն, կրեն միատեղ։

Ես կը սիրեմ մրջիւնին
Երթալ նայիլ տընակը
Կը սիրեմ միշտ օրն օրին
Գտնել իրենց քարբակը։

Մրջիւն մրջիւն սեւուլիկ
Ես ալ ահա քեզի պէս
Գործ մը կ'ընեմ պզտիկ
Որ մարդ դառնամ իրապէս։

AVO

ԹԼԿԱՏԻՆՑԻՆ

II

Լեռն ի վեր, լեռն ի վեր, տղաք լեռն ի վեր
Ամպին հասնինք լեռն ի վեր
Արեւը բռնենք լեռն ի վեր
Թիթեռ տեսնենք լեռն ի վեր։

Լեռն ի վեր, լեռն ի վեր, տղաք լեռն ի վեր
Մեղուն լսենք լեռն ի վեր
Հովուին սրինգ լեռն ի վեր
Այծեամ եղնիկ լեռն ի վեր։

Լեռն ի վեր, լեռն ի վեր տղաք լեռն ի վեր
Ապրիմ չապրիմն լեռն ի վեր
Նարկիզ, շուշան լեռն ի վեր
Կաքաւ, կկու լեռն ի վեր։

Լեռն ի վեր, լեռն ի վեր, տղաք լեռն ի վեր
Լուսինը բռնենք լեռն ի վեր
Համրենք աստղերը լեռն ի վեր
Աստուած տեսնենք լեռն ի վեր։

AVO

ՔԱՄԱՌ

ՔԱՔԻՊԱ

Ազնիւ բարեկամ Միհաս Չերազ.

Համարեա մէկ ամիս ասկէ առաջ Պ. Յակոբեանին ուղարկեցի նամակ և նորա հետ 100 ռ. (ուստի 10 ռ. խնդրել էի Ձեզ տալ Պր. Չալխուշեանի բաժանորդագինը)։ Եւ զարմանալի՛ բան. իսկ և իսկ այդ օրէն Պր. Յակոբեանը դադրեցաւ իր թղթակցութիւնն, որն լինէ անչափ ուրախութիւն կը պատճառէր, և այնուհետեւ ոչ մի տող չի առացայ նորանէն։ Այժմ ևս անբացատրելի հոգեկան տանջանքի մէջ եմ,—առացի՛ր է արդեօք նամակս և փողը, թէ ոչ ի՞նչ արկածք հանդիպել է ծրարին, և կամ ինչո՞ւ առանց մէկ էական պատճառի լռութիւն կը պահէ — ոչինչ, ոչինչ և ոչինչ չգիտեմ։ Արդեօք չի վշտացուցի՛ այդ ազնիւ պարոնին իմ չնչին լռմայով. արդեօք նա առաւել նշանաւոր գումա՞ր կ'ակնկալէր ինձմէն։ Եթէ այս վերջին ենթադրութիւնս արդարացի է, մի՞թէ նա չգիտէ, որ ես հարուստ մարդ չեմ, և իմ կենաց ապահովութիւնն թերեւս առաւել գծուծ է, քան թէ յետին խանութպանի կամ մի որ եւ է գիւղի քահանայի. ես ծանրաբեռնած եմ ամպլին գերդաստանով, իսկ տարեկան ռոճիկս մի չնչին գումար է։

Խնդրեմ Ձեզ, ազնիւ բարեկամ, յատկապէս տեղեկութիւն նորա հետ և իմանաք նորա լռութեան իսկական պատճառը. իսկ այս իմ ասածներս ամենամեծ զգուշութեամբ հասկացընէք նորան։ Ուղարկելով նորան այն չնչին գումարն, ես

AVO

Նորա վրայ ոչինչ պարտք դրած չէի, ոչինչ պատուէր կատարած չէի, այլ միայն բարեկամական ձեռք կարկառել էի ի հեռաստանէ քանի մի մանր մունր ծախուց համար, ինչպէս զօրինակ՝ կառքի վարձ, փոստայի ծախք եւն.։ Կրկին անգամ կ'ազաչեմ Ձեզ՝ անպատճառ տեսնուիլք հետը, խմանաք նորա անակնկալ լռութեան պատճառն և անյապաղ ինձ հաղորդէք։

L'Arménié-ն միշտ կ'ատանամ և մեծ ախորժանօք կը կարդամ ո՛չ մի, այլ տասնեակ անգամներ։ Հատարակաց կարծիքը այս է. ամենակարճ և ամենախոհեմ ճանապարհը այն է, որ դուք բռնել էք, ոչինչ երկբայութիւն չկայ, որ այդ ճանապարհով մենք առաւել չուտ եւ առաւել ապահով կը հասնինք մեր սուրբ նպատակին։ Մի՛ վհատիք, չարուշնակեցէ՛ք այդպէս ընթանալու ցվախճան։ Ուղեւրը սատցո՛ք։ Եթէ ապելու լինիք, խնդրեմ ո՛չ անուն և ոչ սուտ անուններ յիշեցէ՛ք։ Ո՛ղջ եղէք։

Փետրուարի 1, 1891.

Նախջեւան

ՄԻՍԱՓ ՄԵԾԱՐԵՆՑԻ ՁԵՌԱԳԻՐԸ

(Առնուած իր «Ինքնագատութիւն մը» անտիպ աշխատութենէն)

ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶ

Ազնիւ եւ սիրելի բարեկամ,

(Հրանտ Ասատուրին ղրկուած)

կը յուսամ թէ ստացած ես նախորդ նամակս։ Առանց պատասխանիդ սպասելու, կը փութամ գրել քեզ ներկայս, տարապարհակ վարելու համար զքեզ, վասն ներողամտութեանդ եւ անձնուիրութեանդ վրայ։

Այսօր պատիւ ունեցայ տեսնել Վսեմ. Սերվիչէն Էֆէնտին. յայտնեց ինծ թէ երէկ նամակ ընդունած էր իւր Գաբրիէլ որդիէն եւ տեղեկացած թէ հիւանդացած էր Օգոստոսի մէջ եւ ցարդ կը կրէր տկարութեան հետքեր, մանաւանդ աչքի կողմէ։ Պ. Դ. Սերվիչէնի սովորոյթն է ծածկել ծնողներէն իւր հիւանդութիւն եւ գրել յոյժ հակիրճ նամակներ։ արդ, Սերվիչէն էֆէնտին կը ցանկայ որ դու, ինծ բարեկամ եւ Գաբրիէլին ծանօթ, յանձն առնուս նեղութիւնն իրեն այցելու, տեղեկանալու իր կեանքի եւ առողջական վիճակին եւ ինծ տեղեկագրելու անյապաղ։ Կը խնդրեմ որ յատուկ ուշ դնէք իւր աչքի տկարութեան եւ հասկանաք թէ քանի՛ ժամ կ'աշխատի գիշերներն եւ ի՞նչ լոյսով, քարիւղով թէ մոմով։ Այս պարագայ այնքան կարեւոր է որ հայրն մտադիր է աստ կոչել

AVO

զաւակն, եթէ համոզուի որ իւր արդի կեանք կը պատճառէ այդ տեսութեան տկարութիւն։ Արդէն պիտի գրէ իրեն որ դիմէ մի մանագէտ ակնաբոյժի եւ իրեն հաղորդէ անոր տեղեկագիրը։ Վերջապէս, դու, սրամիտ եւ ընտանեսէր, հասկցար այն ծառայութիւն զոր կը խնդրեմ քենէ, եւ ապահով եմ թէ անտրտունջ պիտի կատարես աղաչանքս։

Գիտես թէ արդէն կը ցանկայի որ յարաբերութիւն հաստատես մի այսքան ազնիւ եւ տաղանդաւոր երիտասարդի հետ՝ զաւակ մի հօր որ եղած է մեր ազգի սիւներէն մին, որպէս ծանօթ է քեզ. ուրախ պիտի լինիմ եթէ այս առթիւ կարենաս հաստատել այդ յարաբերութիւն եւ մշակել բարեկամութիւն մի այնքան օժտուած երիտասարդի, հետ ում կը համակրիս դու եւ որ կը համակրի քեզ։

Անձկագին սպասելով պատասխանիդ, կը մնամ միշտ

Քեզ անձնուէր

Բերա, 15/27 Նոյեմբեր 1883

Ն. Զօրայ

ՀՐՈՒԱՆԴԱՆ

Ո՛ւր կը նայիս, մտանչենի ժա՛յռ ծովեզեր.
Ո՛ւր... դարերէ՛ ի վեր կանգուն հսկա՛յ անեղ.
Մտանչենի նայուածիդ երբէք, երբէ՛ք չո՞ւզեր
Դադրիլ մէկ հեղ...

Ովկէանու իշխա՞նն ես դու յաւերժապանծ,
Նստած գահուդ վրայ զար անդունդիդ խոկ կը ճանչեն..
Միթէ Նյգ՝ ոսկի՛ դէմ ճակտիդ բազ, ծրենալ բախտից
Իւր ճառագչեն...

Եամ միթէ անո՛ւր Ովկէանն ի բե՛զ միտչէ, հեռուստ,
Միտչէ ոտքե՛րդ՝—որ կը ծակեն աւազն ու ծփանք
Ի՞նչեղ հանգչիլ ի կող վրիդ, ուր անի բուստ,
Իբրեւ զորգ բանգ...—

AVO

Միևնիւ ոտի՛րդ, ասեմ, միւր բոլոր ալիս գլուխ,
Որ խո՛ր ըսկմամբ առաջ ճոպա տալ պա՛դ վրսեմ...
Ա՛հ, ես հանդէպ, հնազանդ՝ այլ մի՛ հ, միշտ կը լռէ՝
Ովկիան ցրսեմ...

Քանի՛ անգամ, ախո՛ս, սեսա՛ր արդիօք խնդիս,
Ոտիցդ առջեւ փերի՛ն ի խո՛ւլ շառաչ, անէր
Ու ամպի նուռս մ'ար ինձ անէծք աքի՛ւ
Վրիէն հնէր...

Քանի՛ անգամ, բանի՛, ո՛ ժայռ, նու մ'ուղեւոր,
Մառայլ մրրկին արհաւրաց մէջ մօսեցաւ ինձ...
Ու խոյս տալու անզօ՛ր... առլե՛ց հոն, սահաւո՛ր
Ու ապիկէզ. .

Մրռայլամած ես դէմքն արցունք տեղա՛ց երկէ
Այդ աղեխց առաջ, ո՛ ժայռ հրակայական...
Ի՛նչ... պի՛նդ կեցաւ նայուածդդ ու սիրտ յայդ
դիւրաբեկ

Նաւուց կախաւ...

Վա՛ռ հրաւիրան... բանի՛ անգամ, արդիօք, ամօրն
Աբեղաւոր լրտուիներուց մէջ, խանչ մի յուղարդ,
—Զոր գիտերին մէրկին բրաւ վաղ ծովամոյն,
Թշնա՛մ ճառագ...—

Ի լիր՝ հասաւ ես մօտս... գրկի՛ց դպճիզ... ու վեր
Սողաց ուժով... կառնաւ վայրի բոյսի մ'լիրաճ,
—Որ ապառամ կոպիս վրաս մեռնիկ ցրցուէր.—
Անդունդի՛ն վրաճ...

Ու երբ յառա՛չ տանիլ փորձէր ելլեւ այն պրծուար՝...
Ձուզեցի՛ր դու. մշտնջենի ժա՛յռ անհիպիս...
—Ախո՛ւ մացառն... ինկա՛ւ ի ծով մարդն ալ բռնաւոր
Ու նրա անհնա...

Ի՛նչ կը փնտռես, ի՛նչ անսահման այդ ճայռածիդ.
Անդունդներուն մէջ գո՛վ արդիօք, հեռի՛ն, հեռի՛ն...
Սիրահա՛ր մ'ես անգրուելու, սիրե՛ս ըզծով
Գոռ բէ լրանի...

Սիրե՛ս այդ վի՛հ անհուներին յաւերժական
Ծո՛վն... այո՛ է զի մի՛շտ հո՛դ ես, անշա՛րժ կամ
պի՛ծ,
Ու կը ճայիս միա՛յն անոր...— իրեւ իշխան՝
Առ մի բամիս...—

Այլ ի՛նչ կ՚ըսեմ, ո՛ հուսացեալս, ես՛ս, ես՛ս սակայն,
Անհգրուպիւմ,—ծով, հորիզոնիմ, ինչ կը պատճն,
Եր սիրո՛ն զինչ... զի պարեէ՛ ի վեր երկայն՝
Ջինչ կը դիտեն...

Չ՚իւր համբուրիւ յաւիտենի՝ ծվկէացն ալ լուրթ
Եր համբուրէ՛ զիեզ մեռմ պէօք խաժ ու բախտից...
Անդո՛ւցդն է որ հետուստ կ՚երգէ խոռվարհուրդ՝
«Հսկա՛յդ ափսից...»

Չի օդաչու իւր ճամբուտաց հոյլ ճորաթի
Այլգն ի համբոյր ճախ ու՛ ճակատն առամէ վար...
Ու վերջալոյս դեռ ճայի՛ ինչ ուրջ պատի
Վիշեր դանդաղ...

Ի՛նչ ես դուն... Ա՛հն ալ ինչ սիրէ. հրսկա՛յ լրտուն...
—Ոսկիդ առջեւ տառապածայն փրփրի ծով մռայլ.
Ետնի՛ ճակտի՛դ դէմ վառի. յանկա՛րծ տղան սար-
սառն

Ծրփանի յիւր փայլ. ։

Ու կամ... գլխո՛յդ վերայ ճախէ բռի՛չ չարաչուխ
Անգիդ՝ մ՚ոյր խաժ աեւեռին բիրտ ծիսանիին վրան...
—Հոն, ջուրդ ի ծուի մի դի՛ խաղայ, լուռ, անընդ-
շուկ...—

Ի՛նչ տեսարան...։

... Ոայդ մինչ այսպէս, ո՛ հուսացեալ մտցիչներն,
Ահն ես Անհուն ի ինչ այնման սիրով յառիր՝
Ես՛յ ար, սիրով մ՚ար ո՛չ երբէք կը ծիջանի՝
Ինչ կայ լրտին...

—Մի՛ շտ, վերջալոյսն երբ գիտիդն ճերկէ հետո՛ւն,
Մինչ կապուտակ, ամայի՛ ատուերբ երեկոյին
Ծաւիրապատող անկինն ի պա՛զ ծովուն ճիտհուն,
Լռութեամբ խորին...,

Ամն, հերճն ի ծուի, զայ մեղամա՛ղձ հայցուածով վեհ,
Ետնիդ ինչ չեզ, ճայիդ ծովուն, ճայիդ ատեզդ...
—Խոհերդա՛ր ժայռ դու, այդ անձ գիտե՞ս, ո՞վ է...
—Մի բանաստեղծ...

12 Սեպտ. 1891 ԻՆՏՊ.

AVO

Ա. ԵԳԻԱ(*)

Շատ տարիներ առաջ Ոսկեղջիւրի մենաստանդ եկած էի, պատանի գլուխս առջիդ խոնարհելու, ոտքերուդ առջեւ ընծայաբերելու քեզ տղու քնարս։ Դուն տուընջեան քանդ կը նիրհէիր, եւ ես սրտատրոփ կ'սպասէի լուռ դրանդ բացուելուն. եւ ահա երեւցար ինծի ճերմակ ցայգազգեստով, կարծես լուսահանդերձ, աչքերդ խորհրդածաց ու սիւսիռուր, մեայլ մազերդ ճակտիդ վերեւ բոցաբերձ, շուրթերդ առնաշնորհ մօրուացդ մէջ նուաւաւո, կերպարանքդ սուրբ. եւ առաջնորդեցիր զիս խորհրդանուէր սենեակդ, ստուերամած ու ճառագայթալիր տաճարդ որու պատուհանները խաժ ու ծիծփուն էին խարշափող ծառերով, եւ որու պատերն հոծ ու զեղուն էին մատեաններով, աշխարհի ու դարուց մատենագրութեամբը, եւ ուր միայնակ կ'ապրէիր դուն, ունկնդրելով այրիդ որմերէն մարգարտացող երկնակայլակ խմաստներու, ու պատասխանելով անոնց արցունքներովդ ու աւաչներովդ, բնակիչդ ու քուրմդ աստուածաշունչ Մտքին որ մոգական պատերէդ կը սօսափէր քեզի։ Հոն, զիս ընդունեցիր, ու գիտասիրտ համակրութեան ու մեծանձն յարգանքի խօսքեր ինծ ըրիր. ո՛հ, մենաստանդ ինչպէ՜ս արդարեւ նուիրուած էր գերագոյն Բանին։ Եւ հոն, սիրելի Եղիա, ինծ անո՛ւշ քերիր, քիւրեղ անօթով ու արծաթ դգալով...։ Ամենազգայ ամենախոհ մտածութեանդ, ամենասէր գութիդ հո՞յզն էր այն. շուրջդ յաւերժակեաց մարդկային իմացականութեան մե՞ղրը. ամենապարփակ դաբերիդ միւռո՞ն էր, որով զիս հաղորդեցիր։

Տ. ԶՐԱՔԵԱՆ

Ո՛վ գերաշխարհիկ ոգի, որ բոլոր տոհմիդ ալ տուիր սրբարանիդ հրանշոյլ անունդէն, քիւրեղանշոյլ էջերովդ ու արծաթահունչ պերճախօսութեամբդ, որ Մտածումն ու

(*) Գրի առնուած է Ե. Տէմիրճիպաշեանի մահուան առիթով։

AVO

երգը մատուռակեցիր մեզի, ա՛լ լմնցա՞ւ դերդ. եւ իրօք դիա՞կ մ'եա դուն, կո՛ր դրապաշտ դանդխին։ Անհուն անմարդածայն անդունդէն ուր կը սուզիս լծուերդ ծալած, եւ այքերդ վիակ, քու ցկեա՛նս հառաչած խաւարանդորր ու անծանօթ երանութեանդ ահա այլեւս հասած, չե՞ս դառնար ու երեւա՛ր անգամ մը մեզի, վիհին եզերք կեցած սրտաւորմի ու թշուառ կրասերնեորդ, ո՛վ լուսեանդերծ ու բոցագէս Եղիա, եւ հանդերձեալէն բա՛ռ մը, քա՛ղցր ու ափոփիչ բա՛ռ մը չե՞ս ըսեր. Խորհուրդին շաբաթէն, Յաւիտենութեան հաշշաւենիէն, դգա՛լ մը, Աստուծոյ անուշէն պուտ մը չե՞ս տար մեզի....

9 Յուլիս 1908

Տ. Զարդարեան

Հայտնի է Էմմա Մարտիրոսյան

Տեր Ս.

Ես [illegible] "Ես [illegible] գրուեան [illegible] ես [illegible], գիտեմ [illegible] [illegible] [illegible]

ԵՂԻԱ

ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

Ո՛վ իմ անոյշ Հրանտս (Ատատուր),

Դուն ըսէ՛ ես ի՛նչ յանցանք էի գործած, որ Աստուած այս սէրը դրաւ սրտիս մէջ. ի՛նչ ոճիր էի գործած, որ այս անհնարին անկարագրելի տանջանքին դատապարտեց զիս...։

Պահ մը յառաջ քնոյս մէջ ապաստան փնտռեցի տագնապներէս. ո՛հ, քնոյն մէջ ալ զիս կը հալածէ այս անիծեա՛լ... սէրը...։ Սիրել ու սիրուիլ՝ կը կարծէի թէ երջանկութիւն է՛. պաշտեալ էակի մը բերնէն լսել թէ՝ սրտին ընտրեալն ես շա՛տ ժամանակէ հետէ, կը կարծէի թէ երանութիւն կը պարգեւէ։ Եւ երբ, այդ հաւաստիքն, այդ հրոյ բառերը լսելէ յետոյ, կը գտնէի շրթամբքս թէ տիեզերաց ամէնէն երջանիկ էակն էի, սրտիս մէջ միանգամայն կը զգայի բան մը՝ որ բերկրութեան վախճանը քան թէ սկզբնաւորութիւնն է. դէմքս կը ճառագայթէր ու հոգիս կը մթագնէ՛ր...։ Երբ մանուկ էի, տրտում չէի. երբ ոչինչ էի, երջանիկ էի։ Ու անիծեա՛լ ըլլայ օրը՝ յորում յոյնչութենէն ի գոյ զիս ածին...։ Կը մաղթէի, ո՛ բարեկամս, որ վերադարձիդ՝ զիս գտնէիր ոչնչութեան գիրկն, ուր միայն պիտի գտնե՛մ երանութիւնն...։

Ո՛հ նեղէ՛, Հրանտ իմ, զի կու գամ խռովել հոգւոյդ խաղաղութիւնն։ Հոգւով մարմնով ուսումնական պարապմանց նուիրուած՝ սիրոյ տագնապը չեն գար ամպեր սրփռել պատանեկութեանդ գեղածիծաղ առաւօտուց վրայ։ Հորիզոնիդ եռաւ գուցէ՛ թուխ ամպեր, փոթորկալից ամպեր կան ծածկուած. գուցէ խուլ որոտումներ, անասելի՛

AVO

ծայները, որոնց քով ոչինչ են այդ անսահման մայրաքաղաքին անվախճան ալաղակներն, ունկանդ ի խորց լսելի կ'ըլլան մերթ ընդ մերթ. դու որ Պօսֆորին երկինքն առնամպ տեսած չես յաւէտ՝ գուցէ սրտիդ ա՛լ վրայ մերթ զգացած ես թանձր ամպեր, որք ընդ վոյլի եղած են անհետ Անդառնալի՛ կերպիւ անհետացած ըլլային նոքա. եւ դու նուիրէիր կեանքդ՝ իբրեւ հրեշտակ պահպանելու համար ազնիւ գերդաստանդ, որուն վրայ բարի հայրիկդ, աւա՛ղ, այնքա՛ն սուղ ժամանակ տարածեց իր թեւերն...։ Որք մանուկ մ'էիր, երբ ըզքեզ ի Պրուսա ճանչցայ. զմայլեցայ վարուցդ, եւ գուշակեցի թէ՝ պիտի փոխանակես օր մը բարեյիշատակ հօրդ. եւ ահա կը մօտենայ ժամանակն. ուր ներկայութիւնդ պիտ՝ ոգեւորէ տրտմալի՛ց տունդ։ Որքա՛ն ըսկզբութեամբ կ'իմանամ թէ կանխահոգ միջոցներ ձեռք կ'առնես այժմէն ապագադ ապահովելու համար։ Ապրի՛ս մեռա, ո՛ Հրանուս. Տէրն ըզքեզ պարգեւէ քաղցրիկ մօրկանդ.— իմ զրկիս տակ քեզ տարօրինա՛կ պիտի թուէին ծերոց բերնին վայել այս մաղթանքն. այլ ես ալ ծերոց կարգ կը դնեմ զիս հիմայ, թէեւ երիտասարդ սրտիս կրակէ՛ն, սիրոս լափող հրդեհէն մազերս ճերմկցան, ինչպէս որ նահատուածեր գիշերուան մէջ ծագած հրդեհն երկինքը կը լուսաւորէ։ Ջիս տեսնողը կ'ըսէ՝ թէ շա՛տ ապրած եմ. իսկ ես ամէն օր ինծ կ'ըսեմ. «Ալ բաւ չէ՞. եղիա՛. վարագոյրը չը փակե՞նք ալ...»։ Եւ դեռ կ'ապրիմ, եւ դեռ կը տառապիմ, ժամացոյցս նայիմ՝ արդեօք քանի՞ ժամ մնացած է գիշերուան. այլ գիշերն առատօտ ունի. գիշերն երազներ ալ ունի, եւ գուցէ գիշերնե՛րը կը ճերմկէին մազերս, հեշտագին երազոց գիշերները գուցէ կը ճերմկի գլուխս, որպէս լուսնոյ գիշերները կը ճերմկին ու կը փայլին թուխ անտառները։ Եւ ինչո՞ւ ես ալ անապատը չառանձնանայի, ո՛վ Հրանուս իմ. ինչո՞ւ յաւիտենական Աստուծոյն անդորրատու ծոցն ու ոտքը չիյնայի, աղջկան մը ոտիցը տակ հառաչելու ու հալելու տեղ։ Ա՛խ, կը վախնամ որ սէրը զիս կոլուանէ, սէրը զիս սարսափելի վախճանի մը հասցնէ. խե՛ղճ մայրս ի՛նչ պիտ՝ ըլլար այն առեն...։

Սէրը գրական ասպարէզին մէջ ալ զիս կը շուարեցնէ. Մայիսի Շարժումն հրապարակէն ժողովրդեացաւ. Շարժում ը սիրահարական թերթի մը կ'ընեմ եղե՛ր։ Միւս կողմէն ինձ

AVO

չեն ներեր որ Երկրագունտի մէջ հրատարակեմ Դիցուհին ի բանտին նման յօդուածներ, — չեն ներեր նաեւ որ հրատարակեմ մէկէն աւելի յօդուած։ Ես ալ՝ յօդուա՛ծ մ՚իսկ չհրատարակեցի անցեալ ամսաթուին մէջ. Բարիգան նամականին ալ խծբծուեցաւ. հասարակ կամ առ առաւելն միջակ բան կը մարսէ մեր ժողովուրդն։ Որպէս հոդ, հոս ալ ամէն ոք՝ գրաքննիչէն սկսեալ մինչեւ մեր Տնօրէն ժողովն ու բոլոր ընթերցողներն եւ ընթերցողուհիները՝ քեզ կ՚ընծայեն այդ յօդուածոց կնքահայրութիւնը կամ հայրութիւնը — բացի Զերազէն որ Սուրբենանին կը վերընծայէ զայն։ Շուարած եմ, եղբա՛յր. եթէ մանաւանդ Շարժումս դադարի՝ գրաքննութեան խստութեան շնորհիւ, ա՛լ ինծ կը մնայ ջախջախել գլխիս, եւ իրաւա՛մբ խայտին ոտքն ապատանիլ, ուր սակայն աներկբայ եմ՝ սէրը զիս դարձեալ պիտի հալածէ...։

Մայիսին օրը մեր Զերազն եկաւ Պէշիկթաշ ու բռնի զիս Քեաղըտհանէ տարաւ։ շոգենաւին մէջ երեւանդ Աղաթօնին հանդիպեցանք եւ երկօրդութիւն մը կազմեցինք. ըզքեզ յիշեցինք. եւ միթէ հնա՞ր է որ Զերազին հետ միանանք եւ ըզքեզ մեր ընկերութեան մէջ չառնենք — առ այժմ երեւակայութեամբ. հապա Օտեաննն, այն տաւտապեալ վհի հոգին։ Շնորհակալութեամբ ընդունեցայ լուսանկարդ. խորհրդարանական կամ խմբագրական հոյակապութենէդ կերպարանքն առած ես. եւ միթէ հոյակապ չե՞ս ծնած ո՛ Հերանոյշ. միթէ ճակատուդ դաւինիներ չե՞ն պատրաստուիր։ կ՚ուզեմ ճանչնալ այն անձն, որ օրինակ մը Շարժում պիտի նուիրէ Բարիզի Հայոց ընկերութեան. այդ նուէրն աւելորդ է, ես ահա զրոյս հետ օրինակ մը կը յղեմ Մեծապատիւ Մկրտիչ Էսաեանի կողմէն, որ տաս տակի նպաստ դրկեց հաւաքածոյիս, բարեգործ կամ բարեգործութեան միջնորդ մեր բարեկամին՝ աւելորդ է ըսել Մինաս Զերազի ձեռամբ։ Գուցէ ծրարիդ տեղ՝ մտերիմ աջդ սեղմեմ։

Պէշիկթաշ, 22 Մայիս 1884

Մաստիս Գարագաշեան

Թուրքիոյ հայ վարժարաններուն մէջ երկար տարիներ գրաբարի ուսուցումը պիւրոյնող հեղինակը՝ Մատաթիա Գարագաշեան Վիէննայի Մխիթարեանց վանքին մէջ կրթուած, անոր մխաբան եղած եւ ապա Վիէննայի հա-

ՀՐԱՆՏ ԱՍԱՏՈՒՐ

մալսարանի քննապատում թեան դասընթացքին հետեւած ու չըրջանաւարտ եղած էր։ 1856ին, դրիթէ քառասնամեայ, բոլորովին յարած իմաստասիրութեան նիւթապաշտ դպրոցին, պոլիս եկած, եկեղեցականութենէ ու կաթոլիկութենէ հրաժարած, մողոքական արձանագրուած էր, եւ իբր աշխարհական կ՛ապրէր։ կատաղի Պիւխնէրեան մըն էր եւ երբեք չէր ծածկեր իր նիւթապաշտի դաւանանքը։ Ի՛նք եղած էր որ Հ. Ցովսէփ Գաթրճեանի հետ երկար հետապօտութիւններէ ետքը, դուրս յայտեցուցած էր ե դարու հայ մատենագիրներուն գործածած հայերէնին գաղտնիքները, թարմնցած անոր առանձնայատկութիւններուն եւ ճշդած այն քերականական կանոնները որոնց հետեւած էին մեր Ոսկեդարու գրագէտները։ Այդ օրէնքներն էր որ ուսանդած էր 1861 էն 1865 Խաչիկ Ներսէսեան վարժարանին մէջ, որուն կ՛աշակերտէին այն ատեն Տէմիրճիպաշեան, Պէրպէրեան եւ Զերազ։

Գարագաշեան Հայոց Պատմութիւնը քննադատի ոգիով ուսումնասիրած էր եւ գրած Հայոց Բնական Պատմութեան չորս

հատորները, որով կը վերլուծէր մեր աւանդական պատմութիւնը, չանալով զանազանել իրողութիւնը առասպելէն մատնանիշ ընել ինչ որ աւանդավէպ է, ինչ որ արդիւնք է ազգայնամոլ պատմագիրներու հրեւակայութեան, և ինչ որ ճշմարտութիւն՝ հիմնուած վաւերագիրներու և ապացոյցներու վրայ։

Նոյն տարիները, Պայպլ Հատի մէջ, Հ. Հիւնքեարպէյէնտեանի և Պատուելի Կոստանդեանի հետ, կ'անդամակցէր Յանձնաժողովի մը որ Ս. Գրքի ոսկեդարեան հայ թարգմանութիւնը յունարէն և եբրայեցերէն բնագիրներուն հետ կը բաղդատէր և ծանօթութիւններով ի վեր կը հանէր տարբերութիւնները, Աստուածաշունչի մէկ նոր տպագրութեան առթիւ։

ՄԱՏԱԹԻԱ ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

Ես կեդրոնական վարժարանին մէջ էր որ առաջին անգամ տեսայ դինքը 1890ին երբ հոն հին հայերէն կը դասախօսէր, գլուխը վայրահակ, դէմքը խորշոմներով ակօսուած, մարած աչքերով։ Յոգնած, պարտասած մարդու մը տպաւորութիւնը թողուց վրաս։ Գարագաշեան գործակից էր ուսուցչին պահանջուած կարգապահական կորովէն, սակայն աչակերտները կը պատկառէին իր գիտական արժանիքներէն և մտաւորական գերազանցութենէն։

Տարիներ ետքը, օր մը նորէն հանդիպեցայ իրեն կղզիի չոգնաւին մէջ։ Ուղղային թուլացման ախտէն վարակուած էր արդէն տարիքի բերմունքով։ Բանկալթիի կաթոլիկներու Ս. Յակոբի Հիւանդանոցը կը փոխադրէին զինքը։ Չէի գիտեր թէ յառաջացած է ախտը։ Մօտը գացի նստայ, և սկսայ խօսիլ իրեն հետ։ Իր հրաշարաշած Աշխարհաբար ֆերահանութեան խօսքը ըրի, և քանի մը կէտերու համար բացատրութիւն ուզեցի։ Մտիկ կ'ընէր։

— Ի՞նչ քերականութիւն, ըսաւ յանկարծ։ Ես... քերականութիւն չեմ գիտեր։ Ես... Պիւնեէրի աշակերտ եմ... ամէն բան նիւթ է...։

Ուրիշ քանի մը բառեր ալ թոթովեց, անհասկնալի նախադասութիւն մը, խռպոտ ձայնով։

Երբեք չպիտի մոռնամ այն տխուր տպաւորութիւնը զոր այն օրը կրած եմ։ Այն լուսաւոր, փոզփոզուն խմացականութիւնը գրեթէ մարած էր արդէն, սակայն կանդելին վերջին պլպլուքներն է որ կը տեսնէի և այս մարքի հոգիվարքը տրտմաթախիծ զգայութիւններով կը համակէր զիս։

Ութսունամեայ ծերուկին իր այքերուն մէջ կը տեսնէի տպուչի նայուածք մը, պղտոր նայուածք սրուն մէջ հալած, ցամքած, սպառած էր արդէն իմացականութիւնը։

Ու յետոյ լուեց, չոգենաւին քովն իվար թաւալող ջուրերը դիտելով, հետեւելով անոնց ժանեկաւոր պղպջանքին, և անոնց խորհրդաւոր փրփուրներուն որոնք տակաւ կը մարէին, կ'անհետանային, ինչպէս յիշողութիւնը և մտածումը իր ուղեղին մէջ։ Երբեմն այնքան հզօր այդ իմացականութեան աքղաւը մելամաղձոտ, յուսահատական բան մը ուներ իր մէջ, և նաւաբեկեալ վիթխարի զանգուածի մը անհուն խլեակներու ազդեցութիւնը կը թողու վրաս։

Գարագաշեան Բանկալթիի Ս. Յակոբայ հիւանդանոցին մէջ անցուց իր վերջին տարիները, միշտ հոգիվար մխաքով, մինչեւ որ մահը եկաւ ազատեց զինքը, 1903ին՝ իր եղկելի չարչարանքէն։

Բիւզանդ Քէշիշեանի յուշատետրէն

Հայ լրագրութեան վերջերուն բարեյիշատակ Բիւզանդ Քէշեան իր անձնական յուշատետրին մէջ (1921) *հետեւեալ վայրկեանի տպաւորութիւններն արձանագրած է, որոնք այնքան սեղմ տողերու մէջ կը խտացնեն իր իմաստուն խորհրդածութիւնները։*

Ցեղին գեղեցկութիւնը

Ցեղին գեղեցկութիւնը մասամբ կախում ունի նաեւ երկրին կառավարութեան ձեւէն, որ կ'ազդէ ժողովուրդին ապրելակերպին վրայ, ինչ որ կը ներգործէ հանրային ու անհատական առողջութեան վրայ։

ԲԻՒԶԱՆԴ ՔԷՇԵԱՆ

Տեսանք փորձը Պուլկարիոյ մէջ, նորահաս պուլկար աղջիկներուն լաւագոյն կազմուածքը, համեմատաբար 40 տարի առաջուան պուլկարուհիներուն, որ նուազ բարձրահասակ ու նուազ գեղեցիկ էին։

Ազատ մեծցող, անկախ ապրող, բաց օդին մէջ ուռճացող եւ զուարթ տրամադրութեան մէջ ծնած սերունդը ստրուկներու սերունդէն հարկաւ կը տարբերի։

Ի՞նչ է աւանդութիւնը

Թէ՛ հին հեթանոսական կամ ասոյիկեան առաքինութիւնը, թէ նոր քրիստոնէական առաքինութիւնը կը քեխին

AVO

ոչ այնքան բնազանցական վարդապետութիւններէ, ոչ ալ ողջմտութեան, առողջապահութեան ու բարեկրթութեան գործնական ու դրական ըմբռնումներէ։ Թէ՛ Սոսյիկեանը, թէ առաքինի քրիստոնեան հրաժարելով կեանքի ու կենցաղի ամէն չափազանցութիւններէ, հեշտամոլութենէ, մարմնոյ գերութենէ, արդարասիրութեամբ, բարեսիրութեամբ վարուելով մարդոց հետ, հարկաւ միտքին, հոգիին ու մարմնին առողջութիւնն ու կեանքին անդորրութիւնը, որով եւ երկարակեցութիւնը ապահոված կ'ըլլան։ Ուրեմն ամէն ողջամիտ մարդ ինքնին հետամուտ է առաքինի ըլլալու։

ԱՂԱԳ ՇԱԲԹՈՒՆ

Դուրեան Սրբազան Աւագ Հինգշաբթի երկու մեծ գիրքերը գրաբարին վրայէն շատ սահուն ու դիւրահասկնալի աշխարհաբար կարդաց, ուրկէ գոհ մնաց ժողովուրդը։ Նաւոյեան Ս. ալ այնպէս կ'ընէ եղեր։ Քահանայ մ'ալ ըսաւ որ ինք Զօրլուի Թրքախօս Հայոց եկեղեցիին մէջ Թուրքերէն կը կարդար այս գիրքերը։ Կարելի չ'ըլ արդեօք որ բոլոր գրքերն ու Աւետարանները աշխարհաբար կարդացուէին որով ժողովուրդը ոչ միայն չէր ձանձրանար, այլեւ կ'օգտուէր իր եկեղեցասիրութենէն։ Թող մեծ ծօներուն գրաբար կարդան։ Եկեղեցիին աղօթքներն ու շարականները գրաբար թողուին, քանի որ Աղօթագիրքերու վրայէն անոնց աշխարհաբար թարգմանութեանը կարելի է հետեւիլ, եւ եղանակաւոր ըլլալով, գուցէ նոյն հաճն ու բոյրը չպահեն թարգմանութեան մէջ։ Բայց այսօր աշխարհաբարի թարգմանուած հին ու նոր կտակարանները ոչ նուազ հարազատ են եւ երկու լեզուներն ալ Հայերէն են, Հայուն եւ միայն Հայերուն յատուկ են, եւ հիմայ գրաբարը անհամեմատ նուազ հասկնալի է մեր ժողովուրդին, նոյն իսկ մեր նոր սերունդին, մեր դպրոցական սերունդին որ դժբախտաբար առաջուան չափ ժամանակ չի տար գրաբարին։

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Հայ եկեղեցին կանգնած է հինգ սիւներու վրայ.

—Ա. Բարեպաշտութիւն կամ կրօնասիրութիւն, որուն յա-

գուրդ կու տայ իր ծէսերով իր շարականներով եւ աղօթքներով, ամէնքն ալ սքանչելի։

Բ.— Ազգասիրութիւն, որուն յագուրդ կու տայ իր հին քնատոհմիկ, բուն հայկական նկարագրով, հին լեզուով, յիշատակներով, աւանդութիւններով։

Գ.— Մտաւոր կեանք, ընկերային կեանք, բարոյական կեանք, զոր կը գոհացնէ իր քարոզութիւններով։

Դ.— Գիտական կեանք կամ հնագիտութիւն եւ կրօնից պատմութիւն, որուն նիւթ կ'ընծայեն իր դիրքը՝ կրօնից պատմութեան մէջ, իր վեհաշուք, հնաբոյր կարգուսարքը, արդուզարդը, հին կեանքի կենդանի՝ պատկերացումը։

Ե.— Գեղարուեստ, զոր կը գոհացնէ իր սեփական երաժշտութեամբ, իրեն յատուկ ճարտարապետութեամբ եւ նկարչութեամբ։

Անոնք որ կ'ուրանան կրօնքը, և պէտքը չեն զգար բարեպաշտութեան, միայն առաջին սիւնն է որ կը քանդեն այս շէնքէն, միւս չորս սիւներուն չեն կարող դպչիլ, եթէ գիտութեան, բանասիրութեան, ճաշակի և զգացումի մարդեր են զարգացեալ, եթէ Հայեր են, իրօք, որով Հայ եկեղեցին միշտ կարող է կանգուն մնալ իր չորս սիւներուն վրայ։ Այսինքն, անոնք որ կրօնասիրութեան, եկեղեցասիրութեան պէտքը չեն զգար, կրնան միշտ եկեղեցի երթալ՝ ներհուն քարոզիչ մը լսելու համար, գրաբար երգեցողութիւնները մտիկ ընելու արեւելեան հին երաժշտութեան համ մը առնելու մեր նախնեաց հետ պահ մը սրտի և մտքի հաղորդութեան մէջ գտնուելու համար, զի հայ հնութեանց միակ մնայուն աւանդը եկեղեցին է այժմ։

Լոյսին Հասնելը

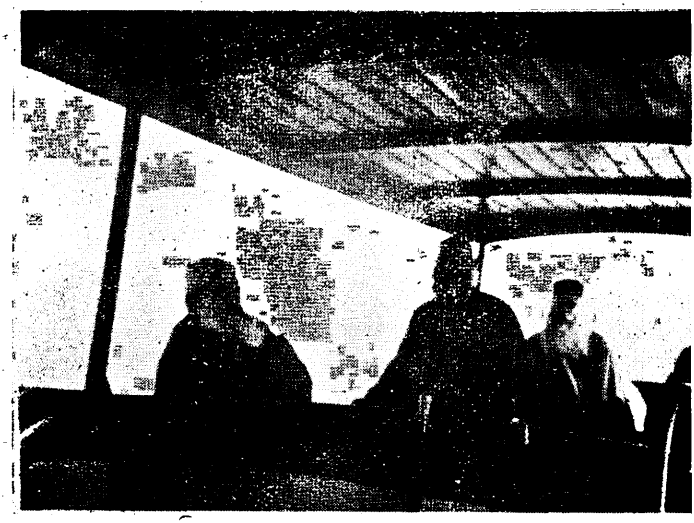
(Ծննդեան Առթիւ)

Ի ծնէ կոյր մըն էր ան։ Երկար տարիներով արեւը խաղացած էր անոր թաց կոպերուն շուրջը, բայց չէր մօտեցած անոր բիբերուն։ Այդ հէք մուրացիկը շրջապատող գիշերը՝ ո՛րեւէ ատող չունէր։ Երազներու պատրանքն անգամ կը պակսէր իրեն, ա՜յնքան դառն էր եւ ընկճուզիչ՝ զինքը չարչարող իրականութիւնը։ Իրրեւ անօգուտ քեռ մը մարդկութեան՝ նետուած էր ան մեռելութեան մէկ անկիւնը։ Մանկութեան օրերուն կաթն ու խնամքը շատո՜նց լ վեր մոռցած էր ան։ Ոչ միայն մարդերը՝ այլ եւ իր ծնողքն անգամ չէին հետաքրքրուեր իրմով, ու շատեր ալ՝ պատժուած յանցաւորի մը առեղծուածը միայն կը կարծէին կարդալ անոր դժբախտ գոյութեան մէջ։ Բոլորովին արհամարհուած իր նմաններէն՝ ան իր կեանքը զայրոյթով մը դարձուցած էր աշխարհին ու արեւուն, չուներնալով արդէն նայուածքի մը վրէժխնդիր տէգը իր պարպուած ակնակապիճին մէջ։ Այդ օրը յուսահատ նետած էր ան տաճարի ճամբուն վրայ, լոյսի մը հրաշքէն յաւիտենապէս հրաժարած։ Ու երբ քանի մը մարդեր իրեն մօտ գալով՝ կը խօսէին իր մասին, ականջ իսկ չդրաւ, ու անոնց կարեկցութիւնը իր վրայ հրաւիրելու ահմանուած բառերն անգամ չարտասանեց. կարծես մեռած ըլլային անոնք իր շրթունքներուն վրայ։ Ծօսք մը չփոխանակեց անոնց հետ. միայն զգաց թէ թրջուած կաւ մը կը ծեփէր իր աչքերը եւ լսեց ձայն մը՝ որ կ'ըսէր իրեն. «Ոտքի՛ ելլիր, գնա լուա երեսդ Սելովամի աւազանին մէջ»։ Մեքենաբար ըրաւ ինչ որ ըսուեցաւ իրեն. ու աչքերը բացուեցան...։

Աճապարից դառնալ նոյն տեղը՝ ուր կը նստէր իբրեւ մուրացիկ. խարխափումէ անկանոն գնացքը դեռ չէր բաժնուած իր քայլերէն, ու յանկարծահաս լոյսին հանդիպելէ վերջն ալ՝ տակաւին առուներներու յածումէն կը տագնապէր իր տեսութիւնը, բայց տակաւ առ տակաւ օրուան

AVO

ոյսին դիմաց անհուն հաճոյքով մը թաւալեցուց իր աչքերը։ Ճառագայթներու այդ լոգանքէն գմայլած՝ զգլխած՝ ան չխորհեցաւ սակայն՝ թէ ո՛վ էր իր քժիշկն ու բարերարը, եւ իր մօտ խռնուած, հետաքրքիր ամբոխին՝ որ խելայեղ տենդով մը կը հարցնէր իրեն՝ թէ ո՛ւր էր ան որ իր աչքերը բացաւ՝ ցուրտ անտարբերութեամբ մը պատասխանեց — Չեմ գիտեր։ Ահ, ո՛րքան քնածին է այս անողոք տգիտութիւնը մարդերուն մէջ՝ գերբնական բաներու հանդէպ։

Գալիլիոյ Ծովակին վրայ շոգեմակոյկի մէջ
Դուրեան Ս. դէմը **Նշանեան Պօղոս.** եւ գաւազանակիր **Սահակ վրդ.**

Հետեւելով Աւետարանի պատմութեան (Յովհ. Գլուխ Թ.)՝ կը տեսնենք յետոյ՝ որ կոյրը նեղուելով իր արեւը խափանող բազմութեան հարցումներու տարափէն՝ որոնք իր անգիտակից դատարկութիւնը կը թնդացնէին՝ հազիւ կրցաւ անդրադառնալ վերահաս արթնութեամբ մը՝ թէ իրօք բան մը կը պարտէր այն մարդուն՝ «Որում Յիսուս ասեն»։ Բոլոր անոնք որ կանուխէն կը ճանչնային զինքը՝ բայց վայրկեան մը իսկ չէին խօսած իրեն հետ գութի մը աղապատանքովը, հիմա կ'ուզէին գիտնալ՝ թէ ո՛վ տուաւ իրեն երանութեան այդ պարգեւը։ Ցասկոտ նայուածքներ կը ծակծկէին իր նորաբաց բիբերը։ Բայց մը առաջ երթալով մեր մուրացիկը՝ միամտօրէն յայտ սրարեց՝ թէ «Մարգարէ» մը պէտք էր ըլլալ այդ հրաշագործ անձը, մինչդեռ անոնք՝ Փարիսեցիները, իր երեսին կը պօռային —

«Ո՛չ մեղաւոր մըն է անիկա», երբ կատաղութեան կրակները ա՛լ աւելի սկսան ճարճատել այն մուխերուն մէջէն՝ որոնք կամաւոր կուրութեամբ մը լոյսին ուրացումը կը դաւադրէին, բժշկուածը՝ որ երջանիկ էր՝ իր զուարթացած հոգիին հանդարտութեամբն ատոնց ծագանեց. «Իմ գիտցածս սա՛ է որ՝ կոյր էի եւ հիմա կը տեսնեմ»։ Պիտի կրնար թերեւս աւելցնել. կը տեսնեմ ինծի տրուած լոյսին շնորհիւ, երբ առաջին փորձը կ'ունենամ մարդերը նշմարելու. եւ ճանչնալու թէ ի՛նչ կ'արժեն անոնք։

Այս իրողութեան կենդանի պատկերը՝ պիտի կրնայ սա մտածումը ներշնչել մեզի՝ թէ հրաշքը անհրաժեշտ տարրը չէ հաւատքի մը ստեղծագործութեան մէջ. վասնզի նախ՝ ի ծնէ կոյրը չազդուեցաւ իր իսկ անձին վրայ կատարուած անակնկալ սքանչելիքէն, եւ յետոյ՝ անոնք որ գիտէին՝ թէ «կոյր էր նա եւ բացաւ»՝ չունեցան հաւատալու քերումն ու խանդը։ Նո՛յն եղան պարագաները՝ երբ բազմացած նկատակներն ուսող հազարաւորներու մէջէն՝ աւելցած հացի սակառներուն թիւին չափ ալ հաւատացողներ չունեցաւ Յիսուս, եւ կանայի հարսնիքին մէջ ալ՝ գինի եղած ջուրը խմող հանդիսականները գովեցին զինին, ու նորէն քնացան իրենց հին բարձերուն վրայ։

Ուրեմն Յիսուսի հրաշքները ծառայեցին միայն՝ զօրացնելու անո՛նց հաւատքը՝ որոնք արդէն աշակերտած էին իրեն, առանց հրաշքի մը ականատես ըլլալու։ Տէ՛րը խօսած էր իրենց հետ, եւ այդ ամէն ինչ էր։

Հրաշքի սակարկութեամբ չէ որ ստեղծուած է մեր մանկութեան հաւատքն ալ։ Ընտանեկան գուրգուրանքով մեզի աւանդուած հոգեւոր այդ կայծը՝ որ յետոյ Յիսուսի շունչին տակ կ'արծարծի մեր կուրծքին տակ՝ լոյս կուտայ մեր ամպամած աչքերուն, բայց՝ աշխարհի իրերն ու մարդերը՝ օգտուելով շատ անգամ մեր թոյլ ու ապաշնորհ տրամադրութիւններէն՝ կը պատեն, կը պաշարին զմեզ ու վրդովիչ հարցումներով կը պարտաւորեցնեն մեր համոզումները. Ըսէ՛, ո՞ւսկից է հաւատքիդ այն լոյսը զոր ունիս, ու կը բռնադատեն որ պատասխաններ ի ծնէ կոյրին նման. —Չեմ գիտեր։ Այդ հարցումները կրնան շարունակուիլ՝ փլուզիչ հարուածներով, հերքումներով, հեգնութիւններով. սակայն մեր գիտակցութիւնը փոխանակ սասանելու այդ խրոխտ ու խիզախ յարձակումներէն՝ պէտք կ'զգայ դաւա-

նելու թէ հոգին կարօտ է այդ լոյսին. թէ անով կ'ողջունենք՝ իրերէն ու մարդերէն վեր՝ յաւիտենականն ու աստուածայինը, եւ թէ՝ վերջապէս՝ անով կը տեսնենք ինչ որ պիտի չկրնայինք տեսնել — աշխարհի ունայնութիւնը։

Մեր մանկութեան անգիտակից օրերէն՝ մեր էութեան խորն օթեւանող այդ լոյսը՝ գուցէ մերթ ընդ մերթ ծածկուի մեր աչքերէն Ննդեան աստղին պէս. բայց երբ միանգամ շինուած է Աստուծոյ տունը մեր հողերէն յարկին մէջ, հո՛ն է որ դարձեալ պիտի գայ երեւիլ մեզի ու ժպտիլ իր յանկուցիչ պայծառութեամբը։ Երանի՛ անոնց որ մաքուր կը գտնեն իրենց հոգիին պրիսմակը, ցոլացնելու համար անոր ամէն մէկ երեսներուն վրայ Աւետարանին գոյնզգոյն գեղեցկութիւնները։ Մի՛ ըսէք՝ թէ այդ ամէնը նախապաշարումներ ըլլալէ չեն դադրիր, քանի որ՝ մեր կամքէն անկախ՝ մեզի ներարկուած թելադրութիւններ կամ հաւատալիքներ են լոկ. ընդունեցէք միայն թէ անոնցմով կը շինուի լաւագոյն մարդը իր ճակատագրին համար։ Եւ յետոյ պիտի կարծէի՞ք թէ տարբեր պատգամներով կարելի պիտի ըլլար տալ ու տգէտ հասակը. ո՞ր պատուէր, ո՞ր սկզբունք, ո՞ր վարդապետութիւն, ո՛րքան ալ գործնական նկատուի եւ գերազանց կանխակալ կարծիքի հանգամանքէն՝ կրնար զերծ մնալ, մեր կակուղ ու կրաւորական կեանքին համար։ Միթէ կանխակալ կարծիքներու խուրձ մը չէ՞ ամբողջ դաստիարակութիւնը իր զանազան ոլորտներուն մէջ, բայց այլապէս կարելի է որ բան մը աւելի արժէ կնքամոմ մարդը։

Դառնանք մեր պատմութեան։ Իր տեղը պիտի գըտնենք դարձեալ ի ծնէ կոյրը՝ որ տակաւին կը վիճի անդուռն բերաններու դէմ, ու կ'ըսէ անոնց. Ձէ՞ք ճանչնար զինքը. լաւ ուրեմն, «այն իսկ են սքանչելիք» որ դուք չէք գիտեր թէ ո՞ւսկից է ան, եւ իմ աչքերս բացաւ։ Այս ամէնով սակայն՝ դեռ հաւատքը չէր կերպաւորուած անոր մէջ. մինչեւ որ Յիսուս վերստին գալով իր մօտ՝ հարցուց այս անգամ։ Դուն կը հաւատա՞ս Աստուծոյ Որդիին։

Մուրացիկը՝ որուն անծանօթ էր Տէրը՝ ըսաւ։ Ո՛վ էր այդ անունը կրող անձը. «Քեզի հետ խօսողն է» պատասխանեց Յիսուս։ Եւ ահա՛ Սելովամի խաղաղ ջուրերէն բաց աչքով դարձողը երկրպագեց իր արեւուն,—կը հաւատա՛մ։

Այո՛, կը հաւատան անոնք՝ որոնք ա՛լ կոյր չեն, եւ մանաւանդ երբ իրենց հետ կը խօսի Յիսուս։

ԵԳԻՇԷ ԱՐՓԱՊ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Դուրեան Սրբազան Տիբերիայի Գերմանական Հիւանդանոցի պալճոնէն կը դիտէ Գալիլիոյ ծովակը՝ անուշ խոկումներու աճձնաւուր

Ջուր կ՚ուզէ ծարաւ ոգիս
Տիւ ու գիշեր Տէր ամէնդին.
— Մեռայ արդէ ջաղաց տանջիր՝
գրակ մնացեր կ՚աղբատիս:

Լիր կ՚ուզէ ծարաւ ոգիս
Իմ յաղթական Տէր սրտիս.
— Եկ ու Տարսոն հանգիր կ՚ուզե...
Տէ՛ր Քրիստոս ողջոյն ինձ... Խորհ:

Գրիգորիս

AVO

ՄԱՏԹԷՈՍ ՉՈՒԼՃԵԱՆ

ԳԱՐՆԱՆ ԳԷՄ

Բնութեան փառքն է ահա, արեւայօրհն չողշողուն.
Ահա արեւն է արթնուն, լո՛յսը, լո՛յսը հեթանոս
Որ հեւ ի հեւ, յորդահոս, կապոյտն ի վար կը թափի
Վերազարթած հողին տակու անուշ յոյզերն աւիշին...
Միջօրէ է. Գարնան հեչտի՛ն միջօրէ.
Սեւ տատասկին մինչեւ լեռլան, մինչեւ վարդերն հրագեղ
Ասոլ հեչտանիով ս'ահա գինով արե՛ւ, արե՛ւ կը խմեն...

Ամեն կողմ դող, աւեհն կողմ յոյզ, ամեն կողմ երգ,
Հոս կը սողան, հոն կը ծաղկին, հոն կը թռչին,
Ամեն կողմ բոյր, թոյր ու հաճոյր,
Հոս կը ծնին, հոն կը ծլին, հոն կը սիրե՛ն...

Ահա տարւոն են առնիվ, կեանիով արբշիռ թռչուններուն,
Որ, ալեւոր—բայց իւնչ հզօր—ծառերուն մէջ թափըրած,
Միրոյ տօնը կը տօնեն...
Իրենց գոյն-գոյն փետուրներուն առուտուն ահա կը տեսնեմ,
Մինչ գաղջ սիրին հեւայինն տակ լանջերն իրենց ըսպիտակ,
Կը յորդին լուռ հեչտանիով, այնպէ՛ս, այնպէ՛ս կը հեւան..

AVO

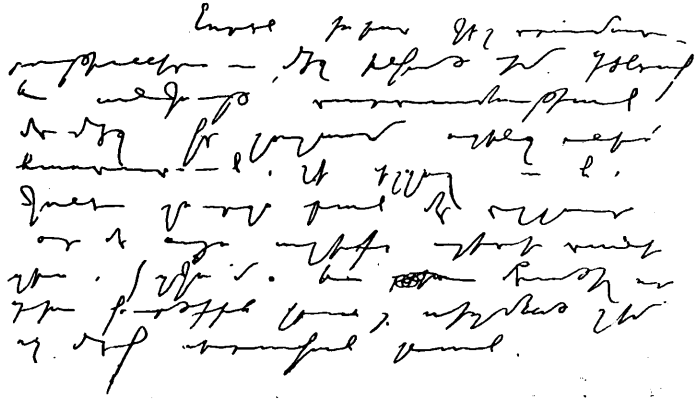
Օ՛ ֆերթուածը իրենց երգին...
Ահա շիւղերն աշխատած մեղմ օրոտմով կը կիսին,
Երբ սիրահար զոյգերն անոնց, թռիչքներով խօլական,
Սիրոյ ցաւը հնչտաւիթի վերածելու կը ճգնին...
Ու կը հեւան՛ն, ու կը հեւա՛ն, չանչերն իրենց ըսպիտակ
Այնքան անգօր ևն հզօր ցաւին հառնար վայելքին...

Սո՛ւրբ բնութիւն...
Մեռելներն իսկ պիտի ե զգան, կը խորհիմ,
Լմնալին մէջ իրենց տրտում գիշերին,
Ողջ տարերուն այս պոռթկումը խնայեղ,
Այս յոյս հառնո՛ղը երկրիին ու կեանքին...
Աստուածայի՛ն բնութիւն,
Կ՛ուզեմ ըլլալ ես գերին քու հնչանոս իւայիին...
Քու թոչուններուդ, քու թոչուններուդ ծոլին մէջ
Լողա՛լ, լողա՛լ, նոյնիսկ խեղդուիլ կը տենչամ.
Ա՛ռ գիս, ա՛ռ գիս,
Ահա ֆեզի կը յանձնեմ, քու սիրուններուդ, սաւսուռներուդ
Կեանքի տրտում գիշերներեն դասարկացած իմ հոգին...
Ա՛ն, թող նորի՛ն, ինչպես հին-հին օրերուն,
Լոյսով, Ծոյսով յորդի ան...

ՄԱՏԹԻՈՍ ՉԱՐԻՖԵԱՆ

1920

Մ. ՉԱՐԻՖԵԱՆԻ ԱՆՏԻՊ ՕՐԱԳՐՈՒԹԵՆԷՆ

ԱՐՄԷՆ ՏՕՐԵԱՆ

(1892 – 1915)

Գրեթէ յետ մահու յայտնուած առաջնակարգ բանաստեղծ մը, որ միջազգային համբաւի տիրացած պիտի բլլար այսօր, եթէ ճակատագիրը իր ամէնէն դառն հարուածը վերապահած չբլլար անոր կենսու-

ԱՐՄԷՆ ՏՕՐԵԱՆ

նակ ու թարմատի կեանքին։

Իսկական անունն է Հրաչեայ Սուրէնեան, ծնած Սինոպի մէջ։ Վկայուած է Բանկալթիի Մխիթարեան վարժարանէն եւ Սօրպօնէն, իսկ նախնական ուսումը առած է ֆրանսական դպրոցի մէջ։

Հազիւ 21 տարեկան (1913ին), Փարիզի մէջ ֆրանսացի բերթողներու հետ հիմը դրաւ համաստուածեան դպրոցին։ Արտակարգ տաղանդով օժտուած իմացականութիւն մըն էր։ Իր բոլոր բերթուածները գրի առած է ֆրանսերէն լեզուով։ Մեծ մասով անոնք լոյս տեսան իր մահէն վերջ՝ Թէոդիկի «Ամէնուն Տարեցոյցը»ին եւ այլ պարբերականներու մէջ։ Կան դեռ անտիպներ, ցան ու ցիր, որոնք հրատարակուածներուն հետ հատոր մը կը լեցնեն։

Վիքթոր Հիւկոյի նուիրած իր մէկ երկարաշունչ բանաստեղծութիւնը լոյս տեսած է առանձին, գրքոյկի ձեւով։

Արմէն Տօրեանի վերջին արտադրութիւններէն են հետագայ զգայուն բերթուածները (La Prière du Muezzin եւ Nuit d'Orient), *որոնք արտագրուած են իր մտերիմներէն Տքթ. Սիսեանի անձնական յուշատետրէն։*

La Prière du Muezzin

Calme soir de Juillet. La nuit descend.
Soudain vers l'azur une voix s'élève:
C'est le Muezzin qui prie et qui rêve,
Exalté, du haut du minaret blanc.

AVO

Courant avec la brise de la grève,
Sa touchante voix monte doucement,
Puis faiblit et se perd, dans le néant:—
Dans le caressant Zéphir qui se lève.

Le Muezzin! Perdu dans le lointain . .
Et sa faible mais troublante prière,
Chargée de douleur, pleine de mystère
Monte parfois, puis tristement s'éteint..

Cette prière, aveu d'un coeur en peine
Me semble ma voix, pleurant par instant,
Et qui veut livrer sa douleur au vent:—
Car le vent est heureux! il se promène...

Tout se fait. C'est alors qu' avec lenteur
La sérénité dans mon coeur pénètre
Et que le repos gagne, tout mon être,—
Car ce soir il a pleuré ma douleur...:

Nuit d'Orient

Une douceur exquise enveloppait la ville...
La brise caressait les cyprès mystérieux,
Les astres souriaient aux sylphides des cieux,
Le Bosphore berçait la caïque tranquille...

Les houris de Bosphore et les fées propontides,
Sur le sable des bords, susurraient doucement:
C'était l'heure du flux, de l'amour et du chant;
C'était l'heure où les coeurs, comme l'eau, sont
sans rides...

Là-haut, au firmament, les yeux d'or des étoiles
Scintillaient, — souriaient comme un ange au
sommei
Et sur les flots brodés d'or, d'argent, de vermeils
Pour l'île en hautresse attendaient quelques voiles...

... Extasié, je rêvais, la poitrine immobile
Lorsqu'avec l'harmonie extatique des flots
Soudain, je crus ouir quelques lointains sanglots...
Une tristesse immense enveloppait la Ville...

M. Doriam

AVO

Ա Ր Ա Յ Պ Օ Յ Ա Ճ Ե Ա Ն

(1896 — 1920)

Իր մահէն աւելի քան տասը տարի եաք, վաղամեռիկ չուքա-կահար Արայ Պօյաճեանի մարի արտայրութիւնները լոյս կ'ընծայենք առաջին անգամ, եւ ասով պատեհութիւնը կ'ունենանք ծանօթացնելու զինքը միանգամայն որպէս բանաստեղծական նուրբ զգայութիւններով օժտուած հոգի մը։

Ա. ՊՕՅԱՃԵԱՆ

Արայ Պօյաճեան ծանօթ է արդէն իր երաժշտական հեղինակութիւններով եւ նուագահանդէսներով։

Անակնկալ մահը կասեցուց յանկարծ խոյանքը այս գեղափթիթ ու խոստմնալից տաղանդին, որ նախասահմանուածներու յատուկ գերարթնութեամբ մը քանի մը տարուան մէջ անսպասելի յաջողութիւններ ունեցաւ։

Մենք առիթը ունեցանք աչքէ անցընելու իր երաժշտական ու գրական անտիպ արտայրութիւնները եւ չկրցանք զսպել մեր յուզումը ի տես այն բազմակողմանի ընդունակութեան, զոր ան ի յայտ բերած եւ անով արագօրէն փորձած է մարմին տալ իր նախասիրութիւններուն, շնորհով ու գիտակից վերելքով։

Բացի իր երաժշտական կտորներէն, որոնց թիւը կը յանգի 64ի—հազիւ 8-10ը լոյս տեսած—, Ա. Պօյաճեան նոյն ատեն գրած է քատրերգութիւններ, վէպեր ու պատմուածքներ, արձակ ու չափածոյ բանաստեղծութիւններ եւ փրանսերէն քերթուածներ։ Գրեթէ բոլորն ալ թաթաւուն են զգացական ջերմութեամբ, պարզութեան եւ անկեղծութեան սրտագրաւ շունչով, եւ ամէնուն վրայ կայ խոր կնիքը տառա-

պանքի եւ նուիրուժի Գուրգուրատ ծեռքի մը կը կարօտին ասոնք լոյսին գալու եւ յաւերժացնելու յիշատակը՝ երգը շրթունքին շիջող այս արուեստագէտ բանաստեղծին։

Արայ Պօյաճեան ծնած է Օրթագիւղ Զաւակն է յայտնի թուաբէտ Արիստաքէս Պօյաճեանի եւ թոռը՝ քննարան կրօնագէտ Սահակ Ա. քհնյ. Տ. Սարգիսեանի։ Ուսումը ստացած է Ֆրէրներու դպրոցը եւ կալաթա Սէրայի լիսէն. յետոյ անցած է Փարիզ, կատարելագործելու եւ նոյն ատեն դարմանելու իր առողջութիւնը, որ սակայն հետզհետէ խանգարուելով թոյլատու չէ եղած իրագործելու իր առաջադրութիւնները։ Դարձած է Պոլիս, ուր զինքը զգետնած է անողոք հիւանդութիւնը, մեծ վիշտ պատճառելով հայ եւ օտար շրջանակներու ուր տարածուած էր իր երաժշտական համբաւը։

Թ.

Ն Ե Ր Ո Ւ Մ

Ներէ՛ ինծի... աղուո՛ր աղջիկ... սիրո՛ւն աղջիկ... ներէ՛ ինծի...

Բերան մը ունիր տուիր, չեմ գիտցա՛յ... եղջիւր մը արցունք տուիր, թո՞ղ կարծեցի... ծաղ մը ժպիս տուիր, ան՛հ գիտցայ...

Ես ապերախտ... ես խեղպատ... ես մոխուր սիրոյ ա-նարժան...

Երկինք մ'առջեւս բացիր, դժոխք ըրի զայն... ծաղիկնե-րով պարտիզս զարդարեցիր, աչուն քերի անունց։ Դուն ինծի մեղր, արցունք, ժպի՛ս տուիր, ես ճգի չեմ՛, թո՞ղ եւ մոռ ցցուցի...

Գիտեմ, շատ տանջեցի, շատ հեգնեցի ձեզ... շատ խաբեցի ու մխաւոր հոգիդ... շատ արցունք չեցուցի այդ ու անուշիկ աչերուդ մէջ... Երազներդ գողցայ... արտիդ սեր հագցուցի, կապոյտիդ կարմիր կապեցի... եւ սակայն հիմայ որ առջեւդ կեցեր եմ իմ ամենավերջին հատկոյտս տալու, ո՛հ ներէ՛ ինծի, աղուո՛ր աղջիկ, տառապահիւծ աղջիկ... վրէժխնդիր մի՛ ըլլար, սիրախտաւոր անձնուէր աղջիկ, ներէ՛, վերջին անգամ մ'ալ ներէ ինծի, դի՛ր յաւիտենական պանդիխտի ցուպը այս անիծուած գոյգ ձեռքերուս եւ ճակատագրիդ փշրուած նուագը իմ պարտասած եւ կարմիր խղճիս... եւ թո՛ղ գիս որ երթամ, երթամ անվերադարձ ու երջանիկ։

AVO

Ա Լ Պ Օ Մ Ի Է Ջ Ե Ր

I.

Երկինք մը կայ ուր մեղմաճոյշ կը շողաճ
Առջաք լուսին եւ աստղեր...
Բայց հոգւոյդ մէջ ուրիշ աստղեր կը հեւաճ,
Ներ աշխարհին՛ր այգայեռ...

Ծովե՛ր ալ կան... բաղդատութիւննե՛ր կիւսակաճ,
Բոյրեր կրնոս եւ ալոե...
Ի՛նչ որ վեհ է, հոս շուշդ է, ա՛հ միայն
Ջուցիս սիրտ մը ունենալու...:

II.

Սէրը՝ խոշոր թռչուն մ'է
Աննոյն, անգութ եւ վայրի...
Որ չես կրնար ըզգալ թէ
Ի՛նչ թռիչքով կը թռչի...

III.

Հոգիիդ վերայ սիրուն եւ անուշ
Թռչնիկ մ'է քառեր.
Ամէն մէկ անգամ ձայնըդ լսելուս
Կը լսեմ իղձեր...:

Երկինք մըն ես դուն՝ բուժ ինձ աստղեր
Սէրն ու բաղդատութիւնն...
Լոյսի բաղձացող՝ դեռ սիրտդ ալ անեէր,
Հրեշտակ մըն ես դուն:

1919

AVO

Հնգց. Մարտ Դաւթեանի Թրքահայ Թատրոնի Պատմութիւնը ստուար գործէն առնուած են այս երկու շահեկան գլուխները, որոնք լիովին կը պատկերացնեն նախ քան թատերական շրջան գոյութիւն ունեցող ծգտումներն ու ձեռնարկները, ինչպէս նաեւ այն շրջանը ուր, նախքան արեւելեան թատրոնը, Թուրքիոյ մէջ մուտք գտած է եւրոպական թատրոնը՝ խնամատար պետութիւններու եւ ուսումնասիրութեան արդիւնք այս պատմութիւնը որ իր ամբողջութեան մէջ կոչուած է մեծ ատաղ մը բերել նաեւ Թուրքիոյ թատերական արուեստին, կ'ապահէ նախանձախնդիր մեզի մը՝ լոյս ընծայելու համար առանձին հատորով:

Խ.

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԶԲՕՍԱՆՔՆԵՐ

(ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԷՆ ԱՌԱՋ)

Մինչեւ այն թուականները ուր Պոլիսը կ'օժտուի բուն եւրոպական թատրոններով, ի՞նչ էին ժողովրդային զբօսանքի միջոցները, եւ ի՞նչ է, այս երկրին համար, թատրոնի նախաշաւիղը:

ՍՄԲԱՏ ԴԱՒԹԵԱՆ

Դժուար պիտի ըլլար ցեղային յուժանուագներու համեմատ ճշդել իւրաքանչիւր ազգի սեփական եղանակները այլ եւ այլ տեսակ խաղերու եւ զուարճութեանց: Բայց թուրքիանակ բոլոր ազգերու մէջ թուրք ցեղը այս կարգին ունի Մհssահ, Գարագիոզ, Օրթա օյնի, եւ այլ կարգ մը ժողովրդային տեսարաններ, որոնք թատերական խաղարկութեանց նախաշաւիղները կրնան համարուիլ, առանց յիշելու ըմբշամարտը, մարմնամարզական եւ ուժի խաղերը, շարախաղացութիւնը, ձիամարզը, ձեռնածութիւնը, եւայլն որոնք մինչեւ այսօր իրենց գոյութիւնը կը պահեն:

AVO

1.—«Մհեռահ»ը, ըստ մեզ, թատերական դործողութեանց առաջին սաղմն է. անոր մէջ կը խտանան ամբողջ տեսարաններու խալերը, զորս միակ անձ մը կը ներկայացնէ յաջորդաբար և անընդհատաբար՝ ի հարկին փոխելով ձայնը, խօսելակերպը ու չարժուձևերը։ «Մհեռահ», արաբերէն բառ, կը նշանակէ գովող, գովաբանող, բայց իր դերակատարութիւնը չի սահմանափակուիր լոկ գովեստ կարդալով իր ձեւացուցած անձին վրայ, այլ, մարդկային բոլոր տիպարները կը կեղծէ, և արտասխօսութիւններու նոյն իսկ բազմանդամ ընկերութեան մը խօսակցութիւններուն չնորհիւ՝ ամբողջական նիւթը կը պատմէ՝ հաճելի, լուրջ, զուարթ տխուր, կրքոտ, չահնկան եղանակով մը, սովորաբար չափազանցելով իր տիպարներուն նկարագիրը, մերթ հպարտ է ան, մերթ հերոս, մերթ ազնուական, մերթ բազդատուրկ, մերթ առևտրական տիպար, մերթ կնոջական, մերթ պերճաչուք տիկին, մերթ ըսպասուհի, և այլն, ամէն ազդի, ամէն ցեղի, ամէն լեզուի, ամէն երկրի ու կլիմայի վարք ու բարքով ու նկարագիրով։ Պոլսոյ թուրք ժողովրդային զբօսանքի այս տեսակը անցեալ դարուն չատ յարգի էր, և այս ճիւղը ճարտարօրէն մշակողներ՝ իրենց այս մինախօսական հաւաքոյթներուն կը յանկուցանէին սուտար բազմութիւն մը հետաքրքիրներու։ Ընդհանրապէս զբօսարաններու և սրճարաններու սրահներուն մէջ տեղի կ'ունենային Մհեռահի տեսարանները, և սիրոնի մը վրայէն է որ ան կը կատարէր իր դերը՝ ակնապիշ ունկնդիրներու ուշադիր լռութեան մէջ։

Թուրք երկիրներու այս Մհեռահը իր նմաններն ունի եւրոպական բեմերու վրայ, ուր միակ կատակերգակը բազմաթիւ տիպարներ կը ցուցնէ՝ չուտ չուտ հագուստ, ձեւ, կերպարանք ու ձայն փոխելով՝ անճանաչ ըլլալու սահմանի։

2.— «Գարագիոզի ներկայացումը տեղի կ'ունենայ խաւաքարտէ գունաւոր խամաճիկներով, զորս սպիտակ վարագոյրին հետեւէն, սովորաբար Բոսֆորանի գիշերները կը խաղցնեն մէկ կամ աւելի անձեր։ Առանք Գարագիոզին կը կոչուին, և իրենց գործն է պատահին վրայ երեւցած անձերուն յատուկ լեզուով կատակերգական խաղեր, տրամախօսութիւններ ևայլն կատարել՝ սովորաբար ժողովրդային կոպիտ կատակներով ու հեգնալանութիւններով համեմուած։ Խաղին ամբողջ տեւողութեան մէջ ոչ, որ տեղի կ'ունենայ առանց մէջնաբարի, մէկ երկու ժամ անընդհատ, վարագոյ-

րին ետեւ վառող ճրագներու լոյսով — ինչպէս սինէմաթօկ-
րաֆիի մէջ կ'ըլլայ — խամաճիկները կ'երեւան կտաւին վը-
րայ։ Գլխաւոր երկու տիպարներն են Գարակիօզը, և Հաճի
Էյվաստը, որոնք չարաճնակ իրարու դէմ վէճ մը կ'ունենան,
կատակներով լեցուն խօսակցութիւն մը որ քրքիչ ու ծիծաղ
կը սփռէ ունկնդիրներուն մէջ։ Միւս դերակատարներն են
մարդկային նկարագրէ զուրկ տիպարներ՝ ըստ պահանջ-
ման ներկայացուած նիւթին։ Այդ նիւթերը զուարճալուծ են,
ժողովրդական կեանքէ քաղուած ու չափազանցուած հատ-
ուածներով նկարագիրներով։ Մոլիէռի թատերգութիւննե-
ալ բանաքաղուած դրուագներ կան, որոնք 1840էն ի վեր
մուտ գտած են։ Պ. Մ. Զերալ կը պնդէ թէ ֆրանսացէտ հայ
մըն է (հեղինակի Սրբէն) որ Գարակէօզի զուարճալուծնե-
ներուն մէջ ներմուծած է Մոլիէռի տեսարաններէն դրուագներ՝ թուրք
միջավայրին պատշաճեցուցած։

Գարակիօզի ներկայացումները տեղի կ'ունենան սրճա-
րաններու և զբօսավայրերու մէջ, ուր Հէյաձին կամ Գարա-
կիօզին՝ սրահին անկիւնը կը պատրաստէ բեմը՝ ճերմակ վա-
րագոյր մը կախելով, որուն հանդիպակաց կողմը ժողովուրդը
կը շարուի ցածկեզ սթուններու և նստարաններու վրայ վայե-
լելու համար այս զուտ թրքական խաղերը։

Եւրոպական կեանքի մէջ ալ գոյութիւն ունին խամա-
ճիկները որոնք, սակայն, անխօս խաղերու չարք մը կը ձե-
ւացնեն՝ չորս կողմը ծածկուած տեսարանի մը վերեւէն հե-
ռեւալով հանդիսականներուն։

3. — «Օրթա Օյունու» ըսուած խաղերը տեղի կ'ունենան հրապարակներու և տօնավաճառներու մէջ, և աւելի կը մօ-
տենան բուն թատրոնին, քանի որ դերակատարները մարդիկ են։ Սրահին կամ հրապարակին կեդրոնը կը յատկացուի թատերաբեմին ուր պիտի երեւան դերակատարները։ Սակայն այլ եւս Գարակէօզին կեցուածք և անկապակից խեղկատակութիւնները չէ որ կը ներկայացնուին այլ ճշմարիտ թատերախաղեր՝ որոնք առանց յուշարարի քեմ կը հանուին, արարուածներու և տեսարաններու բաժնուած, և երբեք որոշ մասերով (ցուցապրում, կնճիռ և լուծում)։

Ինչպէս որ Գարակիօզիները իրենց խեղկատակ հնգնա-
բանութիւնները կը կատարեն սրճարանի մը անկիւնը, նոյն-
պէս Օրթա օյունի դերակատարներն ալ իրենց պոռոտ վա-
ւեչտախաղերը և սրախօսութիւնները, պատրաստաբանու-

AVO

թիւնները (Թուլուա՛թ) ներկայացնելու համար որ եւ է միջավայր կ՚ընտրեն, յանպատրաստից կազմելու համար իրենց թատերասրահը՝ սովորաբար մզկիթներու մօտ, ամրոխի միջավայր տեղեր, պարտէզ, ղեսարան, և այլն, ուր առատ հասոյթ ընելու կարելիութիւն կայ։

Կ՚երեւայ թէ Թուրքերը և ընդհանրապէս արեւելքի ցեղերը թատրոնի այս ձեւը օրինակած են վենետիկէն և Շնովայէն ինչպէս նոր թատրոնը իրենց մէջ պիտի փոխանցուէր ուղղակի Իտալիայէն և ապա՝ մասամբ ալ՝ Ֆրանսայէն։

Օրթա օյնւնի մէջ կայ առնուազն չորս դերակատար, 4 որոշ տիպարներ ներկայացնող։

1.— Գաւուզլու որ Գարակէօզին անձը կը մարմնաւորէ. վիճասէր, անամօթ և անտանելի տիպար մը՝ ծայրայեղօրէն ծիծաղելի և յամառ որ միշտ կը խաբուի։

2.— Փէշիմեար, որ Հաճի Իւյվատին տիպարն է, որ միւս տիպարներուն համար թէ՛ անհաճոյ և թէ՛ հաճելի ըլլալու կոչուած է, Ուրիշներուն գործը կը խանդարէ, դժուարութիւններ կը յարուցանէ, խաղին կնճիռները կը ստեղծէ։ Բայց նրբամիտ, հնարագէտ, զուարթ ու անապարձ նկարագրովը կը նպաստէ այդ հանգոյցները լուծելու։

3.— Սեվկիլի, որ Թատրոնի Ժիօճ յողմիկի տիպարն է։

4.— Զեննէ (կին) որ ընդհանրապէս սիրուհիի տիպարը կը կազմէ։

Օրթա օյունիի, մէջ կնոջական դերը կը կատարեն պատանիներ կամ այրեր՝ վար կերպով կեղծելով տկար սեռին ձայնն ու փափուկ չարժուձեւերը, ինչպէս կ՚ընէին Թատրոնի սկզբնաւորութեան առեններն՝ երբ դեռ կին դերասանուհի քեմ հրամցած չէր (*)։ Բայց անկէ ի վեր թէ՛ մէկուն և թէ՛ միւսին մէջ քրիստոնեայ կինը պատշաճօրէն կը ներկայացնէ քեմի վրայ կնոջական տիպարները։

Օրթա օյունիի, ինչպէս Գարակէօզի ներկայացման առեն թրքուհիներն ալ իրր հանդիսատես իրենց յատուկ տեղը կը գրաւեն վանդակումով զատուած, ուր կը լսուի իրենց ծիծաղուն քրքիջը։

Որպէս զի կանոնաւորապէս ներկայացուի Օրթա օյունիի խաղ մը, այս չորս տիպարներն անհրաժեշտ են, բայց խաղին

(*) **Օրթա օյունիի** այս տիպարներէն կը յիշուի հայ մը, **Զէննէ Գէորգ** որ մեծ համբաւ կը վայելէր 1845 թուականներուն, երբ նամպալ Սահակ բացօթեայ և հրապարակային հանդէսներ կը կազմակերպէր։

պահանջման համեմատ այս դերակատարներն իրարանցիկ այլևայլ դերեր ալ կը կատարէ՝ հագուստներ ու կերպասներ փոխելով՝ եթէ պէտք եղած թուով օժանդակ դերասաններ չըլլան։

Օրթա օյունի թատերախաղերը գրուած չեն ըլլար։ Դերակատարներուն խելքն է որ կը ստեղծէ, ծրագրուած նիւթին համեմատ, խաղին ընթացքն ու պարագաները, որոնց վրայ յանպատրաստից տեղի կ'ունենան խօսակցութիւնները, միջադէպը կը ստեղծուին, գիւտեր, հնարքներ արտասովոր իմաստութիւններ անապատ ապրիւրն են իրենց ծաւալած վարպետ ոգեւորութեան։ Այնպէս որ Օրթա օյունի դերասանները ո՛չ միայն հանճարամիտ անձեր ըլլալու են, այլ և բանական ալ գործողութիւն և կեանքի ու բարքերու ծանօթութիւնն ամբարած պէտք է ըլլան։ Այս կարողութեան չնորհիւ է որ այլ և այլ ազգերու լեզուն, վարքը, բարքը, տարազը, ևն, կը ներկայացնեն անոնց չեչտովն ու գուարճալի կատակաբանութիւններովը համեմուած։

Մթնոլորտն արեւելեան երաժշտախումբը (տեֆ, հավհավ, սանթուր, բանուն) կամ մերթ ալ փողն ու թմբուկը (տավուլ զուռնա) Օրթա օյունիի միջնարարներուն կը լսուի և ծայրապատիկ կամ սրճռակներու վրայ նստած ժողովուրդը անընդհատ կը ծխէ և այլևայլ մրգեր ու չոր պտուղներ կը գնէ չրջուն վաճառորդներուն ստամոքսին ալ հարկը վճարելու համար...։

Ժէ դարու կէսէն ետքն ալ, երբ արդէն եւրոպական իմաստով թատրոններու մէջ տուփեներ և օպէրաներ կը ներկայացուէին, Օրթա օյունու ըսուած սեռը գոյութիւն ունէր պոլսոյ արուարձաններն ու գաւառները։

Անոր յաջորդեց Թուլուաթը, որ Օրթա օյունին է, քիչ մը աւելի կատարելագործուած և բուն թատրոնին մօտեցած։

Մհեսահներըը սովորաբար թուրք էին, նմանապէս Գարակոզմիները որոնց մէջ սակայն Հայերը ստեղծագործող բաժին մը ունեցած են գոնէ նիւթերը եւրոպական ազդուրէ քաղելու և թուրք Հեյաձիններուն փոխանցելու համար։ Իսկ Օրթա օյունին որ բազմաթիւ դերասաններու կարօտ խաղ մըն է, իր միջազգային սարուածքով պէտք ունէր ոչ— թուրք տարրին ալ միջամտութեան, մանաւանդ հայ դերասիկներու և մանաւանդ դերասիկուհիներու։ Իսլամական օրէնքը չնորհելով որ թրքուհիները հրապարակաւ երե-

AVO

ւան, մանաւանդ թեմի վրայ՝ այդ բոլոր խաղերուն մէջ հայ դերասիկուհիներ կը մասնակցին ուրիչ ազգերէ աւելի յաջողակօրէն թուրք լեզուն խօսելու իրենց ընդունակութեան բերմամբ. այսպէս եղած է բուն թատերական չրջաններու ամբողջ ընթացքին, ուր բացարձակապէս հայ դերասանուհիներ կը գտնենք թուրքերէն խաղերու մէջ, ըլլան անոնք եւրոպական բիէսներու թարգմանութիւններ, ըլլան թուրք կեանքէ առնուած նիւթեր։

Գալով միւս կարգի ժողովրդային զբօսանքներուն, յատուկ թուրքականներէն առաջ լաւ կազմակերպուած հայ խումբ մը երեւան եկած է համբաւաւոր լարախաղաց Յովհաննէս Գասպարեանի ղեկավարութեամբ, որուն մէջ մեր յիշած զբօսանքներուն և ուժի ու չանդգնութեան վարժեքներուն ամէն տեսակներն ալ կը կատարուէին Հայկազուն ձեռքով։

Այդ խումբի խաղացանկը ճոխ էր և այլազան, խառն եւրոպականով ու տեղականով, մնջկատակ (pantomime) մարմնամարզ, աճպարարութիւն, ուժի փորձեր, հոպիտական խաղեր, եւայլն։ Այս խումբը մինչեւ 1849 մեծ ընդունելութիւն գտած էր և մանաւանդ խմբապետ Գասպարեան առաւօպլական համբաւ մը չինած էր իր չուրջը՝ չնորհիւ մարմնական ուժին որով օժտուած էր։ Խումբը մեծամասնօրէն Հայերէ կազմուած էր, բայց 1854ին նաւամի թատերախումբէն երկու կիներ ալ՝ Լիզա Ֆէրնանտէզ և Հայտէ եկան միացան անոր։

Յովհ. Գասպարեան էր խմբապետ և մասնաւորապէս դիւցազնական դերեր կը կատարէր Օրթա օյունին մէջոցին, վարժ էր նաեւ լարեւ հոպիտ և լարեւ մարմնամարզիկ։

Միքայէլ Բամպուքճեան, լարախաղաց, ձիավարժիկ և մարմնամարզիկ, ինչպէս եւ հոպիտ։

Մելքոն Գասպարեան, լարախաղաց և հոպիտ։

Ալիքսան Սըվաճեան, մարմնամարզիկ։

Յակոբ Սըվաճեան և Մարտիրոս Խանճեան, լարախաղաց,

Գէորգ Զիլինկիրեան, պալոզ և հոպիտ,

Սերովբէ Պէրպէրեան, ձեռնածու,

Աղասի Մինասեան, Օրթա օյունին մէջ հայրական դերեր,

Յարութիւն Պաղտասարեան, կարապետ Տէօքմէճեան և հաճի Սանակ օժանդակի դեր կը կատարէին այլ և այլ խաղերու մէջ։

AVO

Եւրոպական թատրոնը Թուրքիոյ մէջ

(ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԹԱՏՐՈՆԷՆ ԱՌԱՋ)

Մինչ մէկ կողմէ հայ ընտանիքներու և վարժարաններու ծոցը կը խմորուէր ապագայ թատրոնին գաղափարը, միւս կողմէ, Պոլսոյ եւրոպական գաղութին ու դեսպանական շրջանակներուն մէջ ալ, ընտանեկան ներկայացումներ կը սարքուէին, ֆրանսական խաղացանկէն տռամներ և կատակերգութիւններ բեմ հանուելով արուեստասէրներու կողմէ, և թուրք մեծամեծներ ու պաշտօնատարներ ալ կը հրաւիրուէին։ Այս ներկայացումները Բերայի բարձր ընկերութեանց և թուրք ականաւորներու համար ներկրանքի տարակայ եղան մինչև այն օրը որ Վենետիկցի մը, Ճիուսթիանի անուն առիթը յարմար սեպեց այս ներկայացումները ընտանեկան անձուկ շրջանակէն փոխադրելու հանրային մեծ թատերաբեմի մը վրայ։ Այս նպատակով, Բերայի կեդրոնին մէջ իտալական ոճով չքեղ թատրոն մը կառուցանել տուաւ, որ է Ֆրանսական թատրոնը։ Հետզհետէ հրաւիրուեցան եւրոպացի ֆրանսացի թատերախումբեր, որոնք եւրոպացի դեսպաններուն և թուրք բարձր շրջանակներու կողմէ կը հովանաւորուէին ու կը քաջալերուէին։

Այս առաջինին յաջորդեց երկրորդ մը, իտալական օբէրայի յատկացուած գուսաններգական թատրոն մը զոր չինել տուաւ Հալէպցի Նաում էֆէնտի քաջալերուելով կայսերական նուէրներէն որ իրեն կը շնորհուէին։ Նաումի թատրոնն ալ ֆրանսականին նման իտալական ճաշակով, բայց անկէ աւելի ընդարձակ ու չքեղ կառուցուած էր դարձեալ Բերայի մէջ, այն տեղ ուր կայ այժմ Խրիսթոսի քաւաժը։

Ա.պտիւլ Մէճիտ սուլթանը ամէն չարաթ իր ներկայութեամբ կը պատուէր այս «դուսաններգական տուճար»ը, և մեծ հաճոյք կը զգար եւրոպական մեծ վարպետներու երաժշտական գործերէն որոնք հոն կը ներկայացուէին։ Կամայ կամաց իր ճաշակն այնքան զարգացաւ ու եւրոպական հրաշակերտներու համար իր սէրն այնքան աւելցաւ որ հրամայեց Տոլմապահճէի կայսերական պալատին քովը մանուաւոր թատրոն մը կառուցանել։

AVO

Պալեաններու այդ դաստակերտը օժտուեցաւ չինուհեան, զարդարանքի, լուսաւորման և մեքենաւորման նորագոյն կատարելագործութիւններով, և յաճախ ֆրանսական թատրոնէն կամ Նաուումի թատրոնէն առաջի կամ օպէրայի խումբեր էկէր կը հրաւիրուէր կայս. մասնաւոր բեմին վրայ խաղալու։ Կայս. երաժշտախումբն ալ կը միանար եւրոպական երաժշտախումբին. իսկ Յաւելուածի կամ կայս. պահակախումբի աչակերտները կը մասնակցէին իբրեւ երեսակ դերասան (figurant): Այս երկու խումբերը Սուլթան Մահմուտի կողմէ հաստատուած էին Ենիչէրիներու կոտորածէն ետքը։ Զանազան առիթներով հայ թատերախումբն ալ Սրապիոն Հէքիմեանի վարչութեան տակ, պալատ հրաւիրուեցաւ թուրքերէն ներկայացնելու համար։

Կայս. երաժշտախումբի և Յաւելուածի աչակերտները իրենք ալ Հայերու աշակցութեամբ թուրքերէն խաղ մը յօրինեցին և ներկայացուցին կայսեր առջեւ որ գոհ մնայ ու լայնօրէն վարձատրեց այդ գաղափարն յղացողները։

Պալատին մէջ թուրքերէն խաղեր ներկայացնելուն այս փորձը կը զուգադիպէր Պոլսոյ այլ և այլ կողմերը Հայերու կողմէ կատարուած թատերական չարժումին, որ տեւեց Սուլթան Ազիզի օրով ալ։ Այս վերապահան ալ թէեւ կը չարունակէր Օրթա Օյունիին համար իր նախասիրութիւնը, բայց չէր դադրեր նաեւ քաջալերելէ եւրոպական թատրոնը ուր կը յաճախէր «Տօլմապահճէի թատրոնին հրկիզումէն ետքը։

Հ. Մինաս Վ. Նուրիխան իր Ժամանակակից Պատմութեան մէջ կը գրէ (էջ 317).—

«Կ. Պոլսոյ ներքին կեանքն ալ որ արդէն Սուլթան Ապտիւլ Մէճիտի օրով, սկսած էր Եւրոպական կերպարանք առնուլ, Ապտիւլ Ազիզի օրով և մանաւանդ Եւրոպացէն դարձէն վերջը, Բերայի կողմը բոլորովին արեւմտեան մայրաքաղաքաց ձեւն առաւ, յորս թագաւորք և իշխանք կը մասնակցին և կը խրախուսեն թատրոններ և զուարճութիւններ։ Ապտիւլ Ազիզ զանազան անգամ գտնուեցաւ ժողովրդեան հետ Նաուումի թատրոնը և ուրիշ զուարճութեանց տեղեր, անվախ և վստահ ամբոխին վրայ։ (*)»

(*) Ժե դարու երկրորդ կիսուն ապրողները ի Կ. Պոլիս լաւ կը յիշեն Նաուումի թատրոնին հաստատութիւնը և հասարակաց կենաց մէջ անոր կատարած և ստացած մեծ դերը։ Նաուումը Ֆարտարամիտ անմ մ'էր Ասորիքէն։ Շատ տարիներ Կ. Պոլիս և Եգիպտոս կը մրցէին՝ թատերական եղանակին ունենալու զնաուում. Ապտիւլ Ազիզ իր ներկայութեամբ կը խրախուսէր Նաուումի թատրոնը որ Պոլսոյ բարձր ընկերութեան համար ա՛յն եղած էր,

AVO

Թէ՛ բարձր շրջանակներու և թէ ժողովրդային խաւերու մէջ առաջ եկած այս զուգահեռ չարժումները ծնունդ տուին եւրոպական թատերախումբերու կողքին նաեւ տեղական խումբերու, որոնց մէջ Հայերը առաջնութեան պատիւը իւրացուցին՝ հնդինակաւոր ու վճռական դերք մը գրաւելով։ Այդ տեղական խումբերը Հայերու կողմէ կը կազմուէին խըմբապետները դերասաններըը և նոյն իսկ թատերագիր կամ թարգմանիչները Հայեր էին։ Ճարտարապետներու չինութեանց գործաւորներն ալ Հայեր էին։ Եւ ուրիշ կերպ ալ կարելի չէր։ Իրենց նախաձեռնութեան բնազդէն ու եւրոպական գաղափարներու տարածիչի դերէն մղուած, այս գերազանցապէս դաստիարակիչ հաճոյքի նոր աղբիւրէն Թուրքերուն ալ ճաշակ տալու փափաքով, ինչպէս և իրենց գեղարուեստական ընդունակութեան զարգացման նպատակաւոր ու լայն ասպարէզ մը ձեռք ձգելու նպատակով Հայերն եղան հիմնադիրը Թուրք Թատրոնին՝ մանաւանդ որ արեւելքի ժողովուրդներուն մէջ հայ տարրն է որ լաւագոյն կերպով կրնայ խօսիլ Թուրք լեզուն և արտայայտել Թուրք կեանքը։ Եւ եթէ, հետզհետէ իրենց ձեռնարկներուն համար Թուրք տարրին ալ աչխատակցութիւնը հրաւիրեցին, ասիկա ալ իրենց պատիւ բերող պարագայ մը պէտք է համարել և Թուրքերը այդ տեսակէտով պէտք է երախտապարտ ըլլան Հայերուն։

Հայ տարրին տիրապետութիւնը այս ճիւղին մէջ քացարձակ եղաւ ու տեւական՝ մինչեւ մեր օրերը։ Հայերն էին որ առիղծեցին Թուրք բեմական լեզուն, Թուրքերէն խաղեր, ինչպէս և Թատրոնի վերաբերող դեղարուեստական պիտոյք՝ վարագոյր, զարդանկար, եւայլն։

Հիմա յիչատակենք Թուրական կարգով այն Թատերական խումբերը որոնք նախակարապետն եղան հայ Թէ Թուրք Թատրոններուն։

ինչ որ **Օբէրան**՝ Գաղղիոյ մայրաքաղաքին համար։ Սուլթանին համակրանաց նշան՝ յիշենք հետեւեալը. «Օգոստափառ Սուլթանը անցեալ կիրակի Նաւմին Թատրոնը իր ներկայութեամբ պատուելուն առթիւ, Նայումին 200 լիրա և Թատրոնին տնօրէնութեան 800 լիրա շնորհեց։ Օրիորդ Նայում ալ Նորին Վեհափառութեան Թատրոն մտած ժամանակ, փունջ մը ծաղիկ ներկայացուց, որուն համար Ն Վեհափառութիւնը իրեն 50 լիրա շնորհեց։» **Մասիս 1868 Մարտ 30**։

Բերայի Պրն. Մանասի Թատրոնի օթեակները միշտ բռնուած էին փաշաներէ։ Հոն կ՚երգէին եւրոպայի հռչակաւոր երգչուհիք և երգիչք։

AVO

1854ին Խասգիւղի մէջ Առաքել և Յոհաննէս Ալթունտիւրքի եղբայրները, Աբրահամ Նարինեան և Ռուբէն Հիւսէյինճեան իրենց անձնական ծախքով կառուցին հայկական առաջին թատրոնը (արդի որբանոցին քով, Նէրսէսեան վարժարանի ետեւի կողմը ուր այժմ երկու տուն չինուած է), իրենց թատերախումբը կը կազմէին Պ. Մազաքեան, Ս. Էքչեան, Դ. Թրեանց, Մ. Մնակեան, Թ. Յասուլեանճեան և ուրիշներ։

Առաջին ներկայացումն էր Վասակ կամ Անիծեալ ընտանիք (Հրատ. Մխիթարեան Միաբանութեան)։ Բայց այս առաջին ներկայացումը միակն եղաւ, ինչու որ Նաւում իր առանձնաշնորհին չնորհիւ կը յաջողի այդ թատրոնը փլցնել տալ։

1856ին, Սրապիոն Հէքիմեան, Էքչեան և Մազաքեան կը կազմեն խումբ մը որուն կը մասնակցին նաեւ Յովհ. Աճէմեան, Յովհ. Զամայրճեան, Վիչէն Մէնէվիչեան (ծագումով ու բնաւորութեամբ ալ Գաղատացի)։ Ատոնք Նաւուայի թատրոնին մէջ նախ թուրքերէն լեզուով ներկայացումներ կուտան։

Այս խումբին մէջ է որ կ'երեւայ առաջին հայ դերասանուհին, Օր. Ֆանի (Աղաւնի Ճէլփեան, ծնեալ Յոհաննեան, քենի Ս. Էքչեանի) որ առաջին անգամ բեմ կ'ելլէ հայերէն ներկայացման մը առիթիւ, Գատրպիւզ, Մէօհիւրտար։

1858ին Հէքիմեանի այդ խումբը ուրիշ որոշ կազմակերպութեամբ մը կ'երեւայ (տես Մասիս, թիւ 353, եչ, 30 հոկտ. 1858) Բերայի իտալական թատրոնին մէջ (Թէատր Ֆրանչէս) բեմ ելլելով։ Երկու կատակերգութիւններ, Նեղսիրտ քարեւարը և Ամօթիածութեան վարձատրութիւնը, կը ներկայացուին նոյն գիշերը։ Դերասաններն են Ս. Էքչեան, Պ. Մազաքեան Յ. Ամէմեան, Գաբրիէլ Պալաթլեան, Պետրոս Զուխաճեան Թովմաս Թէրզեան, իսկ դերասանուհի Օր. Ֆանի և Օր. Աղաւնի Գէորգեան։

1859 Մարտ 5 թիւ Մասիսին մէջ, Տիգրան Եուսուֆեան խօսելով Սրապիոն Հէքիմեանի վարչութեան տակ թուրքերէն կատակերգու թիւններ (*) խաղացուելու մասին գոհունակութեամբ կը նկարէ թատերական չարժման տարածումը Պոլսոյ մէջ, ըսելով. «Զինք կրնար պլանալ նաեւ մեր հա-

(*) Ատոնք եւրոպական խաղեր էին զոր Հէքիմեան ինքն իսկ կը թարգմաներ կամ կը պատուհասեցնէր թուրքերէնի Şoli Yerkiori, Նեղ սիրտ քարեւարը, Համեստութեան վարձատրութիւնը, Şoli Ubqur ֆը պազան, եւայլն, որոնք կայս. թատրոնին մէջ ալ ներկայացուեցան քանի քանի անգամներ։

AVO

մակրութիւնը Պէյօղլուի (Նաուսի) թատրոնին մէջ նկարագրուած թուրքերէն կատակերգութեանց հեղինակին, որ է հասարակաց սիրելի բանաստեղծն արգոյ Պ. Ս. Հէքիմեան, որն որ կատակերգութեան ազդու մէջոցաւ հասարակութիւնը զբօսցնելով կրթելու, այսինքն լուսաւորութիւն բառին նշանակութեանը մէջ սպրդած պախարակելի սովորութիւնները ընկերութեան մէջէն վանելու համար, նախ և առաջ օտար ազգաց բարոյականի վրայ գրած կատակերգութիւնները թարգմանելով՝ կը ջանայ իբրեւ օրինակ նուիրել զայն և հասարակութեան ականջը կամաց կամաց վարժեցնելով՝ օր մը բոլորովին ազգային դարձնել խաղերուն նիւթն ու լեզուն:»

Տ. Եուսուֆեանի այս թելադրանքը Ս. Հէքիմեանի հողմէ իրագործուած չէնք գտնելը. ան՝ առեն առեն հայերէն խաղեր ներկայացնել տուաւ Նաուսի թատրոնը և ապա Արեւ թատրոնին մէջ, սակայն մէկէ աւելի պատճառներով, իր խաղացանկը վերապահուած մնաց թուրքերէն թարգմանած խաղերու: Օրթագիւղի կրկնակ խումբերուն և մասամբ ալ Արեւ. թատրոնին վերապահուած էր բոլորովին ազգային հանգամանք տալ իրենց ներկայացումներուն: Իսկ Հէքիմեան նախ չունէր հայերէն բաւական խաղեր, երկրորդ՝ իր ձեռնարկը առաջին օրէն նուիրուած էր թուրքերէն լեզուով ներկայացումներու, և երրորդ՝ Բերայի մէջ իր թատրոնը յաճախող այլազան տարրերուն համար թուրքերէնը հաւասարապէս հասկնալի լեզուն էր և իր խումբին համար աւելի չահաւոր էր այս այլազան տարրերը գոհացնող խաղեր ներկայացնել:

Այսպէս թէ այնպէս, Հէքիմեանի նախաձեռնութեամբ տրուած այդ ներկայացումները առաջին փուրթը եղան Պոլսոյ մէջ թէ՛ թրքախօս Հայերուն և թէ՛ Թուրքերուն եւրոպական թատրոնը՝ ծանօթացնելու, և նախերգանքը թրքական Եւրոպական թատրոնի մը հիմնարկութեան, որուն յետոյ ձեռնարկեցին թուրք մտաւորականները՝ միշտ Հայերուն աջակցութեամբ ինչպէս պիտի տեսնենք Օտեանիէ թատրոնի բաժնին մէջ:

1887ի՞ն թէ 1859ին Ս. Հէքիմեանի կազմած խումբը Նաուսի թատրոնին մէջ առաջին անգամ ըլլալով կը ներկայացնէ հայերէն լեզուով խաղ մը, Իտալացի Մոնթիին Արիստեան ազգերդութեան դրաբար թարգմանութիւնը Հ. Եղուարդ Հիւրմիւզլի: Նոյն իրիկունը, ներկայացումը աւար-

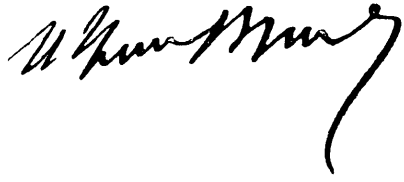
տելէն եաք, կարապետ Գարագաշ և Մ. Պէհտէրեան ճառեր կ'արտասանեն։ Իսկ Տ. Եուսուֆեան, քանի մը օր եաք կը գրէ Մասիսի մէջ (423 թիւ, նչ. 3 Մարտ 1860)։

«Տարուոյս փետրվար 26 ուրբաթ գիշերը, ժամը 2 ու կէսին Նաում Թատրոնին սրահը ազգայնոց բազմութեամբ լցուեր էր... Անշուշտ չեմք սխալիր եթէ այդ հանդէսին չքեղութիւնը նկարագրելու համար «ազգային» կոչեմք զանիկա, վասնզի ազնուական, հարուստ, աղքատ, արհեստաւոր, գրագէտ, ուսումնական և վերջապէս ազգին ամէն դասը իր ներկայացուցիչը ունէր սրահին մէջ։»

Սակայն «հակառակ խուռնաժրոխ եկած հասարակութեան խանդոտ տրամադրութեանց» Արիստոտեմի ներկայացումը չէ յաջողած մեծ ոգևորութիւն մը ներշնչել հանդիսականներուն, վասն զի խաղը գրաբար լեզուով էր(*)։ Այդ առաջին փորձէն յետոյ, գրաբար խաղեր չեն ներկայացուած Բերայի Թատրոնին մէջ, ինչպէս նաեւ Օրթագիւղ և ուրիշ կողմեր ալ։ Աշխարհաբարը սկսած էր տիրել հայ բեմին, իբրեւ ժողովրդին հասկնալի լեզու, և նոր խաղերն ալ նոր լեզուով կը պատրաստուէին։

Ջուարճալի միջադէպ մը կը պատմուի այդ երեկոյթէն. — Արիստոտեմի դերը ստանձնած էր Էքշեան որ խաղին պահանջման համաձայն, Փ. արարուածին՝ իր սպանած աղջկան գերեզմանին մէջ կը մտնէ։ Այդ միջոցին, հանգիստ առնելու համար կեղծ մօրուքը կը հանէ։ Եւ երբ բեմ ելլելու կարգը կու գայ, ճապաղարանքէն կը մոռնայ մօրուքը անցընել...։

Բառաւիէն, չարաճճիներ՝ անմօրուս Արիստոտեմը տեսնելով կը պոռան. «Նայեցէք, նայեցէք Արիստոտեմ ցաւէն մօրուքը փետտեր է...»։

(*) Ինչպէս եղած էր Օրթագիւղ, Պէշիկթաշլեանի առաջին ներկայացման առթիւ, որուն համար ընտրուած խաղերն էին Մէթասթազիայի **Թէ-միսոկլէս** (գրաբար թարգմ. Հ. Գէորգ Հիւրմիւզի) եւ **Խատով Մինճ** (նոյնպէս գրաբար՝ հեղինակութեամբ Հ. Պետրոս Մինասեանի)։

AVO

Տատեան Գերդաստանի Անցեալէն ·

Հաճոյքը ունինք այս տարի լոյսին բերելու հարիւր տարի առաջուան ժամանակագրութիւն մը, որ անտիպ դրուագներ կը բերէ մեզի Տատեան համբաւաւոր գերդաստանի անցեալէն։

Այս թանկագին յիշատակարանը ձեռք ձգած էր ողբ. Հրանտ Ասատուր։ Զայն գլխաւոր ատաղձ ունենալով «Դիմաստուերներ» ու հեղինակը մտադիր էր Տատեաններու ամբողջական պատմութիւնը գրի առնել յատկապէս Հիւանդանոցի տարեցոյցին համար։ Իր մահը սակայն արգելք եղաւ։

Հրանտ Ասատուր հիւանդութեան անկողնին մէջ, օր մը, յուզիչ խոստովանութիւնը ունեցաւ զգացնելու թէ իր ուժերը կը կը լքեն գինքը այլեւս, որով շատ հաւանաբար չկարենայ շարք մը ուրիշ առաջադրութիւններու հետ իրագործել նաեւ իր այս մտադրութիւնը։

Յետ մահու կատարուած կ'ըլլայ իր բաղմանքը հրատարակութեան տալով շնորհակալ մասերը այդ ժամանակագրութեան, քանի մը անհրաժեշտ ծանօթութիւններ տալէ ետք։

Ձեռագիրը ապահովաբար կը վերաբերի Տատեան գերդաստանի մէկ անդամին։ Կը բաղկանայ 57 մանրատառ - մեծադիր էջերէ։ Բաժնուած է 47 հատուածներու։

Տատեան Ցովհաննէս պէյի ծնունդին յիշատակութենէն սկսելով՝ անձերու եւ անցքերու արձանագրութիւնները կը հասնին մինչեւ 1830ական թուականները։

Ժամանակագրութիւնը ընդհանուր կերպով կը շօշափէ Տատեան Ցովհաննէս պէյի կեանքն ու պետական գործունէութիւնը։

Անվերապահօրէն արձանագրուած են մանկական ու պատանեկան կեանքի դրուագներ, անոր նկարագրին յայտնի յատկանիշները, երիտասարդական փորձութիւնները, պաշտօնավարութեանց աստիճանական վերելքը մինչեւ արքունի վառօդապետութեան, իր մեքենական գիւտերու վերաբերեալ մանրամասնութիւններ, գտած ջերմ ընդունելութիւնը Արքունիքէն ներս, իրեն ընծայուած նիւթական ու բարոյական վարձատրութիւնները, եւլն։ Կայ նոյնիսկ իր հնարած մեքենաներուն ուրուագիծը, զոր կու տանք այստեղ։

AVO

Տատեան գերդաստանի միւս անդամներուն շուրջ եւս ծանօթութիւններ կան ձեռագրին մէջ։ Այսպէս, Տատ Առաքել Ամիրայի եւ իր Տիկնոջ, Յովհաննէս պէյի եղբօր Թադէոս աղայի, որ մեռած է 29 տարեկանին, ինչպէս նաեւ Պօղոս պէյի եւ Սիմոն պէյի մասին, վերջինին աքսորման պարագաներովը։ Ասկէ զատ յիշատակուած են Տիւզեանց Գրիգոր Զէլէպիի գլխատման մանրամասնութիւնները, ժամանակակից պատերազմներու կարեւոր անցքերը եւ այլ ծանօթագրութիւններ որոնք, անտարակոյս, մեծապէս կը շահագրգռեն մեր բանասէրները։

Թ. Ա.

1.— *Յովհաննէս Տատեան, երրորդ որդի Մեծի տան Մհտսի. Տատայ, ծնանի 1798ին (Փետր. 14) Յազատլու. Խուլէին մէջ որ ի վատօդարանն եւ մկրտի ի Փիլիպոս գիւղն (Փետր. 18ին) Ս. Նշան եկեղեցին ի ձեռն Տ. Պօղոս քահանայի, որ էր եղբօրորդի Զաքարիա Պատրիարքին, յաւուր կիւրակէի, ծնունդն նորին յաւուր չորիքչաբաթու յառաւօտու պահուն։ Լուսնոյ ումիս Րամազանի 20ին ի կչխ. կոնդանակերպի։*

2.— *Ի գործակալութեան Շէրիֆ Փաչային, Յօհաննէս Տատեանին Սուլթան Սէլիմ արքունի հրամանաւն— իրեն եղբարցը հետ Սիմոնի եւ Թադէի—ամսական վարձք կը չնորհէ 40 ղրշ. որ յետոյ 70 ղրշ. եղեւ (1798 Յունիսին)։*

3.— *Ծաղիկ հիւանդութիւնը ծանր կ'ըլլայ մինչ մերձ ի մահ, ուստի խիստ ծաղկոտ երեսիւք ազատեցաւ, և աջակողմեան աչքին ազրիւրակը հիւանդութեան պատճառաւ կը ծորէր հիւթ, մինչ ի ծերութիւն նորին։*

4.— *Ի տիս պատանեկութեան ի հասակի հինգ եւ վից ամաց Այեօրկի գիւղը Ցունաց Ըսկօլան կ'երթար, Ցունաց քահանայէն յունարէն կը կարդար եւ Ցունաց եկեղեցին Սաղմոս և ընթերցմունք կ'ընէր, և երբ որ հօրն տարու եղեւ չուխայագործութեան արհեստին վերաբերեալ Անսիխլոփեդիի գրուածոց թարգմանութեան համար Նչատաճեան Գրիգոր անուն թարգմանիչն մշանջենաւոր մնայ ի ծառայութեան Մհտ. Տատայ։ Ան տաճնը Ազատլը կը տանէին որպէս պի Նչատատճեանէն ուսանի Հայերէն, էքմէքճիի սէրկէթին մէջ դնելով մէկ կողմը Յօհաննէսն և միւս կողմը Նիկողայոսն*

AVO

որդի Սիմոնի, և նոյն սէքէթովը հաց կը տանէին, և կրկին կու գային մանկունքը տուն տանելու։ (1804—1808)

5.— Երբոր Նշատաճեանն մեռաւ, տիրացու Յակոբ անուն Սամաթիացի մին վարժապետութեան բերին, որուն դաստիարակութեան ներքեւ ուսաւ Հայերէնն կատարեալ (1809 — 1812)։ Եւ Զամչեանց պարոն Սահակը Այնթափ գալով ի ծառայել մահտեսի Տատոյ, առ ուսս նորին սկսաւ գաղղիերէն ուսանիլ։ Բայց յետ մահու հօր իւրոյ մահտեսի Տատոյ թերի մնաց գաղղիերէն ուսմանցն, և եմուտ ի գործ վաւաջարանին առ ուսս եղբօր իւրոյ Սիմոնի Տատեան, 1813 փետ. 20ին։

6.— Յետ մեռանելոյ Նշատաճեան Գրիգորի, մէկ քանի ամիս Մայր Դպրատունը — որ ի Նիշանճի ի կ. Պոլիս — գնաց առ ուսս Պատուելի Թագուոր վարժապետի, վասն զի Մարգարիտ խաթուն քոյր նորա անդ բնակէր, և մահտեսի Տատ հայրն հանդերձ ֆամիլիայիւքն հիւրընկալեալ եղեւ ի հրաւիրանս փեսայի իւրում Յովհաննու Ամէմեանց որդոյ Մանուկայ Ալուէյոյ, արհեստիւ թիւլպէնտճի։

7.— Գրիգոր Նշատաճեանն էր քաջ հմուտ իտալերէն լեզուի, և գաղղիերէնն ինքնիրեն ուսեր էր որ չէր կրնար խօսիլ, նոյնպէս և լատիներէն լեզուն։ Եւ Հայկաբանութեան էր քաջ ի վէնետիկ Մխիթարեանց վանքն կրթութիւն առած ըլլալով և ուր թարգմանութիւններ ըրաւ, սա կայն վաւաջարանին հրկիզութեան առնը այրեցան 1825ին։ Հայրն ամուսնացաւ Աննա-խաթունին քրոջն Բերսաբէի հետ, և որով Գրիգոր Նշատաճեան ազգական համարեցաւ տանն Տատեան։ Բայց ինքն իւրա թէպէտ առ կեանք անցուց, վասն զի կինն սորին Սրբուհի էր լիրբ և լեզուաբար. անոր վընասակրութիւնէն օրի ըմպելութեան անկաւ և չափազանց առնելուն կարծր հիւանդութիւն մը բերաւ, մինչեւ որ երեն մահուանն ալ առիթ եղաւ ու Այնթափցին հիւանդագին երթալով Կ. Պոլիս անդ մեռաւ դրան հօր իւրոյ ի Նաալը Խաբու 1809ին։ Մեկնելոյ առենը արտասուաթոր աչօք զգուշաց իր սիրելի աշակերտը զՅովհաննէս Տատեանը, և համբուրելով արտասուէ սրտիւ օրհնեց զնա, յանձնելով վերին նախախնամութեան։

AVO

8.— Տիրացու Յակոբն առաջ ոսկերիչ էր։ Տղայ իքէն չարչըն կարգալու չատ սէր ունեցեր է, և ան առենը որբոտմարանութիւն և չարագրութիւն սորվիր է, և լաւ թուաբանութիւն և քիչ մըն ալ երկրաչափութիւն սորվեր է։ Ուսկերչութեան առենը խախմաճութիւն կ'ընէ եղեր յետոյ ծխամորճի իմամէներուն էֆէնտիներուն վրայ ինքնահնար եալտըղ նկար ընելով, մօտա ըլլալուն ափսոսէկ չահեր էր։ Նոյն չահովն իսկի վաճառականութեան կ'երթայ ու պաղատատէն հընտու ապրանք բերելով ի Կ. Պոլիս, Մեծ Ծովակետ Բիւչիւք Հիւսէյին փաշային կը ծախէ, ու բոլոր ապրանքը կը կորսընդնէ Հիւսէյին փաշային մեռնելովը։ Անոր վրայ աղքատ մնալով մահտեսի Տատին առենը վարժապետութեան կու գայ 1810ին։ Սիմոն Տատեանին առենը գըրպրութիւն կ'ընէր։ Չէլէպի էֆէնտիին նիչէն քարած մանտի մեքենաներուն չինութեանը վերակացու եղաւ։ Վերջապէս արբեցութեան տալով գինքը մեռաւ յԱգաթլու 1818ին։

9.— Զամչեանց Պարոն Սահակն աչակերտ Մխիթարայ վանքին, երբ որ Կ. Պոլիս կու գայ էզաճի Պետրոս Ազան որ Ալաճա Համամը խանութ ունէր և բաւական հարուստ մէկն էր, և ինքն անթիմիքէ հաւաքող և հմուտ էր և բարեպաշտ բնաւորութեամբ, Մհտսի. Տատին վաղեմի բարեկամ գտով կ'առաջարկէ զՊարոն Սահակը, և որովհետեւ Մհտսի. Տատն Հայր Զամչեան Միքայէլ վարդապետին հետ լաւ բարեկամութիւն ունէր և Զամչեանց տանը ծանօթութիւն կար, Հայր Զամչեանին կամեցողութեամբը վարժապետութեան ու միանգամայն թարգմանչութեան մտաւ Մհտսի. Տատին ծառայութեանը։ Պարոն Սահակին լնաւորութիւնը բարեկիրթ էր և հայկաբանութիւնը լաւ էր և գաղղիերէն լեզուն բաւական գիտէր, բայց լաւ չէր կրնար խօսիլ։ Իտալերէն ու լատիներէնը լաւ գիտէր։ 1811ին նկատ. Յոհաննու Տատեանին գաղղիերէն սորվեցնելու սկսեց, և բաւական յառաջդիմութիւն ունեցած իքէն մեռաւ Մհտսի. Տատն 1812ին, և քանի մը ամիս այլեւս կենալով մնկնեցաւ ի տունէն Տատեանց։ Յետոյ բժշկութեան տուաւ գինքը, որ յետ ամաց լինչ արքունի բանակներուն ծառայից, հուսկ ապա մեռաւ 1820ին ժամանակները։

10.— Հայրն Յոհաննու մեծարու Սյրն Մահտեսի Տատ

էր բարեպաշտ և Քրիստոսասէր և մեծահաւատ, ոմն, ի յեռին աւուրս իւր Ներսիսի Շնորհալոյն Ընդհանրական Թուղթերը և Լուսաւորչի Յաճախապատումը և Ս. Աւետարանը ամէն օր չատ կը կարդար։ Նախքան զմեռանելն իւր 13 օր առաջ, տունը պարտէզը եղեալ Մատուռին մէջ պատարագ ուսնելէն յետոյ իւր սեղնակը երբ որ կ'երթայ Յօհաննէս Տատեանը եռեւանց հետ գնալով Հօրը կտնակին համն կը կայնի, ինչպէս միշտ ըրածներուն նման։ Մհասի. Տատեան ամէն օր Ընդհանրականը և Ս. Աւետարանը կարդալուն համար նստած տեղին բարձին վրայ գիրքերը դրուած ըլլալը, նասածին պէս, ընդհակառակը գիրքը ձեռքը կ'առնէ, ու Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյն Հաւատոյ Դաւանութեան Գլուխը կը բանայ ու կ'ըսէ.

ՅՕՀ. ՊԷՅ ՏԱՏԵԱՆ

«Յօհաննէս, նստէ՛ առջեւս, սա գլուխը կարդա», և ան ալ կը կարդայ «Խոստովանիմք զՀայր», եւլն... մինչեւ որ կը լմնայ գլուխը։

«Որդի՛, կ'ըսէ, — Սա Դաւանութիւնը քեզի կարդալ տրվի, կարդացիր անախալ, ես հիմայ քեզի չեմ հարցներ թէ սա կարդացածիդ բացատրութիւնը կամ մեկնութիւնը տուր, ետքը խնդրեմ կը հասնի և մեկնութիւնն ալ ան առենը կը պիտնաս։ Այսօրս քեզի սա կը պատուիրեմ ու կ'աւանդեմ. Մեր Սբ. Հարքը ի Սրբոց Ասաքելոց ուսեալ աւանդեցին Ս. Եկեղեցւոյն, իմ նախնիքս ինչպէս սորվիր են Ս. Եկեղեցիէն, ինձի ալ աւանդեր են, ես սա ճշմարիտ Ս. հաւատքս և վարդապետութիւնս իմ նախնիքէս աւանդեալ ի մէջ Ս. Եկեղեցւոյն ուսեր եմ, ինձի պարտք է որովհետեւ ծնողքէս ինձի աւանդածը քեզի ալ աւանդեմ պիտի։ Բաւական կարդալ դիտցար և պատուէրս ալ կրնաս հասկնալ ու պահել։ (Առաւ ձեռքը Ս. Աւետարանը և միւս ձեռքն ալ Ներսէս Շնորհալոյն Հնդհանրական Թղթոց գիրքը) — Ա՛ռ սա աւանդութիւնս քեզի, որ Ս. Եկեղեցին մեզի աւանդեր է, ես քեզի սա սրբազան գրոնց բանքը և վարդապետութիւնը մեկնել և բացատրել պէտք չեմ սեպեր, հիմայ միայն Աստուծոյ կը յանձնեմ զքեզ և կ'աղաչեմ որ Նորին չնորհիւը լուսաւորիս

AVO

ու ի մէջ Ս. Եկեղեցւոյն ուսանիս ինչպէս ես ուսեր եմ։ կը պատուիրեմ քեզի, — Որդեա՛կ, ոչ բառ մի կամ նշանախեց մի եւել կամ պակաս կարդաս, միամիտ մտօք և երկիւղածութեամբ փառք տուր Աստուծոյ որ Քրիստոնեայ ըստեղծեր է զքեզ, և որդի Քրիստոնէի ծնողաց։ Անոնք իրենց պարտքը քեզի համար կատարեցին և այսօր ալ իմ պարտքս է որ կը կատարեմ։ Ահա այս ճշմարիտ հաւատքիս մէջ ծնայ, ասճշմարիտ հաւատքովս կնայ, և ասհաւատքս է որ ինձի հոգւոյս յոյս փրկութեան կու տայ անտարակոյս։ — Որդեա՛կ Յօհաննէս, եկո՛ւր հաւէս նախնեացդ հետեւելով, Յիսուսի Քրիստոսի կենարար Ս. Խաչն և Չարչարանաց խորհուրդը Արքայութեան և անճառելի տեսութեանը արժանի ընելու ճանապարհը բացեր են մեզի Յիսուսիս Քրիստոսիս, ժառանգորդ եմք Արքայութեանը։ Այսպէս հաւատացի և կը հաւատամ։ եթէ յոյս պարապ չէ, դու իմ հաւէ՛ս եկուր, անդին ասդին մի՛ մոլորիր։ կը գտնես ինձի հետ հոգւոյն փրկութիւնը։»

Ասանկ ըսելով ձեռքը համբուրել տուաւ ու օրհնեց Աստուծոյ չնորհքը խնդրելով։ Միւս օրը գնաց վաւօդարանը, հիւանդ եկաւ տուն։ Նոյն հիւանդութիւնը ամենապատուական կեանքը վախճանեց, և մեք անդրդուելի հաւատքով յոյս առ Աստուած ունինք թէ Արքայութեան Աստուծոյ արժանի եղեւ և Հոգի նորա ի դասս երջանկաց հանգուցեալ է (1812 Օգոստոս 18ին)։

11.— Յօհաննէս Տատեանը Ազատը վաւօդարանը կ'երթայ ընդ խնամօք եղբօր իւրոյ կացեալ, և անդ վաւօդարանին մեքենայիցը մատղուելուն սկսեց ընդել։ Սիվրի Խաչատուր Բէհեան հին վաւօդապետ էր, անկէց հմտութիւն կ'առնէր, մանաւանդ Բարսեղ Ուստա Դուկասէն, որ Մհտսի. Տատին ձեռնտուն աշակերտն էր այր բարեպաշտ և երախտագէտ և հմուտ մեքենական գործնական արհեստին։ Ասիկա Յօհաննէսն խիստ եվելօք կը սիրէր և իբրեւ հայր խնամք ունէր վրան, վասն որոյ չատ բան տրվեցուց և անկէց կըրթուելով մեքենաներուն րեսխիններր գծնց, որ մինչեւ ցարդ կան այն րէսխիքը։ Տարի ու կէսին մէջ գաղղիերէն որչափ տրված էր նէ վառարաններուն նպատակը թարգմանութիւններ կ'ընէր, վաւօդաչինութեան, սապոնճիութեան,

AVO

վերնիճներու և այլ ինչ, աս գրուածներէն տակաւին կան պահուած։

Աս միջոցներուն մէջ 1814ին և 1815ին մանուարաժամ չատ կար կ. Պոլիս և ի Սկիւտկի։ Վասն որոյ Սիմոն Տատեանը ժամանակ մը Սզատլը Խուլէին մէջ կեցաւ ընտանեօքը, և Յովաննէս Տատեանն ալ հետ էր։ Խուլէն իքէն Յովաննէս Տատեանը աչխարհագրութիւն չատ կը կարդար, և Փարիզու տպարագրութիւնը կարդալով անչափ եռանդ ինկաւ սիրտին եթէ միանգամ մը երթայ պտտիլ (որ յետոյ ըստ փափաքանացը կրցաւ երեք անդամ երթալու)։

12.— Բարեպաշտուհի Աննա Խաթունն Ալիքսանեան, Ամուսին Մհծի տան Մհասի, Տաս Առաքել Ամիրայի Զատտեան, ծնեալ յԱկն կամարակապ 1757ին, ի տոհմէ Պեռոզենց 9 պորա ի դարիւբ եկեալ, պսակի ընդ Մհասի, Տատն ի 1771։ Սա յետ ծնանելոյ դուստերս և զդստերս ևկն ի կ. Պոլիս 1796ին, և ծնաւ յԱզատլու Յովաննէս Տատեանն 1798ին և Անդրէաս 1899ին որ յետ մէյ ամի մեռանի ի տիս մանկութեան։ Էր ուրախ և զուարճ բնութեամբ և չնորհք իմն տիկնութեան կայր ի վերայ նորա։ Ի մեռանել ամուսնոյ իւրոյ Առն մհծի անկաւ ի տկարութեան, և թախծութիւն ի նմա ոչ պակասեցաւ։ Ի կողմանէ հարսին իւրոյ Մարիամու Ներսիսեան սեամանէր փոքր ինչ խստութիւն և Սիմոն Ազապրդի իւր ոչ ըստ արժանոյն ակնածէր պատուոյ մօրն իւրոյ, ուստի 1815ին ել ի տանէն և ի վարձու նստաւ ի տան Սիլվրի Խաչատուրին, և յետ մէյ ամայ 1816ին չինից առանձին իւր տուն յԱկսկրկի և անդ բնակեցաւ յառանձնութեան։ Յայն ժամանակի Յովաննէս Տատեան գնայր և բնակէր ի միասին, և ամսականն որ 80 ղրչ, էր մօրն հասուցանէր և հնազանդ կայր նմա։ Եւ եղեւ ամուսնանալ Յովաննու և գնալ ընդ նզբօրն ընտանեօք ի Պէչիկթաչ, Աննա Խաթուն յոյժ տկարայեալ ի հիւանդութենէ, էլ յՕրթագիւղ ի տուն դստեր իւրոյ Մարկիրատոյ, և անդ ծանրացաւ ի մահճա։ Վասնորոյ հիւանդապին անձամբ ևկն ի Պէչիկթաչ ի տուն Սիմոնի որդոյ իւրոյ, յայնմ փոքր միջոցի եղեւ ծնունդ Յովհաննու դուստրն, որոյ անունն ինքն Աննա Խաթուն առեալ ի գիրկս իւր և համբուրեալ և օրհնեալ «Աննա անուն իմ եղի սմա սա կոչեցի յանուն իմ Աննա» վասն որոյ և մկըր-

AVO

տեցաւ կոչելով զանուն նորին, և յետ աւուրց լինչ անկաւ ի մահիճ մահու և ուանդեաց զհոգին, բաղում անգամ խոստովանութեամբ և հաղորդութեամբ մարմնոյ և արեան Տեառն արժանացեալ ի 1819 Օգոստ. 13 յաւուր Կիւրակէի մերձ ցերեկի և թաղեցաւ ի նմին աւուր յՕրթագիւղ առընթեր ամուսնոյ իւրոյ։

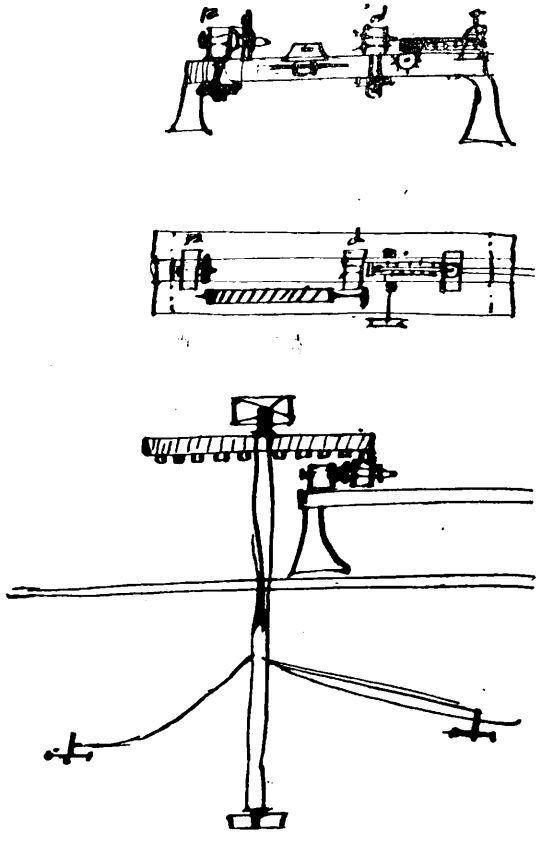
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԷՅ ՏԱՏԵԱՆ ՀՆԱՐԻՋ

42-43.— Ան ժամանակները թիւֆէնկխանէին համար թիւֆէնկի երկաթները ծակելու մեքենայ մը չլինել կամեցան, վասն որոյ Սիմոն Տատեանը մէկ փոքր մօտէլ մը ուստա Ղուկասին չինել տուաւ եւ երբ որ 1827 Ապրիլի 23ին Սուլթան Մահմուտ Արքային պէհնային չինուելիւնը տեսնելու համար Ազատլը եկաւ Է, աս մօտէլն Արքային առաջարկեցաւ ու հրաման ըրաւ որ Սատրազամին տանին և ինչ որ հարկաւոր է նէ չինելու խորհրդածուելիւնը իրեն ծանուցանեն (արզընին). այն օրը Յօհաննէս Տատեանն ալ ներկայ էր իրեն եղբօրը և եղբօրորդոյը հետ. երբ որ մօտէլն ըստ հրամանի նորին դուռը տարաւ Է, այնտեղը թիւֆէնկներուն վրան ոդորկելու մեքենայ մըն ալ խնդրեցին Սիմոն Տատեանէն. վասն որոյ Սիմոն Տատեանը անոր համար յանձնառու կ'ըլլայ և կը խոստանայ որ մօտէլն չինէ. անոր համար եղբօրը Յօհաննու պատուիրեց որ ասանկ բան մը չինէ ինք իփլիկխանացն, ուր դիւրին կ'ըլլայ չինուելիւնը, որովհետեւ վարպետ անձինք չատ կան։ Ուստի Յօհաննէս Տատեանը ամենայն ուրախութեամբ աս բանիս ալ ձեռնարկեաւթիւն ըրաւ և սկսաւ չինել ինքնահնար ճարտարութեամբ, որ միանգամայն երկաթը ծակէ ու վրան ալ խալխովով յարդարէ և ոդորկէ։ Եւ յիրաւի չատ լաւ բան մըն էր և ճարտար գործ մը, թիւֆէնկին երկաթը յենարաններուն վրայ երկու ծայրը անցած կը դառնար և պուէդուն դարձեալ ուրիշ յենարանի վրայ կեցած միշտ ներս մղուելու կերպով դրուած էր և ընդ երկարութեան ալ մէկ վիթայ մը ուչիկ դառնալով խալէմը վերէն վար ու վարէն վեր կը քալեցնէր և երկաթին երեսը բոլոր կը յարդարէր, ու յետոյ կ'ոդորկէր, օրը 12 ժամ բանելով 10 հատ մէկ մեքենան կ'արտադրէր։

Սիմոն Տատեան տեսնելով աս մեքենային յաջողութիւնը, լմնցածին պէս Սատրազամին գնաց իսպառ տալու ընդ նմին և մանածի նորահնար մեքենան լմնցած էր, անոր համար ալ իմացուց, և Սատրազամը Սէլիմ փաշան հրաման ըրաւ որ աս մեքենաները փայային դուռը տարուի, որ անաւանը Սիւլէյմանիէ Շէխիսլամին դուռն էր ան՝ ու Ենիչէրի աղասի կը նստէր առաջ, վասնզի փայային դուռը այրած էր ու կը չինուէր ի ձեռն Գրիգոր Խալֆային։ Վասն որոյ 1827 Յունիսի 25ին աս մեքենայքը փայային դուռը տարին Յօհաննէս Տատեանը հետ լինելով, եւ զանոնք բանեցնող քանի մը վարպետներ, Սատրազամը հանդերձ աւազանիով և Շէխիսլամը և կարդացողները եկին տեսնելու և ամէնքն ալ խիստ առաւելապէս գոհ եղան, և ի նմին ժամու Արքային առ ըրաւ։ Շուտով մը Արքայէն հրաման եկաւ որ մեքենաները Զրաղան եալրն դրկեն, վասն որոյ փութով իշխուցին իսկելեճ, անկից նաւերը դնելով տարին Զրաղան և պարտէզին մէջ զետեղեցին բանեցնելու կերպով։ Արքան երկրզ քէօչկն գացած ըլլովը իշաւ եկաւ մեքենաները դնելու, և աթոռ նստաւ, հրաման ըրաւ իրեն ներկայութեանը բանեցնելու, որուն վրայ չատ գոհ և հաճութիւն յուցընելով հրաման ըրաւ Մսպէյնի պաչ աղային որպէս զի երկու եղբարքը Սիմոն և Յօհաննէս վէզիր օտասին տանին և ի դիմաց արքային շէրպէթ ու խահվէ իֆրամ ընեն. և աս իքրամը ընդլէն եւոև կանչեց երկուքն ալ և պատուէր տուաւ երկուց եղբարց որ յետ երից աւուրց երթան փայային դուռը Սատրազամին չնորհակալութիւն ընեն և Արքային հրամանը հոն իմանան։ Վասն որոյ Յունիսի 29ին գնացին, Սատրազամը տեեան ըրած գտան ու ամենայն Աւագանին հոն էին ի ժողովի, ըստ սովորութեան։ Արքային հաքտը շէրիֆը աւագանոյն իմացուց և կարդացին ի մէջ տեղին, որով կը գովէր հաւատարմութիւնը երկուց եղբարց և անոնց ճարտարութիւնէն ու հաւատարմութենէն գոհ ըլլալը կ'իմացնէր և 25 հազար ղրչ. ոսկի պարգեւ ղրկելով 15 հազարը Սիմոնին և 10 հազարը Յօհաննու ի դիմաց Արքային տրուելու հրամայն կ'ընէր, որոնք զատ զատ աթլազ քսակի մէջ դուռը ղրկուած էր։ Վասն որոյ Սատրազամը իրեն ձեռքովը իւրաքանչիւրոցը պարգեւեց, և օրհնեց ընդ նմին և աւագանին ամենայն

ուրախութեամբ գովեցին և օրհնեցին լսելով «պերճուտար օլուց»։

Սիմոն Տատեանին ուրախութիւնը և նոյնպէս Յօհաննու ուրախութիւնը անպատմելի եղաւ։ Յօհաննէս հոգելից ուրախութեամբ լիջաւ չիտակ խում-խապու Մայր եկեղեցին որ թէպէտև բացօդեայ էր հրկիզութեան աւերնը այ-

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԷՅԻ ԻՆՔՆԱՀՆԱՐ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐԸ

րելուն համար, բայց սեղան կար ուր պաշտօն կը մատուցուէր։ Գնաց ուխտիւք Աստուծոյ այնչափ ողորմութեանը և չնորհացը փառք և գոհունակութիւն մատուցանել և աղաքատաց ողորմութիւն տալ և քահանայից պաշտօն նուիրել,

AVO

և անոր վերադարձ սրարևալ Ալիտէֆանոյ գնաց, ուր որ բոլոր ֆամիլիան հոն էին։

Արքային հրամանագրովը հրաման եղած էր որ պէտք եղածը լսօսուի նոր մեքենաներու չինութեան համար։ Վասն որոյ Սատրազամը հանդերձ նախարարներովը իփլիխանաց նկաւ միւս օրը, Յունիս 30ին (1827), մանածի գործիքները ցոյնելու համար։ Հոն խորհեցան և հրաման ըրին որ 3 հատ թիւֆէնկի մեքենայ և 4 հատ մանածի մեքենայ չինուի։

Յօհաննէս Տատեանը 3 հատ թիւֆէնկ ծակող և ողորկող մեքենայքը չինել սկսեց 1827 Սեպտ. 9ին թէֆտէրտար խակէյէն Սուլթան Սէլիմին մէջ և լմնցնելէ ետք 1828 Մայիս 30ին թիւֆէնկխանաց զետեղելու ղրկեց։ Ազատը չինուած մեքենան ևս հոն բերին։

Ողորկող մեքենան էր մէկ թէզկեահ մը փայտէ ոտքերով և վրան լայն երկաթ տախտակ զետեղուած։ Թէզկեահին վրայ գլուխ մը (թ) անցած էր։

Թիւֆէնկխանան յատուկ տեղ չինուեցաւ։ Ազատըէն եկած մեքենային զատ, իփլիկխանէէն եկածին զատ, բայց իրարու մօտիկ։

Ընդհանուր փորձ ընելու համար, 1828 Դեկտ. 10ին, Արքայական հրամանաւ սէրասկէր Խուսրէֆ փաշան, խայմախամ Խիւլիւսի փաշան, ճէպհանէ Նազըրի Սրիֆ պէյը, Թէրսխանէ Էմինին, իհթիսապ Նազըրին և Թիւֆէնկհանէ Նազըրին ներկայ գտնուեցան։ Նոր մեքենաներէն արտադրեալ որչափ երկաթ կար նէ, նոյնչափ ալ հին եղանակաւ երկաթներէն ի փորձ դրին, 100 հատ հիներէն 60 հատը ողջ ուին, իսկ 100 հատ նոր մեքենայից արտադրեալներէն 80 հատը ուին և այսպէս զրեթէ 600 հատ փութեցին և միչտ աւելի ողջ ուին նոր մեքենաներէն։ Ասոնց օգտակար լինելն տուեալ ետք, Արքային հրամանաւը (24 Դեկտ. ին) Յօհաննէս պէյի չինած գործը ընդունուեցաւ և յանձնուեցաւ վարպետայ։ Մինչեւ Թիւֆէնկխանէին հրկիզութիւնը մեքենաները շարունակ գործածեցին և մեծ յաջողութիւն ձեռք բերին։»

☞ Հոս կը վերջանայ Անտիպ Նշխարներու Գրական բաժինը։

AVO

Հ· ԱՐՍԵՆ ՂԱՋԻԿԵԱՆ

ՌԵԴՐԱՐԴԱ

ՆՈՒԱԳԱՐԱՆ ՍԻՐՈՅ

Իշխանուհիս մարքըս քեզ թէեւ սանձեցի,
Ապաշընորհ լեզուս, որ սուտ չըխօսիս,
Ու պահեցի պատուով, քայց դուն ինձ պատիւ
Ձըրիր, այլ մեծ զայրոյթ, ամօթ առիթեցիր։

Երբ կարեւոր է ինծի քու օրհնութիւնդ
Որ մրցանակ հայցեմ, դուն այն ժամանակ
Կը կենաս միշտ ցուրտ, եւ եթէ խօսիս խակ,
Խօսքդ անկատար է, երազող մարդու պէս։

Ժա՛նտ արցունքներս, դուք ալ ինծի կ՚ընկերէք
Ամէն գիշեր, երբոր կ՚ուզեմ մինակ մնալ.
Բայց երբ առջեւս է անձկալի կը փախչիք։

Դուք, հառաչներ, ժիր ցաւ՝ տագնապ ինձ տալու,
Նէրա առջեւ կ՚ըլլաք դանդաղ ու նուաղուն.
Սթոխս աչքերն են լոկ որ չեն լըռեր քնաւ։

AVO

Սէրն երբ թողլով ուրիշ կիները կու գայ
ծաթեել նէրա դէմքին վրայ աէն ժամ,
Ո՛րքան անոնք նըւազ չքնաղ են իրմէ,
Նոյնքան կ՛աճի փափագըս, նո՛յնքան տարփանքս։

Ես կ՛օրհնեմ տեղն ու ժամանակը եւ ժամն
Ուր այնքան քա՛րձր թառեցան իմ աչքերս.
Եւ կ՛ըսեմ. Ո՛վ հոգիս, պարտիս շնորհակա՛լ,
Ըլլալ, որ այդ պատուին եղար արժանի։

Իրմէ կու գայ տարփատենչիկ մըտաճումն
Որ կը տանի քեզ վերհադոյն բարիին,
Անարգելով զայն որ կ՛ըղձայ ամէն մարդ։

Իրմէ կու գայ արիութիւնը ազնիւ
Որ քեզ ուղիղ ճամբէն երկինք կը տանի.
Եւ այդ յոյսն է որ ինձ կու տայ փառաւազ։

Մենիկ, խոհուն, թոյլ ու դանդաղ քայլերով
Կը չափչըփեմ դաշտերն անշէն՝ անապատ,
Եւ կը շրջեմ աչքերս՝ պատրաստ փախչելու
Ուր որ աւազը մարդու հետք է դրոշմած։

Ուրիշ ասպար չեմ գտներ զիս գողնալու
Մարդոց աչքէն, որ չըտեսնեն ներքին կրակս.
Չի շարժուածքէս ուրկէ խինդն է բացակայ՝
Կը կարդացուի քոցը որ զիս կը լափէ։

Այնպէս որ ա՛լ ես կը կարծեմ թէ լեռներ՝
Ափերը, գետերը եւ անտառներ դիտեն լաւ
Կեանքը զոր ես կ՛ուզեմ ծածկել աչքերէ։

Բայց չեմ գտներ ճանապարհներ վայրենի
Եւ դժուարուստ այնքան՝ որ Սէրը չըգայ
Ու չըհետևի հետքս եւ ես իրեն հետ։

Աւա՛ղ, որ ես չըկռահեցի նախապէս
Այն օրն, ուր Սէրն երկաւ որ զիս խոցոտէ.
Որ քայլ առ քայլ յետոյ եղաւ կեանքիս տէրը,
Ու երկաւ վերը, եւ թառեցաւ դէմս ու վրայ։

Չէի կարծեր որ շեղբը իր սրլաքին
Ունենար ա՛յնքան զօրութիւն, որ ջարդէր
Կուռ պնդութիւնը կարծրացած իմ սրտիս,
Բայց իր վերայ վստահողին վերջն այս է։

AVO

Այլ եւս ամէն պաշտպանութիւն ո՛չ է շատ.
Կը մընայ լոկ փորձել թէ Սէր շատ թէ քիչ
Ուշ կը դնէ մահկանացուաց աղօթքին։

Ձեւ աղաչեր, զի եւ հընար իսկ չէ ալ,
Որ իր սրտիս կըրակը քիչ մ'ամոքի.
Այլ թէ եւ նէ՛ ա՛յո կրակէն մաս ուննենայ։

Մազերն ոսկի սիւգին էին յանձնըւած,
Որ գանգուրներ կը յօրինէր քիւր գողտրիկ,
Եւ չքնաղ լոյսն այն գեղեցիկ աչքերուն՝
Որմէ արդ զուրկ են՝ բացաբորբ կը շողար։

Ձեւ գիտեր սո՞յգ թէ սուտ՝ իր դէմքը ինծի
Կը թուէր գըծուած գողտր ու գըթոտ գոյներով.
Ես որ սիրոյ կայծն ունէի սրտիս մէջ
Չարմանալի՞ է որ իսկոյն գըընկեցայ։

Ֆալուածքն անոր մահկանացու քան մը չէր
Այլ հրեշտակի, եւ իր խօսքերն ուրի՛շ քան
Կը հնչէին՝ քան մարդկային ձայնին հուներն։

Ոգի՛ մըն էր երկնային, ջինջ արեգակ
Այն զոր տեսայ. եւ արդ չըլա՛յ իսկ այնպէս,
Չի քաւժուիր վէ՛րքը աղեղին թուլնալէն։

Վենետիկ

Ռ. Վ. Զարդարեան

ԱՐՏԵՐԳ

(ԳԵՂՋԿԱԿԱՆ)

Ծլեր է արեւս,
Ծփում է արտս,
Կարել է դարդս,
ջա՛ն։

Խնդուն, զըւարթ է,
Նոր բացուած վարդ է,
Աւետս ազատ է,
ջա՛ն։

Կանչէ է դաշտը,
Կարաւ հրաւըճն,
Ամառը հաշտ է,
ջա՛ն։

Ծկել է ցորը,
Խնդութիւնն օրը,
Գօզալ տարակոյսը,
ջա՛ն։

«Երգեր կառուցման եւ ցաղքանակի»

ԱՂԱՋԱՆ

AVO

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՆՇԽԱՐՆԵՐ

ԵՐՈՒԱՆԴ ՈՍԿԱՆԵ

Ոսկան ընտանիքը ազնուօրէն խմրագրութեանս տրամադրեց երկու անտիպ նկարները հնգց. արուեստագէտ Երուանդ Ոսկանի, որ իբրեւ քանդակագործ, նկարիչ եւ Պոլսոյ Գեղարուեստից վարժարանի երկարամեայ տնօրէն-ուսուցիչ իր մատուցած ծառայութիւններով անմոռանալի անուն մը թողած է Թուրքիոյ Գեղարուեստական պատմութեան մէջ։

ԵՐՈՒԱՆԴ ՈՍԿԱՆ

Նկարներէն մէկը կը ներկայացնէ Զէյպէկ մը, որ իր թուրը սրցնել կուտայ հեսանաքարի մը վրայ։

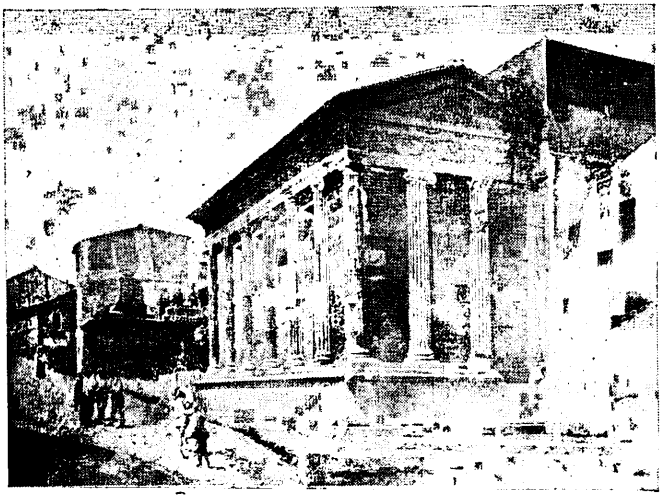
Թէ Զէյպէկին եւ թէ հեսանողին տարազը, իրենց դէմքի արտայայտութիւնը, վայրկեանին բարձրութիւնը կեդրոնացուած է տալ արուեստագէտը իրապաշտ երանգով ու գիծերով։ Ասկէ առաջ լոյս տեսած է Զէյպէկին՝ թուրով պարը (Ամէնուն Տարեցոյցը, Թէոդիկ)։

Երկրորդ նկարը կիսափուլ ապարանճ մը կը ներկայացնէ։ Հին ճարտարապետութեան մը հանգչող եւ նուագուն գիծերուն վրայ դրոշմուած է խորհրդաւոր կնիքը արուեստին։ Անցորդներ զայն կը դիտեն հիացիկ եւ այնքան բնական կեցուածքով մը։

1927 ի Ընդարձակ Տարեցոյցին մէջ (էջ 241) ասկէ առաջ հրատարակած ենք գեղանկարը Մեծն Ալէքսանդրի Յարմարեայ դամբարանին, որ Հնութեանց Թանգարանին փառքերէն է այսօր։ Այս դամբարանը երբ երեւան հանուեցաւ 1878 ին, Սայտայի պեղումներէն, Հուվմայեջի գինուորներուն կողմէ փշուր փշուր եղած, անճանաչելի դարձած էր։ Երուանդ Ոսկան գրեթէ վերստեղծեց՝ մեծ ճարտարութեամբ այդ փշուրները ազուցանելով եւ նախկին գեղակերտ վիճակին վերածելով զայն։ Ասկէ զատ իրմէ կը մնան այսօր զմայլելի անդրիներ, մահսրծաններ, քանդակներ, թրծուն կաւէ արձանիկներ, նկարներ, եւլն. բոլորն ալ արուեստի անթերի հրաշալիքներ։

Երուանդ Ոսկան որդին էր լեզուագէտ-դաստիարակ Յակոբ Ոսկանի։ Ծնած էր 1855 ին Պոլսոյ մէջ, ու իր նախնական կրթութիւնը ստանալէ վերջ կ'անցնի Վենետիկի Ռափայէլեան վարժարանը։ Հոն հայերէնի եւ ֆրանսերէնի ուսուցիչ կ'ունենայ Նորայր Բիւզանդացին։ Իր գեղարուեստական ընդունակութիւնը տեսնուելով 1872 ին կը ղրկուի Հռոմի Կայս. Գեղարուեստից վարժարանը, իր վարպետներն եղած են Էնրիքօ Պէքէթթի եւ Ճիւլիամօ Մացինի համբաւաւոր արձանագործները։ Նոյն տեն կը հետեւի նկարչութեան։ 1878 ին կը մեկնի Փարիզ՝ կատարելագործելու եւ մօտէն ուսումնասիրելու ֆրանսական արուեստը։ Կը մասնակցի նոյն տարուան ցուցահանդէսին, ներկայացնելով մեծ մասով արեւելեան տիպարներ ու բազմերանգ գործեր, որոնց համար շքադրամներ կ'ստանայ։ Երեք տարի մնալէ ետք կու գայ Պոլիս, ուր անմիջապէս կը ծանօթանայ անգլ. հիւպատոս Մր. Ռէնկի եւ անոր կաւակերպած ցուցահանդէսին կը մասնակցի։ Այդ առթիւ կը ծանօթանայ Պետական թանգարանի տնօրէն Համտի պէյի, որուն հետ համախորհուրդ Գեղարուեստից վարժարանի մը կառուցման յղացումը կ'ունենան։ Ե. արդարեւ 1882 ին հիմնարկէքը կ'սկսի եւ շէնքը կ'աւարտի տարիէ մը։ Եւ Ոսկան, մինչեւ իր մահը (1914), 30 տարի անընդհատ ներքին Տնօրէնի եւ արուեստագրութեան բրօֆէսէօրի պաշտօնները վարած է հոն, եւ հասցուցած է բազմաթիւ աշակերտներ, ինքն է որ շինած է դպրոցի շէնքին գաճէ կաղապարները, որոնցմէ ոմանք մինչեւ այսօր իբր նախատիպ օրինակ կը ծառայեն։

Ես.

Նկար Ե. ՈՍԿԱՆԻ

Հին Ապարանք մը

AVO

Նկար Ե. ՈՍԿԱՆԻ

Զէյպէկ մը որ իր թուրը սրցնել կու տայ

AVO

Նաեւան Յակոբ Պատրիարքի Նամակը

Սուրբ Փրկչեան Ազգային Հիւանդանոցի Գոբելեանական տարեգիրքին պատրաստութեան առթիւ հրաւէր ընդունած ըլլալով մասնակցիլ գրութեամբ մը, կը փութամ ղրկել Երուսաղէմի եւ երկիցս Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Յակոբ Նալեանի մէկ նամակին ընդօրինակութիւնը, որ կը յուսամ թէ շահեկան վաւերագիր մը պիտի նկատուի ժը ղարու տոհմային պատմութեամբ հետաքրքրուող մերազնէից կողմէ։

ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍԿ. ՆՇԱՆԵԱՆ

Ականատես եւ պերճիմաստ Պատրիարքին հայրական ընտանի ոճով ու տեղ տեղ ռամկական եւ թրքախառն ասացուածքներով գրած ինքնագիր այս նամակը, որ կը կրէ իր անձնական կնիքը՝ ՅԱԿՈԲ ՊՏՐՐԳ ԵՄԻ՝, ղրկուած է Երուսաղէմէն Կ. Պոլիս՝ իր նոր կարգած փոխանորդ Գանձակեցի Կարապետ Վարդապետին (ապա Պատրիարք Երուսաղէմի 1761—1768)։ Կը պարունակէ կարգ մը հրահանգներ իր փոխանորդին պաշտօնին վերաբերեալ, ինչպէս նաեւ յիշատակութիւնը այդ տարին Երուսաղէմի մէջ պատահած ինչ ինչ հետաքրքրական դէպքերու։ Գրութիւնը թէեւ ոեւէ թուական չի կրեր, բայց յայտնի է թէ գրուած է 1750ին, քանի որ կ'ըսէ տեղ մը. «յանցեալ տարի մինչ էի այդր»։ Նալեան Կ. Պոլսոյ աթոռը ձգելէն ետք՝ Երուսաղէմի Պատրիարք կ'ընտրուի 1749 Ապրիլ 13ին եւ 1750ի սկիզբները կը հասնի Երուսաղէմ։

AVO

Նամակին մէջ յիշուած պատրիարք վարդապետը, որուն հետ, կ'ըսէ, ծառայօրեն եւ ուղիղաբար վարիցիս, Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Մինաս Ակնեցին է, որ 1749—1751 պաշտօնավարեց, ու ապա հրաւիրուեցաւ Էջմիածին՝ իբրեւ Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց (1751 - 1753)։

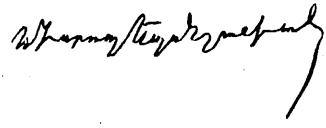
Նոյնպէս յիշուած Մահտեսի Եաղուպ աղան՝ է նոյն ինքն Ակնեցի Եաղուպ Ամիրան, ժամանակին ականաւոր ու ազդեցիկ ազգայինը եւ մտերիմ բարեկամը Յակոբ Նալեանի, որ յաջորդ 1751 տարին իր կողակցին՝ Մահտեսի Սողոմէ Խաթունին հետ ուխտի կու գայ Երուսաղէմ եւ այդ առթիւ հարուստ նուէրներով կը ճոխացնէ Սուրբ Աթոռը։

Նալեան իբրեւ Պատրիարք՝ Երուսաղէմ կը մնայ երկու տարի եւ մէկ ամիս (1750 Ապրիլ — 1752 Մայիս)։ Գիտենք թէ ան Երուսաղէմի մէջ տիրող նեղքին ու արտաքին շատ մը խնդիրներէն տատակացած՝ առթիւ կը սպասէր թօթուելու վրայէն պաշտօնին լուծը։ Այդ առիթը ներկայացաւ ինքնին՝ Եաղուպ Ամիրային Երուսաղէմ ուխտի գալովը։ Պատրիարքը կրցաւ զրաւել անոր սիրտը ու համոզել զայն որ հետը միասին դարձնէ Կ. Պոլիս, եւ երկրորդ անգամ բազմեցնէ զինքը պատրիարքական աթոռը՝ Գէորգ Դալիանցիին տեղ, որ յաջորդած էր Մինաս Ակնեցիին։ Նալեանի այս երկրորդ պատրիարքութիւնը կը տեւէ տասներկու տարի (1752—1764)։ Առաջին անգամ պաշտօնավարած էր ութը տարի (1741—1749), որմէ ետք անմիջապէս ընտրուած էր Պատրիարք Երուսաղէմի։

Յիշենք թէ Նալեանի այս երկրորդ պատրիարքութիւնէն քիչ վերջ (1752 Յուլիս 9) Եաղուպ Ամիրա բռնամահ կը վախճանի Կ. Պոլսոյ մէջ։

Յակոբ Նալեան Պատրիարքի նամակին ընդօրինակութիւնը կու տանք ստորեւ, բանալով վիակագրութիւնները եւ շակելով կէտադրութիւնները։

Երուսաղէմ

AVO

Ողջախոհ տատրակիդ եւ մաքրամիտ աղաւնոյդ, սիրելի որդւոյդ Տեառնդ կարապետի խոհեմագոյն եւ աստուածաբան վարդապետի յոյժ կարօտիւ ողջոյն։

*Որք ընդ ովկիանոս յանդունդս նաւարկեն, առ լաստափայտն յուսան եւ զեկօք հնտավարեն։ Բայց առաւել ի խոհեմութիւնն ապաւինիլ պարտին՝ քան ի զեկն անզգայ, որ և ի սխալիլն անպարտ է։ Ի մեծ գործ հրաւիրեցար. մեծի խոհեմութեան կարօտիս որ եթէ ոչ էիր այնպէս, և ոչ յանձնիւր քեզ։ Ուրեմն ըստ Յակոբայ փոքրահօտ հովուին՝ զցայգ ի ցրտոյ և զտիւն յարեւուտ կրել պարտիս զոհի՝ հաւատարմ քնոյ յաչսց քոց, որպէսզի և ըստ Դաւթի կարիցես ասել. «Զարթ և զտիւթ սատակէր ծառայ քո»։ Սրբոյ Ամոռայս ազգն քեզ յայտնի է, եկեր առուօրէն և գնայքն գեաւօրէն։ Իշխողքն՝ վիշապ, այանքն կարիճ եւ նուաստքն՝ ալրուկ։ Ահնեքեան խնամով խորհին ի չարիս. թէ գիտ՞րդ մի գիտով գերազանցիցին անիրաւ պահանջմամբ, գի զայն համարին մեծ յաղթութիւն։ Հէմէն տո՛ւր. և թէ զպատճառն հարցանես, քեզ գի՞ գոյթ է ասեն։ Եթէ զարքունի հրովարտակ ցոյց տացես, աւա՛զ պրտմին զոր ծախեցիք՝ ասեն. մեզ տալիք՝ լաւ էր։ Իսկ մարկ անել ահնեքեին ոչ գոյ։ Եթէ հրամանն ինչ խնդրիցես, զնէլման պատճառանն. և թէ գնէլման ցոյց տաս, ծաղր առնեն։ Եւ ահա՛ այսպէս ի մէջ երկուց վտանգաց կամք ի տարակուսի։ Զօրհնեալ Եաղուպ աղայի չինել տուած ձէրմանն ի խայտն անցուցեալ և հիւծէթ եւս աւաք, և կիսատ տուն մի կայր՝ սկսաք աւարտել, քարերի կորիւնն ի Դազէտ պրեալ արպիւեաց։ Եւ ահա՛ ահնայն նիզամ Սրբոյ քաղաքիս այսպէս է։ Ի պահանջելն՝ քաջ, և ի կյանելն՝ անյագ, և յողորմելն՝ ժլատ։ Իբր զձկնահանս ի դիտակի նստեալ սպասեն, թէ ո՛վ փռնպաց։ Միւթէվէլլու նաւն ոչ ակն տակաւին, և ոչ գիտեմ թէ գո՞ն ընդ նմին մեզ պիտանիք։ Եւ զի՞նչ օգուտ, զի մարկ անող ոչ գոյ։ Ցանցեալ տարին մինչ էի այդր՝ մեր Մանահասոյ ձեռօքն վասն Անատօլու խաֆարիոյ ֆէրման մի մեր արզովն չինել տուաք, և մէջն խաֆարի անուն ոչ գոյ։ Գրեալ էի յարզին՝ թէ նէզրի պէհտով հիւծէթ լինի. հանել ետ Մանահասի աղայն իբր զանկարեւոր, և ահա՛ յԱատանա մարդ զլուխ երեսնականաց զուռուշ խաֆար անուամբ առեր են յետ գարձոզ ուխ-

տաւորաց։ Վասն որոյ նէզրով հանդերձ և կարուկ իւօգքե-
րով ընդ Գաւազար աղայի արզ մի գրել տայք, և ձեռամբ
եաղուպ աղային՝ արզին և տէրքէնարին միւճիպով հրամա-
յել տայք. և զլուխն ի քարն երեք չորս հարիւր զուռուչին,
չաւուշով մի յղէք, որ յամէն կասկածելի տեղիսն երթայ՝ ի
խայտն անցնէ և նէզրի հիւճէթ առնու տեսնեմք թէ Աստ-
տուած ի՛նչ կ՛յայտղէ: Հաճի Մահմուտ չաւուշ կայ, Մհհա-
մէտ չէլէպին գիտէ, խանահատ էնլի մարդ մի է եւ իչկիւ-
զար, զնա յղէ՛ք։ Թէեւ ոչ լալով անցի ընդ գրեալս վասն
Աստանայու, բայց իմա՛ ի սրտէս արիւն գնալ։ Աստուած մի՛
արասցէ, եթէ զանց առնիցի, ուխտաւորքն կու կտրին, և
յետի վա՛յ վա՛յն չահ չանիր: Զամենայն դրեանսն, թէ՛ շհա-
սարակացն և թէ՛ զյաւուկ ձեռամբ գրեալն, զո ձեռօքդ մէկ
մէկ գտնես զտեարսն և տաս. աչաց լոյս քաղեցի և գրեցի.
զմեծ Մահտեսւոյն ի տունն առնիս։ Վասն յիշելեաց զոր
խնդրէ միշտ յաւուկ՝ ի Սուրբ Զատկին կ՝ուղարկեմ: ԶՄա-
ֆայու սուրաֆ Մահտեսի Գրիգորն զանձապետ կարգեցի,
ընդունիս և տաս ընդունել լաւագոյն ծանուցմամբ. և
վասն Մահտեսի Ղազարին ևս չնորհակալութիւն, թէ այս-
քան ժամանակ հարազատութեամբ ծառայեց. Աստուած
վարձատրեսցէ, այլ ի ծերութիւնն (քառ մը անընթեռնլի)
այսպէս եղիւ և ո՛չ թէ վասն այլ ինչ պատճառի։ Հիսապ
հաշիւ չի խնդրեցի. Աստուած օրհնէ զինքն. լաւագէս ծա-
ռայեց, թէեւ չգիտեզք կամակորեն։ — Զամենայնից ծայրա-
գոյն գործակալաց յերկրէ մինչեւ յերկինս չնորհակալ եմ։
Միաբանքն ամենեքեան լաւ են և հնազանդք։ Միայն կարիճ
Սիմոնն՝ ընդ սեւաթոյր կորեանն իւրոյ՝ եպիսկոպոսական
փքացմամբ զաքին յիրար ետուր և թային անուամբ չարա-
ցաւ, ուստի ըստ նախկնոյ չարութեանն աստ և անդ գիր
ձգել սկսաւ զեղբօրէ մերմէ. վարեցաք ի Սուրբ Ծնունդ,
զի ի Սուրբ Զատկին կորիցէ. զի չուտով կորուսանելոց էաք,
բայց սուտ մեղայիւ թախանձեաց, թոյլ տուաք։ ԶԳրիգոր
վարդապետ յետքն դրաք ոչիզ և զՄահեւան վարդապետն ի
Սահակ փոխեալ՝ յղեցաք նուիրակ ի տեղի մեր լուսահոգ-
ւոյն։ Ցերզրումայ խապար ոչ եկն ի Շէկէն, չեմ գիտեր ի՛նչ
արաւ չարաւ. քեզ կարելի է իմանալ, զի սուրհանդակք ոչ
պակասին։ Ցեզից կուսէ ի՞նչ խապար։ Ընդ պատրիարք վար-
դապետին ծառայօրէն և որդիաբար վարիցիս, թէնամեացն

թշնամի, եւն։ Մի՛ հակիդիս ի կողմն չարախօսաց նորա՝ թէ գոն։ Արտաքոյ խորհրդոյ Գասպար աղայի մի՛ ինչ արասցես, բայց եւ ունիք փող մի՛ տայցէք առանց իմ գրոյն։ Այգեաց խարճն վայելողին անոյշ։ Մի՛ բեռն լիցիս ունիք։ այլ ծախիւք Սուրբ Աթոռոյս ապրիչիր, բայց միջակ չափով, զի յամենայնի միջակն բարի է եւ յամէն ժամ գետն գերան չի բերեր։ Ցայսմ աւր պէտայէթ խարճեր չատ է արեր Գրիգոր վարդապետն, Տէր Յովսէփին քսանեւրկու ղուռուշ աւելի է տուեր քան զընտկանին՝ որ է չիւռուն ղուռուշ։ Դա եւս սկսաւ ի հարա՛խօրութիւն, ես զինքն վասն հարազատութեան չահիմ, և թէ ոչ՝ Յակոբ աբեղայն այդպիսի բան չուզէ։ Աա՛ իւրն սիրով, զի խահրատ ոմն է, մի՛ գուցէ ի խոր խոցիցի։ Միհամէտ չէլէպոյն վեց հատ հիլալն եհաս առ իս, չէն կացցէ, և ողջունեմ զինքն։ Մէկ երկու ղուռուշով կեահտա պիր՝ կամ դու և կամ Գասպար աղայն՝ տայք խարճլըխ, այլ ո՛չ և երկոքեանդ, զի նոքա չառնուլն քաջ են, բայց միջակաբար, չորժամ գործ ինչ դիպիցի, զի մի՛ ըստ Սաղլիմացւոյն սովորիցի։ Գրաբերիս ճանապարհի ըստ բաւականին տուեալ եմք զվարձն լիովին. եթէ չնորհակալ բերան ունի՝ այն եւս բաւական է, և թէ ոչ՝ ծակ կարասին չեմ պարտական։ Կեսաբացի տիրացու Հաճի Մկրտիչ ձայնեզ դպիր մի կայ մեր սիսիի, եթէ նման մի եւս գտեալ՝ ի գալ աւրն յղէիր ժամասաց, չորժ լաւ կու լինէր. զկնի աւուհից կու տայի տարին վաթանական ղուռուշ, զի Սրբոյ Աթոռոյս կէօրէ չեն այժմու ժամասացքն, թէպէտ պարկեշտ անձինք են։(*)

ՑԱԿՈՒԲ ՊԱՏՐԻԱՐՔ Երուսաղէմի

(*) ԺԶ. Դարու Հայ միաբի հզոր ներկայացուցիչներէն Նալեան Յակոբ Պատրիարքի ուրիշ մէկ անտիպ նամակին պատճէնը իմբագրութեանս խնդրանքին վրայ հաճած է տրամադրել Երուսաղէմի Պատրիարք Տ՝ Թորգոմ Արք.։ Այդ չորժ չահեկան նամակը, ուղղուած Պոլսոյ Պատրիարք Մինաս Արք. Ակնեցիի, պիտի հրատարակենք գալ տարուան հատորին մէջ։

Խ.

AVO

ԺԱ ԴԱՐՈՒ ՀԱՅ ԲԺԻՇԿՆԵՐ

ԸՍՏ ԱՄԻՐՏՈՎԼԱԹԻ

Ինչպէս պիտանի՛ք, Ամիրտովլաթի ծանօթ էին իր ժամանակին և իրմէ առաջ համբաւ ունեցող Յոյն և Արաբ բժիշկներու անուններն ու գործեր, զորս կը յիշատակէ իր «Անգիտաց Անպէտ»ին ինչպէս նաեւ իր «Օգուտ բժշկութեան»ին մէջ։ Այս մասին գաղափար մը կազմելու համար բաւական է ակնարկ մը նետել «Անգիտաց Անպէտ»ի հրատարակութեան վերջը կցած «Յաւուկ անուանց ցուցակ»ին (եր. 754), ուր կը տեսնուին Բագարատներու (Hippocrate), Գալիանոսներու (Galien), Զաքարիայի Որպիներու (Razès), Դիոսկորիտոսներու (Dioscoride) Փաւլոսներու (Paul d'Egine), Րուֆոսներու (Rufus d'Ephèse). և այլ պիտանական բժիշկներու և մատենագիրներու անուններուը։

ԿԱՐԱՊԵՏ ԲԱՍՄԱՋԵԱՆ

Իսկ ի՞նչ կարիքուն՝ Հայոց մէջ և օտարներու քով կը փայլէին—Ամիրտովլաթի յիշատակած կարգաւ—հետեւեալ հայ մատենագիր-բժիշկները.

« (1) Մանն Մխիթար բժիշկն, և (2) Ահարոն բժիշկն, և որդին նորա՝ (3) Ստեփանոս բժիշկն, և առհաւն նոցա՝ (4) Ձոյլին բժիշկն, և (5) Սարգիս բժիշկն, և (6) Յակոբ բժիշկն, և (7) Դեղին բժիշկն, և Սիմաւոն բժիշկն, և (9) Վահրամ բժիշկն, որ չատ գրեանք չիներ էին վասն դեղերուն զաւրութեանն և ուզաւրութեանն։» (1)

Ասոնք մէկիկ մէկիկ տեսնենք հիմայ։

AVO

(1) Տարակոյս չկայ, թէ այստեղ յիշուած Մեծն Միխթարը բժիշկն՝ Միխիթար Հերացին է, հեղինակ «Ջերմանց մխիթարութիւն» ախտաբոյր կրող գործին, զոր պատրաստած է Կիլիկիոյ մէջ, 1184ին. ուրեմն՝ ժբ դարէն։

(2) Ահարոն բժիշկն է հեղինակ Սխրապատիճի (Pharmacopée) մը և հնարիչ զանազան բաղադրութեանց դեղօրէից, որոնցմէ նմոյշներ հասած են մեր ձեռքը։

Ասիկա կ'ապրէր ժ դարուն վերջերը։

(3) Ստեփանոս բժիշկն որդին է վերոյիշեալ Ահարոն բժշկին, որուն ձեռքին տակ՝ ինք եւ Ճոշլին՝ խորապէս հմտացած են դեղերու պատրաստութեան և անոնց յատկութեանց։

Վիեննայի Միխիթարեանց Մատենադարանի հայերէն ձեռագրերուն թիւ 624ին մէջ՝ (էջ. 229 ա) Ստեփանոսի անուամբ կարեւոր հատուած մը կայ, որմէ կը տեղեկանանք թէ Ստեփանոս պաշտօնով «քահանայ» էր.— «Այլ տեղ նոյն («որ արիւն չէ»=Hématurée) ցաւուս, փորձած, զոր արարի ես՝ նուաստս և արուպս ի Բահաևայս, որդի Ահարոն բժշկի...»

(4) Ճոշլին բժիշկն Ահարոնի և Ստեփանոսի «տոհմ» (=ազգական) չէ, այլ առաջնոյն որդին է, իսկ երկրորդին՝ եղբայրը, հակառակ Ամիրտովլաթի տուած ազգահամարին։

Պարիսի Bibliothèque Nationaleի հայերէն ձեռագրիններէն թիւ 245ը՝ որ բժշկադեղարանական հատուածոյ մըն է, բայարձակապէս կը հաստատէ այս պարագան, հետեւեալ տողերով.

«Ահա դեղ որ վարձած է և չէ գրած ի բժշկարանին. բայց գիտուն մարդիկն իրերայ ուսցնեն, և Մեր հայրն Ահարոն բժիշկն ի մեզ էր ուսուցեր, և ես՝ Ստեփաննոս՝ մեզուցեալ ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ, և իմ հարազատ եղբայր Ճոշլին բժիշկն՝ գրեցուք, ինքս ի թուին Հայոց ՈՁԱ. (1232). ի յամսեանն Հոկտ., ի յօդնութիւն շատ բժշկաց և առողջութիւն բազում հիւանդաց։ Եւ զմեզ յիշեցէք ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր։»

Այս հատուածն ամբողջութեամբ տպուած է նաև Հ. Ղեւոնդ Վ. Յովհաննեանի «Հեռաղօտութիւնք Նախնեաց

(1) Ամիրտովլաթի Ամասիացւոյ ԱՆԳԻՑԱՑ ԱՆՊԷՏ, ծառաբան Հրատարակչին. եր. իԲ, և բնագիր, եր, 2։ Վիեննա։ 1927։

ամկօրէնին վրայ» հմտալից գործին մէջ, եր. 410։ Նոյն Հ. Ղեւոնդ Վ. Յովհաննեան վերի հատուածին մէջ յիշուած «ՈՁԱ.» (= 1232) թուականն իրաւամբ սրբագրած է (եր. 420) ի ՆՁԱ. (= 1032). որով Սեւիանոս և Ճոչլին կ'ըլլան ԺԱ. դարէն։

Ոմանք՝ Bibl. Nationaleի յիշեալ թիւ 245 ձեռագիրն ու Հ. Ղեւոնդ Յովհաննեանի այս կարեւոր արձագրութիւնը չգիտնալով, Ամիրտովլաթի «Անգլիտաց Անպէտ»ի Հրատարակչին Յառաջաբանին մէջ սխալ տեսած են։

(5) ՍԱՐԳԻՍ ԲԺԻՇԿՆ՝ միւսներուն նման՝ դիզագրութեան և դարմանարանութեան մէջ անուն ձգած է։ Այս մասին միակ յիշատակութիւնը կը գտնենք Bibliothèque Nationaleի նոյն թիւ 245 ձեռագրին մէջ.— «Ընդունք Սարգոյ հապի, որ օգտէ զմաասի (anasarque)...», զոր տես նաև Հ. Ղ. Յովհաննեանի վերոյիշեալ գործին մէջ, եր. 414։

Այս բժիշկն ալ ԺԱ. դարէն ըլլալու է։

(6) ՅԱԿՈԲ ԲԺԻՇԿԻՆ գործերը ծանօթ են նաեւ իրմէ բաւական ուշ ապրող Ասար Սեբաստացի բժշկին (ԺԷ դար), որ անոնց հեղինակը՝ «Յակոբ բժշկապետ» կ'անուանէ։

(7) ԴԵՂԻՆ ԲԺԻՇԿՆ ունի մաճուն (Electuaire) մը, զոր պատրաստած է Վահրամ սպարապետի որդւոյն՝ Գրիգոր իշխանի համար, որ մեռած է ՆՂԴ (=1045) թուին։ Հետեւաբար՝ այս բժիշկն ալ ԺԱ. դարէն է, անկասկած։

(8) ՍԻՄԱՒՈՆ ԲԺԻՇԿՆ չեմ գիտեր, թէ ո՛վ է և ի՞նչ գործ կատարած է իրրեւ մատենագիր բժիշկ։

(9) ՎԱՀՐԱՄ ԲԺԻՇԿՆ ուրիշ տեղ կը յիշուի Դաւիթ անուն բժշկի մը հետ։ Հա՞յ է արդեօք Դաւիթ, թէ ասորի բժշկապետ Հոնէյնի որդին Դաւուտան է։— Հաւանական է, որ Հայ ըլլայ։ Իսկ Վահրամ ԺԱ. դարէն կ'երեւայ։

Այս ցանկէն կը հետեւի, թէ Ամիրտովլաթի տուած տեղեկութիւնները կարգը բարեփոխութեան կարօտ է, իր հետեւողներուն պատճառած։ Այսպէս, առաջին թիւը կրող տեղեր (Մխիթար) պէտք է տանիլ վերադիր ամէնէն վերջը, ժամանակագրական կարգը պահելու համար։

Թէ ի՛նչպէս Ամիրտովլաթ խախտած է այս կարգը, և թէ ի՛նչպէս Սեւիանոսի և Ճոչլինի եղբայրակցութիւնն անգիտած է. չատ պարզ է.— որովհետեւ Ամիրտովլաթի իրմէ քանի մը դար առաջ ապրած հայ բժիշկներու գործերը կ. Պոլսոյ

AVO

մէջ տեսնելով և անոնց անուններուն յիշատակելով չատացած է միայն, առանց երկար բարակ քննելու և մանրամասնութեանց մէջ մտնելու, ժամանակագրական ու ճիշդ գրական կարգ մը հաստատելու համար, որ ոչ միայն իր նիւթին հետ ուղղակի կապ չունէր, այլեւ իր ծրագրէն դուրս էր։

Ամիրտովլաթի լուն նպատակն էր իր նախորդներուն դիզաբանական գործերը քննելէ և անոնց թերի կողմերը նկատի առնելէ ետք՝ նոր և կատարեալ աշխատութիւն մը պատրաստել, որուն ձեռնարկեց 1481ին, ինչպէս ինք կը պատմէ իր «Ախրապատին»ին մէջ, հետեւեալ տողերով.

«Եւ կատարեցաւ Առաջաբանութիւն Ադրապատին(ին). կամօքն Աստուծոյ։ Եւ յիշեմ մէկ քանի լան մի այլ, թէ պատճառն ինչ է որ այս առաջաբանութիւնս գրեցաւ։

«Տեսայ ես՝ անպիտան ծառայ Աստուծոյ՝ Ամիրտուխտ ի թուականութեանն Հայոց ՋԼ (=1481)։ Ապրիլ ամսոյ ի Զ ի տօնի Սուրբ Աստուածածնին։ ի մայրաքաղաքն ի Կոստանդնուպոլիս, և գտաք չատ Ադրապատինները, որ գրած էր Հայոց լեզուով, և մինչ որ կու յիշէին զայս չինուած իրացն զպատճառն չգիտէին. թէ այս յէ՞ր էր և զդիպուածն թագրային չգիտէին. և մինչ որ կու չինուէր, չէր ազէկ։ ի գործն պակասութիւն կայր. և չէին գիտել զայս Առաջաբանութիւնս։ Եւ մեք գրեցաք և յայտնեցաք, զի ով որ ի յայս արուեստս հետեւի նա, իւր չինած տեղերն պակասութիւն չգրտի, կամօքն Աստուծոյ։ Եւ գիս ձառատ պոչի և գաստանճի պոչի՝ յիշեցէք ի Տէր։» (Ձեռագիրը Վիեն. Մխիթ. Մատենադարանի, թիւ 624 թղթ. 251 բ։)

Ախրապատինի այս ձեռագիրն ընդօրինակուած է Հայոց ՌԿՀ (=1619) թուին, ի Ս. Երուսաղէմ, Մազաքիա անուն գրչի մը կողմէ, որ հաւանականաբար Երուսաղէմի Հայոց վանքին կրօնաւորներէն մին էր։

Ամիրտովլաթի «Ախրապատին»ը պիտի հրատարակեմ ապագային, երբ աւարտեմ պատրաստութիւնը իր «Օգուտ բժշկութեան» գործին, որ հիմա իմ ուսումնասիրութեանս առարկան կազմած է գիշեր ցորեկ, փութով հրատարակութեան տալու համար զայն, «Անգիտաց Անպէտ»ի նման ծանոթութիւններով ու բառերու մեկնութեամբ։

Գարիս

Կ. Յ. Բասմաճեան

Նախիսլամական Թուրքերուն Գիրերը

Ա.

Չկարծուի թէ 1928ին Լատին Այբուբէնին ընդունուելէն առաջ՝ Թուրքերու մօտ գործածուող գիրը միայն արաբական այբուբէնը եղած է։ Իսլամական արշաւի հետեւանքը եղող այդ դրութեան մուտքէն չատ առաջ Թուրքերը գործածած են առնուազն վեց տեսակ գիր։ Ասոնցմէ չորսը զուրկ են ոեւէ ազգային հանգամանքէ եւ պարզ փոխառութիւններ են դրացի ժողովուրդներէ, կրօնական երկերու թարգմանութեան համար։

ՅԱԿՈԲ ՄԱՐՔԱԵԱՆ (*)

Իսլամութենէ առաջ, Ը. եւ Ը.Ա. դարերուն՝ Թուրքերու գործածը միաժամանակ կամ փոխն ի փոխ չորս տարբեր կրօնքներու։ Իրենց ծայրագոյն արեւելք-հիւսիսին մէջ կը տիրէր շամանիզմը, իսկ կեդրոնն ու արեւմուտքը ընդունած էին մանիքէական ազանդը, քրիստոնէութիւնը եւ պուտտայականութիւնը։ Այս վերջին երեք կրօնքները ունէին իրենց սեփական գիրերն ալ՝ մանիքէութիւնը՝ մանիքէական գիրերը, քրիստոնէութիւնը՝ ասորի (նեստորական) գիրերը, իսկ պուտտայականութիւնը՝ հնդիկ (պրահմի) եւ թիպէթական այբուբէնները։

Ասոնցմէ զատ՝ Թուրքերը ունեցած են նաեւ երկու ազ-

(*) Մեր երիտասարդ սերունդէն միակը, որ նուիրուած է բանասիրական եւ լեզուաքննական բարդ աշխատանքներու։ Տասնէ աւելի կենդանի ու մեռեալ լեզուներու խորապէս տեղեակ, մշակուած ու բացառիկ միտք մըն է Պ. Յակոբ Մարքաեան։ Ինքնաշխատութեան օրինակելի տիպար մը։ Աւարտած է Ր. Գոլէճի ընթացքը։ Այժմ կ'զբաղի ուսուցչութեամբ Սոֆիայի մէջ։

Խ.

գային գիրեր, Ռհօֆ-թիւրֆ և Ույղուրայբուբէննները։ Նախ պիտի խօսինք հնագոյնը եղող քէօք-թիւրք գիրերուն մասին։

Թէեւ մեր ներկայ առաջադրութիւնն է ծանօթացնել թուրք գիրը միայն՝ սակայն անոր մշակոյթը, գործածութեան պարագաներն ու քնոյթը ճչդելու համար հարկ կը տեսնենք թուրքերուն հնագոյն պատմութեան մասին քանի մը տող չեզուիմ ընել միւ նիւթէն։

Այդ պատմութիւնը առաւելապէս կը պարտինք Բիւզանդացի ու Չինացի պատմագիրներուն։ Բիւզանդացիներէն՝ Մենանդրոս Պրոտիկտոր և Թէոփիլակտոս Սիմոկատտա կ'ունենանք տեղեկութիւններ միայն կուտան հին թուրքերուն մասին։ Անոնցմէ կը քաղենք թէ, օրինակ, Քրիստոսի 568 թուին թուրք առաքելութիւն մը հասաւ Պոլիս, և յաջորդ տարին ալ Բիւզանդացի Զամարխի գլխաւորութեան տակ յոյն պատուիրակութիւն մը գնաց Թուրքերուն Տիզապուլ Խանին մօտ։

Սակայն, Չինայիներուն Թանկ հարստութեան (8րդ դար) ժամանակագիպող տարեգիրներն են որ աւելի լայն տեղեկութիւններ ձգած են մեզի։ Արդէն Քրիստոսէ 2000 ամեակ մը առաջ Չինացիներ կը խօսին իրենց արեւմտեան սահմաններու «բարբարոսներուն մասին։ Ն. Ք. 1000ական թուականներուն է Հիոնկ-Նու (Հոնացի) ժողովուրդը կը խլրտի նոյն վայրերուն չուրջ՝ մինչեւ որ Ն. Ք. 214ին անոնց դէմ Չինացիներ կ'սկսին գործել Մեծ Պարիսպը։ Ինչպէս ժամանակ մը կը կարծուէր՝ այսօրուայ պերման մանուածքանեքրու վերջին կարծիքն ալ այն է որ Հոնացիները թուրքեր եղած են և ո՛չ թէ Մոնկոլներ։ Հոնական կայսրութիւնը արեւելքի մէջ քայքայուեցաւ Քրիստոսէ վերջ 3րդ դարուն, որմէ յետոյ հրապարակ եկան Ժուան-Ժուանները (Աւարացիներ), տիրապետելով մինչեւ 546 թուականը։ Այս երկու թուրք ժողովուրդներէն ոեւէ գրութիւն չէ հասած մեր ձեռքը։

Աւարացիներու անկումէն վերջ ի յայտ կու գան Չինացիներու «Թու Քիւե» (այսինքն՝ Թիւրք) կոչած ժողովուրդը, որոնք Ալթայի չուրջ հաստատուած էին արդէն 424ին և իրենք պատութիւն երեւցան 552էն սկսեալ։

Հոս՝ միջանկեալ խօսք մը «Թիւրք» բառին իմաստին մասին։ Չինական «Թու-քիւէ» ձեւը փոխ առնուած կ'երեւի Մոնկոլներէ, որոնք «Թիւրք» բառին կցած են իրենց յոզ-

նակի ենթադրեց «Թիւ» մասնիկը (1) (Թիւրք Թիւրք)։ Իսկ բուն «Թիւրք» բառը, ըստ Մահմուտ Քաշկարիի, 1074ի սելճուքեան լեզուով գրած Թուրք բառարանին՝ (տպագրուած՝ Պոլսոյ մէջ 1917)ին կը նշանակէ «կէս օրուայ արեւ», «իր արշալոյ կէտին հասած», «հասունցած» (2)։ Իր կարգին Ֆ. Ռ. Վ. Միւլլէր ալ այդ բառը կ'ստուգաբանէ «զօրութիւն» իմաստով (3)։

«Թու-քիւէ»ներուն այն ատենուան բնավայրն էր այժմու Մոնկոլիան ու իրենց արեւելեան հատուածը կը կոչուէր «Հօֆ-Թիւրֆ», այսինքն՝ կապոյտ Թիւրֆ (երկնային)։ Իրենց ազգային իւրայատկութիւնն էր գայլը. աւատապետները կը կոչուէին պօրի կամ պիւրի, որ հին Թուրքերէն կը նշանակէ «գայլ»։ Կրօնքնին էր տեսակ մը շամանիզմ, իսկ վերջերը պուտտայականութիւնը։

Զ դարու առաջին կիսուն՝ Թիւրքերու պետը Թումէնի իւրացուց «Գաղան»տիտղոսը (որ կը համապատասխանէ նոր Թուրքերէնի «խան» բառին), և իր կնոջն ալ տուաւ գաղունի պատուանունը։ Մայրաքաղաքն էր Թու քին, Ալթայներու մէջ։ Եօթներորդ դարու սկիզբն է որ Շա-ժօ ղիօ (4) խանի օրով՝ իր եղբայրը (կամ հօրեղբայրը) Թիեն-Թիէ «Թարտու» տիտղոսով պետ կը նշանակուի Արեւմտեան Թուրքերու և այդ օրէն կը սկսի Թուրք ժողովուրդին երկու մեծ կայսրութիւններու բաժնուիլը։

Արեւելեան բաժնի իշխաններէն Քիւլթիկին (այսինքն Իլ վարդ, թիկին=իշխան) նշանաւոր պատերազմիկ և խանին եղբայրը՝ կը վախճանի 731 Թուին։ Զինաստանի կայսրը ի յիշատակ այս իշխանին կը կանգնէ մեհնաշուն տապանաքար մը, Թրքերէն յատուկ արձանագրութիւնով։ Այս կոթողն է անա Թուրք ժողովուրդին ամենահին գրական յիշատակարանը, գրուած՝ իր սեփական այբուբէնով։ Երեք

---

(1) P. Pelliot, «L'origine de T'ou-Kiue, nom chinois des Turcs» (T'oung-Pao, 1915)

(2) Մահմուտ Քաշկարի, «Տիվանու լուկաթ իթ-Թիւրք» հատոր Ա. էջ 294-295։

(3) «Uigurica» հատոր Բ. 67։

(4) Այս տեղեկութիւնները Զինացի ժամանակագիրներուն շնորհիւ պահուած ըլլալուն՝ չին հնչումներն ու գիրերը ձեռնտու եղած չեն Թուրք բառերը ճշգրտօրէն արձանագրելու։

AVO

տարի վերջ, 734ին, Թուրքերու Խանը Պիլկե-գաղան (պիլկե խմաստուն, գաղան=խան) կ'սպաննուի և իր կարգին կ'ունենայ նման տապանադիր յիշատակարան մը Չինացի կայսրէն, որ կը կազմէ Թուրք երկրորդ պատմական ափինին։

Թուրքերու այս կայսրութիւնը կը նուաճուի 745 Թուին՝ համացեղ Ույղուրներէ։ Իրենց վերջին յիշատակութեան կը հանդիպինք 941ին Չինացի մատենադիրներու քով։ Թուրք կայսրութիւնը իր գագաթնակէտին հասած ատեն կը տարածուէր Կասպից ծովէն մինչև Քօրէա։

Վերոյիշեալ երկու տապանադիր կոթողները դարերով, անծանօթ մնալէ վերջ՝ 35 տարի առաջ միայն կրցին իրենց գաղտնիքը յայտնել մեզի, Փալաս ճանապարհորդ — ազգագիրը 1730ին հանդիպած էր անոնց Մոնկոլիոյ մէջ։ Եաւրինցվ ռուս գիտունն ալ յիշած է զանոնք 1889ին։ Ֆինլանտական դիտական արշաւախումբ մը 1890ին պատկերագրեց բոլորը և թերաւ Եւրոպա։ (1) Դանիացի լեզուաբան Վիլհէլմ Թոմսէնն էր, սակայն, որ 1893ին կարողացաւ զանոնք ճշդութեամբ կարդալ, քէօք-թիւրք այբուբէնին հանելուկը լուծելէ վերջ (2)։ Այդ ուղղութեամբ աշխատողներէն եղած է նաև գերման յայտնի թրքագան Վ. Ռատլոֆ (3)։

Այդ զոյգ տապանաքարերը կը գտնուին այժմու Մոնկոլիոյ մէջ, Սելենկա գետին ճիւղերէն Օրխոնի արեւելեան ափին վրայ, Էրտէնի-ծամ վանքէն 60 քլմէթր. հեռու, որ իր փերքով կը համապատասխանէ Մոնկոլներուն հին մայրաքաղաք Քարաքորումի, այսօր անապատ վայր մը։ Երկու կոթողներն ալ միակտուր են, քառանկիւն որ գագաթին կը կլորնայ։ Այսօր գետին տապալած են անոնք որ երկրորդ կոթողը 4 կտորի է բաժնուած և մակերեսը վնասուած։ Ա. կոթողին բարձրութիւնն է, պատուանդանը չհաշուելով, 332 սանտիմէթր., լայնքը 132, իսկ հաստութիւնը 46։ կը պարունակէ 71 տող գրութիւն չուրջ 10000 տառերով։ Մէկ

(1) «Inscription de l'Orkhon recueilles par l'expedition finnois 1890» (Helsingfors. 1892).

(2) Vilhelm Thomsen. «Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées (Helsingfors, 1896).

(3) W, Radloff, «Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei» (St. Petersburg. 1894).

կողմին ունի նաեւ չինարէն արձանագրութիւն մը (1), որմէ յայտնի կ'ըլլայ թէ ան գրուած է 732 Օգոստոս 1ին։ Երկրորդ կոթողին թուականն է 734. ան գրուած է աւելի սեղմ եւ ունի 82 (կամ 84) տող։ Կոթողներուն մօտ կայ փչրուած արձաններու, քանդակներու եւ չէնքի տեբակներու հետքեր, որոնք կը հաստատեն թէ Չինացի կայսրը ի պատիւ թուրք Խանին ու եղբօր՝ յիշատակարան-մեհեան մըն ալ կառուցանել տուած է, տեսակ մը «նախահայրերու սրահ»։

Կոթողներու արձանագրութեան մէջ Խանն է որ կը խօսի։ Ան նախ համառօտակի կը պատմէ թուրքերու հնագոյն ու աւանդական պատմութիւնը, յետոյ՝ իր հօր ու հօրեղբօր քաջագործութիւնները, կը յիշատակէ իր հանգուցեալ եղբայրը եւ անոր սպանման պարագաները։ Երկրորդ բաժնի մը մէջ ան կ'ընէ թուրքերուն՝ Չինացիներուն հետ բարուրք յարաբերութիւն ժլակելու, այսպանելով իրենց անհնազանդութիւնը եւ միանգամայն փառաբանելով Խաները։ Յաջորդաբար ձգուած յիշատակութենէ մը կ'արտաբերուի որ տապանագիրը խմբագրողը եղած է Խանին ազգական Եղիկթեկին իշխանը։ բայց քանդակող զրիչները հաւանաբար Չինացիներ եղած են։ Երկրորդ կոթողին պարունակութիւնն ալ նոյն նկարագիրը ունի։

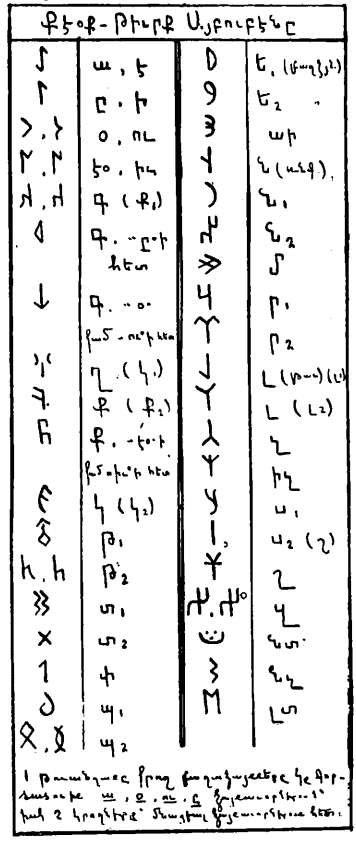
Թուրքերու այս հնագոյն այբուբէնը կը կոչուի, կիօքթիւրք, կամ Օրխոնեան (Օրխոն գետէն) եւ կամ ռունակերպ (Սքանտինաւիոյ ձեւական նմանութենէն)։ Ան ծագած ըլլալ կը կարծուի հին արամայական գիրերէն, որոնք Ասորիքէն, Հայաստանի ու Պարսկաստանի վրայով տարածուեցան մինչեւ Կդր. Ասիա, մինչեւ Մանկուրիա։ Արամայական այն այբուբէնը որմէ քէօք-թիւրքը ծագած է՝ պէտք է աւելի հին ըլլայ քան Արշակունի այբուբէնը եւ պէտք է գործածութեան մէջ եղած ըլլայ Քրիստոսի առաջին դարերուն սմբողջ Թուրքաստանի մէջ (2)։ Արամայական այդ ձեռագիրը արդէն տարածուած էր սմբողջ պարսկական սատրապութիւններու մէջ, Փոքր Ասիոյէն Միջագետք ու Եգիպտոս եւ միւս կողմէ ալ պէտք է գացած ըլլայ Կեդր. Ասիա։ Սակայն փոխանցման մէջին ձեւեր տակաւին կը պակ-

(1) G. Schlegel, «La stèle funéraire du Teghin Giogh» (Helsingfors, 1892)։ Չինական մասին թարգմանութիւնն։

(2) O. Donner, «sur l'origine de l'alphabet turc» (Helsingfors, 1896)

AVO

սին ճշգրիտ ու աստիճանական ծագումը ցոյց տալու համար։ Ռէօք-թիւրքերը պէտք է այդ դիրերը առած ըլլան արեւմտեան Ույղուրներէն,» Նոյն Ույղուրներէն է որ հին Քրղրզները առին նոյն դիրը և գործածեցին Եէնիսէյի գետին չուրջ, հաւանաբար Ռէօք-թիւրքերէ առաջ, 6րդ դարուն։ Սակայն այս վերջիններն ալ պէտք է որ գործածած ըլլան զայն նոյն ատեններ, ամէնէն ուշը 6րդ դարու կիսուն, որովհետեւ Բիւզանդական ազբիւրներ կ'ըսեն թէ երբ թուրք պատուիրակութիւնը 568ին Պոլիս հասաւ՝ նամակներ ալ ունէր իր հետը զոր կայսրը կարդաց թարգմաններու չնորհիւ։ Այդ նամակները պէտք է գրուած ըլլային քէօք-թիւրք այբուբէնով։

Այս այբուբէնը կը բաղկանար 38 տառերէ։ բոլորն ալ ուղիղ գիծերով ու անկիւնաւոր, այսինքն յարմարցուած՝ քարի վրայ քանդակուելու։ Եէնիսէյի Քրղրզներու այբուբէնը ասկէ հին ձեւեր ալ կը պարունակէ (1)։ Ռէօքթիւրքերու իշխանութեան անկումէն 39 տարի վերջ, այսինքն 784ին դարձեալ Օրխոնի մօտ կանգնուած է երրորդ յիշատակարան մը ուր գործածուած է այս այբուբէնը կրկին, չատ փոքր փոփոխութիւններով, բայց այս անգամ ան կ'երեւի Ույղուր գրերու կողքին։ Անկէ յետոյ Ույղուր գրերէն պարտուած՝ Ռէօքթիւրքը կ'անհետի առանց ուրիշ ոեւէ

(1) «Inscription de l'Iénissèi recueillies et publiées par la société finlandaise d'archéologie» (Helsingors, 1889):

O. Donner, «Wörterverzeichniss zu den inscriptions de l'Iénisséi» Helsingfors, 1892.)

հետք ձգելու։ Մենք հոս կու տանք Քէօք-Թիւրքի Օրխոնի հին չարքը, 38 գիր, այնպէս ինչպէս դասաւորած է Վիլհէլմ Թոմսէն։

Թուրք այբուբէնը կը կարդացուի ալ̈էն ձախ. գիրերը իրարու չեն կցուիր։ բառերու միջեւ ձայնաւորները միշտ չեն գրուիր. սկիզբի ա գիրը երբէք չի գրուիր, սակայն վերջաւորութեան ա ը միշտ կ'երեւի։ Օրինակ, ալ̈պի բառը կը գրուի լպի (ու կը կարդացուի ալ̈պի)։ Իւրաքանչիւր բառէ վերջ կը դրուի զոյգ կէտ. երբեմն, սակայն, բառեր իրարու կցուած ալ կ'երեւին։ Թուրք հին լեզուին մէջ ձայնաւորներու դաշնաւորութիւնը խիստ նշանաւոր ըլլալուն՝ բազմաձայն գիրերը սովորաբար երկու ձեւ ունին, նայելով իրենց կցուած ձայնաւորին տեսակին։ Իսկ ձայնաւորներուն որժէքն ալ, քանի որ սովորաբար չեն գրուիր, յայտնի կ'ըլլայ բաղաձայններու տեսակէն։ Փոքրիկ վարժութիւն մը բաւական է դիւրաբար կարդալու համար։

Հոս՝ իբր նմոյշ կու տանք Ա. կոթողի սկիզբէն հատուած մը, ուր կը սկսի Թուրք ազանդական պատմութիւնը (1)։

Աջէն ձախ ընթերցումն է հետեւեալը, ալ̈էն ձախ. (կը խընդրուի հետեւիլ վերը դրուած այբուբէնին, յիշելով որ ձայնաւորներ յաճախ յապաւուած են. ու տեղ տեղ ալ բառեր իրարու կցուած)։ —

(1) Թոմսէն իր գրքին մէջ (էջ 97 134) Թուրք բնագիրը կու տայ լատին գրերու փոխագրութիւնով։ Մենք վերածած ենք Թուրք այբուբէնին, որով՝ այդ նկատմամբ ամէն պատասխանատուութիւն մեզ կը պատկանի։

Էօզէ բէօ թէնի առաւ եաղրզ ենր գլըճուգաս իմի առա իսի օղլը գլըճմըս Քիսի օղլճաս էօզէ էչիւմափամ Պուրճ գադան իսթէմի գադան օլուրմըշ. Օլուրփան բիւրմ պուտուկ իլին բէօրիւսին բութա պիրմիս, իքի պիրմիս, Թէօրի պուլրն գոփ եաղը էրմիս, ան սալէփէն բէօրք պուլուճագը պուտուցրզ գոփալմըս, գոփ պադ գլըմըս, պաշլըղըզ եւմիւճաիւրմիս քիգլիկիկ աէօրիւրմիս։

Այս բնագիրը հասկնալու համար կը կսկնք հետեւեալ բառացանկը.— (1)

Էօզէ=Վերը
Քէօմ=կապոյտ
Թէնի=երկինք
Առաւ=Վարը
Եաղրզ=Թուխ, մռայլ
Ենր=Դեռին երկիր
Գլըճուգաս=Ըլլալուն, բնակեղծուելուն
Իմի=Երկու
Առա=Միջեւ
Քիսի=Մարդ
Օղլը=Իր տղաք, որդիք
Գլըճմըս=Եղաւ, ստեղծուեցաւ
Էչիւմափամ=(2 բառէ միասին) Նախահայրերս
Պուրճմըշ=Յաւուրէ աճուն
Իսթէմի= » » »
Գադան=Խաճ
Օլուրմըշ=Յարձրացաւ, տիրացաւ (հին թուրքերէնի օլթուր) [նոր թուրք. օթուր] բառէն—Նստիլ, գահ ելլել)
Օլուրփան=Նստելուան, տիրացնալուն
Թիւրք=Թուրք
Պաւուգլըք=Ժողովուրդին
Իլին=Կայսրութեան
Թէօրիւսին=Իր օրէնքները
Թութա=Բռնել, բռնած, վարած
Պիրմիս=Տուաւ (հին թրք, պիր=նոր թուրք. վեր, «տալ», Թութա պիրմիս=նոր թուրք. թութը վիրմիշ ոճին.)
Իրի=Ընելրած. իքի պիրմիս—նոր թուրք. էյի վէրմիշ ոճին.
Թէօրք=չորս
Պուլրն=Անկիւն (աշխարհի)ծայր
Գոփ=Շատ առատօրէն, լաւ մը
Եաղը=Թշնամի
Էրմիս=էին կային կար,
Սիւ=Բանակ
Սիւլէփէն=Առաւելով, կռուի երթալով
Գլուճուգաղը=Անկիւնճերուն (գետնուոզ)
Պաւուգլըղ=Ժողովուրդները
Գլրմըս=Առաւ, առին
Գոփալմըս=Մեծ ճանկութեամբ առին, գերի առին
Պագ=Խաղաղութիւն
Պագ գլըմըս=Խաղաղեցուց
Պաշլըղըզ=Գլուխ ունեցողները, գլուխները պետերը։
Եիւիւճաիւրմիս=Խոճահեցնել տուաւ, ծռել տուաւ
Թիգլիկիկ=Ծունկերը ծռել ծընրադրել տուաւ (նոր թուրք. չէօմէկ)։

(1) *Դարձեալ՝ Թոմսէն տուած է պարզ թարգմանութիւն մը, գրքին մէջ հոս հոն ցրուած անկանոն բառամթերքով ու ծանօթութիւններով, Որով՝ մեր կցած ցանկը կրկին՝ մեր պատասխանատուութեան տակ է։ Ձշգրիտ ընթերցման ու իմաստներու ճշտման համար Ռատլօֆէ աւելի նախապատուութիւն տուած ենք Թոմսէնի.*

AVO

Մեր հատուածին ընդհանուր (եւ բառական, քանի որ աչխարհաբար հայերէնը այնքան ձեռնտու է ատոր) թարգմանութիւնն է հետեւեալը (1).—

«Վերը կապոյտ երկինքի՝ վարը բուխ երկիր առեղծուեցաւ։ Երկուքին միջեւ մարդոց որդիները առեղծուեցան։ Մարդոց որդիներուն վրայ ճախաճայրերս Պուտըն խաւը եւ Խոքէմի խաւը բարձրացան։ Բարձրացողնուն՝ բարի ծղոտուդին կայսրութեան իր օրէնքները հիմնել տալի ու վարեցին։ Չորս անկիւններ (ափսարին) ատա բնութիներ կային. բանակներով արշաւելով չորս ծագերու ժողովուրդներէն առաջէն (պերի) առին, լաւ մը խաղաղեցուցին, գլուխներին խնամարկեցնել տալի, ծուկերնին ծռել տալին»

Բ.

Թուրքերու ազգային երկրորդ այբուբենը ծագկեցաւ Ույղուրներու օրով։

Ույղուրները՝ Թուրքերու արեւելեան այն հատուածն էին որոնք 745ին նուաճելով Քէօք-Թիւրքերու պետութիւնը՝ հիմը դրին նոր իշխանութեան մը։ Եւ չուռաով անոնք հասան իսկական կայսրութեան մը աստիճանին, իրենց սահմանները տարածելով Մոնկոլիայէն մինչեւ Իրանեան բնաչխարհը։ Մայրաքաղաքնին էր Խոչօ, որ այսօրուան Իտիգութ-չէհրին է։ Թուրֆան քաղաքէն 30 քլմ. դէպի արեւելք։ կրօնքով նախապէս եւ երկար ատեն պուտտայական էին։ Անոր համար ուրնին, տեղ տեղ գործածեցին կրօնական Թիպէտացիներու գիրն ալ, ինչպէս նաեւ հնդիկ պրահմի այբուբենը, պուտտայական գործերու թարգմանութեան համար։ Ույղուրներէ մաս մը նեստորական քարոզիչներու միջոցաւ քրիստոնէական ըլլալով՝ անոնց լեզուին ատրիէնթրանկէլօ այբուբէնն ալ կիրարկեցին։ Առնոց կողքին Մանիքէական աղանդն ալ Ույղուրներու մէջ մուտք գտաւ մանաւանդ աղնուականութեան ու արքունիքին քով, ու անոնց մէկ մասին փոխ տուաւ մանիքէական գիրը։ Այս բոլոր գիրերը, սակայն, ազգային ո՛չ մէկ հանգամանք կըրցին ունենալ։

(1) Հայ ոճը ու բառամթերքը աւելի յարմար ըլլալուն՝ սոյն թարգմանութեան մէջ ալ աւելի կամ պակաս չափով տարբերած ենք Թոմսէնի թարգմանութենէն։

AVO

Ատոր հակառակ, տարբեր երեւոյթ մըն էր Ույղուր այբուբէնը։ Ժամանակ մը այնպէս կը կարծուէր թէ այս կիրը սերած էր կեդր. Աթիա հկող Նեստորական քարոզիչներու ասորի գիրէն։ Բայց 1811ին Ռլափրօթ ու 1909ին ալ Ֆ. վ. Ռ. Միւլլէր ապացուցին թէ Ույղուր այբուբէնը ծագած էր պարսկացիզ հին Սողտերու գիրէն, որ իր կարգին, պահլաւ այբուբէնին նման, սերած էր արամայականէն։ Սողտ գիրը, իր հին ձեւին տակ կեդր. Աթոյ մէջ միջազգային հանգամանք ունէր Քրիստոսի առաջին դարէն սկսեալ, ու եօթներորդ դարուն ալ տուաւ Նոր-սողտական կոչուած ձեւը։ Ան՝ այս նոր-սողտական այբուբէնն էր որ կիրարկուեցաւ ույղուր լեզուին, գրեթէ նոյնութեամբ, առանց սակայն գոհացնելու ույղուր հնչառանութեան բոլոր պահանջները(1)։

Ճշդրիտ թուականով մը կարելի չէ որոշել թէ ո՞ր տարիէն սկսեալ ան սկսաւ գործածուիլ Ույղուրներու մէջ։ Մեր ձեռքը գտնուած յիշատակարանները ցոյց կու տան թէ Ռէօք-Թիւրք այբուբէնին գրեթէ ժամանակակից է ան։ Մօտաւորապէս կարելի է ըսել որ Ռէօք-Թիւրք գիրերու գործածութեան վերջին տարիները կը զուգադիպին Ույղուր այբուբէնի ծագումին։

Ույղուր այբուբէնը կը պարունակէ 20 գիր, որոնք երեք տարբերակ ունին. այսինքն՝ արաբերէնի նման փոփոխութիւններ կը կրեն բառի մը սկիզբը, մէջտեղը կամ վերջաւորութեան կցուելնուն։ Կան նաեւ 53 կցատառեր, որոնք երկու կամ երեք կամ նոյնիսկ չո՛րս գիրերու կցումէն կազմուած ձեւեր են։ Ռէօք-Թիւրքէն տարբերելով՝ ույղուր գիրը կը գրուէր արաբերէնի նման իրարու կցուած, ու նաեւ աջէն ձախ։ Բայց յաճախ չինական ազդեցութեան տակ ալ՝ վերէն վար։ Ույղուրները՝ մանիքէական սովորութեան համաձայն՝ իրենց ձեռագիրները կը զարդարէին մանրանկարներով ու գոյնզգոյն պեզազրութիւններով, որոնց վրայ թափուած աչխատանքը կ'ապշեցնէ այսօրուան հնախոյզները։ Չինականին

---

(1) Տես՝ Ռլափրօթ՝ «Տեսութիւն Ույղուր Լեզուի ու Գրի մասին», Փարիզ 1820 (գերմաներէն)։ Ֆ. վ. Ռ. Միւլլէր՝ «Ույղուրիքա» Ա—Գ, Պերլինի Ակադեմի 1908—1922, Ա.հատորի գրերու տախտակը։

Ռ. Կոթիօ՝ «Փորձ Սողտական Քերականութեան», Ա. հատոր, Փարիզ 1914—1923, էջ 1—22 «Գիրը» գլուխը եւ հին ու նոր սողտական գիրերու տախտակը։

AVO

նման՝ ույղուր զործիր յաճախ կը տպուէին ալ, փայտէ միատուր փորագրութիւններով և կը զարդարուէին նմանապէս փայտիւր կաղապարներով։ Զեռագիր ըլլալու պարագային՝ կը գործածուէր եղէգէ գրիչ կամ վրձին-գրիչ։ Եւ ույղուր գիրն ալ ձեռագրի յարմարցուած էր, և չունէր Քէօք-Թիւրքի նման քանդակուելու անկիւնաւոր ձեւը։

Հոս կը կցենք Ույղուր այբուբէնը, այնպէս ինչպէս ճըշդած ու դասաւորած է կեպր։ Ասիոյ ականաւոր հնախոյզներէն Ա. Ֆոնլը Քաղ Գիրմանոյին ու յետոյ ալ ճանչուած Պերլինի պետական տպարաններէն(2)։

Վերջ.	Մէջտ.	Սկիզբ	Հնչում
ﻫ ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ	ա, է
ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ	ի, ը
ﻫ	ﻫ	ﻫ	օ, ֆօ, ու իւ, աը
ﻫ ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ ﻫ	ղ, գ, խ
ﻫ ﻫ	ﻫ	ﻫ	ֆ, կ
ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ	ե, ը, ի
ﻫ	ﻫ ﻫ	ﻫ	բ
ﻫ	ﻫ	ﻫ	լ
ﻫ	ﻫ	ﻫ	թ
ﻫ	ﻫ	ﻫ	տ
ﻫ	ﻫ	ﻫ	ղ
ﻫ	ﻫ	ﻫ	ս
ﻫ	ﻫ	ﻫ	շ
ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ	կ, ծ
ﻫ	ﻫ	ﻫ	ն
ﻫ	ﻫ	ﻫ	պ, փ
ﻫ	ﻫ ﻫ	ﻫ ﻫ	վ
		ﻫ	ռ, ը
ﻫ	ﻫ	ﻫ	ջ
ﻫ			ձ

(2) Ա. ֆոն լը Քոք՝ «Հակիրճ նեռածութիւն» Ույղուր գրի գիտութեան (Հաղորդագրութիւն Արեւելեան լեզուներու Ուսումնարանին, տարի ԻԲ, Մաս Բ, Պերլին 1919, էջ՝ 93-109։)

«Արեւելքի և Արեւմուտքի Այբուբէնները և գրանշանները» (Հրատարակութիւն Պերլինի պետական տպարանին, 1924, էջ 14-15)։

Նախախալամական թուրք գրերու մասին եթէ այժմու թուրքերէնով ուսումնասիրութիւններ կան այս տողերը գրողին անոնցմէ ծանօթ է միայն Քէօփրիւլիւ զատէ Մէհմէտ Ֆուատ պէյի խիստ հակիրճ ու վերացական մէկ տեսութիւնը՝ անոր «Թիւրք էտէպիաթը թարիխի» անուն երկին առաջին հատորին մէջ, էջ 35-40 (Պոլիս, 1921), ուր գրի ու լեզուի ո՛չ մէկ նմոյշ ու ո՛չ մէկ նկարագրութիւն կ'երեւի։ Հոն չ'ըսուիր նաեւ թէ ի՞նչ աղբիւրներէ քաղելով 14 կը նկատուի ույղուր գիրերու թիւը, փոխանակ 20 ի։

Այբուբէնին զանազան գրերը, ինչպէս ա և ե, ֆ և ր, ս և շ իրարու ա՛յնքան կը նմանին որ հնագէտներ մեծ դժուարութեան կը մատնուին ընթերցումի առին։

Ույղուր գիրը առաւելապէս դործածուեցաւ պատտայական գործերու թարգմանութեան համար, բայց մահմետականութեան ներմուծումէն վերջ ալ, մինչեւ արաբական դպրին վերջնական հաստատումը, առին մը ույղուր այրուբէնով ալ գրուեցան իսլամական երկերը։ Իր ամենահին արտադրութիւններէն մին է Քաչքարի արքունիքին սենեկապետ (խասֆաճիպ) Եուսուֆի 1069ին դրի առած «Քութաթղու Պիլիք»ը որ թուրք գրականութիւններու ամենահին յիշատակարաններու կարգին է։ Թէեւ գրուած է մահմետականութեան մաւտքէն վերջ՝ բայց և այնպէս նախաիսլամական վիճակի մտայնութեան ու բարոյականի պատկեր մըն է ան։ «Քութաթղու Պիլիք», որ «ելանելի գիտելիք» կը նշանակէ, գրուած է 73 գլուխի տակ ամփոփուած 6500 չափածոյ տուներով։ Հոն կը խօսուի ամէն դասակարդէ մարդոց, իշխաններու, հպատակներու, ծնողքներու, զաւակներու, ամուսիններու, կիներու, բժիշկներու, զօրավարներու, վաճառականներու, գիւղացիներու ու ծառաներու պարտականութեան, առաքինութեան, մտքութեան ու նկարագրի մասին։ Անկէ ունինք ույղուր գիրերով օրինակ մը, որ վիէննայի Մատենադարանը կը գտնուի. արաբ գիրերով գրուած օրինակ մ՛ալ կայ Եդիպտոս։ Ջայն անբաւած ու հրատարակած են նախ Վամպէրի ու ապա Ռատլոֆ[1]։

Իրրեւ ույղուր գրութեան նմոյշ՝ Վամպէրիի գործէն կու տանք հետեւեալ հատուածը, ույղուր տպագիրով (այնպէս ինչպէս այսօր ձեւուած են տպագրական նպատակի համար)։ Միայն զայն կը դնենք չինականին նման ուղղահայեաց. կը կարդացուի վերէն վար, ձախէն սկսելով։ Վերի տողերէն իւրաքանչիւրին չորեակութիւնը պէտք է գտնել վարի բաժնին մէջ, այնպէս որ ընդամէնը հինգ տող է։ կը կարդացուի այսպէս.—

1.— Նէ իչ բաս պիլիբիլիբ էյ հաբ ուլ եախըն, բէօգիւմեէն եըրախարը, բէօնիւլէմ եախըն.

2.— Պարինկ պիլբիւլիւբ սէն բիւն այօրն եարուխ, նէքէբլիբբէ նէքէ բէօկիւլ էօբի նօխ.

(1) Ա. Վամպէրի՝ «Ույղուր լհզուի ծիշատակարաններ և Քութաթղու Պիլիքը» (Ինսպրուք, 1870)։ Վ. Ռատլոֆ՝ «Քութաթղու Պիլիք» (Ս. Փեթերսպուրկ, 1900էն սկսեալ)։

3.— Համախմբագրեցի՛ք երկրորդ անգամ. ձեզ երբեք չեմ տրամադրի ինձ ընդդեմ։

4.— Թերթերդ պիտի՛ կարդամ թերթերս ուրիշ մարդ պիտի չկարդա։

5.— Ամենայն ինչ ձեզ ինձմով սկսաւ եւ ինձմով պիտի վերջանայ։

Այս չափածոյ գրութիւնը ունի 11 ոտք, 6+5 ամանակով։ Ամրողջ տողին երկարութիւնն է կրկինը, 22 ոտք։ Աստուծոյ խմաստութեան մասին գրուած նեղլող մ'է ան, հետեւեալ թարգմանութիւնով.—

1.— Ծոյր ճերմիկը ու տրտմիկը գիշցող, ամէն ինչ ճգի չտակ է. Աչքերէս հեռու՝ բայց սրտիս մօտ ես։

2.— Քու ամբողջութիւնդ գիտութիւն է, ամէն պայծառ բան արեւն ու լուսին։ Քայց ճկարագրելու չեն բառեր ո՛չ միջո՛ց ճերթող։

3.— Ծոյրին կազմաւորութիւն մը ըրած ես դուն, ու բոլորը կ'ոչնչացնան, սակայն դուն ողջ ես։

4.— Միա՛կ Արարիչ մը կը փառաճեն արարածները. ով երկուքը սեղմած է՝ իր վկան պատրաստ է։

5.— Քկա՛յ ճմանը իր դէմքին ու երեսոյին. ճկարագրութիւնը անհնարին է իր երեսոյին։

Ոչղուր ծաղկումը դեռ իր լրութեան չհասած՝ ազէտը հիմնայատակ ու անհետ կործանեց անոր պատմութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը։ Ո՛չ թուականը, ո՛չ պատճառները եւ ոչ ալ պարագաները ծանօթ են այս ազէտին։ Սակայն՝ մահնալէ առաջ Ոչղուր գիրը ծնունդ առած էր Քալմուքներու, Մանկոլներու ու Մանչուներու այրուբէնին։ Այդ ժողովուրդները ժան եկան ոչղուր աւերակներու վրայ, ու դարեր անցան այսպէս անյիչատակ, մինչեւ որ 1900ական թուականներուն գերման հնաճարը իր խուզարկու լոյսին չնորհիւ լոյս աշխարհ բերաւ այս մեծ ոչղուր ժողովուրդին պրական ափնիները։

Սօֆիա

Ս. Պետրոսեան

ՃԷԼԱԼԷՏՏԻՆ ԹԷՎՖԻՔ

Ի ՆՓՆԱՍՊԱՆՔ

Աչխարուն մէջ՝ գիշերուան ասպիրը կաճ դղրդուն,
Լուսին մը պաղ ճակտին վրայ... կապոյտ ջուրերն իր առջին...
Տժգոյն մարմար մը ինչպէս, լուսնկէն դէմքն է դեղին,
Ափուկիին վրայ այս գիշեր ճամբորդը կայ միւնոյն...

Տառապող մըն է ան, որ լուսնակին՝ սիրեն իր դեղնած,
Ու հովերուն՝ մազերն իր ամէն գիշեր լուռ կու տայ.
Ըպիտակին կը սկսին երբ ար ասպիրն հետակայ,
Եր դարձընէ աչխարն ան ճամբաներուն իր նիւծ:

Այս գիշեր ալ վերեւն են ճառէն ասպիրն իր գլխուն,
Լեցուն ջուրերն ասպիրով, իր առջեւէն կը հոսին...
Հակըցաւ ան այս գիշեր ար լարերուն վրայ արտին
Ձը հանդարտող հեւքը կայ ցաւի մը յար մարմնուն:

Ձայն մը բարուն ջուրերէն. «Ինձի՛ եկուր ա՛լ, ըսաւ.
«Ծ՛կ, իմ մօտ կայ բախտիաճ, կայ բաւն մ'առանց երազի».
Գրնաւոջիկ մը ինչպէս, առաջացաւ մեկուսի,
Աճար ոսկերը մէկէն սարսռացին չրաթաթաւ:

Ճանկարծակի արբնցաւ ան երազի մը մը մտքէն.
Ինքզինքն յեսոյ լուռ ներսը ջուրերուն մէջ կապտագոյն,
Որոնի հնծմով մը տամուկ տարածուեցաւ ափերուն...
Երգեց բռչուն մը հեռուէն, հոսեցաւ ասող մ'երկինքէն...:

1930

Թրգմ. Թ. Ա.

AVO

Յուշիկներ Կոմիտաս Վարդապետին Շուրջ

Կոմիտաս Վա՛րդապետ — սո՛ւրբ անուն, անմոռանալի եւ անգին յիշատակներ . . . մե՛ծ երաժիշտ, մե՛ծ Հայ, անզուգական անձ . . .

Ինչպէ՞ս Հայութիւնը կորցրեց մի այդպիսի զաւակ, որ ոչ միայն իր ազգին պատիւ է բերած, բայց եւ աշխարհիս մեծ երաժիշտներին մէջ բարձր անուն վաստակած եւ հայկական երաժշտութիւնը աշխարհին յայտնած ու սիրել տուած . . .

ՕՐ. Մ. ԲԱԲԱՅԵԱՆ

Կոմիտաս Վարդապետին կենսագրութիւնը այնքան յիշուեցաւ հայ մամուլին մէջ այս վերջին ժամանակներս եւ մանաւորապէս իր 60ամեակին առթիւ, որ շատ համառօտ մի քանի գծեր պիտի յիշեմ.— նա ծնուել է 1869 թ. Կուտինա քաղաքում, Փոքր Ասիայում եւ մէկ տարեկան հասակում զրկւում է իր մօրից՝ որ չափազանց մելամաղձոտ, գեղարուեստապէս մասնաւոր օժտուած երիտասարդ կին է եղած, բանաստեղծուհի եւ երաժշտուհի: Հայրը քաղաքին կօշկակարը, չափազանց ուրախ, քէֆ սիրող մարդ է, եղած։ Ութ տարեկան հասակում եւ նրան կորցնում է, բայց բաղդ է ունենում այն ընտրեալ տղաների ցուցակին մէջ գտնուիլ, որոնց էջմիածին պիտի դրկէին կրթութեան համար։ Գեւորգեան Ճեմարանը։—Մինչեւ այդ հասակը նա միայն թուրքերէն գիտէր խօսել Հայերէնը արգիլուած լինելով այդ քաղաքում: Երբ փոքր Կոմիտասին բերին Գեւորգ Կաթողիկոսին առաջ եւ նրա հարցին, երեխան թուրքերէն պա-

AVO

տասխան տուաւ, խիստ ու խոժոռադէմ Կաթողիկոսը շատ բարկացաւ, բայց Կոմիտասը չը վախեցաւ. «ինձ դրա համար են քերած, որ հայերէն սովորեմ»: Կաթողիկոսը մեղմացաւ եւ հարցրուց թէ ինչ գիտէ տղան, «Երգել» եղաւ պատասխանը եւ սկսաւ մի շարական՝ որ լսած էր Կուտինայի եկեղեցում եւ որին հայերէն բառերը անգիտակցաբար գրաւուել էին նրա արտասովոր յիշողութեան մէջ: Նորապէս յուզուած՝ Կաթողիկոսը սկսաւ հեկեկալ, լսելով այդ հրեշտակային քնքոյշ ձայնը: Իսկոյն բարձր լսարանների աշակերտներից մէկին յանձնեց տղային, հրամայելով, որ մի ամսէն հայերէն խօսէ: Այդպէս է՛լ եղաւ, իսկ ամեն կիւրակի Կաթողիկոսին հրամանով՝ իրեն աթոռին յետեւ պիտի կանգնէր եւ շարականները կատարէր:

Կոմիտասին արտասովոր երաժշտական ընդունակութիւնները շատ վաղ գնահատուեցան Ճեմարանում եւ իր ուսուցիչները ամէն կերպ նպաստած էին իրեն թեթեւացնելու նրա պարապմունքները, որովհետեւ նրա խելքն ու միտքը երաշժտութիւնն էր, որ կարողանայ շուտ աւարտել Ճեմարանը եւ նուիրուիլ բացարձակապէս իր սիրած գեղարուեստին:

Աւարտելով ու արդէն սարկաւագ ձեռնադրուած կովկասահայ մեծ վաճառական Աղեք. Մանթաշեանի շնորհիւ նա թռչակ ստացաւ եւ մեկնեց երեք տարի Գերմանիա Բեռլին քաղաքը: Նրա աշխատասիրութեանը վերջ չը կար, մէկ դաշնակն էր սովորում, մէկ երգեհոնը, մէկ երաժշտական շարադրութիւնը (composition), հետեւում էր համալսարանում Խտեռիքի դասախօսութիւններին, եւայլն եւայլն: Եթէ իր սիրելի պրօֆեսօր Շմիտին հայրական վերաբերմունքը չը լինէր, նա պարզապէս կը հալուէր անխոնջ աշխատանքէն:

Այդ սքանչելի վարպետը, որին մասին գրած էի «Ա-րագած» թերթին մէջ, թէ ինչպիսի բարեկամութիւն ցոյց տուած Կոմիտասին՝ քաջալերած էր նրան ժողովրդական երգերի ուսումնասիրութեան գործում եւ ներկայացրած նրան մեծանուն International Mussic jesellschaft ի ընկերութեանը, որտեղ ուսանող-վարդապետը Հայոց երաժշտութեան մասին դասախօսած էր:

AVO

Այս փոքր յօդուածս կենսագրական համառօտ պատկեր լինելով, չեմ կարող ամփոփել նրա անխոնջ ու անդադար աշխատութիւնները եւ իր զարգացումը միշտ դէպի առաջ, այդ բոլորը հատորներ կ'ուզէ . . . Ասենք միայն, որ դառնալով Էջմիածին, եթէ չեմ սխալւում 1901 թ. իսկոյն հսկայական գործ ձեռնարկեց իբրեւ դասատու Ճեմարանի, սկսեց աշակերտներին սովորացնել ու զարգացնել երաժշտապէս, խումբ պատրաստել տաճարին եւ Ճեմարանին համար, նուագահանդէսներ կազմակերպել, ինքը անվերջ հետազօտութիւններ կատարելով, ուսումնասիրելով 17 ու 18 դարու մագաղաթները եւ չափազանց հետաքրքիր նիւթեր գտնելով, թէ երաժշտութեան, թէ երգեցողութեան վերաբերեալ, որ աւա՛ղ բոլորը կորած են այժմ, մեղուի պէս ժողովրդական եղանակները հաւաքում գիւղէ գիւղ պտտելով ու հայկական նօթաների վերածելով իր բոլոր լսածները ու խորին զարմանք պատճառելով գիւղացիներն, որոնք նրան «երգասող» վարդապետ էին կանչում։

1906 /7 *թուականին Կոմիտաս վարդապետին յաջողուեց Փարիզ անցկացնել ամբողջ ձմեռը՝ ուր իր յաղթանակները մեծ եղան թէ իբրեւ երգահան (compositeur), թէ իբրեւ աննման երգիչ, խմբապետ եւ գիտական դասախօս (mussiologue)։ Այնտեղէն անցաւ Կովկաս, որտեղ շատ անհասկացողութիւն տեսաւ եւ որ իրեն մեծ վիշտ էր պատճառում։ 1910 թ. գտնում ենք նրան Պօլսում, որտեղ նրա կատարած գործը անգնահատելի եղաւ, զարթեցնելով սէրը դէպի մայրենի գեղջուկ երաժշտութիւնը, հասարակութիւնը ցնցելով իր հոյակապ խմբերով, որ գլխաւորապէս ժողովրդի համեստ խաւերից էին կազմըւած եւ որոնց մէջ ինչ երաժշտական սէր էր արթնացրել։*

Իր այցելութիւններից մէկին մէջ Փարիզ խորին յուզմունքով ինձ հետեւեալ փաստը պատմեց. իր խմբի օրիորդները որ անչափ շնորհակալ էին նրա այնքան անձնուէր վերաբերմունքին համար, գաղտնի գնում էին նրա սենեակը, անում իր լուացքը եւ վարդապետը գտնում էր ամբողջը կարկատած ու պակասը լրացած . . .

1914 *թ. Յունիս ամսին նորէն նրա Փարիզ ենք գտնում, աշխարհիս երաժշտական համագումարին առթիւ,*

AVO

որին ինքը կատարեալ զարդն եղաւ, թէ իր դասախօսութիւններով, մէկը հայկական աշխատանքի երգերի կազմը իր աննման օրինակներով, միւսը՝ շեշտերի ուսումնասիրութիւնը հայկական եկեղեցական երաժշտութեան մէջ, թէ այն սքանչելի եկեղեցական նուագահանդէսով Փարիզի Հայոց եկեղեցում, որ ամբողջ համագումարը բերած էր մեր եկեղեցին եւ որ մինչեւ օրս մոռացւած չէ երաժիշտների կողմէ ...

*
* *

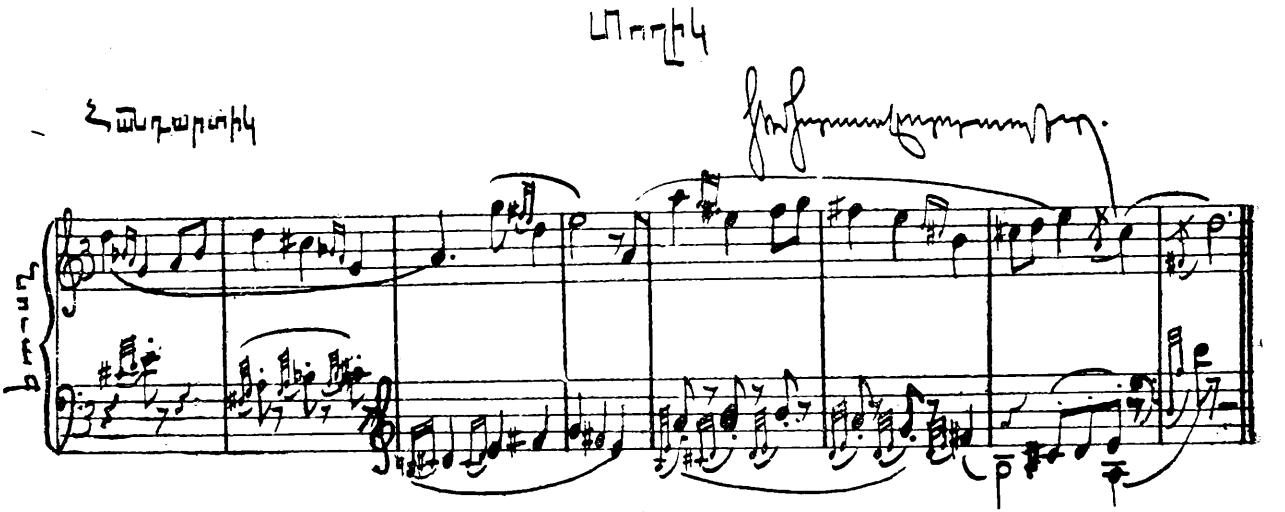
ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Եւ ահա այդ անզուգական երաժիշտը, այդ մեծ Հայը, այդ անխոնջ մշակը, որ երբէք իր ոյժերը չէր խնայած իր ժողովուրդին համար՝ 1915 Թուականից անյետացաւ եւ ագի մէջ Թողուց հայրենիքը . . . իր հիւանդութիւնը տեւողական է եւ ահա 12 տարի Փարիզի շրջակայքում, իսկ առաջ եւ Պօլսի հիւանդանոցում, Կոմիտաս վարդապետը կ'ապրէ մարած, առանց ոեւէ հետաքրքրութեան եւ հեռու իր փառաւոր, պանծալի մեծ անցեալէն . . .

*
* *

AVO

ԱՆՏԻՊ ՄԵՂԵԴԻ ՄԸ ԿՈՄԻՏԱՍ Վ.ԱՐԴԱՊԵՏԵՆ(*)

(*) Շանօթ արուեստագէտ Պ. Ցարուքիւն Սինանեան, որուն կարծիքին դիմեցինք, մեզ յայտնեց թէ երաժշտական այս պատառիկը կարճ՝ բայց տխուր ու մելամաղձոտ մեղեդի մըն է, որ երբէ երկու անգամ հուագուի ազգային եղերերգութեան մը ոգին կ'արտայայտէ, վայրկեանի մը թախծութեան յուզումով թաթաւուն։ Կոմիտաս Վրդ.ի այս «Տոդիկը» արտագրած ենք Տօքթ. Սիոսեանի Ալպոմէն։ Խ.

AVO

Շատ յիշատակներս մեծ բարեկամիս մասին գրած եմ «Նաւասարդին» 1914 թ. Ա. հատորին մէջ, Փարիզի «Արագած» թերթին մի քանի համարներին մէջ, այժմ մի քանի յուշերս բաժանեմ ընթերցողին հետ, որքան յօդուածիս ծաւալը կարող է թոյլ տալ։

1911 թ. սոսկալի շոգ ամառ էր Փարիզ։ Պատրաստուում էի Անգլիայի սիրուն Ուայդ (սպիտակ) կղզին մեկնիլ. մէկ էլ դուռը բախում են-Կոմիտաս վարդապետը աննկարագրելի յոգնած վիճակին մէջ Պոլսի, Եգիպտոսի յաջողութիւններից եւ յոգնութիւններից յետոյ եւ չը նայելով այդ վիճակի, հազիւ բարեւ տալուց եւ սեղանին ոահատ լոխումին ահագին արկղը դնելուց յետոյ՝ կը վազէ դէպի դաշնակը իր նոր աշխատութիւնները երգելու ու նուագելու։

Հիացմունքով կ'ունկնդրէի իրեն եւ միեւնոյն ժամանակ կը մտածէի, թէ ինչպէս գլուխ բերեմ, որ իրեն էլ տանեմ հետս Անգլիա, հանգստացնելու այդ սքանչելի երաժշտի յոգնած ջղերը։ Ծանահատուած կը մտածէի. թէ չը պիտի կարողանամ իրեն հետ աշխատիլ, իրեն աշխատակցիլ եւ իր մեծ բարեկամութիւնը վայելել ...

— «Հայր Սուրբ Ջան, արի՛ք մի վճիռ կայացրէք, եկէք հետս Անգլիա։

— «Ի՞նչ ես ասում, Մարգօջան, խելքս չի բռնում. ըսպասէ՛ մտածեմ։»

Մի քանի օրից Վարդապետը ուրախ ուրախ եկաւ —«Մարգօջան, գալիս եմ քեզ հետ։»

Ուրախութեանս չափ չը կար եւ ահա հասանք Սպիտակ կղզին մի ծերուկ անգլիացուհու պանդոկը, որտեղ արդէն ապրած էի. մաքուր փայտեայ տուն էր սիրուն պատշգամբով, պարտիզով, բարձր ժայռերին վրայ կառուցուած որտեղէն ծովափ հարկաւոր էր իջնել սիրուն ծառաստուեր ճանապարհներով։

Կարելի է երեւակայել զարմանքս, երբ յաջորդ օրը Վարդապետը խոժոռ դէմքով յայտնեց, թէ միտք չունի տանէն ելնելու ու ծովափ իջնելու ... Մնում էր ամբողջ օրերը տան դահլիճում, դաշնակին առաջ նստած եւ երբեմն մի նօթա էր խփում եւ մնում ուշագրաւ եւ լսում ժամերով նրա արձագանգը ...

AVO

Ճաշի ժամերին լուռ նստում էր մօտս եւ քերանը չէր բաց անում։ Եւ որ նրան այնքան զուարթ, կայտառ, հանաքչի, եռանդուն ճանչցած էի, մնում էի ապշած, տեսնելով նրան այնքան անշարժ, մռայլ, աչքերը հեռու ցցուած։ Ասում էի. «Հայր սուրբ ջան, ո՞ւր էք»—«Ախ, Մարգօջան, եթէ գիտենաս. թէ ի՜նչ երկիրներ եմ տեսնում.. էս անիծածներին (խօսքը մեր շուրջ նստող Անգլիացիների վրայ էր, որ չափազանց ակնածութեամբ նայում էին իրեն) չասես որ ես հասկանում եմ իրենց լեզուն չեմ ուզում խօսիլ հետները։» Երբեմն սոսկալի բարկանում էր, որ ճաշին վերջը ըստ անգլիական սովորութեան, քաղցրը կարկանդակ (pudding) էին բերում։

—Վայ անիրաւները, գնանք Մարգօջան, պոռալ առնենք, սրանց խմորեղէններից ազատուենք»։

Եւ ուրախանում էի, որ կարող եմ նրան գէթ այդ առթիւ տանից հանել եւ պտոյտի տանել։ Մանաւանդ յաջողւում էր ինձ իրիկունները նրան տանից հանել եւ տանել ծովափ, որտեղ այդ ժամերին ամայի էր։ Նա ոգեւորւում էր, նայելով ժայռերին, լուսինի խաղերին ալիքներին մէջ եւ սկսում էր երգել մեր աննման ժողովրդական երգերը, յետոյ սկսում էր առակներ պատմել, բացատրում մեր լեզուի հազար ու մէկ նրբութիւնները. մէկ էլ գնում էր ալիքների առաջ կանգնում, երկար նայում նոցա, ապա դառնում ինձի.

—«Դուն չես հասկանում սոցա լեզուն, բայց ես գիտեմ ճշդիւ, թէ ի՜նչ է ասում ամեն մի ալիքը...

Դառնում էինք լուիկ մնջիկ դէպի մեր համակրելի պանդոկը։

Անցան այն երկու շաբաթը՝ որ միասին անծկացրինք եւ երանի՜ թէ գրի անցրած լինէի Վարդապետին ամեն խօսքն ու միտքը ինձ յաջողւեց բաւականաչափ իր նոր երգերը արտագրել իր հակողութեան տակ եւ իր թոյլատրութեամբ։ Իրեն լանդրում էի, որ իսկոյն գրի անցնէ եւ ես արտագրում էի անյապաղ։ Այդպիսով բաւական երգեր յաջողւեց կորստից ազատել եւ Կոմիտասեան Խնամատար Ցանձնաժողովը կարողացաւ օգտուիլ իր հրատարակած հինգ պրակներին համար, որ մինչեւ օրս Փարիզ լոյս տեսան։

AVO

Վերջացնեմ այդ շրջանին յուշերը մի սրտաշարժ դէպքով, որ տեղի ունեցաւ սոյն սպիտակ կղզում եւ որ յիշատակած էի «Նաւասարդ»ի հատորին մէջ 1914 թ.։

Ծայտնի է անգլիացոց յարգանքը դէպի հոգեւոր անձերը։ Մեր պանդոկի Անգլիացիները չափազանց հետաքրքրութիւն էին այդ énigmatique անձով եւ երբ նա ժամերով նստած էր դաշնակին առաջ, ոչ ոք չէր համարձակւում նոյն իսկ ներս մտնել սրահը։ Ի միջի այլոց մի համակրելի ընտանիք կար բաղկացած մի զուարթ սեւաչ իրլանդուհուց, իր սառնարիւն բաց մազերով ամուսնուց, որ անգլիական Պարլամենտի sténographն էր եւ երկու սիրուն տղաներից։ Այդ ընտանիքը պիտի դառնար Լոնդոն եւ վերջին օրը տիկինը ամաչելով հարցրեց ինձի, թէ արդեօք շատ անհամեստ կը լինէր խնդրելու վարդապետին, որ մի հայկական կտոր երգէր իրենց համար։ Նա լուիկ խորասուզուած նստած էր պատշգամբում, աչքերը հեռու մխուած...մօտեցայ իրեն եւ խնդիրը յայտնեցի։— Ցօժարութեամբ վեր կացաւ եւ եկաւ նստաւ դաշնակին առաջ եւ սկսաւ «Կուռնկ»ը երգել։

Մի քանի վայրկեանից լինչ տեսնեմ. այդ զուարթ կինը աղիողորմ լալիս է գլուխը սեղանին դիպած եւ արցունքները անթարթ վազում են աչքերից. վարդապետը ոգեւորուած շարունակում էր—հրաժեշտի ժամը մօտենում էր, պարոնը մօտեցաւ ինձի.—Օրիորդ· այս լինչ արիք կնոջս հետ, ահա տասը տարի է ամուսնացած եմ. երբէք կնոջս այս վիճակի չեմ տեսած—» Տեսնե տիկինը վեր կացաւ աչքերը սրբելով եւ միշտ հեկեկալով։

—«Այս ի՛նչ տեսակ երգ է, ամբողջ հոգիս տակն ու վրայ արեց, երբէ՛ք չը պիտի մոռանամ հայ երգը»։

Ահա թէ լինչ անզուգական երգիչ մեր դարեւոր տաճարների արտայայտիչ մեր ժողովուրդի բոլոր ցաւերի, յոյզերի, հոգսերի անյայտացած է յաւիտեան մեզ համար եւ թողած է մեզի ընդ միշտ սգաւոր։

20 Օգոստոս
Sare
(Basses Pyrénies)

Տաղտկարժէք Բարսեղեան

Աղօրին Ու Տատրակին Առակը

Մեր ժողովրդական հին բանաստեղծութեան ամէնէն գեղեցիկ ու ամէնէն խորհրդաւոր էջերէն մէկն է «Աղօրին ու Տատրակին» քնարերգական առակը, զոր Կոմիտաս վարպետ քաղած է ժողովրդին բերնէն ու հրատարակած է՝ Մ. Աբեղեանի աշխատակցութեամբ իր համբաւգրած «Հայ ղար ու մի խայղ» հաւաքածոյին առաջին յիսնեակին մէջ։

ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Ամէն անոնք որ լսած են այդ երգը Կոմիտաս վարդապետէն իսկ երգուած, գիտեն թէ ի՛նչքան վճիտ քնքշութիւն, ի՛նչ առողջ ու բարի անուշութիւն ունի անոր պարզուկ եղանակը և թէ ի՛նչ զմայլելի զգացումով մը կ՛երգէր զայն վարպետը։

Շատ անգամ, ժողովրդական երգերու խօսքերը քիչ չահեկան են, պատրուակ մը լոկ ըլլալով եղանակին համար որ էականն է. մերթ եղանակ ու խօսք իրարու կը հաւասարին գեղեցկութեամբ, իսկ այս երգը մին է անոնցմէ, ուր, ինչքան ալ սիրուն ըլլայ եղանակը, բանաստեղծութիւնն ա՛լ աւելի գեղեցիկ է։

Այդ առակը գերազոյն գոհարներէն մէկն է մեր ժողովրդական քերթուածքեան, իր գունագեղ համայիլ ձեւովը և այն ազնիւ ու արի ոգիովը որ զայն կը տոգորէ։ Անիկա քերթուածն է անվհատ լաւատեսութեան, ներկայի ցաւերուն դէմ մարդը զօրացնող ու արտասպող ապագայի յոյսին ու հաւատքին, ու նաև մարդկային համերաշխութեան,

AVO

եղբայրական իրերօգնութեան։ Հոս կ'ուզեմ մէջ բերել ամբողջ բնագիրն այդ երգին, զայն վերածել մեր արդի գրականն աչխարհաբարին և քանի մը մեկնաբանութիւններով զայն լուսաւորել։

Աւրօրճ ասաց տատրակ հաւուճ,
«Ինչի՞ կու լաս կուց կուց առուճ
Ծրթայ լցուի բարակ առուճ»։

(Արօրն ըսաւ տատրակ թռչունին՝ «ինչո՞ւ կու լաս կաթիլ կաթիլ արիւն, որ կ'երթայ բարակ առուակին մէջ կը լեցուի»։)

«Աւրօր»ը Հայաստանի մեծ և ուժեղ թռչուն մըն է, —ինչպէս կ'ըսէք ինծի Կոմիտաս Վարդապետ,—որ կը տեսնուի թէ՛ ցամաքի և թէ՛ ծովու վրայ. ժողովրդական ուրիշ երգի մը մէջ (զոր նոյնպէս Կոմիտաս Վարդապետ հրատարակած է) կը գտնենք այդ թռչունին մասնական նկարագրութիւնը (վիզը երկայն, կուրծքը սեւ)։

Ծովու հաւերմ կէր, աճուճն էր աւոր,
Վզգիկն երկէն էր, սրթիկ սեւաւոր։

Առակը ցոյց կուտայ տատրակ փափուկ տկար թռչունը որ անձկութեան մէջ է, արիւն արցունք կու լայ, և արօրը, անկարեկիր անոր ցաւին, զայն ափոփելու, անոր օգնելու տրամադիր, կը մօտենայ անոր ու կը հարցնէ թէ ինչո՞ւ կու լայ։

Տատրակն ասաց աւոր հաւուճ.
—Գրնաց գառուճ, նկաւ ջուճ,
Կարաւ չըրիկ աղբիւրներուճ,
Կտրաւ հոտիկ ծաղիկներուճ,
Կարաւ ձէնիկ կամաւներուճ,
Էնմաճ պիտի լամ երեսուճ,
Աչիւճ կաթէ իմ աչքերուճ
Ես ինչ անեմ իմ ձագերուճ։

(Տատրակն ըսաւ արօր թռչունին. «Գարունը գնաց, ջուննն եկաւ. աղբիւրներուն ջուրը ցամքեցաւ, ծաղիկները հոտը կորնցաւ, կաքաւներուն ձայնը դադրեցաւ. այնքան պիտի լամ ու գալարուիմ, որ արիւն վազէ իմ աչքերէս. ես ի՞նչպէս պիտի պահեմ իմ ձագերս»։)

Մեր ժողովրդական երգերը ընդհանրապէս տարին, երկու եղանակի միայն կը բաժնեն, երկու մեծ եղանակ, մին

AVO

աղուոր, արեւոտ, բարի եղանակը, գարունը (որ իրեն կըցուած ունի և ամառը), միւսը՝ ֆինտ, խոժոռ, անգութ եղանակը, աշունը՝ որ իրեն իրր չարունակութիւն ունի և ձմեռը։ Այս առակին մէջ, գարունը կը խորհրդանչէ կեանքի յաջող, երջանիկ չրջանները, և աշունը՝ դժբախտութեան, աղքատութեան, հիւանդութեան, տառապանքի չրջանները։ Գէչ եղանակը նկար է, ու տատրակը որ ինքզինքը տակաւ կը զգայ անոր տխրութեան ու խոտութեան դիմանալու, իրմէ աւելի իր ձագերուն երգովը մտատանջ, զանոնք այդ մռայլ ժամու եղանակին անուցանելու, պահպանելու միջոցներէն ինքզինքը զուրկ տեսնելուն կը տագնապի, ու կը կարծէ նաև թէ այդ եղանակն այլեւս յաւերժական պիտի ըլլայ իրեն համար, թէ իր ձագուկներն ու ինքը պիտի ընկճուին ու փճանան կատաղութեան ու ցաւի բնաւ տակ և այլեւս նոր գարուն մը պիտի չտեսնեն։

Բայց ահա արօրը զայն կը կազդուրէ, կը սրտապնդէ, յորդորելով որ դիմանայ, տևէ, չվհատի, և հաւատքը պահէ «բարի գարնան» վերադարձին։

Ասաց՝ «Դուռ մի՛ լա էս ատուն,
Ձէ՞ վազ կու գայ բարի գարուն,
Լոյս կը բացուի վեր ասխարհուն,
Դուռ կը բացուի խեղճիկներուն,
Ես բեզ կ'առնեմ իմ բեւերուն,
Կանեմ բանձրիկ վեր ծառերուն,
Տանեմ հանեմ վեր սարերուն,
Ձուն կը դընեմ մէջ ճարերուն,
Տուճ կը շինեմ մէջ գազերուն,
Երդիկ բանամ դէմ հով ճամուն,
Թոնիր թաղեմ մէջ այրերուն,
Ծուխ կը հանեմ հետ ամպերուն,
Մեր ցաւ կը տանիմ հարաւ ճամուն։

(Արօրն ըսաւ. «Դուն մի՛ լար այս աշունին, չէ՞ որ չուտով կու գայ բարի գարունը, աչխարհի վրայ լոյսը նորէն կը ծագի, թչուառներուն դուռ մը կը բացուի, ես քեզ թեւերուս վրայ կ'առնեմ, բարձր ծառերուն վրայ կը թըռչիմ, կը տանիմ սարերն ի վեր կը հանեմ, քարերուն մէջ բոյն կը դնեմ. եկեղեցիներուն մէջ տուն կը շինեմ, երդիկը կը բանամ գով քամիին, թոնիրը կը թաղեմ խոռոչին մէջ, մուխը կը հանեմ ամպերու պէս, ու մեր ցաւը կու տանք հարաւ քամիին»)։

AVO

Արօրը, ինչպէս կը տեսնուի, կը մղէ իր վատուժ ու վհատած ընկերը արիւթիւնն ու հաւատք ունենալ, տակաւ բոպէին մթութեանը, որովհետեւ այդ բոպէն անցաւոր է և գարունը նորէն պիտի գայ, ու չի չատանար զայն սրտապնդելով, այլ եւ իր օդնութիւնը կը խոստանայ անոր. հաղիւ թէ արեւը վերթեւայ իր պայծառութեամբ ու ջերմութեամբ, անիկա զայն իր թեւերուն վրայ պիտի առնէ, սարիրը պիտի տանի, նոր բոյն պիտի չինէ անոր (հոգ չէ թէ քարերուն ու փուչերուն մէջ), և ամառնային զով քամին ամէն ցաւ պիտի առնէ տանի։

Եւ առակը կը վերջանայ վերադարձող գարունին վառվառ ցնծերգութեամբ։

Գընաց ամուն, եկաւ գարուն,
Կաթէր ջրիկ ադիւրներուն,
Շրթար լըցուէր բարակ առուն,
Աղբրանց-արուն մէջ խարխուն
Գեղին սուսուն վեր սարերուն,
Փունջ մանիշակ մէջ ձորերուն,
Կանանչ կարմիր զոյն զոյն ծաղկունիւ,
Գաշտերն ամէն էրուիւ բռնուիւ,
Ցէգիկ կու գայ գառնիկ, մաքուն,—
Մեր ապրելիք վեր Աստուծուն։

(Աչունը գնաց, գարունն եկաւ, աղբիւրներուն ջուրը նորէն սկսաւ կաթիլ ու կ'երթար բարակ առուին մէջ կը լեցուէր. «աղբրանց-արուն» ծաղիկը նորէն երեւցաւ քարերուն մէջ, գեղին յասմիկը՝ սարերուն վրայ, մանուշակի փունջերը՝ ձորերուն մէջ, կանանչ կարմիր ու գոյնզգոյն ծաղիկներ ամէն կողմ բացուեցան, բոլոր դաշտերն երէկնեռով ու թռչուններով լեցուեցան, գառնուկներուն ու մաքիներուն ձայնը կը լսուի ամէն տեղ.— Մեր կեանքը կախուած է Աստուծմէ։)

Վերջին տողը օրհնութեան աղաղակ մըն է դէպի կեանքն ստեղծող, անոր մէջ լոյսն ու մութը խառնող վերին Զօրութիւնը, որ տէրն է կեանքին ու մահուան, և որ՝ ըստ մեր ժողովրդական երգին՝ բարի է և բոլոր աչուններուն յաջորդել կու տայ գարուն մը լուսավառ ու վերանորոգիչ։

Փարիզ

ՎԱՇԱՆ ՄԱԼԷԶԵԱՆ

ԺՊԻՏԸ

Ժպտէ՛, աղջիկս։

Ժպիտը կեանքին ամէնէն անուշ հմայքն է։

Անիկա երջանկութեան ծաղիկն է։

Ամէնէն գեղեցիկ կիները անոնք են որ կը ժպտին, բաղդատութեամբը իրենց հոգիին։

Ճօճօնեան առանց իր ժպիտին պիտի չըլլար Վիճչիի գլուխ-գործոցը։

Ժպտէ՛, աղջիկս։

Որովհետեւ ժպիտը կ'ըսէ բաղդատութեան ճշմարիտի եւ գեղեցիկի։

Ժպիտով կարելի է յաղթել ամէն բանի, դաժան ցաւերուն իսկ, որոնցմով կը գալարուի կեանքը։

Վօլթէրի ժպիտին մէջ կեանքին ամբողջ փիլիսոփայութիւնը կը ծիծաղի։

Արցունքն իսկ ժպիտի մը մէջ կը ճմռթի ամպերուն մէջէն ճայող արեգակին, որուն ճառագիչը աւձարեփնի օրիորդ կը հիւսէ ծիածանը գեղաժպիտ։ Ծաղիկն է՝ ցօղի մը կայլակով բեկբեկուն։

Ժպտէ՛ աղջիկս, երբ կ'ուզես գեղեցիկ ըլլալ եւ երջանիկ։

Առողջութեան բանալին է ժպիտը, գոհ եւ զուարթ ժպիտը, եւ անոր ազդանիշերայ բախտացկութեան մէջ կը ցոլայ

AVO

մարդկային զգացումներուն ամէնէն ազնիւը, բարութիւնը սիրելն։

Ժպիտին մէջ ա՛յնքան գեղեցկութիւն կայ որ երբեմն ամբողջ կեանք մը կ'ապուռնայ, եւ անով ամբարիշտը կը փոխուի նեղմի մը ուր ծաղիկները չեն բառամիր։

Սէրն է ժպիտը։

Ժպտէ՛, աղջիկս։

Որէ գիտնաս թէ ո՛րքան ազնուապրոտմ հրապոյր, ո՛րքան հոգեզմայլ գորով եւ բաղդրութիւն, ո՛րքան սէր եւ կեանք կայ ժպիտին մէջ, դուն առանց ժպիտի այլեւս պիտի չի խոհիս, պիտի չի խօսիս, պիտի չաղօթես, պիտի չերգես, առանց ժպիտի գիրկս պիտի չի նետուիս։

Պատեհլի է ժպիտը, բու ժպտալ մանուանդ։

Ես բու մէկ ժպտիդ հետ չեմ փոխեր բոլոր ծաղիկները որ սիրոյ եւ յոյսի երազներով կը խայտան։

Ես բու ժպտիդ համար կ'ապրիմ։

Ժպտէ՛, աղջիկս։

Փարիզ

Հ. Ասլանեան

Յ Ն Ո Ր Հ

Նա ունէր խորունկ-երկնագոյն աչքեր
Քնքոյշ ու տրտում, որպէս իրիկուն,
Նա մի անծանօթ երկրի աղջիկ էր,
Որ աղօթքի պէս ապրեց իմ հոգում։

Նըրա ժպիտը մեղմ էր ու դողդոջ,
Որպէս լուսնեակի ժպիտը տխուր.
Նա չունէր խոցող թովչանքը կընոջ.
Նա մտենում էր, որպէս քաղցր Քոյր։

Իմ յուշերի մէջ ամենի՛ց պայծա՛ռ
Իմ լքուած հոգու միա՛կ հանգրուա՛ն՝
— Քոյր իմ, դու չըկաս, Քոյր իմ, դու մեռար
— Ու քեզ հետ հոգուս լոյսերը մեռան...։

1908

ՎԱՀԱՆ ՏԻՐԵԱՆ

AVO

ԺԹ. ԴԱՐՈՒ ՍՈՒԼԹԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀԱՅ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԻՉՆԵՐԸ

ԵՒ ԹՈՒՐՔ ԻՇԽԱՆՈՒՀԻՒ ՄԸ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐԸ

Տասնըուեցերորդ դարու մէջ իշխած բազմաթիւ սուլթաններու հայ նկարիչներ ունենալը ծանօթ է[1]*։ Այս ուսանողութիւնը կերպով մը չարունակած են տասնըիններորդ դարուն և մինչեւ մեր օրերը, կարգ մը վղոսկրի վրայ մանրանկարիչներ, արեւմտեան արդի ոճերով, որոնք աշխատած են եւրոպական* technique *ով և որոնց գործերը և կեանքը կ'արժեն ուսումնասիրութիւն մը։ Սպասելով որ պոլսեբնակ հնախոյզ գեղարուեստասէր մը ձեռնարկէ այս նիւթին վերաբերեալ մանրամասն աշխատութեան մը, կու գամ իմ լումաս բերել ապագայ այս աշխատասիրութեան։*

Ծայտնի է թէ Սուլթան Մահմուտ Բ.ի, Ապտ.իւլ-Մէճիտի և Ապտ.իւլ-Ազիզի աղատական չրջանին (1808—1876), *Հայերը մէկէ աւելի ասպարէզներու, և մանաւանդ գեղարուեստի հետ աղերս ունեցող մարզերուն մէջ, նշանաւոր հանդիսացած են։ Կը փայլին իբրեւ ճարտարապետ, ոսկերիչ*[2]*, գծագրիչ, պատկերահան, ասեղնագործ*[3] *երաժիշտ եւայլն։*

---

[1] *Տես* **Սրմենակ Սպղբգեան**—Նկարչութիւնը Պոլսոյ մէջ և Ապտուլլահ Պուխարի, ԺԸ դարու թուրք մանրանկարիչ։ կեանք և արուեստ, Փարիզ 1931, էջ 85—86 և 273։

[2] *Տես* **Սրմենակ Սպղբգեան** Կ. Պոլսոյ հայ ոսկերչութիւնը ԺԸ—ԺԹ դար։ Անահիտ, Փարիզ, Յունուար—Փետրուար և Մարտ—Ապրիլ 1930։

[3] *Լէյլա հանըմ, որ բարձրաստիճան պաշտօնատարներու աղչիկ և կին եղած է, իր յուշերուն մէջ կը գրէ Րէֆիէ Սուլթանուհիին հարսնիքին առթիւ. «Գլխազարդս ուշագրաւօրէն գեղեցիկ էր... վարդի տերեւներէ և ծաղիկներէ կը բաղկանար, ոսկիի և մարգրտի ասեղնագործութեամբ, մազե-*

AVO

Եթէ Կ. Պոլիսը նուաճող Սուլթան Մէհմէտ Բ.էն սկսեալ բազմաթիւ օսմանցի ինքնակալներ կամ անհատներ իրենց դիմագիծը չինել ուած են, այս պատկերները, ինչպէս Շեմայիլեանմ կոչուած սուլթաններու պատկերներուն ձեռագիր հաւաքածոները [1], հասարակաց անծանօթ կը մնայինն [2]։ Արդ, լաբեհնորպիչ Մահմուտ Բ., եէնիչէրիները կոտորել տալէն վերջը, կրօնական նախապաշարմունքները նկատի չառնելով, Թասվիրի Հիւմաեուն [3] անուամբ և իր պատկերովը զարդարուած չքանչան մը հաստատած էր, որմէ հատ մը կը պահպանուի Էլզաֆի Քանդարանը։

Մինչև կեդրոնի ըսեմ որ այս պատուանշանը չնորհուեցաւ Պէզճեան Ցարութիւն Ամիրային [4], որուն յիշատակը կը մօնուի այսօր, և որուն պատկերներուն վրայ կարելի է գայն նշմարել։

Բնականաբար այս ձեւ չքանչանի մը գաղափարը անգամ չղանալու համար պէտք էր որ մանրանկար պատկերները արդէն օսմանեան արքունիքը ծանօթ ըլլային։

Այս փղոսկրի վրայ պզտիկ պատկերներուն նկարիչները

րուս վրայ կցուած։ Ասեղնագործուած էր հայ կնոջ մը կողմանէ, որ Սամաթիայէն բերել տուած էին և որ օրականով մեր տունը աշխատած էր։ Խեղճ կինը տեսքոտ չէր. բանած ժամանակը վրայէ վրայ երկու ակնոց կը կրէր, բայց իր գործը պարզ հրաշալիք մըն էր։ Կենացս մէջ շատ գեղեցիկ բաներ տեսած եմ բայց երբեք այսքան կատարեալ, այսքան սքանչելի աշխատութիւն մը չեմ տեսած։» Souvenirs de Leïla Hanoum sur le Harem Impérial au XIXe siècle, adaptés par Youssouf Razi, Paris 1925, էջ 247—248։ Այս հարսնիքը տեղի ունեցած է 1856 կամ 1857 թուականին։

[1] Ասոնցմէ ինձ ծանօթ երեք գլխաւորները որ տասնըվեցերորդ դարուն վերջին քառորդին եւ Մուրատ Գ.ի ժամանակին կը վերաբերին, հետեւեալներն են։ Ըլլտըզի մատենադարանէն համալսարան փոխադրուած թիւ 2654 և 2652 հատորները, որոնց թուականները կը համապատասխանեն 1579 ու 1581ին, և Էվգաֆի քանգարանին թիւ 2234 հատորը որ 1583 թուականի գործ է։ Կ'երեւայ թէ այս Սուլթանին օրով Շէմայիլեանմ էները բացառիկ vogue մը ունեցած են.

[2] Գունաւոր և բարի վրայ փորագրուած երեսուն և մէկ սուլթաններու պատկերներուն մէկ հաւաքածոն տեսած եմ, գործ գծագրիչ Հօճա Պօղոսի (բէսամ Հօճա Պօղոս) որուն մասլազան եէսի Գըզլար փղոցն է եղեր։ Հաւաքածոն այնտեղ հարիւր տասը ղրուշի, և մէյմէկ պատկերը հինգական ղրուշի կը ծախուի եղեր։

[3] Կայսերական պատկեր։

[4] Տես Պօղոս Փափազեանց, Կենսագրութիւն Ցարութիւն Պէզճեան ազգային անզուգական բարեբարի, Կ. Պոլիս 1864, էջ 73։

Հայեր էին ըստ Հալիլ Էտհեմ պէյի վկայութեան։ Պոլսոյ թանգարանին յարգելի նախկին տնօրէնը տնոնց մասին հետաքրքրական բայց խիստ չհետևող տեղեկութիւններ կու տայ Տաճկաստանի մէջ պատկերահանութեան վրայ իր մեկ դրքոյկով, որ կրթական գործակալութեան կողմէ հրատարակուած է [1]։

Սուլթան Մահմուտ Բ.ի ժամանակ (1808—1839) այս մանրանկարիչները նորէն ուսում առնելու դրկուած Սկիւտարի Մանասը և վիրջիլը Մաքսուտ Մանասն էին, իսկ Սուլթան Աբդուլ-Մէճիտ ու Աբտիւլ Ազիզի ժամանակ (1839—1876), Ժոզէֆ Մանաս և Վէհբան Աբգուդլահ էֆէնտիները։ Հալիլ Էտհեմ պէյ կը յաւելու թէ կ. Պոլսոյ հնութեանց թանգարանը Աբտիւլ Մէճիտին՝ արաբական տառերով Մանաս անուագրութեամբ, և Աբտիւլ Ազիզին [2] 1868 (1285) թուականաւ, նոյնպէս թուրքերէն, Սիպուհ Մանաս անուագրուած մանրանկարները կը պահպանուին։ Ես ալ տարի ունեցած եմ տեսնելու թուրք սպայի մը մանրանկարը Սեպուհ Մանաս անուագրութեամբ (միշտ արաբական տառերով) և 1856—57 (1273) թուականով։ Այս Մանաս անուագրութիւնը միշտ ուղղագրուած է առանց առաջին Ս. ին։

Մանասները Պոլիս ծանօթ Հայ կաթոլիկ ընտանիք մըն են, որ գեղարուեստական ճիւղերով օժտուած անդամներէ զատ, իւր սրամտութեամբը համբաւաւոր անդամ մըն ալ ունեցած է, և որուն կը պատկանէր նաեւ, մեկ երկու տարի առաջ վախճանած տաղանդաւոր օրագրող մը, Էտուար Մանաս, որ աշխատակցած է ֆրանսահրէն թերթերու և գլխաւորաբար Stamboul ի։ Դիւրութեամբ կարելի է վերոյիշեալ երեք Մանասաններուն գործունէութեան և մահուան թուականները վաւերական կերպով ճշդել։ Կը յիշեմ

---

(1) Էլվաճը Նաբճիէ Ֆօլէֆիօճը (Նկարներու հաւաքածոյ) Կ. Պոլիս, 1924, էջ 10, ծանօթ. 5։

(2) Պոլիս, Գեղարուեստից վարժարանի տնօրէնի պաշտօնով հաստատուած ֆրանսացի պատկերահան մը, Guillemet, Ապտիւլ Ազիզի բազմաթիւ կենդանագիրները նկարած է, բնական մեծութեամբ եւ փոքր։

Ապտիւլ Ազիզ շատ կը սիրէր Այվազովսկիի նկարները որոնցմէ մեծ թիւ մը ունէր պալատը, ինչպէս ֆրանսացի ժամանակակից վարպետներու գործեր։

AVO

այս արուեստագէտներուն վերջինը որ բարձրահասակ անձնաւորութիւն մըն էր։

Ժողէֆ Ագատուլլահին գալով նա եւս կը պատկանի գեղարուեստական ձիրքերով օժտեալ ուրիշ պոլսեցնակ ընտանիքի մը, որ լուսանկարչութիւնը Տաճկաստան մտցուցած ու փայլեցուցած է իր երկարատեւ գործունէութեամբը իբր կայսերական լուսանկարիչ։ Ինչպէս իր հասցուցած աշակերտներովը, այս արուեստը, անցեալին մէջ, գրեթէ Հայոց մէկ մենաշնորհը դարձուցած է։

ՖԱՔՄԱ ՍՈՒԼԹԱՆՈՒՀԻ
դուստը Ապտիւլ Մէճիտի,
գործ մանրանկարիչ Ռուբէնի,
1850

Տասնըվեցերորդ դարու այս չորս մանրանկարիչներու անունները վրայ կարելի է հինգերորդ մը աւելցնել։ Այս տողերը պատկերազարդող Ֆաթմա Սուլթանուհիին մանրանկարը, զոր կը պարտիմ համակրելի թուրք հաւաքչի մը, վախճանեալ Բէչատ Ֆուատ պէյին, Ռուբէն ստորագրութիւնը և 1850 (1266) թուականը կը կրէ։

Ռուբէն եւս Մանուս ընտանիքին պատկանի, ինչպէս կը հաւատար Բէչատ Ֆուատ պէյ, կամ օտար ըլլայ այս գերդաստանին, իր մանրանկարը որ կը ներկայացնէ Ապտիւլ Մէճիտի անդրանիկ աղջիկը, վերին աստիճանի հետաքրքրական է իբր մահմետական իշխանուհիի մը սաոյգ նմանութիւնը իր տիպարով և տարազով, հայ արուեստագէտի մը կողմանէ։

Մէհմէտ Սիւբէյհայի Սիճիլը Օսմանիին մէջ, իշխանուհիին ծննդեան համար գրուած 1840 թուականէն կը հետեւի որ Ռուբէն գծագրած է սուլթանուհիին պատկերը անոր տասը տարեկան հասակին։ Եթէ առարկի ակնարկով գրեթէ անհաւատալի կը թուի այս, բացատրութիւնը պէտք է գլխաւորապէս փնտռել սա պարագային մէջ որ ոչ թէ պզտիկ աղջկան մը պէս՝ այլ մեծ օրիորդի մը կամ կնոջ մը նման հագուած է նա։ Գլխանոցը բապլա ֆեսն է որ ըսա Լէյլա

հանըմի, վաթսունական թուականներուն այլ եւս մխայն ծեր կիները կը դրծածէին [1]։

Էյլա հանըմ, որ մօտէն ճանչցած է Ֆաթմա սուլթանուհին, կ'ըսէ թէ բարձր իմացականութեան եւ անզուգական ազնուութեան տէր էր [2]։ Ան համբաւաւոր իչխանուհին նախ Օրթագիւղի մօտ, Տէֆթէրտար Պուրնու, Mellnig ի կողմէ խաթիճէ սուլթանուհիին համար [3] կառուցուած փայտաշէն հին պալատը [4] բնակած է, և յետոյ Պալթա Լիմանի քարաշէն պալատը, վասիլի երկու ամէնէն գեղեցիկ մատնաւոր ապարանքները։ Վախճանած է 1883ին [5]։

Խալիլ Էտհէմ պէյ իր վերոյիշեալ երկին մէջ կ'ըսէ նաև թէ այսօր Պալխ ճարտար մանրանկարիչ մը կայ որ է Անդրանիկ Էֆէնտի։

Ըէշատ Ֆուատ պէյ, որ Սուլթան Ըէշատի այսինքն Մէհմէտ Ե.ի 1909—1919) մտերիմներէն էր, անոր յանձնարարած էր այս արուեստագէտը որ վղտակրի վրայ կայսեր բազմաթիւ ծանր պատկերները նկարած է։ Անդրանիկ սուլթաններուն վերջին մանրանկարիչն է։

Փարիզ

Ակոբեան Մանկասեան

---

(1) Թիշատակեալ մատեան, էջ 38։

(2) Անդ, էջ 232։

(3) Տես ARMENAG BEY SAKISIAN, Un brasero de duplessis an Vieuse-Sérail de Stamboul, gazette des Beaux-Arts, Février 1914, էջ 95։

(4) ԼՒՑԼԱ ՀԱՆԸՄ, յիշատակեալ մատեան, էջ 197։

(5) Կենսագրական տեղեկութիւններու համար Ֆաթմա Սուլթանուհիի մասին տես Էյլա հանըմի վերոյիշեալ գիրքը, և Փ. Սապահի 2 Յունուար 1922 ի թիւին մէջ Սալի Փոզա ստորագրութեամբ և Սէրայ Աեէլէրի վերնագրով յօդուածը։

AVO

ՎԱՇԱՆ ՔԷՔԷԵԱՆ

ԽՈՍՏՈՒՄ

Աղջի՛կ, տղա՛յ· պարտական՛, պարտականո՛ւհի՛…։ Բառերուն
Մէջեն անոնք կը յառնեի՛ թուիներու պէս ծաղկազարդ,
Եղնիկներու պէս ճապուկ…։ Կը ծրլուաք պահ մը հեռուն,
Կը մօտենաք… եւ ձեզի կը ժպտի՛ սիրտըս հանդարտ…։

Կակուղ կաթիլ մանկութեան՝ աւելնալով, փչուելով,
Տակաւ ի կուժ, ի կարաս փոխոխումի ճամբուն վրայ
Դուք ապրեցո՛ք ձեզ լեցուն գթութիւններով խաղցր ու զով,
Ուրիկ աստուածը սիրոյ պիտի բլլա՛ք, արթնայ…։

Ա՛հ, ձեր հոգի՛ն մարմինին՝ թէ ձեր մարմինը հոգւոյն
Ձեներն ունի հրթռղուկ, հրաստղաշաց, հրթռռոր,
Ունի գոյները փափուկ, փափկանշոյշ, փափկաւուն…։

Պարտականո՛ւհի՛, պարտակա՛ի՛…։ Կը խոսակցուէ եւ այսօր
Ձեզ իրարու, օ՛հ, տեսե՛ք, առանց դոյզն ճախանձի,
Այլիս, ձեռքիս մէջ պահած՝ միայն ձեր շուրը ինծի…։

1927

Սրտով Ճուլուսի Զանգակ մը

Ճաքոնական սիրուն հէքեաթ մը, շատերու ծանօթ, կը պատմէ թէ շատ տարիներ առաջ Ճաքոնի կայսրը հրամայեց զանգակի նշանաւոր վարպետի մը ծուլել զանգակ մը, որուն քաղցր ու յստակ ձայնը իր նմանը չունենար։ Ասոր համար տրամադրեց մեծ քանակութեամբ ոսկի, արծաթ և պղինձ։ Վարպետին քանի մը փորձերն անյաջող եղան, որովհետեւ ծուլանոցին մէջ այս մետաղները իրարու չէին խառնուեր։ Կայսրը բարկացաւ եւ սպառնաց զինքը սպաննել եթէ յաջորդ փորձն ալ անյաջող ըլլար։

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱԼԻՔՍԱՆԵԱՆ

Վարպետը գեղանի աղջիկ մը ունէր, որ վրդոված իր հօր սպառնացող վտանգէն, գիշեր մը գաղտնաբար գնաց պատգամին խորհուրդ հարցնելու։ Պատգամը պատասխանեց թէ ոսկի, արծաթ եւ պղինձ կոյսի մը արիւնովը միայն կրնային միասին ծուլուիլ։

Վարպետը պատրաստուեցաւ իր վերջին փորձին։ Աղջիկը իր մօտն էր եւ ճիշդ այն վայրկեանին երբ հայրը հալած մետաղը կաղապարին մէջ պիտի լեցնէր, աղջիկը ինքզինքը նետեց հալոցին մէջ։ Զանգակը շինուեցաւ, եւ իր ձայնը հրաշալիօրէն քաղցր էր ու վճիտ։

*
* *

Ճիշտ հարիւր տարի առաջ Պէզճեան Ամիրայի նախաձեռնութեամբ մենք ալ ծուլեցինք զանգակ մը, եւ մկրտեցինք զայն Ս. Փրկչի Ազգ. Հիւանդանոց անունով։ Եւ հարիւր տարիէ ի վեր այս զանգակը հայ ականջին կը հնչեցնէ իր քաղցրահնչիւն թինդերը։ Եւ իր ձայնը անոր համար այսքան անոյշ եւ սրտագրաւ է, որովհետեւ ցեղին Սիրտը խառնուած է անոր, Ճաքոնցի կոյսին արիւնին նման։ Ասոր համար է որ իր զմայլելի եւ ջինջ շեշտերը քաղցրօրէն

AVO

կը լսուին շատ հեռուները, ովկիանոսներու ալիքներուն եւ հեռաւոր լեռներուն կատարներէն, մինչեւ անծանօթ հորիզոններ։ Եւ ուր որ կը հասնին անոր յստակ շեշտերը ամէն հայ կարծես իր գլուխը բանալու եւ պատկառանքով խոնարհելու տրամադրութիւնը կ'ունենայ, ինչպէս Միլէի նկարին մէջ՝ արեւմուտքին արտին մէջ աշխատող եւ հեռուէն եկեղեցիին զանգակին ձայնը լսող ամբողջ իր գործը ձգելով՝ գլխահակ եւ երկիւղածօրէն կ'ունկնդրէ անոր խորհրդաւոր շեշտերուն։

Ոչ ահեղագոչ վոլֆորիկներ, ոչ թնդանօթներու բոմբիւնը, ոչ անտեսական եւ քաղաքական գոռումներ կարող եղած են իր վճիտ ձայնը լռեցնել, ինչպէս ամպերէն վեր շողացող զուարթափայլ արեւը՝ աննկատ վարը գոռացող ամպերուն եւ փայլատակող կայծակներուն, իր անոյշ եւ մեղմիկ շողերը կը շարունակէ արձակել։

Իր հովանիին ներքեւ պատսպարուող հազարաւոր թըշուառներու հնձկլտուքը, հառաչանքն ու աղերսը, նոյն իսկ մահամերձներու վերջին տկար մրմունջները խառնուած անոր թինդերուն՝ զայն աւելի ուժգին եւ աւելի սրտայոյզ կ'ընեն։ Եւ ցաւի ու վիշտի հառաչանքներուն խառնուած բիւրաւորներու երախտագիտական մրմունջները անոր ձայնին կը պարգեւեն երկնային նուագի մը զմայլելի նկարագիրը։

Հարիւր տարիէ ի վեր շնորհիւ սերունդներուն զոհողութեանց, այս զանգակը խժալուր ձայն մը չէ հանած.— հինցած, մաշած, ճեղքուած զանգակի մը խժալուր աղմուկը։ Հարիւր տարիէ ի վեր Ցոյսի, Մխիթարութեան, Սփոփանքի պատգամը արձագանգած է ամէն կողմ։ Եւ շնորհիւ ցեղին զոհաբերող ոգիին, հարիւրաւոր տարիներ ալ, մօտն ու հեռուն, դարձեալ պիտի հնչեցնէ իր քաղցրալուր երգը.— ցեղին պատուաբեր, մարդկութեան վայել եւ Աստուծոյ հաճելի Սիրոյ եւ Զոհողութեան իր երկնանուագ մեղեդին։

Սկիւտար

ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԸ

(ՀԱՏՈՒԱԾ)

Վ. ՄԱՅԱԿՈՎՍԿԻ

(Նէօպատրութիւնը հեղինակին կողմէ ջնջուած է, հետեւաբար Ճրաճապի ներքոյնեռու)

Ասկա պատահեցաւ աշնան
Ամբողջ երկրագունդը խարոյկի պէս կ'այրէր
Արեւը
ծխար պարծ եփող
Անհանգստութեամբ կը շարժէր
Եւ նարինջի գոյնով կը քծաւորէր փոշիները
Ու մարդիկ չէին գիտեր թէ ո՞ւրկէ
կու գային աղմուկները երկրիս վրայ...

Սկսան քալել իրենց ոտքին մատներուն վրայ
Օդը սաստկօրէն պայծառ էր
Սակայն եթէ կարելի չըլլար ծրար ընել մարդիկը
եթէ չկտրէին իրենց եղակաները
Ախտավարակ երկիրը
ինքնիրմով պիտի մեռնէր
Եւ փարիզները
վիէննաները
Պերլիննները
Պիտի պայթէին

Գերմանիա՛
Գաղափարնե՛ր
Թանգարաննե՛ր
Գիրքեր
Ինկած քացքերան հրաձուիններուն
երախին մէջ արշալոյսին
Ցոյց տուէք, պուրշէն,
Ձեր լպիրշ ակռաները
Արշաւեցէք Փանթի վրայ
Դանակը ձեր շրթներուն մէջ
Եւ պատեանէն հանած ձեր սուրերը,

AVO

Իտալիա՛
Աւազակ Ասիոյ չերմութիւնը իջա՞ւ մինչեւ
ցանկութեանց հրոսակ մը կը պղպջայ արեան մէջ
Դուրս քաշկռտեցէք թալսթոյները որ Աւետարանին
տակ կկուզ նստած են
Իրենց զապուն սրունքներուն վրայ
եւ քարին երկարած իրենց մօրուքը։

Ֆրանսա՛
վռնտէ ծաւուղիներէն սիրային մրմունջները
Սորվեցո՛ւր երիտասարդներուն նորագոյն պարերը
կը լսե՞ս անուշի՛կս
Լաւ չէ՞ մինչեւ
Այրել, բռնանալ խորտընկէցներու երաժշտութեամբ.

Անգլիա՛
Ի՞նչ է ասիկա...
Ինծի կը թուի
Մի վախնար մի
կատակ է
Հոդը
Նայեցէք
Մազերուն վրայ ի՞նչ կայ
Խրամներուն խորշումները ճակատը կը ծակեն
Ս-ս-ս-ս
Ամպրոպ
Թմբուկ երաժշտութիւն
Ձի՞շդ է։

Ջիախաղարաններ
Արհի-բաբելոններ
Պզտիկ բաբելոններ
Բաբելոններ
կը փոթորկին
Անոնց վերեւ
Շիշերը
Հրաշալի իրենց երկայնութեամբը—
Անոնց ներքեւ
Գաւաթներ
Ծակեր գինով
Մարդիկ կը թաւալին
Գինով նոյնը
եւ կը ծաղրեն բացած իրենց երեսները

Թրգմ. ՇԱՒԱՐՇ ՆԱՐԳՈՒՆԻ

ԳՆԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՎԵՐԱԳՆԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ԱՐԺԷՔՆԵՐՈՒ

Ս. Փ. ԱՋՒ. ՀԻԼԱՆԴԱՆՈՑԻ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Քաղաքակրթութիւնը, ինչպէս որ կ'ըմբռնենք զայն այսօր, կ'ենթադրէ նիւթական և հոգեկան, իմացական և բարոյական նուաճումներու վերապրութիւն մը, առընթերապրութիւն մը, կամ համապրութիւն մը, ժամանակի մը մէջ՝ որուն ակիզբն ու վախճանը հաւասարապէս խոյս կուտան մեր մարքին հասկնալիութեանէն։

ԳԱՐԵԳԻՆ ԵՊՍԿ. ԽԱԶԱՏՈՒՐԵԱՆ

Այդ նուաճումները քաղաքակրթական արժէքներ են, բնական արդիւնքները այն համակենցաղին՝ զոր կ'ապրին մարդիկ այս կամ այն միջավայրին մէջ, այս կամ այն պայմաններուն և ազդակներուն տակ, այս կամ այն ժամանակաշրջանին։ Եւ դարձեալ այս արժէքներն են որ լրեկոյ կարգին կը դառնան անհրաժեշտ գործօնները՝ հնարաւորելու կեանքը, ըլլայ այն անհատական թէ ընկերային։

* * *

Զարգացման անընդհատ յառաջընթացք մը կայ, որուն համաձայն քայլ կ'առնէ անհատը, ինչպէս նաեւ ընկերութիւնը, գրեթէ ինքնաբերական փոխազդեցութեամբ մը։ Այս զարգացումը մէկ միայն կրկնութիւնն ու ընդօրինակութիւնն է նախորդ ժառանգութիւններուն, այլ նաեւ ու մանաւանդ ստեղծագործութիւնն է նոր արժէքներու։ Դարաւոր կաղնին, հրաշալի ճաւնի ու հսկայ վնտմբարձումը իջջա-

յին օդակաւորումներու և նետրդային հիւսուածքներու, էա- պէս յայտնաբերումը կամ ամբողջական պարզումն է այն բո- լոր տեսակական ներգործոյթներուն՝ (énergie) որոնք կը խը- տանան սեմ-խոզկալինին մէջ։ Մարդկային ֆիլիքական զարգացումը տարբեր չէ. զի կաղնին ու մարդը հաւասարա- պէս ունին կատարելագործման բոլոր կարելիութիւնները ի զօրութեան և կը ձգտին դէպ ի այդ հուսկ նպատակը՝ չնոր- հիւ նպաստաւոր պայմաններու գործակցութեան։ Զարգա- ցումը կ'ենթադրէ փոփոխութիւն, ա՛չ թէ ըստ էութեան, ըստ սկիզբի, այլ ըստ քանակի, ըստ դէպքերու և ըստ գոր- ծօններու դասաւորման՝ փոխ յարաբերութեան և ըստ որա- կական այն արժէքներուն՝ որոնք հետեւանքն են քանակա- կան արժէքներու։

Այն զարգացման եղանակին ենթակայ են, ուրեմն, նաեւ հոգեկան երեւոյթները։ Այսպէս կարելի է բացատրել կրօնքը, բարոյականը, գիտութիւնը, արուեստը և նոյն իսկ լեզուն։ Կրօնի հին արժէքները, օրինակ, ճշմարտութիւններ իրենց ժամանակին, ստանալով մէկտեղ իրենց հիմնական տարրերը, անդի կու տան նոր արժէքներու։ Աւրգաւութեան գաղափարը կրօնաբարոյական սկզբունք, որ ծնունդ կ'առնէ անհատէն, իր ճամբան կը բանայ ընտանիքին՝ ընկերութեան՝ ցեղին՝ ազգին և մարդկութեան հանգրուաններէն, հետզհետէ գտնելով իր իսկական ուղղութիւնն ու ընթացքը։ Ճշմար- տութեան ըմբռնումը, թանձրապաշարիկ քնազդներէ բխած, առաջանաբար կ'ստանայ իմացական տեսլի մը պայծառու- թիւնը՝ չօչափելի իրերու և անչօչափելի իրականութեանց ներքին աղերսի մը գիտակցութեամբը։

*
* *

Հոգեկան (իմացական և բարոյական միանգամայն) իրո- ղութեանց մէջ զարգացման ամենագլխաւոր պայմաններէն մէկն է զանազանութիւնը։

Գիծը կտրել բանի մը՝ կը նշանակէ ճանչնալ անոր ար- ժէքը։ Ճանչնալ բանի մը արժէքը՝ կ'ենթադրէ կշռելու և գտնելու, ապրի ճիշտ կշռադատելու կարողութիւնը։ Կշռա- դատութիւնը իր կարգին կը զօրացնէ հետազրքրութեան բը- նազդը և խուզարկութեան ոգին, առաջնորդելով այս վեր- ջինը իրերու և երեւոյթներու մանրամասնութեանց և առանց

փոխ յարաբերութեան դիւտին։ Նախ քան կշռադատելը, սակայն, կամ անոր հետ զուգընթացաբար գնահատող միտքը ունի ա՛յլ փորձաքար մը.— հնարայատութիւնը։ Ո՛չ պարապազրութիւն, որուն հետ տակաւ միտքեր կը չփոթին խակական քննադատութիւնը, այլ քննելու և դատելու իմացական համալծորդ գործողութիւնը, երեւան բերելու համար իրականն արժէքներ, համաձայն քննադին դատողական ընդունակութեան և անձնական ըմբռնումին՝ միատումն ու ճչուկին (հնթակայական դատաստան), կամ քննուած իրին հնրքին յատկութիւններուն և արտաքին երեւոյթին միջեւ կատարուած առնչէ հզանակին (առարկայական դատաստան)։

Յարաբերականէն բացարձակը անվախճան յառաջընթացք մը կայ, որ անհրաժեշտ կը դարձնէ իմացական հզհականն այս յարաշարժութիւնը։ Ա՛յս է և ա՛յս պիտի ըլլայ ճշմարտութեան ճամբան։

Որպէսզի տեղի չտալու թիւրիմացութեան՝ կանխենք ըսելու թէ ճշմարտութիւնը կա՛յ ըստ էութեան, բայց անոր ամբողջական ըմբռնումը կախում ունի հոգեկան—իմացական զարգացումէ մը՝ որ զուգահեռական ըլլայ ժամանակին հետ։ Կրօնական մարզին մէջ, օրինակ, Աստուած բացարձակ ճշմարտութիւն մըն է, հաստատակայ ժառանգութիւնը բովանդակ մարդկութեան։ Չե՞նք տեսներ սակայն մենք անոր եղաշրջումն ժամանակի հոլովոյթին և զանազան ցեղերու իմացական փիթիւմին և բարոյական փորձառութեանց հետ, մինչեւ անոր մնծագոյն յայտնութիւնը յանձին Յիսուսի՝ բնականարանը «Աստուածութեան լրումին»։ Բայց այս լման յայտնութիւնն անգամ մեր մարքի հասողութեան կամ դատողութեան մէջ՝ կը կարօտի խուզարկութեան, քննութեան և վերաքննութեան անկեղծ ոգիի մը, զերծ պայմանաւորականութեանց կաշկանդումներէն, դատելու համար քաղաքին անհրանութիւնը, և միակ բեւեռակէտը բազմազան նայուածքներու կամ հայեցողութիւններու։

*
* *

Ըսենք այստեղ մէ՝ բաւական չէ լոկ գնահատութիւնը, այլ անհրաժե՛շտ է մանաւանդ վերագնահատութիւնը։ Գնահատութիւնը կ'ըլլայ նոյն իսկ երբեմն ազիտալի, երբ, զուրկ վերհսկումէ չունչէն, կ'ունենայ իր կայուն չափը։ Զարգա-

AVO

ցումը կամ առաջխաղացքը կեանքին՝ այն աստիճանին կ'առնէ կանգ, ո՛չ թէ ըստ ինքեան, այլ գնահատող անհատին կամ անհատներուն համար։

Իսրայէլի մարգարէները պիտի չունենային իրենց տեսանողական լարձր ոգին և պիտի չկրնային իրագործել իւրեանց առաքելութիւնը իրենց ցեղի կրօնին, եթէ իրենց մէջ տեղ գտած չըլլար գնահատութենէն վեր՝ վերագնահատութեան իմաստութիւնը՝ որուն անթարկեցին Մովսէսական կոչուած Օրէնքը, Պօղոսի բացատրութեամբ՝ Գիրը։

Քաղաքակրթութիւնը պիտի մնար մեռած առ՝ եթէ հանճարի ծայրակէտները, ամէն դարու և ամէն միջավայրի մէջ վերագնահատութեան փորձաքարին չմօտեցնէին բոլոր գնահատուած հին արժէքները։ Փոփոխուած կամ բարեփոխուած օբէկտրութիւններ, ընկերային բարոյական սկզբունքներ, կրօնական հաւատալիքներ, քաղաքական անհատական դրութիւններ, փիլիսոփայական աշխարհահայեցքներ, արուեստի ոճեր, գիտական բանաձեւեր, ու ասոնք բոլորը արդիւնք են վերագնահատման փորձերու։ Աստւ Ակկատիայէն մինչև Փիւնիկիա, Փիւնիկիայէն մինչեւ Յունաստան, Յունաստանէն Իտալիա և անկից ալ մինչեւ այժմու Եւրոպան և Ամերիկան՝ մարդկային միտքը գնահատեց ու վերագնահատեց իր ամբողջ ստեղծագործութիւնները, մինչեւ յանգեցաւ ներկայ քաղաքակրթական աստիճանին։ Համմուրաբին Մովսէս, Մովսէսէն Սոլոն, Սոլոնէն մինչեւ Հեսլմի «Տասնեակու տախտակները» և ապա Յունաստանի Օրինագիրքը, անկից ալ մինչեւ Նաբոլէոնեանը և բոլոր նոր սահմանադրութիւնները, դժուար չէ գտնել զարգացման դիծը՝ զոր հանդրուանէ հանդրուան կր քաշէ ազգերու վերագնահատման պին։ Դէպ յառաջ չարժումը դեռ կը չարունակուի նոյն ուղիով ու եղանակով։

Վերագնահատում չնկատելու արհամարհանք կամ ժխտում մը անցեալի գնահատուած արժէքներու։ Ընդհակառակը։ Տիեզերք և կեանք կարծուածէն ու երեւակայուածէն շատ աւելի լարդ ու լայնմակնճիռն, լոյլ ու պատկառանք պատուադրող երեւոյթներ են թաքուն ու չվերծանուած իրողութեանց կամ կարելիութեանց, որպէս զի նեղելի ըլլայ թեթեւօրէն ձեռնել նոյնքան անկեղծութեամբ գնահատուած հին արժէքները։ Այդ արժէքները չեն դադրիր ըլլալէ ար-

ժէքներ։ Վերագնահատութիւնը կ'ուզէ ունի յայտնաբերելու ամբողջութիւնը, չկռահուած մանրամասնութիւնները, և ա-ռավ խակ՝ սխալ կարուած պիներըը նոյն արժէքներուն։ Օրի-նակով մը բացատրենք։

Կ'ողորմինք աղքատին։ Ողորմութիւնը գնահատուած է իբրեւ բարոյական արժէք մը։ Արդ, ենթարկենք ողորմու-թիւնը վերագնահատութեան։

Ի՞նչ է ողորմութիւնը.— Կամաւոր տուրք մը, ընչեղին կողմէ ընչազուրկին։ Եւ ի՞նչ է ընչազրկութիւնը.— Իրաւա-զրկում մը, արդիւնք ընկերային յօրէ մատակարարութեան հասարակաց ինչքերու, աշխատանքի բաժանման և չափի բաշխման անարդար համեմատութեամբ։ Եւ եթէ այսպէս է, և տարակոյս չկայ թէ այսպէս է, ուրեմն հարկ է չարիքի արմատախիլ լարձումով ընկերութիւնը դնել բարոյական աւելի առողջ հիմի մը վրայ, իմաստուն անտեսութեամբ իւ-րաքանչիւր անհատի ապահովելով ինքնաբաւ կացութիւն մը։ Անհրաժեշտ է ողորմութեան առաքինութիւնը՝ չնորհիւ վե-րագնահատման դառողութեան՝ փոխանակել պարտաճանա-չութեան, աւելի ճիշտ՝ արդարութեան այս բարձր սկզբով, և անտեսական անհատապաշտութիւնը՝ անտեսական ընկեր-հայեցի սկզբունքներով, առանց ջնջելու և նոյն իսկ խեղե-լու անձին անհատականութիւնը, ձեռնհասութեամբ հզօր ու առեղծագործ, ուր ընկերային կորիզը կ'ընդունի իր անունդն ու իթթուսը։

Մարդիկ, երբեմն, գնահատեցին զոհն ու ողջակէզը, ըլլա՛յ կինդանական, ըլլա՛յ մարդկային, երբ անճար էին ըմբռնելու և դարմանելու անհատական և համայնական չա-րիքները։ Վերագնահատութիւն մը փոխեց գնահատուած ար-ժէքին կշիռը։ Զոհը եղաւ զոհաբերութիւն մը, որ՝ իւ վերջոյ՝ նուիրագործուեցաւ աստուածային արիւնով մը։ Ինչ որ սա-կայն ողորմութիւն կամ չնորհք նկատեց մարդը Աստուծոյ կողմէ ուղղուած, պիտի ըլլար յափշտակուած կամ անտեսուած իրաւունքի մը վերադարձումը ուղղոյ կողմէ ուղղոյ։ Ո՛չ թէ ողորմութիւն, ինչպէս որ կը հասկնանք մենք զայն նոյն իսկ աւետարանական մարգարէաբանէ պատգամի (Ովսէ. Զ. 6.— Մատ. Թ, 13. ԺԲ, 7) թերի մեկնաբանութեամբ, (*)

(*) Վերաքննութեան և վերագնահատութեան ենթարկելով Աւետարանի մարգարէական խօսքի մէջբերումը՝ «Ողորմութիւն կ'ուզեմ և ո՛չ զոհ», ըլժ-

AVO

այլ միջանձնական յուսո բարեացակամութիւն (մարդասիրութիւն)։

Ո՛վ կրնայ կամ կ՛ուզէ խորհիլ թէ Գրութեան Ճարկերը— Հիւանդանոց, Անկեղանոց, Ծերանոց, Թոքախտաւորաց ու պախարակելի կամ ոչ-դնահատելի հաստատութիւններ են։ Բայց մտածո՞ւած է երբեք թէ ո՞րոնք են ապրելուները մարդկային այն թշուառութեանց կամ աղէտներուն՝ որոնք անհրաժեշտօրեն կ՛առեղծեն այդ պատսպարանները։ Այդ ամէնը, ո՛չ մեկ կասկած, ընկերային չարիքներ են, մէջն ըլլալով գուցէ նոյն իսկ բնական արկածներու հետեւանք դժբախտութիւնները մեծ մասամբ։ Ընկերութիւնը ծնունդ կու տայ այդ չարիքներուն կամ կը տեւականացնէ ու վարակիչ կը դարձնէ զանոնք՝ գէշ կամ զանց առնուած ախտաճանաչութեան և դարմանումի չնորհիւ։ Վերաքննութեամբ վերադնահատութիւն մը ընկերային կարգ ու սարքերուն, ամէնէն պահպանողականէն մինչեւ ծայրայեղ ազատականը, ի յառաջագունէ կ՛առաջնորդէ զմեզ այս գաւառ իրողութեան, և խորագննին կշռադատութիւն մը ընկերային այլազան ակըզբունքներու — քաղաքական, տնտեսական, և նոյն իսկ կրօնական — կը դնէ զմեզ սա բացարձակ հրամայականութեան առջեւ.— Վերամիաւորեալ եւ վերագնահատութեան ենթարկել բոլոր հին ու ժամանակակից արժէքները խաղաղարարութեան, վերաստեղծելով անոնցմէ նորեր՝ համաձայն միջանձնական, այսինքն՝ հաւասարակշռային արդարութեան, որոնցմով մարդկութիւնը իր անցած ըրութեանէրը կարենայ արեգիմէ (s'orienter) ընկերային նոր միջավայի մը, անկարօտ՝ ողբմութեան, և տէր՝ երջանիկ ապրելու իրաւունքին և պայմաններուն։

*
* *

Պիտի պայ ժամանակ — և արդէն իսկ գալու է—, երբ «Ողորմութիւն կ՛ուզեմ եւ ո՛չ զոհ» պատգամը պիտի դանէ իր

ուար չըլլար երեւան բերել «Ողորմութիւն» բառին իսկական ոգին՝ ո՛չ միայն բնագրական բառին, այլ նաեւ ու մանաւանդ Թիւրօսի հոգւոյն ընդմէջէն։ Արդարեւ, ողորմութիւն բառին երբայականն է խէսէդ (հմմտ. Ովսէ Զ. 6), որ կը նշանակէ՝ նախանձախնդրութիւն մէկուն հանդէպ, բարեացակամութիւն, մարդասիրութիւն, սէր։ Հայերէն ողորմութիւն բառն ալ ինքնին իր մէջ կը խտացնէ այս բոլոր իմաստները ընդ տարաժ։

Ե. Ե.

AVO

վերագնահատուած արժէքը՝ ընկերային քարոյականի սա՝ թերեւս ո՛չ նոր, այլ անոնուած՝ առածներուն մէջ։—

1. Աղջար տուրուան եւ վայելուչ կանխի բարիներուն։
2. Ոչ մեկ զրկանք ո՛չ ոքի։
4. Ոչ ողորմութիւն՝ այլ սիրակիր արդարութիւն։
4. Մեկ չափ եւ մեկ կշիռ։
5. Դուն մարդը՝ ամեն անհատի մեջ։
6. Աստուածային պատկերն ու նմանութիւնը վերականգնուած՝ մարդուն մեջ,

Եւ եթէ «Տիրո՛ջն է երկիրը իր ղուրեանքը», և եթէ հայրն է Նա բովանդակ մարդկութեան, ապա ասիկա հայրական արդարութիւնը կը պահանջէ որ ամէն անհատ ժառանգութեան հաւասար բաժին մ'ունենայ այդ երկրէն, ո՛չ հին չափով՝ որ մարդկայինն է եղած ցարդ, այլ նոր կշիռով՝ որ աստուածայինն է և ապագայ տիպար ընկերութեա՛նը պէտք է ըլլայ։

Ֆրէզնօ, Կալիֆորնիա

ԱՐՑԻՒՆՔԻ ՄՐՄՈՒՆՋՆԵՐ

Երազներիս մէջ համբոյր ես տալիս,
Մարուս իմ գրկուս.
Զեփուռի նման գնում ես գալիս
Ու հոգիս դողում...

Անհուն քերկրանքով անունդ եմ տալիս,
Անունդ երգում.
Ժպտում են անուշ աչքերը ճերիս
Երազիս գրկում...

Երազներիս մէջ քո դուռն եմ գալիս
Անյոյս սպասում.
Բաղխում եմ, քաղխում, տանջուում եմ, լալիս
Ու կեանք աղերսում...

Եա՛ր, լսի՛ր սէրն է հեծկլտուր, լալիս
Կանդնած քո դռնում.
Նա մի անգամ է միր կեանքում գալիս
Ու անդարձ մեկնում...

1917

ՍԻՄԻՈՆ ՌԱՋԻՆ

AVO

ՔԱՊԻՐ

Հնդիկ բանաստեղծ Քապիր, ամէնէն հետաքրքրական դէմքերէն մէկը եղած է հնդիկ միսթիքական պատմութեան մէջ։ Ան եղած է կրօնական մեծ վերանորոգիչ մը, աղանդի մը հիմնադիրը։ Բայց ամէն բանէ առաջ՝ որպէս միսթիք բանաստեղծ կ'ապրի ան ժողովուրդին սրտին մէջ։ Իր գեղեցիկ երգերը լի են խորհրդաւոր յուզումներով եւ բուռն ու վեհ հաւատքով անհունին հանդէպ։ Ան եղած է միսթիք սիրոյ երգիչն ու բնութեան բանաստեղծը։

Քապիր լաւ երաժիշտ մըն էր միանգամայն, իսկ արհեստով կտաւագործ մը։

Ոչ այնքան ուսեալ, պարզ մարդ մը եղած է եւ պարզ կեանք մը ապրած։ Մոլեռանդ կուսակրօնի մը կեանքը չէ ունեցած անիկա, ոչ ալ աշխարհէն հեռու ապրած ու իր մարմինը ուրացած ուրիշ հնդիկ մարգարէներու նման։ Ան ամուսնացած ու զաւակներ ունեցած է։ Առաքինի, առողջ ու գործունեայ արհեստաւորի մը կեանքը ապրած եւ աշխատած է ապրելու համար։ Թէ գործի մարդ մը եւ թէ տեսլապաշտ մը եղած է միանգամայն, առանց սակայն պաշտօնապէս մարգարէ մը ըլլալու։

Քապիր թէեւ պրահմական ու մահմետական կրօններէն ներշնչուած՝ սակայն ինքնուրոյն կրօնք մը ունեցած է։ Իր Աստուածը ոչ տաճարներու եւ ոչ ալ մզկիթներու մէջ կ'ապրէր, այլ Չինքը փլնտռողներուն բովը միայն, եւ իր կրօնքը՝ Աստուածային բնութեան կրօնքն էր, ու սիրոյ միսթիք կրօնքը, որ կ'երեւի ամէն տեղ, եւ որ ոչ մէկ հաւատք եւ ոչ մէկ փիլիսոփայութիւն կարող են ջնջել։

Հնդիկ ու մահմետական կրօններու ըմբռնումներով՝ Քապիր հերետիկոս մը նկատուեցաւ ու վտանգաւոր մարդ մը։ Ան Պէնարէսի մէջ կ'ապրէր ուր կղերականներուն ազդեցութիւնը անսահման էր այն ատեն, որով անոնցմէ հետապնդուելով ամբաստանուեցաւ «երկնային կարողութեանց տէր» ըլլալու յաւակնութեամբ։ Ինք ծնունդով մահմետական ըլլալով կրցաւ ազատիլ մահուընէ, այլ սակայն պրահմական հեղինակութեանց կողմէ վտարուեցաւ երկրէն դուրս, 1495ին, գրեթէ 60 տարու։ Այնուհետեւ արտորական առաքեալի մը ու բանաստեղծի մը կեանքը ապրեցաւ ան ու շատ մը քաղաքներ պտտեցաւ, եւ իրեն հետեւորդ շատ մը աշակերտներ ունեցաւ մահմետական ու հնդիկ։

1518ին, ծեր, հիւանդ ու ծեռքերը շատ տկար կարենալ տակա-

Լին նուագելու համար այն նուագարանը զոր այնքան կը սիրէր՝ կը մեռնի ան Մակարի մէջ իր աշակերտներէն շրջապատուած, իր մեռնելէն վերջ իր յիշատակը կ'անմահանայ եւ մէկ միլիոն ժողովուրդ իր աղօնդին կը հետեւին։

***

Քապիրի բանաստեղծութիւնները Անգլիերէնի վերածուած են ժամանակակից հնդիկ մեծ բանաստեղծ Ռապինտրանաթ Թակօրի կողմէ, Քանի մը նմոյշներ կուտանք Թարգմանաբար։ **Զ. Ճ.**

ՔԱՊԻՐԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Պարո՛ւհի, սիրտս, ուրախութեան պարը պարո՛ւհի այսօր։

Սիրոյ երգեր երաժշտութիւն կը գեղուն ցերեկներուն ու գիշերները, եւ աշխարհը ունկնդիր է անոնց ուղեղիներուն։

Ուրախութենէ խենթեցած կեանքը եւ մահը կը պարեն այդ նուագին յանկերգովը։ Լեռները, ովկեանը եւ երկիրը կը պարեն—բրիչներու ու հեծկլտանքներու միջեւ մարդկութիւնը կը պարէ։

Ինչո՞ւ հագնիլ ճգնաւորի զգեստ եւ ապրիլ կեանքին հետու մխայնութեան մը մէջ։

Տե՛ս։ Իւր սիրտս կը պարէ գիտակցութեան ուրախութիւնովը եւ Աստուածը երջանիկ է ատով։

***

Ըսէ՛ ինձ, եղբայր, ինչպե՞ս կրնայ հոգիս Մայա գերեզմանիին։

Երբ իմ ժպտաէնութիւնս հանգոյցը խզեցի՝ մահուան շուրջ տարաւին կապուած կը մնայինի հանդերձներս։

Երբ իմ հագուստս հանեցի՝ անոր ծալքերովը սակայն մահը ծածկեցի։

Այսպէս՝ երբ կը ջնջէ իմ կերպարս, իմ բարկութիւնս կը մնայ։

Եւ երբ կը հոգայինի իմ բարկութենէս՝ ըղձանքը տարաւին իմ մէջս է։

Եւ երբ ըղձանքին յաղթած եմ՝ իմ հպարտութիւնս եւ ունայնասէրութիւնս նեղուայ են միշտ։

Երբ սիսիֆոս ազատագրուած է եւ վտարած է զՄայան՝ ան կառչած կը մնայ յիշատակին։

Բապիր կ'ըսէ։ «Մտիկ ըրէ ինձ, սիրելի Սասնիս, ուղիղ ճամբան դժուար է գտնելը»։

***

Անհնին աւելի եւ աւելի խորունկին կը սիրեմ ես այն սիրը՝ որ այս աշխարհիս վրայ ինձ ապրիլ կու տայ կեանքի մը առանց սահմանի։

Այսպէս է որ Լօքիւսը կ'ապրի ջուրին մէջ, եւ սակայն ջուրը չի թրջեր դպչիլ իր թերթերուն, ինչու որ անոնք կը բացուին իր հասողութենէն վեր։

Այսպէս է որ կին մըն ալ՝ սիրոյ հրաժանին հնազանդելով բոցերուն մէջ կը նետուի, կ'այրի, եւ ողբի մէջ կը թողու իր բարեկամները։ Բայց երբէք ան չ'անարգուեր սիրը։

Կեանքի ոլկեանը՝ դժուար է ճեղքել անցնիլը. իր ջուրերը շատ խորունկ են։

Բապիր կ'ըսէ. «Մտի՛կ ըրէ ինձ, ո՛վ Մուրթ Մարդ, ինչ են անոնք որ կրցած են հասնիլ մինչեւ ծայրը»։

***

Պատէ՛ ինձ, ով Կարապ, որ հնամեայ պատմութիւն։

Ո՞ր երկրին կու գաս դուն։

Դէպի ո՞ր գետերբը կը թռչիս։

Ո՞ւր պիտի հանգչիս դուն, ո՛վ կարապ եւ ինչ կը փնտռես դուն։

Այս առաւօտ իսկ արթնցիր դու եւ ինձ հետեւէ։

Երկիր մը կայ ուր ոչ կասկածը եւ ոչ ալ տխրութիւնը չեն հշխեր հոն, ուր մահուան սառոյթը չունի զոյութիւն այլեւս։

Հոն՝ գարնան անուանները ծաղկած են եւ իրենց անուշահոտ բուրումը հովին մէջ կը մոռնայ «մեռ եւ այն»։

Հոն՝ սիրոյ մեղուն կը մխրճուի ծաղկին խորը եւ այլեւս ուրիշ ուրախութիւն չի բաղձար։

Թրգմ. Զ. ՅԱՐՈՒՀԱՆԵՆ

AVO

ԹՈՎՄԱՍ ԹԷՐԶԵԱՆ

ԱՌ ՄՈՒՍԱ[*]

Մուսա՛յ, մէկ ձեռդ այֆիդ վրայ՝
Միւսով արեւս բացխրփէ՛ զօդ.
Իմ երաւխէայս ալիսարի տեսնայ
Եւ ինձ ճնարիէ կարելիր ցօղ։

Ոչ թէ ախոփանս խնդրէ հոգիս
Որ կ՛արիւնի այնչափ վէրէ,
Այլ տօթակէզ ծաղիկ առաւս
Կը ծնգի՝ զո՛ւրկ արցունքներէ։

Թող մրրկակոծ վազեն վշտեր
Ջախջախելով յանգգց մէջէն՝
Ինչպէս բառաց մէջէն ուղխեր,
Ինչպէս կայծակ ժայռից գլխէն։

Եւ երբ ինձի համար բացուին
Գերեզմանաց բարէ գրկեր,
Գուցէ դարձեալ արձագանգ տան
Երգոցս զրբած ինչ հոգիներ։

(*) *Այս քերթուածը կ՛արտագրենք Թ. Թէրզեանի «Բանաստեղծութեանց Ամբողջական Հաւաքածոյէն», որ մեծածաւալ երկու ստուար հատորներով իր զաւկին եղուարդ Թէրզեանի նախաձեռնութեամբ լոյս տեսաւ 1929 ին, Վենետիկ (Ս. Ղազարի տպարանէն), և որ կը բովանդակէ ներքարուեստ քերթողին մտքի արտայրութիւններն ու թարգմանութիւնները, այնքան խնամով ձանօթագրուած Ա. Զօպանեանի կողմէ քննական ուսումնասիրութեան մը հետ։* **Խ.**

AVO

Գակաս էր մէկ քան միայն Քրմանուշը՝ Բուքիքի։

Ծանցանքը քախտինն էր։ Վանտօմ մաս չունի, ոչ մէկ պակասութիւն։

Ու Վանտօմի համար մեր լեզուները լեցուն էին գովեստով։ Մենէ մին կ'ըսէր.

—Քաղաք չէ այլ պարտէզ...

—Համակ սպիտակ ու համակ կապոյտ։ Վերջէն հրեշտակները կրնան երկինք կարծել այս քաղաքը...

Եւ օր մը կրնան ճամբանին կորսնցնելով գալ այս քաղաքը...։

—Շատոնց է որ եկած են արդէն...

Եւ իրաւ այս երկնաքաղաքը քնակատան է հրեշտակաց։

Փարիզ

ԵՍ ԼՋ ԱՒ ԷՋ ԿԸ ԲԱՆԱՄ...

Սիրոյ մառնամ՝ ահա, ես էջ առ էջ կը բանամ...
Հոն ամօրէն կը դողայ մեր ըզգացումն առաջին,
Աշխոյժ, անմեղ աչուկներ իմ մէջ տակաւ կը հրահրին,
Եւ իր ձայնէն, բառերէն հեռագիտէ կ'առնեմ համ...։

Հոգիիս խորն են սուզուած իր ճոխաածիններ բազդրիկ,
Անթիւ յոյսեր են վառեր, էութիւնըս ողողեր...
Ու արբածոր իր դէմքէն բաներ եմ ես ժպիտներ,
Հոտառեր եմ զգացուրէն ես իր հոգին գերթ ծաղիկ...։

Ի՛նչ բերկրութեամբ եմ բուեր ես մութ համրիչն օրերուն,
Ընպասումիս մէջ հրպարտ, գի՛ւմն եմ անվերջ որոնիչ,
Իր ձայնին ե՛ւ ես եմ ոգեր, հիւսած անկէ տագիներ,
Ու երբ տեսեր եմ կրկին՝ գիմին երազած եմ հեռո՛ւն...։

Մթնշրմութեան ուրիշն տակ մեր բազձանքներն անանուն
Գարնան ափերն են ծրծեր, դարձեր՝ խրոմի ու համբոյր,
Գարձեր վրձիռ ապերան, սիրոյ առուն անվերջուր,
Արիցութեան վառ գինին ու կազդո՛ւրը սիրտերուն...

1931

Հայ Գրականութեան Սեմէն Ներս

Փարիզը և Ամերիկան այսօր կը մնան երկու գլխաւոր առանցքները զուտ գրական դիպարուեստական չարժումի մը, որ հետզհետէ լայն ծաւալ ու գոյն կ'առանայ և իր մէջ կ'ամփոփէ լաւագոյն արժէքները մեր գրական ուխտաւորնե-րուն։ Նախապատերազմէն ևետ ու դեռ առոյգ հոգիով քա-նի մը տաղանդներու հետ, խումբ մը երիտասարդներ կը բարձրացնեն իրենոյ թոթովանքը, խօսքն ու աղաղակը յա-նուն սուրբ ու ազնուական գործի մը, Հայ գրականութեան։

Դիւրըմբռնէ աւելի հանդիսանքն են որ կը հրահրեն այս չարժումը, կը նուիրագործեն արժէքները, կը կերպարանա-ւորեն նոր դէմքերը, ուղղութիւն կու տան կամ կ'որոնեն նոր ճամբաներ, սերունդի մը համար, որ յուսախաբութիւննե-րու քայքայումներու չղջակոյտի մը դէմ յանդիման դժգոհու-թեան բուռն սարսուռով մը կը ցնցուի և կը ձգտի տեսնել իսկական կեանքը, քօղազերծ դաժան նոյնիսկ իր վայրա-գութեան ու հեչտաւէտ դառնութեան մէջ։

Իրենց գոնուածութեան մէջ խաղաղ ընդվզումին կամ փոթորկումին մէջ ճգնող այս ուխտաւորները կը ներկայա-նան մեզի հաւատաւոր, համեստ ու խրոխտ, ամէնէն անչա-հախնդիր և գեղեցիկ պայքարով մը խանդավառ, տեսլապատ-կերին առջև այս լաւմաճակատ չէնքին, որ պիտի ըլլայ մեր վաղուան դրականութիւնը։ Ու այս պատկերը ոգեփարար է, ոլքան ալ կարծիքները տարբեր ըլլան, երբ պահ մը գրա-կանութեան սեմին կեցած, ներսը ակնարկ մը կը պտտցը-նենք։

ՀԱՒՐԵՆԻՔ.— Մեծ ամռագիրը իր տասնամեակը բոլո-րելու վրայ է։ Քանի մը հարիւր էջէ բաղկացած իւրաքան-չիւր թիւը մէյմէկ հատոր է, բազմազիմի պարունակու-թեամբ, խնամուած, և զուտ հայ մշակոյթին նուիրուած։

AVO

Այս հանդէսը եկաւ նախ ապացուցանելու որ առանց օտար մտածումին մասնակցութեամբ, հայ գրողները կրնան տաղանդով ստեղծագործել և գոհացնել ստուարաթիւ ընթերցողներ։ Վէպ, վիպակ, քերթուած գրական, պատմական ուսումնասիրութիւն, բանասիրութիւն և բանահիւսութիւն, ընկերային խնդիրներ, յուշեր ու պատմութիւն, ահա նիւթեր, որոնք ամսագրին էջերուն մէջ կը ցոլացնեն մտքի աշխատաւորներու հոյլի մը ստեղծագործական ճիգը, չրջանի մը հոգեբանութիւնն ու ձգտումները, քիչ մը սեղմ բայց կենսունակ։ Անոր մէջ յայտնուեցան Համաստեղ, Վ. Շուշանեան, Սրամ Հայկազ, և անոր մէջ երեւցան Զարեհանին գլուխ գործոց ու Օշականի մանրակրկիտ ու ընդարձակ ուսումնասիրութիւնները Զարդարեանի և Մեծարենցի մասին։ Հայ մշակոյթի այս պատկառելի հանդէսը, անսպառ կենսունակութեամբ կը չարունակէ օր օր արժէքներ երեւան բերել, ժամադրավայրը դառնալով հետզհետէ աւելի լայնցող աշխատակիցներու։

ԱՆԱՀԻՏ. — Խանդավառութեամբ, որ տարիներուն հետ կարծես աւելի կ'աճի, Պ. Արշակ Զօպանեան, հայ գրականութեան և արուեստի անխոնջ ուխտաւորը, երեք տարի առաջ բացաւ նոր չրջանը հին Անահիտին։ Ինչ որ պատահութիւն է հայ մտքին, հին դարերէն մինչեւ մեր օրերը իրենց յոյն դիծերով տեղ ունին այս հանդէսին մէջ, մեկնաբանուած ու մատչելի դարձած, սկսեալ նկարչութենէն մինչեւ մանրանկարչութիւն, ճարտարապետութիւն և նոյնիսկ գորգաչինութիւն։ Բանասիրական լուրջ յօդուածներու հետ կը գտնենք նչխարներ հիներէն, աշուղներէ հին դէմքերէ անտիպներ ինչպէս Քուչակի նոր անտիպները, միջազգային գրականութեան գլուխ գործոցներու թարգմանութիւններ և երկար քրոնիկներ, որոնց մէջ Պ. Զօպանեան արձագանգը ըլլալէ վերջ արուեստի և գրականութեան արդի չարժումներուն, լայնօրէն զանոնք կը ծանօթացնէ համապարփակ մտքի մը դիւրութեամբ և ձեռնհասութեամբ։ Սակէ զատ Անահիտ աեսակ մը կամուրջ է Խորհրդային Հայաստանի և արտասահմանի հայ մտաւորական չարժումին միջև։

Պարբերաբար կը հանդիպինք Խորհրդային Հայաստանի արուեստագէտներուն, նկարիչ, բանաստեղծ կամ արձա-

կագիր, որոնցմէ պատառիկներ խանդաղատանքով հիւրընկալուած են իր էջերուն մէջ։

Իր համապարփակ ծրագրով Անտիտ մնծ և անփոխարինելի պակաս մը կը լրացնէ մեր պրականն ու գեղարուեստական կեանքին մէջ։

ՋՈՒԱՐԹՆՈՑ.— Եթէ վերոյիշեալ երկու հանդիսանները կը մնան չտեմպրանները հայ մտքի ալլազան գործերուն Ջուարթնոցը ծնունդն է առաւելապէս երիտասարդ սերունդի մը ներուժ պահանջին և կեանքի նոր ըմբռնում մնելու։ Սակայն ըմբռնելու համար իր առաքելութիւնը, (որուվհետեւ առաքելութեամբ մը հրապարակ իջաւ), անհրաժեշտ է յետադարձ ակնարկ մը, գրական, այլապէս պայծառ բայց կարճատեւ չրջանի մը վրայ։ Պատերազմի նախօրեակին Պոլսոյ մէջ կը հիմնուէր «Մեհեանը» ուր Օշական, Զարեան, Դ. Բարսեղեան, լայնօրէն քաջալերուած այդ չրջանի իսկական տալանդներէն, հրապարակ կ'իջնէին գրական ասպարէզը մաքրագործելու համար բոլոր կեղծ համբաւներէն, անտալանդներէն և մակաբոյծներէն։ Արուեստի չլայուցիչ և կենսայորդ գործերով, անոնք կը ձգտէին տեղծելու հայ գրականութիւնը, ընդդէմ Պօլսահայ չպարուած, ծեքծեքուն և կենսազուրկ պուռժուազանութիւններուն։ Պատերազմի փոթորիկէն խորտակուած այդ չարժումը, ծլարձակուեցաւ Զինադադարին, Օշական հուժկու տաղանդին տակ։ Ճչմարիտ արուեստի այդ ճամբան կը լայնանար հետզհետէ։ Օշական աչակերտներ հասցուց, որոնցմէ ոմանք կապկեցին զայն, երեւոյթ մը, որուն կը հանդիպինք յաճախ, որովհետեւ տաղանդները անպայման կերպով բռնակալ են և մնինք տեսանք Վարուժանն ու Սիամանթոն կապկողներ։ Սակայն ասոնց կարգին անսանք նաեւ արժէքաւոր երիտասարդներ, ինչպէս Գեղամ Ծէնէրճեանը, որ Բարձրավանքի մէջ, Շրջան մը ընդհանուր խորագրին տակ, վաստակ և տիրական վեր-

ՀՐԱՆՏ ԲԱԼՈՒԵԱՆ

ներուն հետ։ Պէչիկթաշլեան նոյնքան ուժեղ է երգիծանքի մէջ։ Իր խոր և իւրայատուկ հեղնութիւնը Աչուղ Շահապարին, Փարաւոն Սեւ Աւետիսին, «Հայրենիք»ի Մեծ հայ ծիծաղիարուն և «Մենք»ի վերջին երկու կտորներու մէջ կը փրկեն գրականն այս սեռը, որ մահամերձ էր։ Առնասարակ ճաշակաշտ, կտրուկ է, սեղմ ու խիստ հաճելի։

Պէչիկթաշլեանի հետ անմիջապէս կը կապուի Մելքոն Քէպապճեանը։ Թէև իր արուեստը նիւթէն դուրս ըլլայ, սակայն իր աղերսը մնծ է մեր գրականութեան հետ և կ'ընկերանայ երբեմն գիծերու քնարերգութիւն։ Քէպապճեան առաջին անգամ յայտնուեցաւ Սիդոնիային մէջ, գեղազարդելով այդ հատորը, կատարելապէս ըմբռնած վէպին նիւթը։ Եթէ արուեստը վերարտադրութիւնն է կեանքին, Քէպապճեան այստեղ կարելի է ըսել, վերարտադրողն է գրական արուեստին։ Գիծերու խորհուրդ հայցնելու, զանոնք հրաշալի կերպով համադրելու, տեսիլները թրթռացնելու արտակարգ կարողութեամբը, Քէպապճեան բացառիկ տաղանդ մըն է, որուն տալև հիացումով կանգ առին նոյնիսկ եւրոպացի արուեստի քննադատներ։ Անցեալ տարուան Փարիզի մէջ կազմակերպուած ցուցահանդէսը յաղթանակ մը եղաւ ու իր արուեստը փառք է մեր ցիղային հանճարին։

ՆԱՐԴՈՒՆԻ եւ ՇՈՒՇԱՆԵՍԱՆ

Շաւարշ Նարդունի.— Արուեստի ու գրականութեան պաշտամունքով լոնկած ամէնէն խոովայոյզ նոթերէն մէկը։ Գրող և քննադատ, յառաջապահ չարժուձին ու գեղոլորձներէն, իր դատումներուն մէջ կտրուկ է, անխնայ, խոր և արմատական։ Տարօրէն յարաչարժ այս տղան, պայքարի ոգնիւ խմոր մը ունի թրծուած՝ իւրայական մշակոյթով։ Ամէն ճակատի վրայ մշտապատրաստ, իր կամքն ու հմտութիւնը կը ներէ ի նպաստ նոր գրականութեան արդիւնաւորման։

Բայի օրամերիներու և հանդէսներու մէջ տրուած բազմաթիւ գրուածքներէն, Ալպոմ անունով հատորիկ մը ունի,

հէքեաթներու հաւաքածոյ մը։ Առնական, քնարական լեզուով մը Նարդունի կը սիրէ իմաստասիրական նիւթի մը հագցնել ճարտարօրէն յօրինուած պատմուճան մը, գունագեղ և ջերմ խանդաղատանքով։ Բժշկութիւն ուսած է իմաստասիրութեան համար, և իմաստասիրութիւնը այն կուսանն է, որուն վրայ Նարդունի ուժքի կեցած, այնքան ուժգնութեամբ կ'արձակէ ճիչդ ու արդար դատումներու իր «Գրականութիւնն ու զգայարանքները» յօդուածաչարքը Զուարթնոցին մէջ, ինքնատիպ, համբերատար ու մանրակրկիտ վերլուծում մըն էր, ուրկէ պիտի մեկնի նոր քննադատութիւնը արուեստին մէջ։

Զուարթնոցէն «Մենք»ի մէջ անցած է հիմա Նարդունին, գրականութեան ծայրայեղ ձախերուն նոր խմբակը կազմած։

Մենք.— Փարիզի մէջ վերջերս կազմուեցաւ երիտասարդ գրողներու խմբակ մը որ ունեցաւ անմիջապէս իր օրականը «Մենք»։

Սերտ ընկերական կապ հաստատել և զօրացնել անկեղծ համերաշխութեան ոգին իրարու մէջ, ահա մէկը այն առաջադրութիւններէն, որոնցմով Մենք հրապարակ կ'իջնէ։ Այս խօսքն իսկ ժխտումն է համերաշխութեան, այլապէս անըմբռնելի պիտի մնայ այն ոտոտումը, զոր ըրին կարգ մը նորեր Զուարթնոցէն հոս։ Աստնք ալ հանգանակ չունին, և որուն մէջ են։ Դժգոհութիւնը հոս ծայրայեղ թափի մը հասած է և երկրորդ ակնարկով մը հասկնալի կը դառնայ պատակառումը այս սերունդին։ Հինները չհաւնելու, անոնց գործը վերագնահատումի ենթարկելու և մասամբ քանդելու ձգտումը ևս պիտի ըսեմ պահանջը, իրաւացի է. սակայն արդարութիւնը առաքինութիւն մըն է, որ յաճախ կը կորսուի երիտասարդութեան արեան բորբոքումին և դիւնուվութեան մէջ։

Զուարթնոց քննադատիչ Համաստեղը ոչ մէկ ազերս գտաւ այլեւս Ահարոնեանի գրականութեան և նոր սերունդին մէջեւ։ «Մենք»ի քնակիչները այսքանով չեն գոհանար։ Անոնք ուզեն արմատական են, ուզեն խիստ, անխնայ և անխուսափելի ամբարտաւանութեամբ մը, որ իրենց դէմքերը լոյսի և ստուերի զարմանալի խաղի մը մէջ կը ներկայացնէ։ Ու մինչ Զուարթնոց խաղաղութեամբ կը չարունակէ իր ճամբան, «Մենք» անհամբերութենէ կը դողայ, անպուսպ երիվարի մը պէս, իր քուռն վրնջիւնին մէջ, ցատում ու անէծք, հայհոյանք և ուրացում ժայթքելով։

AVO

Վազգէն Շուշանեան.— «Մենք»ի պատգամախօսը դառնալէ առաջ, այս երիտասարդ տղան, Հայրենիքի մէջ տուաւ վիպակներ, անուշ, խոր և գրաւիչ քնարականութեամբ։ Սիրոյ եւ մեղքի պարտիզը, Մահուան առագաստը իր գեղեցկագոյն էջերէն են։ Իր Դարևանդիները չեսանդք բնաւ։ Ամառնային գիշերներ, Դորշ օրերը և Օրագիրներու տեսակները մեծ բան չաւելցուցին իր գրականութեան վրայ, թախծոտ, կչռաւոր, կենդանութեամբ ու միշտ կենսայորդ, կազմեցին իր համբաւը իբրև տաղանդաւոր պրպտէ ու երբեմն իբրեւ չնորհալի բանաստեղծ։ Սակայն Վազգէն Շուշանեան բոլորէն գժգոհ է և ինքզինքէն ա՛լ աւելի։ Արդիւնք՝ իր կըրկնակ եսին, դաւանանքով ընկերվարականին ու խմորով արուեստագէտին։ Բանուորական խլրտումներէն, միխինկներէն խանդավառուող այս գերզգայուն տղան, կը փորձէ հաշտեցնել իր երկու եսերը։ Շուրջը մրրկող չարժումներուն մէջտեղ սեւականօրէն խոովայոյզ՝ կ'ուրանայ չատ բաներ որոնք ենթահողը կը կազմին սակայն իր հոգիին ու ղգայնութեան։ Օրախնդիրներու մէջ երբեմն այնքա՛ն ձախ կարծիքներ յայտնեց, որ այսօր չենք զարմանար, երբ կ'ուրանայ Զարեհանի պէս արտակարգ և հուժկու տաղանդի մը վաւերական ոչ թէ ոէքլամով ու ժխորով, այլ գերազանցապէս գեղակառոյց գործերով, որոնցմէն է Տատրազամի հարսը։ Անառարկելի փոխվրէժի չեշտ մը կայ իր գրախօսականներին («Մենք» Ա. թիւ) մէջ, Զարեհանը արհամարհանքի բառեր մը նետած ըլլալով նոր սերունդի երեսին. սակայն ամբողջական ուրացումը այնքան արժէք ունի որքան Գուրգէն Մահարիի մանկունակ քառեակը, զոր անիկա չպարտեց Զարեհանի հասցէին, առանց նշանախեց մը փոխելու անոր տաղանդէն կամ համբաւէն։

Վազգէն Շուշանեան անսահման կիրք ունի մշտայոյզ աղբիւրը իր ստեղծագործող տաղանդին։ Տեսակից Բ.ը (Մենք Բ. թիւ), հակառակ տեղ տեղ իր զառիթափային սայթաքումներուն և օրագրային անկումներուն, հոյակապ մոլուցք մը կը ժայթքէ, անարգել թափովը նժոյգի մը, հրայրքի մը համապարփակ չքնդութեամբ ու կը յիշեցնէ Միսաքեվիչի ոճը, իր բարձրասլաց մրրկումին մէջ։ Գեղեցիկ, հուժկու աղաղակ մը, համանուագ բառերու և կչռոյթի։

Շահան Շահնուր.— Հեղինակը Նահանջը առանց երդի վէպին, որ յայտնութիւն մը եղաւ և ընդհանուր ուշա-

դրութիւն դրաւեց գրական կեանքին մէջ. արուեստի նուրագոյն ձեւերը լիովին խորացուցած տաղանդաւոր աղայ մըն է Շահնուր որ ամէնէն աւելի կ'արդարացնէ սերունդը փոթորկող խռովքը, կը տարածէ զայն մեր իմացական և գրական կեանքին վրայ, ընդվզումի, յանդուգն վճիռներու, սրալեզու վազքի մը ու խոր ճախրանքներու ընդմէջէն։

Սրտաճմլանքի տառապող սերունդին երգի՛չը հզաւ Շահնուր, անոր ընկերումներուն, ընդվզումներուն, յոյսին և տարակոյսին թրթռմանը. կենդանի վաւերաթուղթ մը որուն բոլորը մօտեցան խանդաղատանքով։ Համապարփակ իր խռովքը, իր հսկին յարատարթ փոթորիկը գինքը կը դարձնէ այսօրուան մեր ամէնէն ուժեղ վիպագիրներէն մին, խոր բազոքի չեչտով մը, որ սակայն ուշնայն ճիչ մը չէ, այլ կուռ ու յաղթանակի կանչ մը։ Եթէ ոմանք չօչափելի մեծ մեծ գործեր չեն տուած, Շ. Շահնուր դառնօրէն արդար է ընծայած իր գործով ու գրականութիւնը կապած է կեանքի բեղմնաւոր հեւքին ու անոր խոր լարախաւմներուն։

Այս տող չեմ կրնար չգոհկոչել Պէրպէրեան վարժարանի գազափարապաշտութեամբ և երազով լի տարիները։ «Նաւատորդեան օր» երբ այս պատկառոր բանաստեղծը, հաւատարմօրէն իր հոգին անեղծ պահող նիւթապաշտ և ոհաւոր կեանքին մէջ, և այսոհով ալ ախոյեան կը մնայ։

Զարեհ Որբունի.— Շահնուրի հետ միաժամանակ յայտնուող ուրիշ նոր մը, գրեթէ նոյն ճակատագրով։ Առանձնապէս արտապրաւ է վիրկլքը այս երիտասարդին, որ նոյնպէս Պէրպէրեանի գրատեղանները տօնեց կը չորչրկուէր գրականութեան անպարմանելի հրայրքով։ Երազային աշխարհի մը մանր սրիլոտ կեանքին մէջ նետուած այս տղան, անապատէն հոգիով, գիտցաւ հերոսի մը պէս ընդվզիլ կեանքին ու երազին այս բախտին մէջտեղ, Որբունին չկորսնցուց իր հաւատարմութիւնը, կամք ու վճռականութիւն ուներցաւ ինչպէս հին օրերուն, ունեցաւ այն խոր առաքինութիւնը որ ուժ չատերուն պակսեցաւ և իր խոր գրկած, գոյն տարաւ քայլ առ քայլ, գրկանքներու և տառապանքներու դժոխքի մը մէջէն ու բարձրացաւ լոյսին, մինչեւ որ թրծուած ու հասունցած՝ պայթեցուց իր փրկութեան երգը, իր վիրաւ։ Դաժան ու թախծոտ գիրք մը, հոգիի անվերջ տագնապներու չարք մը, որուն մէջ Որբունին նուրբ վեր-

AVO

լուծող է հոգեկան վիճակներու. արուեստագէտի խմորով ու խորքով մը, որ գիմացկուն է պողպատի չափ։

Անահիտի, Ջուարթնոցի և Մենիի մէջ, Որբունին հետզհետէ կը ցուցնէ իր բազմադիմի եսը, սեղմ խորհրդածութիւններով և գրաւիչ պատկերներով։

Ջուարթնոցի և Մենիի մէջ կը հանդիպինք ուրիշ երկու նորերու, Ն. Սարաֆեան և Ց. Ֆրէնկեան։ Առաջինը ունի արդէն քերթուածներու գիրք մը, Անջրպետի վրայ գրաւումը և հիմա յառաջապահներէն է երիտասարդական չարժումին, որուն կը բնորոշէ անպայման խանդավառութիւն, պայքարի ջիղ և պատմուածքներ, որոնք կը ձգտին արդարացնել իր «նոր»ի դժգոհութիւնը։ Մասամբ ալ այդ մըն է, հոգեկան բարդ վիճակներու ճաշակով և արուեստով մը որ նոր է բոլորովին և հետզհետէ կը բիւրեղանայ։

Ց. Ֆրէնկեան աւելի արժէք ունի իր պայքարի խօսքերուն, քան գրական փորձերուն մէջ, որոնք Եւրոպական պատմուածքներու չափերով ձեւուած ու յարդարուած են։

Մենիի համաստեղութեան մաս կը կազմեն վ. Տաթեւեան, Ռ. Զարդարեան, Դեղարքունի և Բ. Թօփալեան։

Այս վերջինը սակայն հատորիկ մը ունի քերթուածներու. Այգահանդէս։

Դաշնաւոր, մաքուր լեզուով այս քերթուածները զգուշութեան բարի ու բարեպաշտ հոգիի մը ցոլքերն են։ Կարեկից այս հոգին մերթ տրտում ու մերթ պայծառ տեսիլքներու մէջ կը հրճուի, նուագի ու լոյսի խաւերու մէջ տեղ։

Ուրիշ քերթող մըն ալ, Վահրամ Սօֆեան, իր Քիչ մը երկինք հատորը, նիւթ ունի հնաւոր ու մշտ չապատ գիւղը։ Մտերիմ չրջանակի մը մէջ ինքնագոհ այս հոգին՝ յիշատակներով կը տագնապի ու տեսիլները հայրենի գիւղին իր մէջ կ'անդրադառնան փոխնիփոխ պայծառ ու մառախլապատ պատկերներու մէջ։ Տարտամ սիրոյ մը զգայնութիւններու հետ, գիւղին Միջօրեն խոր կարօտով կը խօսի իրեն։ Կալի գիշեր աղուոր նկար մըն է անթիծ ու մասամբ գոյներով։

Ցովհ. Աւագեան.— Կոչնակի խմբագիրը որ ծանօթ է գրական կեանքի մէջ իբրև քննադատ, վերջերս հրապարակ հանեց Այսպէս ապրեցանք անուն պատմուածքներու հատոր մը։ Անցեալէն իրենց անունդը առնող այս պատմուածքները,

կենդանի են, յուզումով և սարսուռով թափանցած և համակիչ են իրենց յօրինուածքով ու արտայայտումին եղանակով։

Ես ծանրացայ նորերուն և անոնց վրայ, որոնց գործերը տեսնելու բաղդը ունեցանք։ Անառարկայ գրական չարժումին մէջ և երբեմն գլուխը ուրիշներ կան ինչպէս հիները գերազանց չափով մը, Ահարոնեան, Զարեան, Օշական, Թէքէեան, որոնց գործերու, արուեստի և հոգիի տեսակէտով առաջնակարգ տեղ մը ունին մեր կեանքին մէջ։

Ասոնց լայնածաւալ ու բազմապիսի գրականութիւնը դժուար է սեղմել թռուցիկ և ընդհ. ակնարկի մը մէջ։ Մեր գրականութեան կուրծքին վրայ հեւացող անոնց չունչը տիրական է դեռ ու խազաղութեամբ մը (Զարեանէն զատ) որ աւելի սրտագրաւ թօն մը կու տայ երիտասարդութեան ցնցումներուն։ Հանդէսներու մէջ դեռ գրուած կը տեսնենք Ահարոն, Վ. Թաթուլ, Կաւաբարնց, Ոտանիկ և չարք մը ուրիշ հին ու նոր քերթողներ։

Փակելու համար գրականութեան դուռը արտասահմանին վրայ, քաղցր պարտք մը կզգամ յիշելու չորս գիրքեր, չորս ամբողջական գործերը Ռ. Զարդարեանի, Գ. Բարսեղեանի, Մելքոն Կիւրճեանի (Հրանտ) և Գ. Տէր Կարապետեանի։ 1929ին փարիզի մէջ կազմուեցաւ Դրագիեներու բարեւաւեր անոնց հրատարակչական մը, նախաձեռնութեամբ չարք մը մտաւորականներու։ Հրատարակչականը ճիւղ մը ունի նաև Ամերիկայի մէջ։ Այս մարմինը նպատակ ունի առանձին հատորներու մէջ ամփոփել օրաթերթերու, պարբերաթերթերու մէջ ցրուած գեղարուեստական գործերը. մեծ չարժումը հին գրագէտներու, որոնք բաղդը չեն ունեցած ամբողջական դիմագծով հանրութեան ներկայանալու։ Իրենց գեղեցիկ նախաձեռնութիւնը արդէն իսկ ակսած է արդիւնաւորուիլ և հրապարակ եկած են արդէն վերոյիշեալ 4 հատորները սքանչելի տպագրութեամբ։ Ուրիշ 8 հատորներ եւս հետզհետէ լոյս պիտի տեսնեն, ամբողջացնելու համար առաջին չարքը։

*
* *

Մինչ արտասահմանը այսպէս կենսունակ է և յարատչարժ։ Պոլիսը խոր թմբիրով կը յօրանջէ։ Ազգային ճահճախուսին մէջ մխրճուած ոչ միայն մինչև ծունգերը, այլ մին-

չև ուղն ուշ ծուծը երիտասարդութիւնը իրեր ամերժ, կը պրպտէ գունաթափ հին գիրքեր, յիշատակով մը սանկ ոգեւորուելու համար։ Ոչ մէկ հանդէս, որ հանդրուանի թնեթև սփոփանքը տար։ Ու եթէ յաւակնողներ կան, անոնք գրեթէ ոչ մէկ ա-ղերս ունին մեր կեանքին ու մեր գրականութեան հետ։

Միայն երկու երիտասարդներ վերջին տարիները, եր-բեմն ոգեւորութիւն յառաջ բերին, ճիգով մը, որ աւելի

ՑԱԿՈՒ ՄՆՋՈՒՐԻ

ԱԶԱՏՈՒՆԻ

ինքնաբուխ էր քան չարժուած ստեղծելու ձգտումէն թելադրուած։ Ց. Մնձուրի և Ազատունի։

Մնձուրի դիւղին երգիչը, իր պարզ, հեղաւտահ արձակով տուաւ բազմաթիւ պատմուածքներ։ Գիւղին տիպարներու, խոնարհ հոգիներու, նախնական պարզ բարքերու, քնաչխարհի գեղեցկութիւններու հարազատ նկարիչը, Մնձուրի խորագէտ գրաւիչ է։ Տաք ու խանդաղատալից չունչը, որ կը ծաւալի իր ստեղծագործած պատկերներուն վերեւ, աննչան մանրամասնութիւնները երեւան բերելու իր զօրաւոր տեսողութիւնը և ճարտար յօրինուածքը գինքը կը դարձնեն մեր ամէնէն կենդանի ու հարազատ գիւղագիրներէն մէկը, հատատար ստիլճանի վրայ Համաստեղին հետ որ Մնձուրիէն կը գատուի մեայն ինքնատպութեամբ։

Ազատունի (Թ. Ազատեան)։— Աղբիւր Անհահութեան երկչարք քերթուածներու հեղինակը, գրականութեան անխոնջ ծառայող մըն է ամէն բանէ առաջ և փորձած է գրական չատ մը սեռեր, արձակ, ուսումնասիրութիւն, քննադատութիւն և կենսագրութիւն (Մխիթարեանցի կեանքն ու գործը)։

Հանդէսներու և օրաթերթերու մէջ իր տարտղնած բազմաթիւ արձակ ու ոտանաւոր գրուածքներէն զատ, Ազատաւունի ներկայացաւ իբրեւ կազմուած քնարերգակ Աղբիւր Անմահութեան երկու չարքերուն մէջ։ Մաքուր, բիւրեղացած լեզուով քերթուածներ բոլորն ալ, որոնց խորը նուրբ զգայնութեամբ կը թրթռայ, պահերու և տեսիլներու մշտանորոգ կարօտով։ Իր յուզական լարը զուսպ է, և երաժշտական տողերուն խորը կը տահին խռովքներ, որոնց ամբողջական վիճակումին վրայ կը դողայ կարծես իր հոգին։ Ասոր համար թերեւս պատկերներու կառուցուածքին մէջ աւելի ուժգնութիւն ու աւելի նորաստեղծ թափ կայ։

ՅՈՎՍԷՓ ՌՒՇԻՇԵԱՆ

Ազատաւունիին, դիմագիծը իր Բառասանակին մէջ աւելի եւս կը յայտնուի։ Ու ինչ որ իր քերթուածներուն մէջ տեղ տեղ կարօտախ մը պէս կու գայ, հոս ծաւալած յուզումի կը փոխուի։ Պատճառը ենթահողն է իր հոգիին, որ հայրենի տեսիլներուն հետ կը նայնանանայ։ Գիւղի կեանքէն պատառներ, աւանդութիւն, հէքեաթ կամ հոգիներու առաւ, ծօնական օրերու սովորութիւններ, իր գրչին տակ կը յառնեն, իրենց պարզութեան ու պճնուածին մէջ յանկուցիչ։(*)

(*) Տարեցոյցին սուղ էջերը թոյլատու չեղան որպէսզի կարենանք մեր գրականութեան լրիւ պատկերացումը տալ մէկ անգամէն։ Որով զալ տարուան կը վերապահենք ներկայացնել Խորհրդային Հայաստանի գրական կեանքը, զոյգ Մխիթարեաններու գրական ու մշակութային աշխատանքները և բոլոր այն ձեռնարկներն ու հրատարակութիւնները որոնք դուրս կը մնան մեր աշխատասիրութենէն։ Ե. Ճ.

AVO

ՊԱՂԱՏԱՆԲ ԻՐԻԿՈՒՆԷՆ ԱՌԱՋ

Կախարդ ոգի՛, դուն որ կ'իջնես բլուրներէն մանիշակի,
Արծաթաշող պատմուճանով, գլխա՛ ոսկի տերեւներուն
Մութ ջուրերուն մէջ խեղդուած, ու մահերուն թիթեռնիկի,
Դուն որ գիտես բոլոր ծայներն իրենց երգին մէջ օրօրուն,

Երկարէ՛ պահն այն գոյներուն, այս խունկերուն պահը վըճիտ,
Ու չի նետած բոլորովին ըրիւրհատիկ նուռը գիշերուան
Ծառերուն մէջ, այգիներուն, ու դաշտերուն մէջ անսահման,
Կախարդ ոգի՛, տո՛ւր իմ հոգւոյս պաղատագին՝ բոցը շունչիդ...

Ամէն ծայնի կապէ՛ թրթռուն իմ էութիւնըս բիւրեղնայ,
Ամէն շողի ծիածանէ՛ թափանցկութիւնն իր նկէզի,
Մինչեւ ծաղկիլը լուսնակին գերդ նունուֆար լիճին վըրայ,

Սափորի պէս՝ մարմարին դէմ իմ աղօթքիս դուն զաղտնաբար,
Անոր նըման որ կը նետէ վա՛րդ մը ճամբուն իր ցընորքի,
Փշրէ՛ անհուն երանգներով այս լըռութիւնը շրջապար...

ԼՈԽՈՒ ԿԱՐՕՏ

Գուցէ տենչանքն էր մեղաւոր ինքն իր բոցէն,
Որովհետեւ հրպարտութիւնը վիրաւոր
Անոր հոգին առաջնորդա՛ծ էր ամէն օր
Հորիզոնին՝ ուրկէ յոյսերը՛ կը կանչեն...

Բիւրեղացումն էր տանջանքին՝ յուսալն անոր
Միակ շողի մ'իբրեւ կաթիլն էր արցունքէն
Ինկած մարգրիտ՝ սափորին մէջ զոր կ'ընդգոգոն
Կարօտավառ լանջքին ոսկրերը դաշնաւոր...

Ու մընաց կուրծքն ամայօրէն—կոտրա՛ծ դաշնակ—
Տրտում՝ որուն վրայ չի իջեց խարտիշահեր
Գլուխի մարեւն, ու ո՛չ ալ երգն այնքա՛ն ճերմակ։

Իր կարապի ծիւնեց հըմայքն, ու ոսկրային
Վանդակին մէջ սիրտը՝ ճրագի մը բոցին պէս՝
Իր գաղտնիքին պահեց կարմիր ծաղիկն անտես...։

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

AVO

ԱՏՈՒԵՐԻ ՄԷՋ ԿԸ ԾԻԱՆ...

Ուղեղէն իմ տօթս կէզ, աչքերուս մէջ արձակուած
Կը պայթի հին մի աշխարհ, հրաբխուն, հոսանուտ,
Ու ես նորէն կ'սկսիմ, ինքն իր վրայ չափչփուած
Նաւակի պէս, յուսաբեկ հոգիս զարնել խութէ խութ...

Նորէն ղէմըս կը բացուին խորխորատները բոլոր.
Օրորոցէն՝ մինչև այս աստուածային գողգոթան,
Որոնց ամէն մէկուն ես արդէն թաղել եմ մի օր,
Իր քաղցրութեամբ, իր թոյնով, իր գոյներով բազմազան...

— Ահա հեռո՛ւն, օրերուս խաւարամած ծալքերուն
Ուր իր ոստայնն է հիւսել մոռացութիւնը հիմայ,
Անդամալոյծ ու լքած իմ չօրօրւած մանկութիւն
Որ դեռ կախուած գլխիվար յուշի մը հետ կը ճչայ...

Ու մինչ ձորէ ձոր ծեծուող իր չարչրուղ արձագանգ
Լեղապատառ կ'իյնայ գետ, ճերմակ ճամրով ջազացի,
Երազի մէջ սկսած հէքեաթի պէս անաւարտ,
Լուսակատար լեռներէն, պատանութիւնըս կ'անցնի...

Ցետոյ մի տուն, մի երդիկ-մի երջանիկ առաւպել
Որ նախնիքներս հիւսեցին իրենց լուսէ մատներով,
Սուերի մէջ կը ծիանա, կ'անցնին լերան մը ետև
Ուր ուսն առած մի կապոյտ, գիւղըս ծաղկո՛ւմ էր մի օր...

Ի Մ Ա Է Ր

Դու մի լաւ երգ ես,
Քեզ դնե չեմ երգել,
Քի երգած ես բեզ,
Ձե՛մ կարող մեկնել։

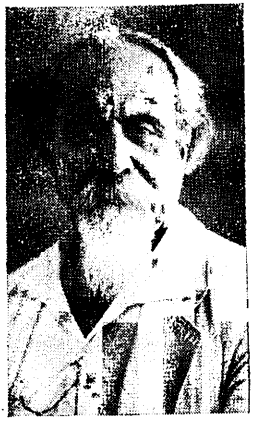
Ծանօ՛թ է աղէն,
Ձայնըդ իմ հոգուն.
—Ես բեզ լսել եմ,
Դնե օրորոցում։

Դնե երբ, ինձ համար.
Աշխարհը համայն,
Օրորուն ու վառ.
Կուրծք էր մայրական։

—Լսել եմ ես բեզ
Ու բեզմո՛վ սնել,
Մօրս կաթի՛ն պէս,
Լուսակա՛թ իմ սէր։

Ձան Տիւի

Տարէց եւրոպայի զաւակ Ամերիկան, կարճ անցեալի մը թեթեւ բեռովը ներկային ու ապագային դիմելու հակամէտ իբրեւ երիտասարդ ժողովուրդ, ունի բոլոր ցանկութիւնքնոր հորիզոններու, նոր անծանօթներու եւ իր զաւակներու ընտրանին կ'անծնատրէ այս անկաշկանդ, աննախապաշար ոգին. եւ անծովը խորհելու, ուսնելու, գտնելու, անհատական կեանքի թէ՛ ընկերային բոլոր խնդիրները անծին ուժովը լուծելու քաջութիւնն ու եռանդը կը մարմնատրէ։ Ասոր արդիւնքն է ամերիկեան քաղաքակրթութեան ինքնատպութիւնը, որ տակաւին ախորժելի չէ մայր հին ցամաքին եւ երբեմն ալ նոյն իսկ արհամարհելի է։

ԱՐԱՄ ՆԻԿՂՈՍԵԱՆ

Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն, խիստ ցայտուն նկարագիծեր կան, որոնք չեն կրնար հերքուիլ կամ ուրացուիլ, քանի որ զգայարանականներն են եւ շօշափելի։ Ամերիկեան ճարտարապետութիւնը մեծի, հսկայականի կը ձգտի իր երկնաբերձներով, վաճառականութիւնը հսկայ ընկերութիւններու, դրամագլուխները միլիառներու, ճարտարարուեստը՝ ահռելի ընդարձակման. կազմակերպութիւններն անհամեմատ զարգացման, բարդութեան եւ կատարելութեան։ Այս ամէնը անշուշտ, զուգընթաց արդիւնքը միայն կրնան ըլլալ մտաւոր նկարագիծերու, քանի որ ամէն գործ մտքի մէջ յղիանալէ յետոյ իրականութիւն կը դառնայ։ Գործերը մտքի ու նկարագրի արտաքինացումներ են։ Հսկայ շէնքերու, հրսկայ կազմակերպութիւններու ետին հսկայ մտքեր պահուած կ'ըլլան։ Եւ այս հսկայ մտքերուն ետին զանոնք պատրաստող, անհրաժեշտաբար հսկայ ուրիշ մտքեր կան միտքերու առաջնորդ։ Ամերիկեան իմաստասիրութիւնն իր ամերիկեան ինքնայատուկ դրոշմն ունի, նոյն նկարագիծը

AVO

կը ներկայացնէ հակայութեան, կուռ կազմակերպութեան մինչեւ ամենաւիրքրիկ մանրամասնութիւնները նախատեսուած, մինչեւ գործնական նրբութիւններ՝ գործի յանգելիք ուղղութեամբ։ Իմաստասիրութիւն՝ իր ամէն-ճիւղերուն մէջ փորձառական գործայանգ։ Եւ ամէնքն ալ ապագային Հայող, այսինքն գալիք սերունդին նայող, այսինքն դաստիարակութեան։ Այնպիսի իմաստասէրներու երրորդութիւն մը կը կազմեն Ուիլեըմ Ճէյմս, Սդէնլի Հօլ, Ճան Տիուի, նուիրուած առաքելներ սերունդի կատարելագործման, ազնուացման։ Առաջինը հոգեբանութիւնը ի սպաս դնելով անոր, երկրորդը իր բոլոր միտքը ծառայեցնելով՝ շարժապաշտ — եթէ կարելի է այսպէս ըսել — դաստիարակութեան երկնաքերծ մը կոթողելու, երրորդը, իր բոլոր մանրամասն խորհուրդը՝ մանկութեան ու երիտասարդութեան՝ ապագայի ոճով դըպրոցի կառուցման։

John Dewey

Արդարեւ ընկերաքան ու հոգեբան Ճան Տիուի կը ներկայանայ իր ամէն գործերուն խորը իբրեւ տեւական ու գործնական դաստիարակ։ Արծուեթռիչ իմաստասէր, որ կը ծգտի մանուկն իր հետ վեր տանիլ երկնային բարձրութիւններու։ Հակայ մը, գերմարդ մը, որ քրիստոնէավայել ձեւով մը կը խոնարհի մինչեւ մանուկը, զայն իր գրկին, իր մտքին բարձրացնելու համար։

Ծեր երիտասարդութենէն մինչեւ այսօր, իր երիտասարդ ծերութիւնը՝ իր առաքելի բերանն ու գրիչը չձուլացան, չդադրեցան քարոզելու դէպ առաջ շարժում մը, անդուլ կատարելագործում։ Մինչ Ու. Ճէյմս գիտակցութիւնը, որ մինչեւ ցայն վայր իբրեւ կայուն վիճակ ուսումնասիրած էր հին աշխարհի հոգեբաններու կոլմանէ, հոսուն գետի մը պէս կը ներկայացնէ իր մօտակայ վէտիվէտ շարժման մէջ, եւ այսպէս ժամանակ տարրը կը մտցնէ հոգեկան վիճակներու մէջ եւ գիտակցութեան ըմբռնումը իր կատարե-

AVO

նութեան կը հասցնէ—ինչպէս որ կ'ընէ Սյնշթայն տիեզերքի ըմբռման մէջ—, նոյնպէս եւ Ճան Տիուի՝ ոչ միայն ցարդ իբր կայան ներկայացուած անչափահասի ըմբռնման մէջ ժամանակը կ'աւելցնէ, այլեւ մարդն իր կեանքին մէջ միշտ ի չիներութեան ներկայացնելով իրականալի պատկերը կը շինէ անոր ըստ պատկերի իւրում, եւ Ու. Ճէյմսի գործը կ'ամբողջացնէ։ Մինչ Ս. Հօլ պատանութիւնը կ'ուսումնասիրէ, մինչեւ ցայն վայր լոյս տեսած բոլոր հեղինակութիւնները հաւաքելով, դասաւորելով, իր միտքն աւելցնելով կը յանգի սա եզրակացութեան թէ մանուկը կրկնելով մարդկութեան բոլոր հանգրուանները կանգ կ'առնէ անոր վերջին հանգրուանին, որուն կը համապատասխանէ զարգացող անհատին պատանութիւնը, Ճան Տիուի իր երկու ընկերներուն հիման վրայ զանոնք կը լրացնէ քարոզելով որ մարդը իր յորոր կեանքին մէջ, պատանութենէն ալ անդին նոյն թափով կատարելագործելի է, եւ թէ կը մնայ միայն անոր ընծեռնել առ այդ հարկ եղած միջոցներն ու պայմանները։ Մարդկային ցեղին ազնուացման ջերմ հաւատացեալ, բոլոր կեանքն անոր նուիրած է անսահման անկեղծութեամբ եւ պաշտելի բարութեամբ, աշխարհէ աշխարհ տանելով իր հանդարտ ծայնը, յստակատես ու նրբախորհուրդ մտքէ ու սիրազեղ սրտէ բխած համոզումները, համոզումներուն ամէնէն ամուրները։ Ուր որ ինքն անձամբ չկրցաւ տանիլ իր կենդանի բարբառը, գրավաճառներն ու թարգմանիչները տարին զայն ապեալ՝ ի սիւնս աշխարհի։ 1924ին ալ Թուրքիա հրաւիրուեցաւ իբրեւ Հանր. կրթութեան խորհրդական եւ տուաւ իր տեղեկագիրը մեր երկրին մէջ կրթութեան բարեփոխման համար կատարելիք աշխատութեանց մասին (*)։

Ոեւէ գործի մէջ յաջողութիւնը կախեալ է եռգրիտ տեսողութենէ, իրերը կամ երեւոյթները եղածին պէս, ճիշդ ըմբռնումէ։ Դժուարութիւնները, ձախողութիւնները կը ծնին սխալ տեսողութենէ կամ տգիտութենէ։ Դաստիարակութեան բարդ գործին մէջ ալ յաջողութիւնը կ'ապահովուի բնականաբար ենթակային ճիշդ ու եռգրիտ ճանաչմամբը միայն։ Երեւութապէս նոյնն երեւցող անձը, մանաւանդ

(*)Ճան Տիուի դաստիարակչական երկերէն մէկ քանին թարգմանուած են Թուրքերէնի։

AVO

մանուկը այսօր՝ երէկուանը չէ եւ վաղուանն ալ չպիտի մնայ։ Երէկը, այսօրը ու վաղը օրեր են, սակայն ոչ նոյն օրերը. ժամացոյցը մէկ անգամ միայն կը չափէ այսինչ ժամը, օրը կամ տարին։ Մարդուն հոգեկան մէկ ամբողջութիւնը մէկ անգամ միայն կը հնչէ իր կեանքի ժամացոյցին վրայ, եթէ կարելի է այսպէս ըսել։

Ո՛րքան դիւրին կը թուի դաստիարակութիւնը՝ ընդունելով մանուկն իբրեւ անգործ նիւթ մը, զոր կերպաւորել պիտի ջանար դաստիարակը։ Մէկը զայն կը նմանցնէր մարմարի, միւսը երկաթի, ուրիշ՝ մեղրամոմի։ Եւ սակայն ո՛րքան ձախողութիւններ, յուսախաբութիւններ կը վերապահուէին, այսպէս դաստիարակին։ Արդարեւ ինչ ճիգեր ապարդիւն, ինչ դառնութիւններ, երբ միսէ, ոսկրէ, մաքէ սրտէ կազմուած, թրթռուն, կենսախայտ անչափահասին ուրացուած եսը, գործի առնն, անակնկալօրէն ի յայտ կուգար ու կը ցցուէր դաստիարակին առջեւ. անակնկալ որ ուսանողին համար կը յանգէր յաճախ ֆիզիքական եւ հոգեկան թոպռումներու եւ անդամատութիւններու։ Արդ՛ինք։ Տղան, ուսուցչին բիրտ ճնշումներուն տակ, թանկագին ուժեր վրայ տուած, նուազած կազմալուծուած, անապարտ մնացած սակաւաթիւ, քայքայուած ուժերը դպրոցէն յետոյ կազմակերպելով եւ զարգացնելով միայն կը յաջողէր մեկը ըլլալու։ Եւ դպրոցն խաթարուած քանինե՛ր, նիւրկայ ու ապագայ ժամանակներու անհամապատասխան, կիսկատար, յետադէմ կեանքով մը ապրելու պիտի դատապարտուէին։

Կենսախայտ մանուկը՝ անգործ նիւթի հետ շփոթող ագիտութիւնը՝ բնական էր որ իր գործիներն ըսած այնմ ընտրէր. մէկ կողմանէ պատժական արդ օրինագիրք մը ճնշիչ՝ իր դատական կազմակերպութիւններով եւ մեկնիչներով, միւս կողմանէ վարձատրութեանց ոչ նուազ կրնեռատ դրութիւն մը յանկուցիչ։ Ո՞չ ապաքէն չափահասներն ալ իրենց մէջ ընկերութեան մէջ ունին իրենց արդարութեան կազմածը եւ մրցանակներն ու պատուհանշանները, եւ ո՞չ ապաքէն փոքրերը հասուն կեանքի պէտք է պատրաստել։

Ժամանակի ընթացքին, հարկ էր պարզել այս միջոցները, ընդունիլ մին կամ միւսը։ Ուսուի խորհուրդ մին

AVO

կամ միւսը գերակշռութիւնն ապացուցանող։ Վէճը քանի շարունակուէր, անշուշտ պիտի նրբանար՝ տիրող բարքերու ազնուացման հետ համընթացաբար եւ փոխուէր ու կայան տար Շահագրգռութեան եւ Ջանքի մրցման վրայ ու ժամանակ մը խրէր հոն։

Ճ. Տիւրի վերապահուած դաստիարակչական այս նորօրինակ կոդիան հանգոյցը լուծել գոլոմպոսեան պարզութեամբ՝ ապացուցանելով թէ վէճն անտեղի էր, վասն զի երկուքն ալ կը մնկնէին միեւնոյն սխալ սկզբունքէ մը, որ է ջանալ յարմարցնել ուսանողն՝ ուսուցանելոյն, փոխանակ ուսանելին պատշաճեցնելու՝ ուսանողին էութեան իրրեւ կենսատու սնունդ։

Այդ վէճը պիտի դադրէր ուրեմն, եթէ երկու կողմն ալ համոզուէին թէ անխմաստ է մանուկէն դուրս փնտռել՝ ուսումն ու կրթութիւնը ապահովող միջոցները։ Այս քանը՝ ընդունակութիւնը դուրս դնել է ընդունողէն։

Ո՛չ ներարկուած ճիգն եւ ո՛չ ալ արտաքին հրապոյրներու պէտք պիտի մնայ, եթէ ուսանողին մտքի հասունութեան մէջ դրսի ուսանելին եւ անոր կեանքին սերտիւ խառնուի. անոր դիտողութեան, գործունէութեան, փորձառութեան, դատողութեան սահմանին մէջ մտնէ ուսանելի իրը կամ երեւոյթը. վասնզի կարողութիւններու բնականն, ինքնակամ գործունէութիւնը՝ ո՛չ միայն հաճոյք, շահագրգռութիւն կը ծնցնէ, այլ ինքզինքը կը պահպանէ, կը տեւէ առանց ձանձրոյթի. ուստի եւ պէտք չմնար ատոր դէմ պայքարի, ճիգի, այսինքն տեւէ ծեւով, հաճոյալի կամ ոչ, արտաքին միջամտութեան։ Կարողութիւններու ինքնաբեր կիրարկումը անոնց բնական եւ անհրաժեշտ մէկ հանգամանքն է։ Մարդկային կարողութիւնները կարողութիւն են ի գործ մանելու, իրականանալ ձգտելու պայմանաւ։ եւ անոնք գիտեն կեանքի պարագաներու մէջ փնտռել ու գտնել զիրենք իրականացնելու յարմար շարժառիթները։

Այս կերպով, խնդիրը կը փոխադրուի ուրիշ տեղ, այն է յարակայ լինելութեան մէջ գտնուող ձգտումները յարաժամ ճշդել եւ անոնց յագուրդ տուող ուսանելի իրերն ու երեւոյթները ընտրանօք ներկայացնել հետագիտէ, ըստ կարելւոյն հետեւ մնալով ուսանողէն դուրս կազմուած, լրացած դատողութիւններ, համոզումներ հարկադրելէ, թող-

լով որ ինքնաշարժօրէն գործող, կարողութիւնները միանային, զգայարանական, զգացական, իմացական՝ ազատօրէն աշխատին, գործին պահանջման համաձայն զանազանելով, գործակցելով, գումարուելով մէկ նպատակի իրագործման ուղղութեամբ եւ նուազագոյն աշխատութեամբ առաւելագոյն արդիւնքի կենսապաշտպան օրէնքին համեմատ, օր ըստ օրէ նոր նպատակներու առջեւ նոր մխուրիւններու մէջ համախմբուելով, ճկունութիւն առանալով. այսինքն, ի մի բան, ուսանելիին վրայ զործին արդիւնաւոր կերպով եւ սովորին կարգապահութեան, այսինքն թէ կրթութիւն։

* * *

Այսօրուան Հայը, հին քաղաքակրթի ժողովուրդի մը նոր, երիտասարդ ծիլը կենսունակ եւ յառաջահայեաց, ամերիկեան ոգւոյն ի բնէ ընդունակ. կանուխ չէ որ ճանչնայ գարուն յառաջընթաց ուսիվիրան ոչ թէ հակիրճ ներկայացումներով, այլ դէմ առ դէմ գտնուելով անոր մտածումներուն հետ։ Օրիորդ Արուս Հ. Ազատեան Նիւ Մէքսիկօ Սթէյթ Թիչըզ գալէճի ուսուցիչը, դաստիարակը, ճ. Տիուիի արժանաւոր աշակերտը, թանկագին ծառայութիւն մը կը մատուցանէ իր ազգակիցներուն թարգմանելով Շահազրգուութիւն, եւ Ջաճ Դաստիարակութեան մէջ երկը։

ՕՐ. ԱՐՈՒՍ ԱԶԱՏԵԱՆ

Աւելորդ է զայն ներկայացնել իր մանրամասնութեանց մէջ, եւ անոր գովքը հիւսել. այդ ամէնը չեն կրնար փոխարինել անոր ընթերցումը, ըլլայ նոյնիսկ անոր թարգմանութիւնը։ Լաւ է ջուրն իր ակէն խմել։ Եւ Օր. Ա. Ազատեան, իր թարգմանութեամբը, չէ պղտորած ջուրը, չէ այլափոխած անոր համը։ Թարգմանչի քծախնդիր արդարութեամբ եւ խղճմտութեամբ յարգած է հեղինակին գաղափարներուն իսկութիւնն ու արտայայտութեան ձեւը, թէեւ ոչ առանց դժուարութեան, ինչպէս կը յայտարարէ։ Օրերուս, չեմ գիտեր թէ այսքան նուրբ վերլուծական եւ խիտ ու հոծ երկ թարգմանուած ըլլայ, այսքան շահեկան, այսքան թանկագին։

Նիւթ մը լուրջ, հեղինակ մը խորախորհուրդ, լեզու մը նիւթին ու հեղինակին չափ բարդ. ահա ինչ որ պէտք էր հայացնել հարազատօրէն: Թարգմանելը՝ երկրորդ անգամ հեղինակել է ուրիշ լեզուի մը մէջ. եւ Օր. Ա. Ազատեան, հեղինակին մտքին մտերիմ, կրցած է զայն անխաթար ներկայացնել իր մայրենի լեզուով: Այս բանն ամէն գովեստէ վեր է:

Արդար ու բծախնդիր թարգմանիչ մը հանդէպ անկեղծութիւնն ու բծախնդրութիւնը նոյնքան անհրաժեշտ պահանջք կը դառնան: Ուստի իր ներողամտութեան յենլով, պիտի համարձակիմ, ընթերցողի հանքամանքով, դիտել տալ փոքրիկ կէտ մը: Թարգմանիչն ինքն իսկ կ'ընդունի թէ ճ. Տիւրիի ընթերցումը կը պահանջէ մասնաւոր ձեւ մը, աղաղով ընթերցման, որ միակ ընդունելին է իրաւամբ: Արդար եւ տրամաբանական է այս: Եւ սակայն գործնականին մէջ, եթէ ներելի չէ անտեսել ընթերցողին հասկացողութեան մակարդակն ու կարողութիւնը, վայրկեան մը կը տարուի մարդ խորհելու թէ նկատուած-երեք դասակարգի ընթերցողները՝ ուսուցիչ, ծնողք եւ ուսանող՝ առժամապէս պատրաստուա՞ծ են նիւթին ու լեզուին: Խոնարհ փորձառութեամբս կը համարձակիմ խոստովանելու թէ թարգմանիչը շատ մեծ պատիւ մը ըրած է անոնց: Որպէսզի ներկայ թարգմանութիւնը ընթերցողներու աւելի ընդարձակ շրջանակի մը օգտակար ըլլար, արդեօք լաւագոյն չէ՞ր որ անոնց հասողութեան մակարդակին աւելի մօտեցուցուած ըլլար, մանաւանդ որ թարգմանիչը, իբրեւ գործին կատարելագէս ծեռնհասը, կարողութիւնն ալ ունէր լեզուն պարզելու, ժողովրդականացնելու, առանց իմաստէն յովտ մը իսկ պակսեցնելու. ի մի բան տեղ տեղ բնագրէն սակաւիկ մը հեռանալու ի դիւրութիւն եւ ի շահ ընթերցողին. այսինքն հսկան խոնարհեցնելու թզուկին, որպէսզի չխրտչի կամ չվհատի ան:

Բերա

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՎԵՀԱ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
Տ ե ղ ա կ ա լ
Յ Ե Վ
ՆԱԽԱԳԱՀ
ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՀՈԳԵՒՈՐ
Խ Ո Ր Հ Ր Դ Ի

Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ
Թ. 309

11 Հոկտեմբեր 1931

Աւետեաց Պատրիարքին Կ. Պոլսոյ
Տ. Մեսրոպ Ս. Արխ. Նարոյեան

Սիրելի Սրբազան Եղբայր (*)

Ամենապատուութեանդ սիրալիր գրութեամբ իրազեկ եղանք, որ Պոլսոյ Ս. Փրկչի Ազգային Հիւանդանոցը այս տարի բոլորում է իր հիմնարկութեան հարիւրամեակը եւ ազգը պատրաստւում է արժանապէս տօնելու յիշեալ տօնը։

Այս տօնը քրիստոնէական տօն է, սէր եւ գութ ցուցադրել բախտից լքեալների հանդէպ, ինչպէս են հիւանդները, աղքատները, ծերերը, այրիները, որբերը եւ ամեն տեսակի կարօտեալներ՝ քրիստոնէական մշակոյթի զարգացման ու կեանքի մէջ խորացման էական ապացոյցն ու ցուցանիշն է։ Եւ այս առաքելքում ոչ միայն հին հայութիւնը գիտցաւ համբաւ շահել Քրիստոնեայ Հայաստանի մէջ Մեծն Ներսէս Հայրապետի Աստուածահաճոյ, գթասէր ձեռնարկներով, այլ եւ ներկայ հայութիւնը յետ չը մնաց իր նախնիքներից ամենուրեք իր հիմնած մարդասիրական հիմնարկներով, որոնցից հնագոյնն եւ նոցա թագն ու պըսակը Ս. Փրկչի Ազգ. Հիւանդանոցը, որ իւր բազմաթիւ հաստատութիւններով իր հարիւրամեայ գոյութեան ընթացքում գուրգուրոտ մարդասիրութիւն է ցուցադրել աշխարհի թշուառների ու զրկուածների հանդէպ՝ անսասան պահելով իր գլխին ծածանուող քրիստոնէական սիրոյ վեհ դրոշակը։

(*) Դժբախտաբար շատ ուշ ստացանք Էջմիածնի Վեհ. Կաթողիկոսի Տեղակալ Մուրատբէգեան Ս. Արքես.ին Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցի դարադարձը ոգեկոչող այս զմայլելի գրութիւնը, որով հնարաւոր չեղաւ անոր տալ իրեն արժանի տեղը։ Խ.

AVO

Այս տօնը նաեւ ազգային տօն է։ Ցիշատակաց այժմեան Պէզճեան Ծարութիւն ամիրայի մարդասիրական այս կենդանի կոթողը եզակի չէ մեր կեանքում, այլ շատերից մէկը, եւ ոչ էլ նրա անհատական հոգու ծնունդը միայն, այլ գերազանցապէս հայ ազգային հոգու ստեղծագործութիւն, որպիսի հաստատութիւններով միշտ հարուստ են եղել եւ են բոլոր երկրներում այն հայ կենտրոնները, որոնք քաղաքակրթութեան եւ տնտեսական բարեկեցութեան ուղեցման ճամբի վրայ են եղել եւ հայ թշուառների ու լքեալների վշտերի ամոքիչն ու մխիթարիչը հանդիսացել հանուր հայութեան ազգային միութեան ու եղբայրութեան կապ հանդիսանալով։

Այս տօնը նաեւ դաստիարակչական տօն է. Ս. Փրկչի Ազգային Հիւանդանոցը հայ մարդու սրտի հետ խօսող պաշտելի մի հիմնարկ է, նա վառ է պահում հայ ժողովրդի սրտի մէջ քրիստոնէական վեհ սիրոյ զգացմունքը, որ կեանք է կոչւում եւ որից կեանք է բղխում՝ ծնունդ տալով նման այլ հաստատութիւնների։

Ս. Փրկչի Ազգային Հիւանդանոցի անմոռանալի հիմնադիր Պէզճեան ամիրայի կողքին որքա՜ն ա՛յլ բարերարներ, որքա՜ն բժիշկներ, որքա՜ն ուսուցիչներ, որքա՜ն բոյրեր եւ եղբայրներ իրենց դրամն ու աշխատանքը, յանուն գաղափարի անձնուիրաբար եւ սիրով դրել են հասարակական բարեգործութեան սեղանի վրայ։ Մեզ վրայ բարոյական պարտականութիւն կայ այսօր մեր յարգանքի ու երախտագիտութեան զգացմունքն արտայայտելու հանդէպ նոցա բոլորի եւ օրհնելու հանգուցեալների յիշատակը եւ կենդանիների թանկագին կեանքը։

Հայ ժողովուրդ, թո՛ղ այս քրիստոնէական ազգային մեծ տօնը յաւէտ անմոռաց մնայ քո հոգու եւ սրտի մէջ, թո՛ղ նա զարնէ քո հոգու առաքինութեան աստուածային լարերին եւ առիթ հանդիսանայ նման նորանոր անձնուէր սիրոյ գործերի ծնունդ տալու։ Օրհնեա՛լ լինի յիշատակն արդարոց։

Տեղակալ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ Նախագահ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի

Հայ Եկեղեցականութեան Նահապետէն (*)

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Նկարած է Ա. Նիկողոսեան 1913 ին այցելութենէ մը դարձին

Այսօր Հոկտեմբեր 7 է եւ պատասխան կը գրեմ 7 Սեպտեմբեր ամսաթիւ Ձեր գրութեան։

(*) Խմբագրութեանս փափաքին վրայ Պուլկարիոյ Առաջնորդ ծերունազարդ Տ. Ստեփանոս Ս. Արքեպսկ. Յովակիմեան հաճած է իրեն յատուկ ինքնատիպ ու սրամտութիւններով լի այս նամակը դրկել և հարիւրամեայ յոբելեանին առիթով իր օրհնութիւններն ու բարեմաղթութիւնները նուիրել Ազգին Տան երջանկայիշատակ բարերարներուն և ներկայիս ալ անոր սատարող հայ ժողովուրդի բոլոր խաւերուն։

Տ. Ստեփանոս Սրբազանի կեանքը հետաքրքրաշարժ ու հրահանգիչ դրուագներու թանկագին մատեան մըն է, որուն մերթ իմաստալից այդ դրուագները քանդակուած են զինքը ճանչցողներու յիշողութեան մէջ։ Ի՛նչ մեծ բախտաւորութիւն պիտի ըլլար, եթէ բարի ժեռք մը զանոնք հաւաքէր ու գրի առնէր։

Տարեցոյցի ընթերցողները անտարակոյս հաճոյքով պիտի կարդան հայ եկեղեցականութեան նահապետին այս այնքան համեղ ու սրտագրաւ գրութիւնը,

Ս.

AVO

Փետեմ շատ ուշ մնացեր եմ, որովհետեւ այդ օրերուն օդափոխութեան գացած էի յէտրօբօլ մանաւթըր մը, որ Սօֆիայէն 4 ժամու ճամբայ է «զրաբառ» կառքով(*)

Օդափոխութեան տարին զիս զառամած ծերունիս կարդացէք Սաղմոսին Զթ գլուխին 8րդ համարէն 9րդ տողը եւ պիտի իմանաք թէ ինչ ցաւոց եւ հեծութեանց մէջ կ'ապրիմ 86 տարեկան ողորմելիս։

Հիւծած, տարտղնած մարմինս, որպէս թէ պիտի զօրացնեն եւ երկարեն անպէտ կեանքս, սրալեզի քիչ մը աւելի երկար քաշել տան ինծի, իբր թէ բաւական չըլլար քաշածներս ի տես տարաբախտ ազգիս զանազան եւ չարմանազան թշուառութեանց եւ աղէտից։

Բայց ճար չկար, պէտք էր ընդունիլ իրենց առաջարկը ողորմելի վարդապետս էտրօբօլ տանելու օդափոխութեան։

Այս օդափոխութիւնը պատճառ եղաւ որ մէկ ամիս զրկուեցայ առաւօտեան եւ երեկոյեան ժամերգութիւններէ եւ եկեսցէներէ։

Երբ կը յիշեմ որ 7 տարեկան հասակէս սկսեալ մինչեւ այսօր երբէք ժամերգութենէ եւ եկեսցէէ մէկ օր իսկ չեմ բացակայած, բացի այն օրերէն, յորս կամ հիւանդ էի կամ ուղեւորութեան էի, ի գաւառիս Նիկոմիդիա եւ ի Պուլկարիա։

Մի՛թէ քի՛չ ունիք խելացի եւ գիտուն մարդիկ, գրաբառ ալ գիտցող, ճարտար գրչով, ճարտար լեզուով, խե՛լք է այժմ ըրածնիդ, որ ինծմէ գիր մը կ'ուզէք։

Իմ տկար գրչի՞ս է ինկեր ներքոյներ հիւսել ու պանծացնել անթառամ յիշատակը մեծ Հայուն, Գազէզ Ամիրային որ հիմներ է ցաւի տունն եւ մխիթարութեան տունն, ուր երկար տարիներէ ի վեր պատսպարուեր են ու կը պատսպարուին անթիւ, անհամար, դժբաղդ ազգայիններ, բաղդին բերմամբ շատերուն տրուած ըլլալով վերապրիլ եւ օրհնութեան տարափներ տեղացնել Գազէզ Ամիրայի խնկելի յիշատակին, ու շատերուն ալ խաղաղութեամբ փակել իրենց աչքերը՝ մխիթարուած եւ սփոփուած։

Իմ ապիկար գրչի՞ս է ինկեր պանծացնելու յաւերժական յիշատակը բոլոր երեւելի եւ անծանօթ ազգային մեծ

(*) Ինքնաշարժով ըսել կ'ուզէ։

AVO

բարերարաց, որոնք մեծ Հայուն հոգելոյս Գազազ Ամիրային կանգնած այս կանթեղին իւղը անսպառ ընելու համար, ճիգ ու ջանք չեն խնայեր։

Երբ որ գաւաթ մը ցուրտ ջուրը անվարձ չպիտի տնայ, ըստ յայտարարութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ապա ուրեմն ի՞նչ բառերով որակել ու դրուատել գործը անոնց՝ որ տարիներով շարունակ հոսեցուցեր են իրենց առատահոս աղբիւրէն, զովացնելով բազմաթիւ տառապած եւ յուսահատ սրտեր։

Ուրեմն շատ շատերու պէս ես ալ իմ այլեւս շիջանելու մօտ եղող սրտիս բոլոր թափով կ'օրհնեմ մեծ ազգասէրին հոգելոյս Գազազ Ամիրային եւ բոլոր ազգին հոգելոյս բարերարներուն խնկելի յիշատակը եւ բոլոր անոնք, որ իրենց նիւթական կարողութիւնները ի սպաս կը դնեն կանգուն պահելու մեր Ազգ. Հիւանդանոցը։ Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի, եղիցի եւ եղիցի, ամէն։

Կը յորդորեմ նաեւ մեր նոր սերունդն, հետեւիլ իրենց նախնեաց օրինակին եւ իրենց մտածումներուն եւ գործադրանքին առարկան դարձնել մեր ազգ. հաստատութիւնը, նոյնը կտակելով իրենց կարգին գալիք սերունդներուն, որպէս զի անշէջ մնայ այս կանթեղը որուն լուսաւորութեանը համար աշխատեր են Պէզճեաններ։ Տէր Աստուած լուսաւորէ բոլոր ազգ. բարերարներուն հոգին եւ վարձահատոյց ըլլայ բոլոր անոնց որոնք կը նպաստեն բոլոր ազգային բարենպատակ հաստատութեանց, գնահատելով նաեւ բոլոր գրչի վաստակաւորներուն մատուցած ազգանուէր ծառայութիւնները, զորս կ'օրհնեմ կար եւ կարողութիւն մաղթելով։

1931 Հոկտ. 7 Սոֆիա, **Աղօթարար**

Ստեփանոս

"Ընդ Աստղօք Ի՛նչ Կաց Սիրուն,, ...

ՀԻԱՆԴԱՆՈՑԻ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՈՒԹՈՎ

80 ական թուականներուն ազգ. տօներու, յիշատակներու հանդիսութիւնները սկսած էին կատարուիլ մեծ շուքով, սրտաթունդ եւ անզուսպ պոռթկումներով։ Բինկեանը կեդրոնն էր, ու լայնօրէն ու ազատօրէն տեղի կ'ունենային թէ կրօնական եւ թէ ազգային հանդէսները։ Շրջանակներէն ալ հոն կը փութային, մասնակցելու համար։

ԳԷՈՐԳ ԱՐՔԵՊ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ

Մայիս 24ն է։ Տօնը՝ Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցին, Համբարձման եւ Ազգ. Սահմանադրութեան։ Բոլոր Բինկեանցին, դրացի Զիմառացին ու Կասմացին կը մասնակցին երբեակ տօներու հանդիսութիւններուն։ Մայր եկեղեցիին զանգակը կը դղրդայ եւ ողջոյն ու ծայն կու տայ ամէնուն։ Կարգով կու գան երկու սեռէ դպրոցականներ. ի՛նչ ալ սիրուն, ի՛նչ ալ հարուստ զգեստաւորումով։ Լեցուած են Ս. Մեսրոպեան եւ Նունեայ վարժարանները ամէն դասակարգէ հանդիսականներով։ Ինչ ետք կը կազմուի թափօրը, որուն առջեւէն կ'առաջանան 300ի մօտ աշակերտաշակերտուհիներ, համազգեստաւոր, վեր բարձրացուցած ոսկեզօծ վերտառութիւններ օրուան տօնը պանծացնող։ Դաստիարակներն ու տեսուչները անոնց կը հետեւէին։ «Կեցցէ»ներու գոռում գոչիւնները թունդ կը հանէին սրտերը։ Թափօրը հետզհետէ կը բազմանայ, կ'ստուարանայ։ Բնութիւնն ալ իր թարմ ցօղով ու շունչով, զգլխիչ բուրումներով, թռչնոց երգերով կը խայտայ։

Բազմութիւնը կը քալէ ժամուն կողն ի վեր։ Ս. Աստուածածնի առջեւ կրկնապատկուած, քառապատկուած է թափօրը, որ ձախին եւ իրաւը ունի, իսկ աջին կանգա-

AVO

գեղ պարտէզներ։ Երեք քառորդ ժամու ճամբայ կտրած հանդիսականները կը հասնին Ս. Երից Մանկանց վանքը, ուր պիտի տօնուի Հիւանդանոցին տարեդարձը։ Վանքի արտաքին դրան վրայ երկու սպիտակազգեստ աղջնակներ կամար են յօրինած ու վարդի թերթեր կը սփռեն թափօրին։ Հանդիսավայրը ծառազարդ, ա՛լ աւելի գեղեցկացած է թղթէ օղակներով եւ դրօշակիկներով։

Եկեղեցին կը գոռացնեն յուզիչ արարողութիւնները։ Ճետոյ դուռը, բացօդեայ տեղի կ'ունենան հանդիսութիւնները։ Ուղերձներ, բարեմաղթութիւններ եւ բանախօսութիւններ կ'ոգեւորեն բազմութիւնը։ Կ'սկսի ներկայացում մը, անցեալ փառքերը, գործերը վերյուշող, ոգեկոչող։ Աշակերտ եւ աշակերտուհիներ իրենց դերերը ճարտարօրէն կը կատարեն։ Ճառերու շարք մը կը յաջորդէ Ս. Փ. Հիւանդանոցի նուիրուած։ Կ'երգուի Պէշիկթաշեանի երգը. «Ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն». ծափեր ու կեցցէներ, խրախճանութիւններ, պար, մարզական խաղեր եւ ի նպաստ Ս. Փրկչին հանգանակութիւն։ Մէճիտներն ու ոսկիները կը դիզուին։ Խանդավառ ժողովուրդը գթութեան եւ մարդասիրութեան նուիրաբերումը կ'ընէ լիառատ եւ սրտանց։

*
* *

Կէս դար անցած է այդ օրէն. ոսկեայ կամար մը երկարած է անցեալէն, որ պիտի երկարածգուի դէպի ապամանուեայ յոբելեաններ, նոյն երգերով ու բիւր ձայներով։ Գթութեան Տունը, որ հարիւր երկար տարիներ մեր ծննողները, մեր զաւակները խնամեր, սփոփեր ու պատսպարեր է, որ նաեւ ազգին ընծայած է աւեներին կիրթ մշակներ ու մտաւորականներ պէտք է միշտ նոյն հոգածութիւնն ու գուրգուրանքը վայելէ։ Ամէն հայ անխտիր իր իր ազգասիրական ու մարդասիրական բաժինը պէտք է բերէ կանգուն պահելու այս դարաւոր հաստատութիւնը, յաւերժացնելու անմեռ յիշատակը իր հիմնադիր մեծանուն Ամիրային եւ անմոռանալի բարերարներուն, արդարացնելու համար բանաստեղծին խօսքը. «ընդ աստեղօք ի՞նչ կայ սիրուն»...։

AVO

ՊԱՏԿԵՐ

Լուսնակը՝ լերան բակին՝ կ'օրօրուի.
օ՛րօ՛ր, օ՛րօ՛ր.
Առուակը՝ լերան ստակին՝ կ'ոլորուի,
ըո՛րո՛ր, ը՛որո՛ր.

*

Հիւղակը՝ լուսնի ըուրին կը ցնչէ.
օ՛րօ՛ր, օ՛րօ՛ր.
Հիւղակը՝ առուի զոգին՝ կը ցնչէ.
ըո՛րո՛ր, ը՛որո՛ր.

* *

Ջուլ հովը՝ ծառերուն մէջ՝ կը ծափէ.
օ՛րօ՛ր, օ՛րօ՛ր.
Լուսինը՝ արծաթ ծոպեր կը թափէ.
ըո՛րո՛ր, ը՛որո՛ր.

*

Հիւղակը՝ հովին դողէն կը դողայ.
օ՛րօ՛ր, օ՛րօ՛ր.
Առուակը՝ լուսնի ցոլքէն կը ըողայ,
ըո՛րո՛ր, ը՛որո՛ր.

*
* *

Անո՛ւշ է, լուսինկայ ծո՛վն անո՛ւշ է.
օ՛րօ՛ր, անո՛ւշ.
Անո՛ւշ է, երկինքի հո՛վն անո՛ւշ է.
ըո՛րո՛ր, ա՛նո՛ւշ։

1915 Յունվ. 5 Ա.
(Ալպոժէ մը)

AVO

ԵՏԻ ԳՈՒԼԷ, ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ ԵՒ ԿԱՆԿԱՌ

«Գրուա՛ծ է թէ ո՛չ միայն հացով կ՚ապրի մարդ հապա...»
(Ղուկ. Գլուխ Դ.)։
«Ո՛վ որ երկու հանդերձ ունի, թող մէկը չունեցողին տայ,
եւ ո՛վ որ կերակուր ունի, նոյնպէս ընէ։»
(Ղուկ. Գլ. Գ)։

Հարիւրերորդ տարին ևկաւ եւ ընդհատպ կը մնկնի պէ-
պի յաւիտենականութիւն։ Գրիչը ձեռք բռնողը հրաւիր-
ուած է Տարեգիրքիս խըմ-
բագրական կաճառին կողմէ,
սակայն մէկ պայման՝ կարճ
պէտք է գրել։ Ժամանակը
սուղ արծաթ է և միտտղ ոս-
կի։ Արագ չարժիլ, լիաչոգի
սուրալ, քիչ ուտել, կարճ
խօսիլ, լռել գիտնալ և քսակ-
ները լայնօրէն բանալ պահանջ-
ներ են հրամայական։ Վճիռը
իսկական նշանակութեամբ
անվերաքննելի է։ Ինծի ա-
րագ արագ պէտք է գործել,

ՏՕՔԹ. Ա. ՄԵԶՈՒՐԵԱՆ

մի՛ վախնաք, սատանան կամ դիապօլուսը զսպուած է, եւ
ըստ հայկական առածին «ո՛վ չուտ, նա՛կուշտ», չմոռնա՛նք։

Բոլոր նիւթերն ընդունելի են, բաւ է որ հետաքրքրական կամ մօտէն Ազգ. Հիւանդանոցին հետ կապակցութիւն մը ունե-
նան։ Ազգին տան հիմնարկութեան դարադարձը պէտք է
տօնենք անսովոր հանդիսութեամբ, առողջակիր մարմինով
եւ անուանի փառքով։

Ուրեմն օգնի՛նք յիշատակելով կենդանի եւ անկենդան,
լիանաւատ ու բարեբաստիճան, կրօնական ու աշխարհական,

AVO

դրացիներ ու աշխարհաբար բոլոր ազգային դէմքերը, անթառամ հիմնադիրը Սրբին Պէզճեան Դաշտազ Ամիրայէն բսկսելով մինչեւ ամենաիշուառ գաղթականը։ Յիշատակենք նաեւ երախտապիտութեամբ վերին իշխանութիւնը, հոգաբարձուն, անձնուէր ուհիները Օժանդակով, հայ խմբագիրը, ձրիաբոյժ բժիշկը, սակաւախօս իրաւաբանը, անարծաթ սուիրիչը, ճշմարտախօս առաքինաբոյժը, մաքրասիրայէլ խոհարարը, հաճոյակատար պաշտօնեան եւ բոլոր գործակիցները։ Յիշատակելով պէտք է արձանագրենք եւս գուրգուրանքով պարարտ ու բազմածին խոզերը, կաթնատու կովերը, խարուսնդաններըը, հաւերը, վերջապէս աւանդական սեղանը, եղինձով, հրուշակով, պլինիով ու կանկառով։

Ազգային Հիւանդանոցի հարիւրամեակի առթիւ ես կը ցանկամ ասոնց մէջէն առանձնապէս մատնանշել կանկառը որ է համեղ, ախորժաբեր, առողջապահիկ, խնայողական եւ աւելին՝ ամէն տարի կու գայ բերել ինքնատիպ փայլ մը կոչունքի աւանդական հայցալից սեղանին։

Կանկառը ո՞վ է, ո՞ւրկէ ծնունդ առաւ, ի՞րբ Պոլիս եկաւ։ Ինչո՞ւ աւանդական սեղանին չեն հրամցներ սոխաթաց կամ սխտորանք, սմբուկ կամ դդում և կամ կախդդում, պամի կամ տոմաթէս և կամ վարունգ։

Իրա՞ւ է թէ Պէզճեան Դաշտազ Ամիրան կանկառը չէր սիրեր, Աբրահամ Այվազեան կանկառը հում հում կը ճաշակէր, Գրիգորիս արքեպ. Յովհաննէսեան եւ Բարթուղիմէոս արքեպ՝ Զամիչեան քահանան կանկառ կու տէին առանին հաւաքոյթներու կամ հանդիսաւոր օրերու ընթացքին։

Շատ պատասխանենք։

*
* *

Տուգաբանական, բառախօսական ու բուսաբանական.

Կանկառ, կանկար, կանգար, արտիճուկ, արճճուկ, արճիճուկ։ Թրք. էնկինար, ֆր. artichaut, ըստ Littréի արաբերէն artischokiէն, իսկ ըստ Bescherelleի կելտերէն՝ art փուշ և chaulx կազմած բառերէն՝ փշոտ կազմած։ անգլ. Artichoke,

AVO

գերմ. artischöcke։ Հին յուն. ագօլիմոս, յուն. ռմկ. անկինառա, յգ. անկինառէ, լտ. cynara, cinara cardúnculus, cinara scolymus (Լինդէուս)։ Ըստ ոմանց cinara կը ծագի cinis, մոխիր բառէն, բոյսը մոխրագոյն ըլլալուն եւ կամ մոխիրը լաւագոյն ապրը նկատուելուն կանկառին։ Իսկ ուրիշ հեղինակներու կարծիքով cynarisը, հաքէն y ով գըրուած, կազմուած է յուն. քիօ՛ն, շուն բառէն, տերեւնեբուն սրածայր առումներուն ակնարկութիւն ըը (H. Leclerc)։ Մեր կանկառը բնականաբար կը ծագի վերոյիշեալ վերջին օսար ձեւերէն՝ cinara, cynaris եւ ռմկ. յուն. անկինառա և թրք. էնկինար բառերէն տառադարձութեամբ, փոխառութեամբ և աղաւաղումով։ Տարբեր կերպով, այսինքն նոյնութեամբ չէր կրնար ընդունուիլ՝ անկինառա կամ կինառա տարազով և նուիրագործուիլ, առանց վիրաւորելու մեր նախանձախնդիր նախահայրերու հակաֆեմինիսդ սակայն կնամեծար զգացումները։

Կանկառը դարերու ընթացքին մշակական աղնուացմամբ սերած է ուղտափուշէն և կաուէն։ Ուղտափուշի հոմանիշ կը կը գործածենք ակքան, եկքան, ոքող թրք. հապան էնկինար, տէվէ կամ էչէկ տիքէնի, ֆր.՝ chardon, chardon des ânes, pet d'âne, onoporde, (Յուն. օնօս, էշ և բօ՛ռտի փուք) իշափուք, իշատատուկ (Հ. Բաջունի) եւայլն, իտ. cardo, լտ. carduus, յն. ա՛քան, յուն. ռմկ. կայտուռ ա՛նկաթա։ Կաուը կամ կաւատունը ֆրանսացիներուն cardon ն է, իտ. cardone, գրիմէ անգլուխ, համեղ ճիւղերով կանկառատգի բոյս մըն է և կը նկատուի ըլլալ մեզ ժամանակակից կանկառին նախահայրը։ Մինչև 15րդ. դար կանկառը չէ յիշատակուած, միայն կաուը ծանօթ էր հին ազգերուն։ Այդ դարուն իտալացի պարտիզպաններու հնարամիտ ու խընամոտ ձեռքերուն չնորհիւ կանկառը երեւան ելած է։ Ցետոյ պաղթած է Ֆրանսա և հոն հաստատուած, ճոխացած ըլլալով, ժամանակի հոլովմամբ այս երկրէն ալ եկած տարածուած է դէպի եւրոպական և արեւելեան երկիրներ։

17րդ դարուն վերջերը կանկառը ծանօթ էր Պոլսեցիներուն։ Օրթագիւղի և Պէշիկթաշի Հրեաները կանկառը մշակած են առաջիններըը ըլլալով։ Հաւանական է որ կանկառը Պոլիս մուտ գործած է Միջերկրականի ճամբով Իտալիայէն, Ֆրանսայէն և կամ Սպանիայէն։

AVO

(Օրթաքէօյ)՝

Պաւուէզմ ի սմա վայելուչ՝
Զանկիցարն ի Ճրանկէն առաւ

(երեմիա Զելէպի Քէօմիւրճեան, Ստամպօլոյ Պատմութիւն 1635 - 1695)։

Կառը (cardon) իր ոյժը առած է մսուտ տերեւներուն, իսկ կանկառը իր ծաղկոտ գլխուն։ Առաջինը մասնաւորաբար Ֆրանսայի մէջ սովորական բանջարեղէն մըն է, իսկ մեր մէջ դրեթէ անծանօթ հրապարակի վրայ։ Այս համեղ ու թիւրատարս թուփին մշակութիւնը կը յանձնարարենք Ազգ. Հիւանդանոցի Պատ. Հոդաբարձութեան։

Ուրեմն պէտք չէ չփոթել վայրի ուղտափուշը (chardon) ընտանի կառին (cardon) հետ, ինչպէս կը չփոթեն Ֆրանսացի, հայ և գրեթէ բոլոր բառապէտները։ Սխալ է ուրեմն նաև երբ Հ. Բաջուճի կը գրէ՝ «կանկարն է բնիկ Եթովպիոյ, եւ յոյժ յարգոյ էր ի սեղանս Ցունաց և Հռովմայեցւոց որպէս և ղարդիս։»

Գալով կանկառոտիկին կամ կանկառկոլիկին (Թրք. էնկինար ֆիտանը, յուն. ռմկ. անկինարօվուլի), սա՛ չէ առանձին բոյս անկախ, այլ՝ կանկառի արմատածիլ թեւերը՝ ախորժահամ, դիւրամարս ու մաղձաթափ։ Կանկառոտիկները կը քաղեն աշնան որպէսզի բոյսը իր ոյժը կկեդրոնացնէ տերեւներուն և մանաւանդ գլուխներուն կողմը։

Cardes Ֆրանսերէն բառը կը գործածուի տեղ տեղ՝ կանկառի, կառոնի և աքկանի ծլարձակումներուն։ Թուրքերէն քարթ կամ խարթ, և յունարէն ռմկ. քառթիքօ այդ բառէն Թերեւս ծնունդ առած են։

Ֆրանսայի լաւագոյն և ախորժահամ կանկառները կը նկատուին կանաչ, մանիչակագոյն ու կարմիր տեսակները իրենց զանազան ու ազգի ազգի առորաբաժանումներով և գաւառներու կամ քաղաքներուանունով կնքուած։ Բարիզի բանջարավաճառները տարին տասներկու ամիս Բարիզցիներուն կանկառ կը հայթայթեն։ Ցունվարին Բարիզցին կը ճաշակէ ալճերական կանկառը, փետրվարին՝ Հարաւային Ֆրանսայինը, մարտին մինչեւ Ֆրանսայի, իսկ ամառը և աշունին Բարիզի չրջանի կանկառները (Dr. J. Brel)։ Կանկառը կ'աճի նախապատուութեամբ բարեխառն ու տաքուկ երկիրներու մէջ և կ'ախորժի՝ խորապէս կակուղ և թարմ

AVO

պարարտ ու թեթեւօրէն խոնաւ հողերէն, որպէսզի իր արմատները հեռուն երկարէ և եռամեայ կամ քառամեայ կեանքը բոլորէ հանգիստ ու արդիւնաւոր պայմաններու տակ։ Կանկառը արեւ կը փնտռէ և ցուրտը չի սիրեր, այս պատճառով հիւսիսային սառնաշունչ կլիմաներու տակ չի տեղաւորուիր, Պուլկարը կանկառը չի տեսներ իր հողին վրայ հասուն։

Մեր կողմերը աչնան վերջերը հրապարակ կ'իջնեն Իզմիրի կանկառները՝ թարմագեղ ու դալարազարդ։ Պոլսոյ մօտ ի պատուի են Տարըճայի, Թուզլայի և չրջակայ վայրերու կանաչագոյն, սիրտն ու թերթերը մասամբ բաց կանկառները (Աաքըզ էնկինար), սոսկ մեր տուներէն ներս կը մտնեն փետրվարին ու մարտին։ Իսկ անմրցելի են Կ. Պոլսոյ՝ Պայրամ փաշայի, Թոփ Դաբուի և Եմի Գուլէի մեծածաւալ, կապուտակ, թուխ մանիշակագոյն, հաստանիստ ու ամփոփ, գնդաձև ու պարարտ և պատկառելի սարբագով բարձրահասակ կանկառները։ Ասոնք մայիս, յունիս և յուլիս ամիսներուն կը կապեն գլուխնին և կը գլխատուին մատղաշ տարիքի մէջ դեռ լաւ մը չծաղկած։ Պայրամ փաշայի համբաւաւոր «գառնուկներուն» աղնուագոյնները գլխատումէ ետք, խոհանոցէն կ'անցնին, հոն կը մերկանան, կը լուացուին, կրակին վրայ կը տաքնան ու յետոյ բարեկեցիկ ու աւանդական սեղաններու վրայ կը ներկայանան իւզաներկ պոմոմուճախով ու կարճ դոդարէ մը ետք կը մաքրագործուին լոյծնաչաղախ։ Եւ հուսկ յետոյ մնծ ապաներ ընդարձակածաւալ որովայններու խորը կը թաղուին անճառնաչելի երանգով, անվերջանալի ճառախօսութիւններու և տպաւորիչ երգեցողութիւններու ընկերակցութեամբ։

*
* *

Առողջապահական ու խոհակերական

Թարմ կանկառը քիմիական ընտիր բաղադրութեամբ, ախորժաբեր, զօրացուցիչ, մարսողական. դիւրամարս, սրնընդարար, միզեցուցիչ և մաղձաթափ յատկութիւններով պարգեւուած է։ Ակռապլիկներն ալ գոհ կը թողու։ Սմէնուն կը յանձնարարուի, մանաւանդ աքսամոքի, ապիքներու. երիկամներու, լեարդի հիւանդութիւններէ և շաքարախտէ տառապողներուն, փոքրերուն և տարէցներուն։

AVO

Յիրանական խոհանոցը կանկառը կը հրամցնէ անեփ և հում, չրեփ, իւղաջաղախով չպարուած, զանազան պարզ և պղպեղախառն թայանններով համեմուած: Մեծուքը և լիցքը պարագային համեմատ կը պատրաստուին:

Մեր մէջ նախընտրելի խոհագործական պատրաստուելիքը իւղանին է՝ կանկառթաւրիճը: Մնամէջ մսալիցքը, փռեփ կանկառը, բազմաբոյս իւղանին, պորանին, սոխապորանին, տապականին համեղ ու հաճելի խոհագիրներով կը պատրաստուին մեր տանտիկինին ու խոհարարին օրերուն: Նունկի պէս սպիտակ կանկառը փափկակերին հաճոյքն ու զարդն է, անոր հետեւողներուն կը յանձնարարենք Թէոդիկի Ամենուն Տարեցոյցը, 1908, էջ՝ 180:

Կանկառի տերեւները լեարդի և մաղձի անկանոն ու խանգարեալ պաչտօնավարութեանց պարագային կը յանձնարարուին իբր լուսադեղ:

* *
*

Որքան ցանկալի է կանկառը տեսնել յաճախ Ազգ. Հիւանդանոցի չրջափակին, խոհանոցին ու հիւանդներու պնակներու մէջ: Մենք կը նկատենք կանկառը հիւանդանոցին անհրաժեշտ ու անքաժան մէկ մասը, որովհետեւ այդ ընտիր բանջարեղէնը իր բաղադրութեամբ, ինչպէս վերը յիշեցինք, ոչ միայն առողջապահական անուշիչ ու սխտաքուժիկ առաւելութիւններով գնահատելի ծառայութիւններ մատուցանելու սահմանուած է բնութենէն, այլ նաև որովհետեւ իր բաղադրեալ ու համախմբուած կազմաւորութեամբ, բազմանդամ բաժակովն ու թերթերով կը խորհրդանչէ՝ միութեան, համագործակցութեան, համերաշխութեան, համախմբակցութեան զեղուուեստ զաղափարականը: Ազգ. Հիւանդանոցը միշտ կը կարօտի արդարեւ այդ առաքինի յատկութիւններուն յարատեւելու համար: Թերեւս այս առաջադրութեամբ կանկառանոցը հաստատուած փայլած է երբեմն: Փայլուն չրջան կանկառանոցի պատմութեան էջերուն մէջ երբ անոր հասոյթը եղած է 1904ին 4, 744.75, 1905ին՝ 12,889½, 1906ին՝ 18,132¾, 1907ին վերնաս՝ 3,249.50, 1908ին. 4,176.75 հասոյթ: Երբեմն աւելի հասութաբեր օրեր տեսած է կանկառանոցը:

AVO

Կանկառը հիւանդանոցի խորհրդանշա՞ն... տեսօրինակ գաղափար պիտի ըսուի, բայց ո՛չ անօրինակ։ Գրեթէ ամէն երկիր, ամէն հաւաքականութիւն եւ կամ ամէն ընկերակցութիւն ընդունած է իրը տեսմանչան, խորհրդանիշ կամ զարդանչան ծաղիկ մը կամ բոյս մը։ Կեսարները կարասին մեծ յարդ կ'ընծայէին, սկովտացին կը պաչտէ եկքանը, իռլանտացին առոյտը, ճաբոնցին՝ ոսկեծաղիկը, զուիցերացին անթառամը, և այլն։ Հիւանդանոցն ալ թող ընդունի թերթազարդիկ կանկառը։ Ջուարթ առաջարկ երեւութապէս եւ որ սակայն լուրջ հատկութիներ կրնայ ապահովել։ Օրինակի համար զարդանչան մը կանկառազարդ, տեսակ մը փոխան կանկառի աղբիւր մը, կանկառի յանձնաժողովի մը հոգածութեան տակ ամէնքը։ Ցրանսական հիւծախտի դէմ պայքարող միութեան չրջաբերութեան հանած դրոշմաթուղթերը միլիոններ կը քաղէն ամէն տարի։

Եթէ Դուլէն իր պատմական դիրքով, մաքուր օդով, առատաձեռն բարերարներով, բժչկական կազմով և պատուական ու համբաւեալ կանկառն ալ իր կարգին համեստօրէն պէտք է որ մխիթարէն յարատեւօրէն ախտաւորն ու բախտազուրկը։

Դեռ շատ բաներ կան գրելիք արժէքաւոր կանկառին մասին, բայց վերջացնենք կանկառանուէր ուղերձով մը և կանգ առնենք։

Դո՛ւ հիւանդին անկար,
Ո՛ր ուժ, համով կանկառ,
Եւ բուսազիրկ տրկար,
Մայր, բոյր եղբայր՝ Սրզաբ,
Առողջ իւ ցաւազար,
Թող ինձ նաւեն երկար։
Մեր Ճարին տակ ինկար
Թարմեղ պարման ասկառ,
Հազա՛ր բարի եկար,
Ազգին Տան մէջ կա՛նգ առ...

ՀՈՎՀ. ՀՒ. ՏԵՐՊՈՒՐՃԵԱՆ

Հայ Բեմը Եւրոպայի Մէջ

(ՈՒՐՈՒԱԴԻՈ 1923-31 ի)

Ինչպէս յայտնի է, յետ պատերազմեան քանի մը տարիներու ընթացքին, չնորհիւ կովկասահայ դերասանապետներու և թատերախումբերու հերթական այցելութիւններուն, Պոլսոյ մէջ կը բացուէր այնպիսի չրջան մը, զորս կարելի պիտի ըլլար առանց չափազանցութեան բնորոչել ոսկեայ մակդիրով։

Հին թատերախաղերու,— եթէ կ'ուզէք դասական պոչեցէք, երիտներանգ չարանէն յետոյ, արդիական խաղացանկը.— դարաչրջանի ոգիին ամէնէն ցայտուն արտայայտութիւնը, զորս իրը նորութիւն Բարիզէն իր հետ կը բերէր Տիկ. Է. Գովան,— կ'սկսէր տիրապետել Պոլսոյ բեմերուն, բայց այդ չրջանը կարճատեւ եղաւ։

Եւ, ի հարկէ, հայ արուեստագէտը՝ գաղթի ընթացքին ամենուրեք կը հետեւէր անոր, իւրաքանչիւր երկրի մէջ թատերական խումբեր կազմելով։

Սակայն ամէնէն ուեղի ֆրանսան էր, լաւագոյն պիտի ըլլար ըսել Փարիզը որ իր հոծ հայութեամբ, ժամադրավայրը կը հանդիսանար հայ արուեստագէտներուն, որ առանց ատոր ալ արդէն ունէր իր փայլուն ներկայացուցիչները յանձին Մ. Մաքսուտեանի, Հ. Բազրաւունիի, Լ. Ճարուճի Վ. Սվաճեանի ու Պոլսահայ Տրամաթիքի երկու սաներուն,— Շ. Սարեան և Մ. Ջանան (այս վերջինը 1922ին Պոլիս վերադարձած և անկից Հայաստան անցած է)։

Ծիշտ դերասաններէն Մ. Մաքսուտեան հայ թատերական չարժումին հետ այնքան առընչութիւն ունեցած է, որքան Մանուիլ Բորանեանը (Մաննա Բարէնեա) Լոնտոնի մէջ և Բ. Ասլանեանը կեդր. Եւրոպայի մէջ։ Միակ տարբերութիւնը այն է, որ քանի մը հանդիսաւոր առիթներու մէջ բեմ ելած է ան, ֆրանսերէն արտասանութիւններ ընելու համար։

Ահա այս թատերական ուժերը մէկտեղ հաւաքելով, Պոլսահայ Տրամաթիքի նախկին հակառակորդ դերասանը՝

Տ. Նշանեան, մեծագոյն զոհողութիւններու գնով, կազմակերպած է 124 ներկայացումներ Փարիզի Հայ Տրամաթիք թատերախումբ անունով:

Այս վերջինը հետեւեալ կազմը կը ներկայացնէր.— Տիկ. Ս. Ալիքսանեան, Ա. Տէրուան, և Ս. Նշանեան, Օրք. Ա. Աճեան. Շ. Սիրան և Ա. Դատաւորեան. Պն. Պն. Տ. Նշանեան, Ե. Թօլայեան, Շ. Սարեան, Ա. Կոթիկեան, Ա, Գմբէթեան, Ս. Մաքսուտեան, Ա. Սարաֆեան, Վ. Մազմանեան, Գ. Վահան, Տէրվիշեան եւն:

Թրունս. թատրոնի դերասաններէն Լեւոն Ծարուխ և Վ. Սվաճեան, յետոյ Մ. Մարուքեան. պարբերաբար, մասնակցած են Բ. Հ. Տ. ներկայացումներուն: Նմանապէս ծանօթ դերասան Ա. Շահխաթունի, մա՛նաւանդ սկզբնական չրջանին, Տիկ. Գուլանի հետ,— որ այդ միջոցին Փարիզ կը գտնուէր,— մասնակցած է արդիական բիեսներու ներկայացումներուն:

Իակ Քոմէթի-Ֆրանսէզի նախկին դերասաններէն Հ. Բագրատունի առանց անձնապէս դեր ստանելու, սկզբնական օրերուն իբր դերուսոյց մասնակցած է կազմակերպչական աշխատանքներուն, ինչպէս կովկասահայ թատերասէր մը, Տիկ. Բուխաղեան (այս վերջինը ժողովի մը ընթացքին, հայ դերասանը տգիտութեամբ մեղադրած ըլլալուն համար, միջադէպ ունեցաւ ներկաներուն հետ և քաշուեցաւ):

Ցիշողութեամբ այստեղ կը դնեմ Փ. Հ. Տ. ի կազմակերպած ներկայացումները.— Արդիական խաղերէն՝ Համաճիկներն ու Մրրիկը (Բ. Վոլֆ), Սամսոն (Հ. Պրէնչթայն), Սիմօն (Պրիէօ), Սպառնալիքը (Բ. Ֆրօնդէյ), Պլանշէթ եւն: Հին հեղինակներէն՝ Օթէլլօ (Շէյքսփիր), Ծո՞երթաս (Հ. Սենքիէվիչ), Քորրադօ (Ճիագոմէթթի), Դեռասաց Քին (Ա. Տիւմա որդի), Տիւրաճ Տիւրաճ (Ա. Վալապրէգ), Մոնճա-Վաննա (Մ. Մոթերլինկ) եւն: Հայ հեղինակներէն՝ Հին Աստուածներ (Լ. Շանթ) Նամուս, Պատուի համար և Ջար ոգի (Շիրվանզադէ), Սուտն եւ Արմենուհը (Ղ. Մելոյեան), Պեպօ (Սունդուկեանց), Վ. Մսմիկոնեան (Մ. Բիւրատ), Արշին մալ ալան եւայլն:

Բացի այս ներկայացումներէն, Փ. Հ. Տ. ի վարիչին կազմակերպութեամբ կամ սեփական միջոցներով, Փարիզ

AVO

հանդիպող դերասանապետներն ու թատերախումբերն ալ ներկայացումներ սարքած են։

Այսպէս, հայ բեմին վարպետը՝ Ց. Աբէլեան, առաջին անգամ Ալպէռ Ա.ի թատրոնին մէջ ներկայացուցած է Օթէլլօն, «Ռոմէոյի գնահատութեան արժանանալով։ Տիկ. Ե. Պատալ, Ուր լինի նուր լինի, Առիւծ մալ ալաճ և Աշուղ դարիպ օբէռէթներըը Մ. Ագնուորեանի հետ։ Ց. Ղազարեանի խումբը՝ Տիկ Աստղիկով և մերթ Ա. Շահխաթունեի մասնակցութեամբ, Դերասան Քիճ, Տրիլբի. Կրիչինսկու հարսնիքը, Մաւդի իբադ, Սոս և Վարդիթեր ևլն։ Մ. Կոստանեան, իրենուերուն հետ մրսին, Անյայտ կինը, Օթէլլօն և Դաւանաճուրիւնը ևլն։ Ց. Զարիֆեանը՝ Թայֆուն, Տիկ. Դուբեան-Արմենեանը՝ Լ. Երամեանի հետ, Անյայտ կինը, Անձնաքրիսթին ևլն։ Ցետոյ, քանի մը տարի վերջ, Ց. Զարիֆեան Ամերիկայէն վերստին հոս կուգար, Օաէոնի թատրոնին մէջ Համլէթը ներկայացնելու համար, այս անգամ առանց պէսքը զգալու Տ. Նշանեանի ալակցութեան։

Ազգ. թատրոնի նախկին անօրէնը՝ Ժէմիէ, որ նախապէս լաւ ընդունելութիւն ըրած էր Ա. Զօպանեանի միջոցաւ հզած դիմումին, Տ. Նշանեանի այն առարկութեան վրայ, թէ «Հայ խումբին կարողութենէն վեր է Համլէթը», քարտուղարին բերնով մերժողական պատասխան կուտայ։

Կը թուէր թէ Նշանեան իրաւունք ունէր, որովհետեւ այդ միջոցին Փ. Հ. Հ. ը զօրաւոր կազմ մը չունէր, և ատկից հայ թատրոնն էր որ պիտի վարկաբեկուէր օտար հասարակութեան մը առջև, որմէ անտարակոյս նուազ պիտի չազդուէր Օաէոնի ազգ. թատրոնը։ Բայց, խնդիր էր դիտնալ թէ՝ Նշանեանի հայ բեմին պատիւն պաշտպանութեա՞ն համար կատարած էր այդ գործը։ Ամէն պարագայի մէջ, Բ. Հ. Տ.ի վարիչը՝ հակառակ իր արդարացումներուն, սաստիկ վարկաբեկուեցաւ ժողովրդեան առջեւ իսկ բազմավաստակ դերասապետը՝ վշտահար, հրաժարեցաւ իր ներկայացումէն։

Ժամանակ մըն ալ Փարիզի մէջ խումբ մը դժգոհներ ուրիշ խումբ մը կազմեցին, Եւրոպահայ Թատերախումբ անունով, մասնակցութեամբ Մ. Մարուքեանի, Ն. Պէչիկթաչլեանի, Մ. Մարեանի, Նաւասարդեանի ևլն։ Այս խումբը՝ հազիւ երեք ներկայացում կազմակերպած.— Ուրիէլ Ակօս-

տա, 17 Տարեկանները և Դերասանն եւ իր ցնորքը.— վերջ տուաւ իր գործունէութեան։

Նմանապէս, ծանօթ կատակերգակ Վ. Պաղտասարեան, որ հազիւ երկու ներկայացում կրցաւ կազմակերպել,— Հօ-ճա Նաւրէսեցին և Հիմիք աղայի ամուսնութիւնը։ Ցետոյ, անցեալ տարիներ Պոլիսէն հոս հկած, դերասան Վ. Զկնուհին ներկայացուց Պրիհօյի Սիմօնը, Ա. Շահխաթունիի մասնակցութեամբ, և Լէպլեպիճին Հօրհօր աղան։ Կրկին, նոյն տարի Պոլսէն Շ. Գարագաչը կու գար, ներկայացնելու համար երկու հեղ նոյն բիէսը, այս անգամ թուրքերէն լեզուով։ Երիտասարդ ամաթէօրներն ալ, երբեմն Փարիզի արուարձաններուն մէջ ներկայացումներ կը սարքեն։

Սուրաբեան ամոլը, որ նախանցեալ տարի կազմակերպած էր Արճիճ մալ ալաճ, Ուճ լիճի ճուճ լիճին և խեճդ Պօղոսը, այս չրջանին կը վերսկսի իր ներկայացումները Ղարաբաղի մելիքճեր-ով։

Ուրեմն, ինչպէս կը տեսնուի այս բոլորէն, Փ. Հ. Տ. ը. որ, չնորհիւ Տ. Նշանեանի բուռն ջանքերուն, փայլուն գործունէութիւն ցոյց տալէ յետոյ, մինչեւ անցեալ տարի քարչ տուած էր իր գոյութիւնը։

Երիտասարդութիւնը, որ սկզբնական չրջանին այնքան ոգեւորութիւն ցոյց տուած էր, հետզհետէ ընտելացած միջավայրին, այլևս անտարբեր վերաբերում ունի հայ թատրոնին հանդէպ։ Շարժանկարը հսկայ նուաճումներ կատարած է, նոյն իսկ Բարիզի մեծագոյն թատրոններու փակման պատճառ ըլլալով։ Ցետոյ կայ Միւզիք Հոլը, մանաւանդ պարահանդէսը, կամ լաւագոյն պարագային օտար թատրոնը։ Կը մնար հինները, այսինքն անունը, որ ոչինչ կը հասկնան բարձր թատերգութիւններէն, ու թատրոն կ'երթան տեսնելու այն բիէսները միայն, որոնք գեղարուեստական արժէքէ ուելի զիրենք զուարճացնելու բնոյթը ունին...։ Այլապէս, հայ խումբերուն ներկայացումները կիսովին դատարկ սրահներու մէջ տեղի կ'ունենան, մի'չտ ի վնաս կազմակերպողին։

Գալով մեր կոմիկին, ըսել կ'ուզեմ դերասանին, ա'ն ալ իր կարգին մատնուած է դժուարութեան և ունի իր ուրոյն մտայնութիւնը։ Նախ՝ սեփական թատրոնէ զուրկ է ան, և ստիպուած է յոգնած պարտասած վիճակի մէջ ու, դեռ

գործարանի կեղտը ձեռքերուն՝ հեռաւոր թաղի մը սրճարանին մէկ անկիւնը փորձ կատարել, թատերական պայմաններու բոլորովին անհամապատասխան եղանակով, այսինքն առա՛նց տեռուններու տանից հագուստի կապուտի, ու առանց սովորական դիմայարդարումի։

Ասկէ զատ յաճախ դեղարուեստական ձգտումներէն աւելի, նիւթական նկատումներն են որ բեմ ելլելու կը մղեն զիրենք։ Բոլորովին վերցած է փոխադարձ վստահութիւնը։ Նախ քան բեմ բարձրանալը. հայ դերասանը կը պահանջէ իր վարձատրութիւնը խոշոր խոշոր գումարներ։ Ու բեմին կողմանցներէն կամ յարակից խցիկներէն գոռում գոչումներն ու հայհոյչները՝ հանդիսականներուն ականջը կը ծակեն։

* * *

Այժմ, գաւառներն են որ ամէնէն աւելի ոգեւորութիւն ցոյց կու տան։ Նախանցեալ տարի, կարող դերասան Մ. Մարութեանի, Մարսէյլի ուժերուն հետ կազմեց թատերախումբ մը Մարսէյլի Հայ Տրամաթիֆ Սուտիայ անուանով որ նոյն չրջանին կամ գաւառներուն մէջ,— Տէօրթեան, Վանլոս, Սէն-Շամոն, Սէն-Մարկրիդ, Սէն-Լուի ևլն,— ներկայացումներ կը սարքէ։ Ցիչենք քանի մը հատը.— Քոռ-բաղօ. խաւարին մէջէն, Անառակ որդին, Ասուած մարդ սատանայ, Էլ մի աղօթիր, Արցունքի ճովիսը, Սուլթան Համիս ևլն։ Ցետոյ ուրիշ մը, դերասան Թրագօչ, որ նոյնպէս գաւառները կը չրջի, երբեմն՝ Մարութեանի հետ.— կազմակերպած է հետեւեալ ներկայացումները,— Աւազակները, Լէյլի մէջնուց, Անառակ որդին, Ինկած բերդի իշխանուհին ևլն։ Այս դերասանը, ներկայացումներէն ոմանց ընթացքին երգած օտար երգերուն համար, քննադատութիւններու տեղի տուած է։ Լիոնի Քոմեդի Տրամաթիֆ թատերախումբը. կազմուած Սկիւտարի թատերախումբին անդամներէն (Ա. Սարապեան, Ս. Փափազեան, Լաթիֆեան ևլն.) որ նախապէս բաւական մեծ գործունէութիւն ցոյց տուած էր, կենդանութենէ զուրկ կը թուի այլևս, որովհետեւ գլխաւոր դերասաններ մեկնած են քաղաքէն։

Ինչ կը վերաբերի Եւրոպայի միւս երկիրներու թատերա-

կան գործունէութեան, անվարան կրնանք յայտնել թէ, Պալքանեան երկիրներն են որ ամէնէն աւելի կենդանութիւն ցոյց կու տան։ Անշուշտ, ասոր մէջ մեծ դեր ունի ժողովրդեան բազմութիւնը։ Այսպէս գաղթի տարիներուն, Ա. Շահխաթունի և Յ. Ղազարեան, տեղական ուժերուն, մասնաւորապէս վ. Մանուէլեան խումբին հետ, ներկայացումներ սարքած են, Պուլկարիոյ մէջ։ Ծունաստան, վաղուց ի վեր արդէն ունի բաւական զօրաւոր թատերախումբ մը ընդհանրապէս կազմուած խոստմնալից որբերէ, որ Աթէնքի գաղթականայիններուն մէջ ներկայացումներ կու տայ։ Աթէնքի Հայութիւնը ժամանակ մը վայելած է Մ. Կոստանեանի խումբին ներկայացումները։ Յետոյ, Պոլսահայ դերասան Կ. Խաչիկեանն է որ եկած է ոգեւորութիւն ըստեղծելու տեղւոյն Հայութեան մէջ։ Իսկ Ռումանիան կը թուի թէ աւելի զբաղած է իր արուեստի տունով, որովհետեւ մեծ բան չենք լսեր իր մասին։

Լոնտոնը հոծ Հայութիւն մը չի բովանդակեր իր մէջ ու մնայուն խումբ դոյութիւն չունի։ Մա՛նաւանդ, Ս. Քէսէճեանի մահէն ի վեր կատարեալ անչարժութիւն կը տիրէ հոն։ Փարիզէն հոն անցնող դերասանապետները կամ խումբերն են որ տեղացի սիրողներուն հետ ատեն ատեն ներկայացումներ կը կազմակերպեն, ինչպէս Յ. Աբէլեանը, Մ. Կոստանեանն ու Սուրաբեան ամոլը։ Նոյնը կարելի է ըսել Պելճիքայի և Գերմանիոյ համար։ Պելճիքայի մէջ, ատենին ներկայացումներ կազմակերպած են Լ. Յարութն և Մ. Սարեանը, ու տարիներ վերջ՝ Ս. Կոթիկեանը,— խղճամիտ դերասան մը, իսկ Գերմանիոյ մէջ, գերմանացի դերասաններուն հետ, Յ. Աբէլեան խաղացած է Opելլօն, 1924 թուականին։ Տարիներ յետոյ, Տիկ. Ե. Պատալը, մի՛չտ տեղացի սիրողներուն և Վ. Սևաչուհիի հետ, քանի մը օբէռէթներ կազմակերպած է։

Ջուիցերիան, ըսենք մանաւանդ Լօզանն ու Ժընեւը, և Միլանօն՝ առաւելապէս եղած են ուսանողական ոստաններ Հայութեան համար, հետևաբար, այդ երկիրներուն մէջ եղած հաւաքոյթներն երեկոյթի սահմանէն անդին չեն անցած բնաւ։

Փարիզ

ԱՐԱՄ Ց. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

AVO

Դաշնակահար Սերկէյ Պետրոսեան

Եւ իր ջաւիգը բացի

Ռուսահայ դաշնակահար Սերկէյ Պետրոսեան Պոլիս հաստատուելով 1921 թուին, իբրեւ հմուտ դասատու եւ նուրբ գեղարուեստագէտ, բազմաթիւ աշակերտութիւն ունեցաւ եւ 8 տարիներու ընթացքին շնորհալի աշակերտուհիներ պատրաստեց։ Շնորհիւ իր առանձնայատուկ մեթոտին, ան յաջողեցաւ համեմատաբար շատ կարճ ժամանակի մէջ ընել այն ինչ որ ուրիշ դասատուները դժուարաւ կրցած են ձեռք բերել երկար տարիներու ընթացքին։ Օրինակի համար, իր աշակերտուհիներէն շատեր, որ իրմէ սորված են երաժշտական այբուբէնը կամ շատ չնչին պատրաստութեամբ եկած են իրմէ դաս առնելու, հինգ տարուան ընթացքին յաջողած են փայլուն կերպով նուագել այնպիսի դժուարին կտորներ, ինչպէս Լիսթի, Կրիկի, Մէնտելսօնի, Պախի, Պէթհովէնի եւ Րախմանինովի քօնչերթօները, որ եւրոպական երաժշտանոցներու մէջ շրջանաւարտներու կը տրուի։

Ս. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Այս յաջողութեան գաղտնիքը այն է որ Ս. Պետրոսեան, շնորհիւ իրեն յատուկ յատկատեսութեան (intuition) գիտէ պարզել իւրաքանչիւր աշակերտի երաժշտական տիպարը եւ անոնցմէ ամէն մէկուն համար կ'ստեղծէ յառաջադիմութեան առանձին ուղի, ուրոյն մեթոտ։

AVO

Եօթը տարուան ընթացքին տուած է շարք մը աշակերտական եւ անձնական նուագահանդէսներ որ մեծապէս գնահատուած են երաժշտասէր հասարակութեան կողմէ։ Անոր գրչին կը պատկանին շարք մը շահեկան յօդուածներ երաժշտութեան վերաբերեալ։

Ծնած է Թիֆլիս, աւարտած է պետական գօլէճը։ Վեց տարեկանէն հետեւելով դաշնակի դասերու, 1917 Յունին փայլուն կերպով յաջողած է Մոսկուայի Կայսերական երաժշտանոցէն աւարտման վկայական ստանալ «ազատ գեղարուեստագէտ» տիտղոսով։

ՓՈՔՐԻԿ ՐԱՖՖԻ

1929ին Պոլսէն ընտանիքով տեղափոխուեցաւ Պրիւսէլ նպատակ ունենալով անձնական նուագահանդէսներու նուիրուիլ։ Պրիւսէլի մէջ արդէն տուած է շարք մը յաջող նուագահանդէսներ։ Անոր վերջին նուագահանդէսը տեղի ունեցաւ Պրիւսէլի արքայական երաժշտանոցի սրահին մէջ իր հինգուկէս տարեկան զաւկին՝ Րաֆֆիի մասնակցութեամբ արժանանալով տեղական մամուլի անկեղծ գնահատման։ Օրաթերթերը մասնանշեցին Ս. Պետրոսեանի «ուշագրաւ մեկնաբանութիւնը», «արուեստագէտ-վիրթիւոզի» յատկութիւնը, «շատ անվրէպ մեքանիզմ»ը եւ կտորներու «բոլորովին ինքնայատուկ ըմբռնումը», ճանչցան անոր «անկեղծ եւ նուրբ արուեստագէտ» ըլլալը։

Փոքրիկն Րաֆֆիի ասպարէզ գալը բուռն հետաքրքրութիւն առաջ բերաւ երաժշտասէր հասարակութեան մէջ։ Կասկածէ դուրս է որ Րաֆֆի եզական երեւոյթ մըն է։

Երաժշտութեան պատմութիւնը կը խօսի Մոցարթի՝ իբրեւ կանխահաս հանճարի մասին որ հինգ տարեկանին առաջին անգամ բեմ ելաւ իբրեւ երաժիշտ։ Սակայն, ինչպէս նոյն պատմութիւնը կը վկայէ, Մոցարթ այդ տարիքին արդէն ծանօթ էր երաժշտութեան կանոններուն եւ նօթագրութեան։ Րաֆֆի ընդհակառակը, բոլորովին անտեղ-

AVO

եակ անոնց, կը նուագէ շնորհիւ իր արտակարգ երաժշտական յիշողութեան, լսողութեան եւ հարուստ քնազդին։

Դեռ տասը ամսու Բաֆֆիկ մեծ հաճոյքով կը նստէր դաշնակին առջեւ եւ ստեղներուն հետ կը խաղար։ Երկու տարեկանին արդէն կը յաջողի մէկ կամ երկու մատիկներով պարզ եղանակներ նուագել։ Չորս տարեկանին ուշադրութեամբ կը լսէ իր մեծ եղբօր զարկած կտորները եւ կը ջանայ վերարտադրել զանոնք երկու ձեռքով, իսկ հինգ տարեկանին կը նուագէ իր նախասիրած կտորները երկու ձեռքով եւ կատարեալ ճշդութեամբ, քնագրին համաձայն։ Հինգ տարեկան եւ 9 ամսու առաջին անգամ բեմ կ'ելլէ մասնակցելով իր հօր ըէսիթալին՝ նուագելով բաւական դժուարին կտորներ, ի յայտ բերելով հնչիւնի գերազանցօրէն հարուստ գունաւորում մը որ միջոց կուտայ անոր նրբօրէն մեկնաբանելու նուագուած երկերը։

Տպաւորութիւնը ցնցող եղաւ։ Նուագեց Պէթհովէնի սօնաթինը, Կրիկի վայլսը, Տաքէնի կուկուն, Շօքէնի մազուրքան, Շուպէրթի սէրէնատը, Լըմուանի էթիւտը, Պուրկմիւլլէրի պալլատը եւ իբրեւ երկութիւն Ռամոյի թամպուրինը եւ Շուպէրթի մօման միւզիքալը։ Պրիւսէլի մամուլը զօրաւոր արձագանգ տուաւ այս նոր յայտնութեան, արտայայտելով իր անվերապահ հիացումը եւ գուշակելով փայլուն ապագայ մը մանուկ հանճարին։

Պէճիքայի մէջ յայտնի հոգեբան բժիշկ տօքթէօր տը Քրօլլի De Crolly որ մասնաւորապէս կը զբաղի փոքրերու հոգեբանութեամբ, ժամէ մը աւելի քննելէ վերջ Բաֆֆիկի մտաւոր կարողութիւնները իբր նզրակացութիւն յայտնած է որ մինչեւ այսօր այսպիսի երեւոյթի մը չէ հանդիպած իր երկարամեայ գործունէութեան ընթացքին։

Դաշնակին այնքան լաւ կը տիրապետէ որ կրնայ նուագել անձեռոցով ծածկուած ստեղնաշարին վրայ։ Գոց գիտէ դասական հեղինակներու երկերէն 25ի չափ կտորներ։

Քանի մը ամիս առաջ զարմանալի Բաֆֆիկը իր դաղանգաւոր հայրը առիթն ունեցան հրաւիրուելու Հոլանտայի Օմմէն քաղաքը, նուագահանդէս մը տալու աշխարհիս չորս ծագերէն համախմբուած երկու հազար հոգի հասարակութեան առջեւ, խորին յուզումի մատնելով զայն։ Ֆրանսացի բանաստեղծուհի Օր. Մառի Ֆուժրրօն քերթուածներ ձօնած է իր «պզտիկ բարեկամ»ին։

Գ. ԱԼԼԱՆԴԵԱՆ

Այվազովսկիի Նկարահանդէսը Պոլսոյ Մէջ

Աշխարհահռչակ ծովանկարիչ Յովհաննէս Այվազովսկի Պոլսոյ ռուսական դեսպանատան մէջ նկարներու ցուցահանդէս մը կու տայ 1880 ական թուականներու վերջերը։ Ատկէ առաջ ալ ան մէկէ աւելի անգամներ եկած է Պոլիս եւ փառահեղ ընդունելութիւններու արժանացած է։ Արքունիքին համար պատրաստած իր կարգ մը նկարներուն համար ալ ստացած է ադամանդեայ շքանշան։

Հին յիշատակարանի մը մէջ արձանագրուած գտանք այդ նկարացուցակը, որմէ կը հասկցուի թէ անոր մաս կը կազմեն Ազգ. Պատրիարքարանի դահլիճը զարդարող 3 սքանչելի նկարները (2 ը հրատարակուած անցեալ տարուան հատորին մէջ)։

Ցուցադրուած նկարներէն երկուքը գնած է ողբացեալ Տիգրան Գարակէօզեան, իսկ 2 ծովանկարներ հանձարեղ արուեստագէտին կողմէ նուիրուած են Միացեալին։

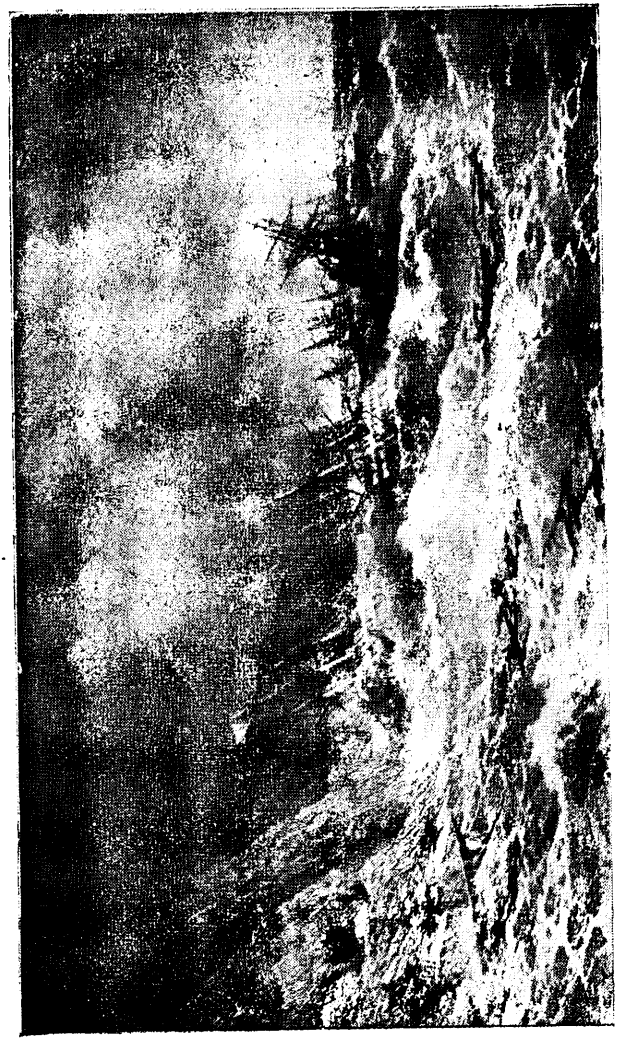
Այվազովսքի պատասխանելով իրեն եղած հրաւէրին ներկայ գտնուած է Ազգ. Հիւանդանոցի տարեդարձի հանդիսութեանց։ Այդ օրերուն է որ երբ օր մը Պատրիարքարան այցելած է, իրեն ներկայացուցեր են դէռ դպրոցական պատանի Տիրան Զրաքեանը երկու ջրաներկ նկարներուն հետ։(*) Մեծ վարպետը մանուկ նկարչին կանխահաս ըն-

(*) Ընդարձակ Տարեցոյց, 1917, Տ. Զրաքեան՝ Նկարիչ. գրեց՝ Ա. Նիկողոսեան։

AVO

դունակութիւնը տեսնելով հիացած է եւ ըսած է. «եթէ շարունակէ այսպէս, Այվազովսքուն կը գերազանցէ»։

Յովհաննէս Այվազովսքիի 63 տարուան մէջ պատրաստած նկարները, որոնց թիւը կը հասնի 5000 ի, ցրուած են՝ աշխարհի չորս կողմերը եւ ամէնէն պատուաւոր տեղերը զբաւած թանգարաններու մէջ, իր կեանքը լեցուն է օրինակելի դրուագներով եւ ստեղծագործական խոյանքի անակնկալներով։ — Կը պատմուի թէ 1855ին երբ Խար-

Նկար՝ Այվազովսքիի

Դատաբնակութիւն

քով կ'ուղեւորէր, ոչխարներու մեծ հօտ մը (3000 գլուխ), որ իրեն կը պատկանէր փոթորիկի կը բռնուի ծովի ափին եւ ամէնքը մէկ կը կոտորուին։ Անզուգական նկարիչը 6 տարի ետք, 1861ին այդ ողիտալի անցքը կը նկարէ, եւ իր նկարը ա՛յնքան բարձր գինով կը ծախուի Լօնտոնի մէջ, որ փոխարժէքով նոյնքան քուով ոչխարներու հօտ մը կը գնէ եւ իր վրծինով յարութիւն տուած կ'ըլլայ կոտորուած ոչխարներուն։

Այվազովսքի ծնած է 1817ին Խրիմի Թէոդոսիա քաղաքը։ 1887ին տօնուած իր գեղարուեստական գործունէութեան յիսնամեակը. տասը տարի վերջ ալ վաթսունամեակը՝ մեծ շուքով։

Շահեկանութեան պատճառով հոս կու տանք ռուսական դեսպանատան մէջ ցուցադրած նկարներուն ցանկը։

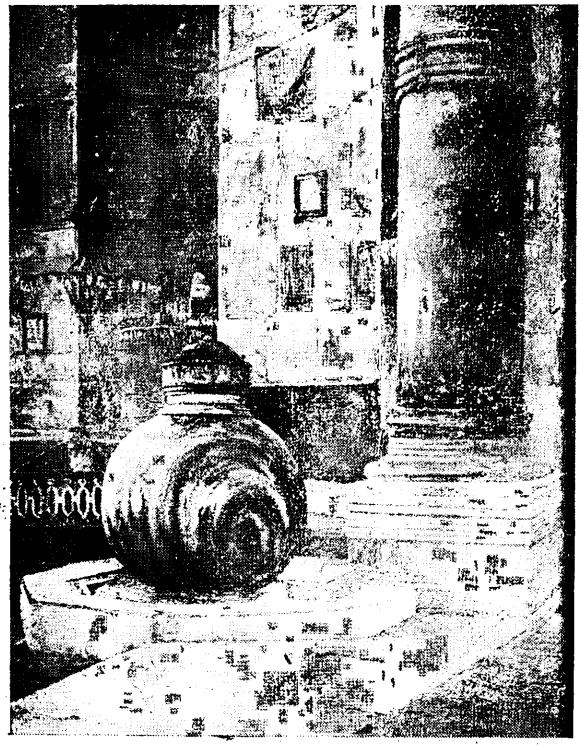
1. Աթէնքի Աքրոբոլը.
2. Ֆիոս կղզիին մէջ Հոմերոսի ժայռը.
3. Ոչխարներու հօտ մը Խրիմի տափաստաններուն վրայ.
4. Լուսնի լոյսը Վոսփորի ջուրերուն վրայ.
5. Գիւղանկար մը (Ֆրանսա).
6. Սթօքհօլմի արքայական դղեակը.
7. Գալթիկ ծովուն մէջ նաւաբեկեալ նաւազներուն ազատումը.
8. Մայրամուտ փոքր Ռուսիոյ մէջ.
9. Մուրացիկ մը Խրիմի աղբիւրին մօտ.
10. Նիսի մէջ խաղաղ տեսարան մը.
11. Թրքական մարտանաւ մը Վոսփորի վրայ.
12. Տնիեբերի մէջ ուրականէ հալածական ոչխարներու հօտ մը.
13. Վէսուֆը արեւածագի ատեն.
14. Եալթայի առջեւ ռուսական նաւ մը.
15. Խրիմէն տեսարան մը.
16. Ալեկոծեալ ծով.
17. Մայրամուտը Մօնթէքարլոյի մէջ.
18. Խաղաղ ծով.
19. Մայրամուտը Պոլսոյ մէջ.
20. Միջերկրականի եզերքներուն մօտ ալիքներու վէտվէտում.
21. Խլեակներ մրրիկէն յետոյ.
22. Ջուրերու վէտվէտում Խրիմի ծովեզերքը.
23. Երեկոյ մը Եալթայի մօտ.
24. Մառախուխը Եալթայի շրջակայքը.

Ասոնցմէ 12. 16. նկարները կը գտնուին Ազգ. Պատրիարքարանի դահլիճը։

Իսկ վերի ցանկէն դուրս են իր երկու նկարները զոր կու տանք այստեղ։

ԵՐԿՈՒ ՆԿԱՐ ՊՈԼՍՈՅ ՀՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

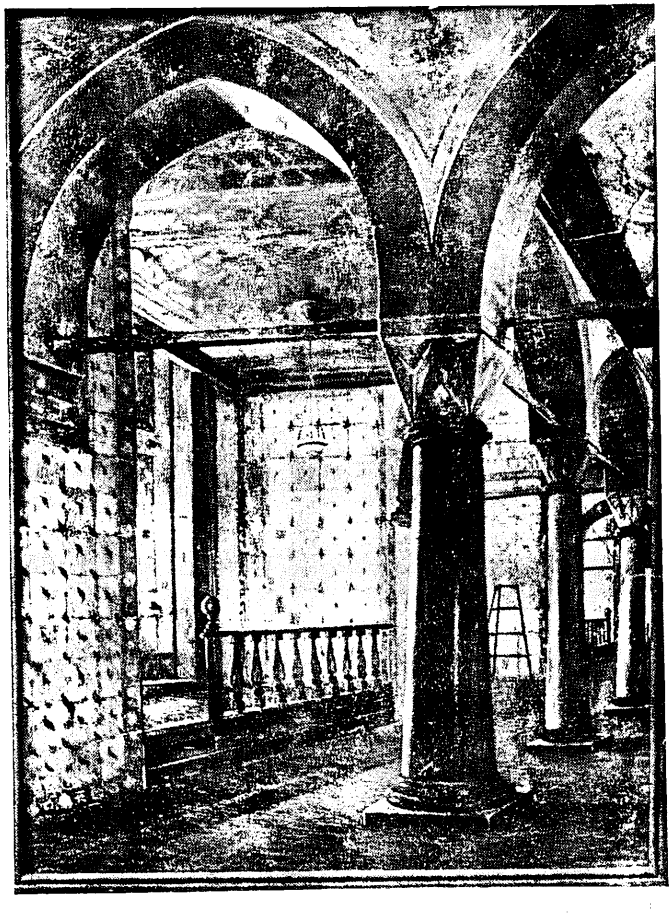
Ծանօթ նկարիչ եւ գեղագիտութեան ուսուցիչ Պ. Վիչէն Ասլանեան, որ քանիցս մասնակցած է Պոլսոյ ցուցահանդէսներուն եւ իր արտադրած գործերը գնահատուած են միշտ, այս տարի ալ մեզի տրամադրեց երկու շահեկան նկարներ։ Առաջինը կը ներկայացնէ Այա Սոֆիայի պատմական մզկիթին մարմարակերտ ու միակտուր ջուրի աւանը, իսկ երկրորդը՝ անկիւն իր Բիւթէմ Փաշայի համբաւաւոր մզկիթին ներքնամասէն։ Իր գլխաւոր նախասիրութիւնը եղած է Արեւելքի ոգին ու երանգները արտայայտել հարազատօրէն եւ ինքնայատուկ արուեստով մը։ **Խ.**

Նկար՝ Վ. Ասլանեանի

Այա-Սոֆիայի մզկիթին մարմարէ ջրամանը

AVO

Նկար՝ Վ. Ասլանեանի

Բիւսթեմ Փաշա մզկիթին մէկ ասկիւնը

Գէորգ Սինանեան(*)

Հազիւ 7 տարեկան, այն թուականներուն երբ Սինանեան երրորդ-ութիւնը՝ ցարութիւն, Անտոն եւ Ցոլսէփ, դասական հեղինակներու գլուխ գործոցներէն եղող դաշնակ, ջութակ եւ թաւջութակի եռանուագներու (Trio) փորձերով կ'զբաղէին, պատանին Գէորգ անոնց հովանաւորութեան ներքեւ, քառորդ ջութակով նուագել կ'սկսէր։

ՍԻՆԱՆԵԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ ԵՒ ԴԵՌԱՏԻ ԳԷՈՐԳԸ

Մինչ այդ ազգեցութեան եւ իր աշխատասիրութեան շնորհիւ, հազիւ մը քողջ ջութակի պէտքը տեսնուած, 15 տարեկանին, կը մասնակցէր երկու կարեւոր նուագահանդէսներու, խիստ հետաքրքրական եւ հարուստ յայտագիրներով, որոնք Պոլսոյ հայ եւ օտար մամուլին, ինչպէս նաեւ արուեստագէտներու գնահատութեան կ'արժանանային։

Առաջինը տեղի ունեցաւ 2 Նոյ. 1921ին (Իւնիօն Ֆրանսէզ), իսկ երկրորդը՝ 6 Ապրիլ 1922ին (Թէփէ Պաշիի Թատրոնը)։

(*) Խմբագրութիւնս հաճոյքով սեղ կու տայ Պ. Ցարութիւն Սինանեանի աշակերտ ամաքէօռի մը կողմէ տրամադրուած այս գրութեան որ կը ներկայացնէ տաղանդաւոր երիտասարդը։ Ազգին պատիւ բերող այս արուեստագէտը արժանի է ազգային գուրգուրանքի, որպէս զի կարենայ աւելի խոյանք տալ իր բացառիկ տաղանդին և ընդունակութիւններուն։

AVO

* * *

Այս երկու նուագահանդէսներէն ետքն է որ Գէորգ Սինանեան կը մեկնի Փարիզ ու կը մտնէ երաժշտանոց, ուր առաջին տարին Բ. մէտալլով, երկրորդ տարին Ա. մէտալլով կը գնահատուի։ Իսկ երրորդ տարին տասնըհինգ օրուան մրցակիցներու մէջ առաջին կը հանդիսանայ premier prix premier nommer տիտղոսով։ Փարիզի երաժշտանոցը կ'աւարտէ փայլուն կերպով։

Ցիշատակութեան արժանի է Գէորգ Սինանեանի—երաժշտանոցէն ելլելէն մինչեւ այսօր—տուած նուագահանդէսներու շարքը, որոնց անդրանիկը տեղի ունեցաւ Փարիզ, 1 Դեկտ. 1928ին, հասոյթը ամբողջովին տրամադրուելով Հ. Բ. Ը. Միութեան։

1929, 6 Մարտին Գահիրէ, 6 Ապրիլին Կիպրոս, 8 Յունիսին Թուլուզ, 9 Նոյեմբերին Փարիզ, 12 Նոյեմբերին Լիօն, 30 Նոյեմբերին Պրիւքսէլ։

1930, 26 Փետր.ին Նիս, 30 Ապրիլին Փարիզ, 11 Դեկտ.ին Փարիզ։

1931 21 Յունվարին Մարսիլիա, 6 Մայիսին Վանտօմ։

ԳԷՈՐԳ ՍԻՆԱՆԵԱՆ

Վերոյիշեալ նուագահանդէսներու յայտագիրները թէ՛ մեծ virtuoseներու répertoireներէն կազմուած են, եւ թէ՛ ամէն մէկ յայտագիրը, բացառիկ ճոխութեամբ մը գրեթէ երկու նուագահանդէսի կտորներէ կը բաղկանայ։ Այս վերջին պարագան դեռահաս Գէորգին répertoireին խիստ հարուստ ըլլալը կ'ապացուցանէ։ Իսկ այս մասին գաղափար մը տալու համար, իր répertoireէն ի մէջ այլոց հետեւեալները յիշենք։

La Folia sonate, Corelli-Sonate la Trille du diable Tartini Kreisler-Concerto en ré majeur No. 4 Mozart-Concerto, en ré majeur Y. Brahms.

Ցուրաքի համար այս խիստ կարեւոր ու դժուարին հեղինակութիւններու մասին virtuoseներու կողմէ, ըստ իրենց ճաշակին cadanseներ աւելցնելու օրէնքը Գէորգին ալ օտար չըլլալուն, վերոյիշեալ կտորներու cadanseները դանց առնելով, իր պատրաստած cadanseներով, այդ դժուարահաճ միջավայրերուն մէջ հրապարակ ելլելու յանդգնութիւնը՝ իրապէս ինքնավստահութեան ապացոյց է, որուն համար քացառիկ մրցանակի արժանի կը համարուի։

Գէորգ իր նուագած կտորներն ամէնքն ալ գոց կը նուագէ, մինչ ընդհանրապէս virtuoseներէ շատեր իսկ sonateներու նօթագրութիւնը աչքի առջեւ ունենալով քեմ կ'ելլեն։

Վերջապէս, Գէորգի գործնական կեանքի մէջ ունեցած յատկութիւններու մասին որոշ գաղափար մը տալու համար, կը բաւականանանք 1929 Յունիս 8ին Մարսիլիոյ մէջ տուած նուագահանդէսին առթիւ դժուարահաճ ու հեղինակաւոր քննադատ Լէօն Ֆամիլ Մէթ-

ռի (feuilleton musicalի մէջ) յօդուածին թարգմանութենէն մէջբերումներ ընել.

«—Պրն. Գէորգ Սինանեան հրապարակ եկաւ ընտիր կտորներով ծանրաբեռնուած յայտագրով մը։ Առաջին վայրկեանէն իսկ կատարեալ երաժիշտի մը տպաւորութիւնը տալով զմեզ համոյեց, շնորհիւ թերեւս իր քնածին հասկացողութեան, ըմբռնումին եւ ջութակի մասին ունեցած իր կատարեալ հմտութեանը։

«Իր նուագին մէջ նշմարեցինք ճկուն աղեղի գործածութեանը հետ, ձայներու վստահութիւն եւ մատներու արագաշարժութիւնը որոնք իր ալքառու յատկութիւնները կը կազմեն։

«Բայց պիտի ուզէինք աւելի ծանրանալ իր գաղտնի եւ աւելի շեշտուած յատկութիւններուն վրայ, զորս ենթադրել կուտան մեզ իր երաժշտական ըմբռնումները։ Զենք համարձակիր այս խնդրոյն հոգեբանական կողմը քննել. կը բաւէ միայն յիշել իր սուր յիշողութիւնը, զգալու եւ զգացնելու արտակարգ կարողութիւնը, ինչպէս նաեւ իր նուրբ ճաշակը։»

«Այս երիտասարդը կը նուագէ խոր զգացումով եւ տիրաբար։ Ջերմապէս կը շնորհաւորենք զինքը։»

Ֆինադատը յետոյ մխառմի կը վերլուծէ յայտագրին զանազան կտորները, իր խոր սքանչացումը յայտնելով հայ երիտասարդ արուեստագէտին։

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԿԱՐՃ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՄԸ

Թէեւ ինչ ըստ գործիական երաժշտութեան հնչեւոյթները եւ կամ պարզապէս ամպէօռներ երաժշտական կտոր մը, եւ ասոր մեկնաբանութեանը առթիւ կը համարձակին ոմն կարծիք յայտնել, սակայն գիտնալու են թէ երաժշտութիւնը ուսումնասիրելով՝ տեսութեամբ հարկ եղած գնահատութիւնը կամ ճնշապատութիւնը կարենալ ընելու համար հնռնենալ երեք պայմաններ իրագործած ըլլալու է, որպէս զի մէկը կամ միսը ի վիճակի ըլլայ ի հարկին պատասխանելու։

Ա. Երաժշտական ուսումնասիրութեան մը պահուն ճօրագրութիւնը աչքի առջեւ ունենալու պէս ամէն ինչ կարենալ տեսնելու է.

Բ. Ասոր հակառակը ճօրագրութիւն մը աչքէ անցուցած ժամանակ միանգամայն կարենալու է իր բոլոր մանրամասնութիւններով կատարելապէս իմանալ.

Գ. Վերոյ պայմանն ալ է պարզապէս կտորը երաժշտական գործիքի մը վրայ զարնել։

Եւ այս առթիւ դասընկերը ճախընտրելի է,

Յ. ՍԻՆԱՆԵԱՆ

AVO

ՋԱՊԷԼ Չ.

ԱՍԱՏՈՒՐ

ԺԱՄԱՆԱԿԻ՛Ն

Դուն զոր շատեր ուրացան,
Աստուածներու կարգ դասեցին շատերն ալ,
Անջրպետին չորրորդ ծաւալն է, ըսին
Մեծ գիտուններ բազմադայլ։

Այլ ո՞վ երբեք չափեց քեզ,
Ո՛վ թափանցեց գաղտնիքներուդ խոր ատեան,
Մշտաբաւ խոր սարսռաւ կասիդ վիհ
Ո՞վ երբեք ամբողջ տեսաւ։

Հսկայ ծառեր զօսացան,
Փըշուր փըշուր ինկան խրտոխս, սեզ լեռներ,
Անհեղ պոռթկաց ու տաճարներ փուացան.
Դուն անսասան կ'ապրիս դեռ։

Անգոյն, անծիր, ու անձայն,
Ծայրածաւալ ունայնութի՛ւն համազրաւ,
Ոչինչ վը չես, հակ ո՛չ չես, սեզ անցան
Խնդութի՞ւն ո՛չ ես դուն, իրա՞ւ։

Խոստումներով բոլոր աստ
Տառապողին հաւատ կեցած անխղճիրտ.
Դուն սիրտերու հաւատ կ'անցկնիս որքա՛ն շուտ,
Անսաց հետքեր թողով միտ։

AVO

Որքա՞ն մ՚ունիս արդեօք դուն,
Թէ որքիդ անհնթեթ կարէդ է անբան,
Եւ կ՚անհասկնաս երբ խօլ կարէդիդ տառերուն
Մեզ կը պատճառ անխաթան։

Այդ ուժն ահեղ զրտար ո՞ւր,
Ո՞վ դասաւոր կարգեց ըզքեզ մեր վրան,
Ո՞վ քեզ տուաւ երկաթեղ կուռ, սուրեղ սուր
Իշխանութեան գաւազան։

Երբ անզօր չըլլար մարդ,
Եւ կամ ըլլար զոնէ նուազ անարի,
Արդեօք քեզ դեռ չէ՞ր հնչակեր մահ ու մարտ
Բանակներով վիթխարի։

Մա՞րտ, թէկ զինով, անանունն
Անհուրիւն քեզ դեռ, ոսին ուրուական՚ն,
Հերոսներու, հանճարներու վեհագոյն
Հաւասարակուլ գերգնա՚ն։

Ո՞ր շանթ, աւարտով բազմաթոց
Երկիմքներու, աշխարհներու ֆեռն ու վրէժ
Ըզքեզ անհծմն աստուածներու եւ մարդոց
Կրցան ընել գահակիժ։

Դուն ապրեցար վրնացիր
Որ ծովերը ցամքին, հաստին կեանքերն ալ,
Որ աստղերը մարին, իյնան ցանուցիր
Խոր փոսերուդ մէջ մըռայլ։

. . . . . .

Անհունին մէջ տարուբեր՝
Միտքս անզօր է պայքարելու քեզի դեմ.
Այլ քեզմէ խոր, քեզմէ անհուն, քեզմէ վեր
Հոգւոյս ուժը ես գիտեմ։

Ան է միայն որ ազատ
Պիտի ալանայ անցնի դարերն ապագայ,
Թափանցելով խորհուրդներու միգապատ,
Պիտի տիրէ անոնց վրայ։

5 Նոյ. 1931

Ծ. խ. Տիկ. Զ. Հ. Ասատուր մեզ տրամադրեց մէկէ աւելի անտիպ նամակներ եղիայէն ուղղուած իր ամուսնին։ Ատոնցմէ Գրական բաժնին մէջ հրատարակուածը յետոյ ստուգեցինք որ նախապէս լոյս ընծայած է նաև Թէոդիկ։ Մեր անտիպները պիտի տանք յաջորդ տարի։

AVO

Բ. Ա.

Հին եւ Նոր Ա-ուր-քին

Հայ կեանքը

արտաքինը եւ պոլիս

ՏԱՐՈՒԱՆ ԱՆՑՔԵՐԸ

ԿԱՏԱՐՈՂ ԴԷՄ-ՔԵՐ

ՕՐԱՑՈՑՅԻ ԲԱՃԻԿ

ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ԹՈՒՐՔԻԱ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՔԱՂ. ԱՆՑԵԱԼՆ ՈՒ ՆԵՐԿԱՆ

Արդի օրհցիներուն, որոշումներուն
հրահանգ ու կանոնագիրներուն,
կարեւորագոյն մասերուն
համառօտ ամփոփումը։
(1922 — 1932)

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԶԱՆ

Ապրող սերունդը, չատ լաւ կը յիշէ հին Թուրքիոյ վերջին տարիները։

Բորբոսած մթնոլորտին մէջ, տեսած են Բարձրագոյն Դրան հաստակեաց ու անթափանցելի չէնքէն դուրս ծորած գաղտնախորհուրդ տնօրինութիւնները։

Նոյնպէս, գիտեն Պայազիտի ալացիկ աչտարակէն վար, դարձդարձիկ լերկ ու մերկ փողոցներուն մէջ կառուցուած հնամենի երկյարկ չէնքը, ո՛ւր, լայնածաւալ ու ծալլապատիկ նստած փաթթոցաւորներու, թոյլ ու մեզկ մրափները կը խանգարուէին այցելուներու տրուած հողաթափերու չըփրտուքէն և որոնք, անսահման իրաւասութիւն ունէին արձակելու ամենահզօր փէթվան, որուն կը տնօրինուէր «ճիհատը», պատգամ «Մարգարէ»ի...։

*** *«Մէտրէսէներու» մէջ՝ կրօնագիտութեան (իլմի իհլաւ) սկզբունքներով չաղախուած աստուածպետական վըզրն տիրապետութեան հիմը դրուած է 584 ին։*

Երբեմնի ամենահզօր Օսմ. Էյրութիւնը Տիվլիքը ալիյեի Օսմանիէ, սկիզբէն (1281) մինչև վերջը գործադրած է իսլամ կրօնքին վարդապետութիւնը, որուն հետեւանքով հըռ-

AVO

չական է թագաւորը «իսլամներու խալիֆան», և պետութեան վարչաձեւն ալ եղած է իսլամական։

Մեհատիրական ու բռնապետական ձգտումներով տիրապետող Օսմ. կայսրութիւնը ունեցած է սուր ու հուրի ասնակնկալ յաղթանակներ, բայց հակառակ իր զինուորական յաջողութիւններուն, երբէք չէ կրցած հպատակ այլատարր ազգերը ընտելացնել, արհաւիրքը մեղմացնել, և իրրև մարդկային բնական օրէնք, վարչական ու քաղաքական մարզերու մէջ, չէ կրցած ճանչնալ «րիայայի» հաւասար իրաւունք։

Ոչ-իսլամները երկրին աստուածապետական տնօրինութիւններուն համաձայն, պարզ հարկատու շինմի ճանչուած ըլլալով, ո՛չ պաշտօնեայ կրնային ըլլալ և ո՛չ զինուոր. և այսպէս հայրենակցական ոգիէ զրկուած այդ ժողովուրդը, դատապարտուած էր անտարբեր մնալու կառավարութեան հանդէպ։

ԳԱՒԹԻՒԱՍԻՈՆՆԵՐՈՒ ԾԱԳՈՒՄԸ

Օտարահպատակներու մասին, մաքսային ու երթեւեկութեան կարգ մը թոյլտուութեամբ տրուած մենաշնորհները, որոնք կը ճանչցուէին մասնաւոր հրովարտակներով(*) պէտք չէ չփոթել հպատակ ազգերու կիրարկուած դրութեան հետ։

Օսմ. կայսրութեան սահմաններուն մէջ օտարահպատակ մը, երկրին հպատակ ու ո՛չ-իսլամ հարկատու տարրէն չատ բարձր իրաւունքներու տէր էր։

(*) Ֆրանսացիներուն հետ առաջին քաղաքական յարաբերութիւնները 1283 Պայազիտ Բ.էն սկսած է։

Առաջին հրովարտակը 1508ին դրուած է։ Ասկէ վերջը հետզհետէ տըրուած մենաշնորհի հրովարտակները՝ հետեւեալներն են։ 1535 Սիւլէյման, 1569 Սէլիմ Բ., 1581 Մուրատ Գ.. 1597 Մէհմէտ Գ., 1604, 1607, 1609, 1614 Ահմէտ Ա., 1624, 1640, 1649-1673 Մուրատ Դ, 1740 Մահմուտ Ա.։

Այս թուականներէն վերջը կնքուած դաշնագրերուն մէջ, առանց մի առ մի յիշելու տրուած թոյլտուութիւնները, պարզապէս կրկնուած են հետեւեալ բառերը. «ներկայ դաշնագիրը կնքող տէրութիւնն ալ պիտի կրնայ օգտուիլ, ամէնէն աւելի մեծաշնորհ վայելող էն զիյատէ մազհարը միւսատէ օլմուշ, պետութեան իրաւունքներէն». և այսպէս շարունակուած են «Քարթիւլասիոններ»ը, որոնք հետզհետէ աղէտալի հանգամանք առած են այս երկրին մէջ։

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒՆ ՕՍՄ. ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿԻՍԱԿԸ

Անկեալ Օսմ. կայսրութեան փառապսակը՝ սկսած է թօչնիլ Գանուճի Սիւլէյմանի մահուամբ։

Մէկ կողմէն արտաքին անյաջողութիւնները, միւս կողմէ ներքին տագնապները, կատարեալ քաոսի վերածած են Տէրութեան օդկանները։

Մասնաւոր պիւտճէ չունենալով, ամէն բան արքային քմահաճոյքին ենթարկուած, և ելմտական դանձը իր տրամադրութեան տակ դրուած էր որ անխնայ կը մսխուէր զեղխութեան կամ չուայտութեան մէջ։

Կառավարութեան պաշտօնական թղթածրարները, պարտքերու մէջ լեցուած՝ ցիր ու ցան, տուրքերն ալ՝ բոլորովին անկանոն ու կամայական։

Ո՛չ խալաճներէն գանձուելիք հարկատուրքը խառաճ, տասանորդը, մաքսատուրքը, և՛ն. կը յանձնուէր կապալառուներու. որոնք իրենց կարգին բացարձակ ազէտ մըն էին ենթականերու գլխուն։

Կուսակալութեան վարչական մարմինները, ինքնակամ գործունէութեան տէր էին. և ինչո՞ւ չըլլային, քանի որ ամէն մէկ կուսակալ, նահանգի մը պաշտօնը... աճուրդով կը գնէր։

Նեվիչհիրները պատմութեան ամէնէն վայրագ ու աղետալի չրջանն ունեցած են։

Հանրային կեանք ու պատուի ապահովութի՛ւն, երբեք գոյութիւն չունէր։

Ո՛չ կառավարութիւն կար և ոչ օրէնք։

Գանուեցան Մուրատի պէս վեհապետներ, որոնք—Մուսթաֆա Բ. կամ Իպրահիմի նման թոյլ ու ապիկար թագաւորներու հակառակ—չափազանց խիստ և լուռն պայքար բացած են անիշխանութեան դէմ։ Ո՛և է հրամանին անսասո՛ղները՝ իսկոյն կը գլխատուէին։ Զոր օրինակ, ծխելը արգիլուած էր հրովարտակով։ Հետեւաբար, ծխողը կը պատժուէր խստիւ։

Ահ ու սարսափը գերագոյն աստիճանին հասած էր։

Այսպիսի անկազմակերպ ու մոլեռանդ իշխանութեան ենթարկուած այլազան տարրերը, բնական է որ ըրկուած էին՝ ազատ ապրելու անհրաժեշտ ու մարդկային իրաւունքներէն։

AVO

ՊՈԼՍՈՑ ԳՐԱՒՈՒՄԷՆ ՎԵՐՋԸ ՄԻՆՉԵՒ «ԹԱՆԶԻՄԱԹ ԽԱԾՐՈՒԾԻ»

Պոլսոյ գրաւումէն 1453 մինչև 1826, իրար տարբեր-րութեամբ, յարափոփոխ քաղաքականութեամբ, Օսմ. Պետութեան վարչական կազմը, գրեթէ նոյնը եղած է։

Բարեկարգութեան ամէն ձեռնարկ, սաղմնային վիճակին մէջ կ'անէանար։

Սուլթան Մահմուտ 1826ին վերջ տուած է «եէնիչէրիներուն» չհատատակութիւններուն, և օձախնեբուն մուխը մաքելով՝ վերջակէտը դրած է անիշխանական ձգտումներուն։

Անոնց փոփոխութիւնները՝ միշտ հրովարտակով կը հրամայուէր, և պատժական խիստ տրամադրութիւններով կարգապահութիւնը կը տնօրինուէր։

Ի մէջ այլոց, 1830ին հրովարտակով մը Մահմուտ Բ. կ'ազդարարէր պեխերը երկարել, մօրուքը կարճցնել...։

Հետզհետէ, դէպի քաղաքակրթութիւն, դէպի յառաջդիմութիւն ձեռնարկներ անպակաս եղան. որոնք, քաղաքական զանազան խոչընդոտներու հակառակ, քայլ առ քայլ չարունակուեցան պետական ու պատմական անձերու կողմէ։

Այս առթիւ ամէն բարի կամեցողութիւն, դժբախտաբար կը չէզոքանար կրօնական մոլութիւններէն ու նախապաշարմունքներէն, և եւրոպացիներու միջամտութեան ալ պատճառներ կ'ստեղծուէր։

Իւրաքանչիւր մը երբ փափաքէր նախկին կրօնքին անդրադառնալու մերթ ընդ մերթ կը գլխատուէր, ինչ որ գլխատութեան պատճառներէն մէկն էր յիշեալ միջամտութեան։

101 թնդանօթի հարուածներով հանրութեան ուշադրութեան թանգիմաթը յայտնի բարեկարգութեան հրովարտակով (հաշահաթ փերմանը) կը խոստացուէր առանց կրօնքի խորութեան գործադրելու հաւասարութեան սկզբունքները։

Թագաւորը՝ երդում ընելով, նոր օրէնքներու դէմ չը գործելու, կ'ապահովուէր անհատական կեանքը, պատիւը, սեփականութիւնը։

Օսմ. հպատակ ո՛չ իսլամներն ալ գլխուր պիտի ըլլային, պաշտօնեայ պիտի կարգուէին, և այդ ասպարէզներուն ամէն աստիճաններուն պիտի բարձրանային։ Այլևս հարկատու չէին՝ այլ... հաւասար իրաւունքներու տէր հայրենակից (?)։

AVO

Համայնքներու Պատրիարքարաններուն աղքատասուեցաւ կազմել ժողովներ, և խորհրդակցութեամբ պատրաստել սահմանադրական ծրագիրներ պատչաճեցնելով զանոնք իրենց բարքերուն, և վաւերացնելու համար ներկայացնել Բ. Դրան։

Միևնոյն կրօնքին հետեւող ժողովուրդը, ազատ պիտի ըլլար նոյնութեամբ նորոգելու աղօթատեղիները, վարժարանները, հիւանդանոցները, գերեզմանները եւլն։

Ո՛չ իսլամներու հասցէին ուղղուած պաշտօնական կամ անպաշտօն, անպատշաճ ու տգեղ բառերը այլեւս չպիտի գործածուէին։

Ամէն համայնք ձեռնաթ ազատ ձգուած էր տեղական դաստիարակութեան, արուեստի ու արհեստի վերաբերեալ վարժարաններ հիմնելու։

Զարչարանքի և տանջանքի դրութիւնը պիտի չընդունէր։

Համայնքի մը պետը, կայսեր կողմէ կարգուած պետական անձերու հետ, Օսմ. հպատակներուն մասնաւորուած կանոնագիրներուն խորհրդակցութեան ներկայ պիտի գտնուէր...։

«ԹԱՆԶԻՄԱԹ» ԻՆ ՄԻՆԶԱՆ 1908

1871էն վերջը, անկանոնութիւնները ու խառնակութիւնները կրկին սկսան ծայր տալ։

Այս անգամ անկարգութեան գլխաւոր պատճառն էր տնտեսական սուր տագնապը և դրամական անձկութիւնը։

Պիւտճէի բացը, 1875ին 12 միլիոնէն աւելի էր։ Այնպէս որ, հանր. պարտքերուն վճարուելիք տոկոսներուն հազիւ կէսը պիտի վճարուէր. որով, կառավարութիւնը գրեթէ անանկանալու վիճակին մէջ գտնուեցաւ։

Տուրքերը ծանրացան։

1875ին, բարեկարգութեան նոր հրովարտակ մը հանուեցաւ, սակայն սուլթան Ազիզը, կ'ամբաստանուէր՝ իբր խելագար, անհաշիւ մսխումներուն պատճառաւ, մեծ կողմէ իսլամ կարգ մը լուսամիտ անձեր, «Երիտասարդ Թուրքիա» կոչեցեալ (Ենկիճ Թուրքիա) անունով կուսակցութիւն մը կազմած սահմանադրութիւն կը պահանջէին (1868)։

Այրէտտին Փաչա թագաւորին կ'սպառնար գահընկէց ընել. ժաթթոցաւոր ուսանողները՝ խումբ խումբ ցուցարարութեամբ կը բողոքէին։ Մեծ եպարքոս Մահմուտ Նէտիմ Փաշան պաշտօնանկ ըրին, «Երիտասարդ Թուրքիոյ» կուսակից պետերը գործի գլուխ բերին, և այսպէս, Ազիզը գահընկէց ըրին (30 Մարտ 1876)։ Ինչ վերջն ալ գահընկէց սուլթանը՝ անձնասպանութեամբ վերջ տուաւ կեանքին։

Յաջորդող Մուրատ Մուրատ, մի քանի օրուան մէջ խելագարութեան նշաններ ցոյց տալուն, գահընկից եղաւ և ասոր տեղ Աբտիւլ Համիտ գահ բարձրացաւ (31 Օգոստոս 1876)։ Այս միջոցին, իշխանութեան գլուխը կը գտնուէր Միտհատ Փաշան։...

Քաղաքական յիշեալ արմատական փոփոխութիւնները չկրցին բարելաւել տնտեսական սուր տագնապը, ընդհակառակը, հանրային պարտուց տոկոսները նոյնիսկ կէսի իջեցնելով չկրցին վճարել։ Պահանջատէր եր. տէրութիւններն ալ, Օսմ. կառավարութիւնը նկատելով իբրեւ անանկ, որուչեցին խնամակալի պէս հակակշռել գինքը, և պարտապրծին Սերպիոյ հետ բացուած (Յլս. 1876) պատերազմին վերջ տալով գինադադար կնքելու. այդ առիթով... փոքրամասնութեանց իրաւունքներն ալ պաշտպանելու նպատակաւ, բարեկարգութեան ծրագիր մ'ըն ալ ներկայացուցին Բ. Դուռն։

Այս ծանր պայմանները ճնշեցին «Երիտասարդ Թուրքիոյ» կուսակցութեան վրայ և ասոնք խորհեցան սահմանադրական «ռէժիմ» մը հաստատել, և իսկոյն գործի լծուելով, Սիւլթան Փաչայի նախագահութեամբ 31 անդամներէ բաղկացեալ որոնց 3ը քրիստոնեայ — գերագոյն ժողով մը կազմեցին։

Ժողովին մասնակցող 10 կրօնաւոր անդամներ, բուռն կերպով մերժեցին քրիստոնեաններէն երեսփոխան ընտրուելու պարագան» և չէրքի դատարաններուն առջեւ քրիստոնեաներու վկայութեան հակառակ արտայայտուեցան, ինչ որ, Միտհաթ Փաչայի նախագահութեամբ, աւելի բազմանդամ ժողովի մը մէջ վերաքննուած սահմ. օրէնքին նոյն ծրագրին մէջ, ընդունուեցաւ ո՛չ խլացնելէն երեսփոխաններ ընտրել, բայց քրիստոնեաներու գինուորական ծառայութիւնը և չէրքի դատարաններուն մէջ իբրեւ վկայ լուեալու իրաւունքը մերժուեցաւ (1 դեկտ. 1876)։

23 դեկտ. 1876ին հրատարակուած յիշեալ սահմ. օրէնք-

AVO

քով, նախարարներուն սանձարձակ գործունէութիւնը և իրաւասութիւնը կը սահմանափակուէր, պատասխանատուութիւնը կը ճչդուէր՝ հանդէպ երեսփ. ժողովին, մամլոյ ու հաւաքումներու ազատութիւնը, դատական անկախութիւնը, պարտաւորիչ նախակրթութիւնը, համայնքներու տեղական դատախարակութեան իրաւունքները, կ'ապահովուէր։...

Օրէնքը հաւիւ գործադրութեան դրուած, Ազգ. Համխի մեծատրական ընթացքէն ու դիտումներէն բռնադատուած՝ իսկոյն ամրութեան դատապարտուեցաւ։ Միւսաֆ Փաշան պաշտօնանկ եղաւ ու աքսորուեցաւ (5 մարտ 1877) և սահմանադրութիւնն ալ, երեսփոխանական ժողովն ալ՝ ջնջուեցաւ։

Ցեղաչրջման նպատակը, գործադրուելիք սկզբունքները, որդեգրուած արեւմտեան ներչնչումները որքան ալ բարի տրամադրութեամբ առաջնորդուած ըլլային, երբէք չ'կրցան հիմնապէս քանդել, արմատախիլ ընել այն մտայնութիւնները, որոնք դարերու հոլովմամբ, ժանդոտած մթնոլորտին մէջ, զօշաքաղութեան, չարաչահութեան, կեղեքման լայն և ընդարձակ բոյներ կազմած էին։

Ձուչցաւ Ռուսիոյ պատերազմը (24 Ապրիլ 1887), որուն հետեւանքով կնքուեցաւ Սան. Սթէֆանոյի (այժմ Եէշիլ գիւղ) դաշնագիրը (Փետրվր. 1877)։ Ինչ վերջը, Անգլիոյ միջամտութեամբ, կնքուեցաւ նաև Պերլինի դաշնագիրը (13 Յս. 1878)։

Յիշեալ դաշնագրերուն բովանդակութիւնները և անկէ վերջը տիրող միապետական կառավարութիւնը, երկրին վարչաձեւը, ամբողջ մանրամասնութեամբ ծանօթ ըլլալուն, պիտի խուսափինք կրկնութենէ։ Միայն հարկ է յիշեցնել թէ, բռնապետական ձգտումները չէին կրնար յաւիտենապէս յարատեւել։ Հետեւաբար պատահեցաւ անխուսափելին, և կրկին հարկադրուեցան հռչակելու Միահատ Բաշային պատրաստած սահմանադրութիւնը, և կազմեցին Մերակոյան ու երեսփ. ժողովը (23 Յլս. 1908)։

1908-1922

Նախապէս կազմուած սահմանադրական օրէնքը՝ փորձ մ'ըն էր սանձելու մեծատրական քմահաճոյքները։

Վերակազմուած Ազգային ու պետական օրէնադիր օրականները, իսկոյն գործի լծուելով, սկսան քաէաբկել նորա-

AVO

դոյն մեթոտներու վրայ պատչաճեցուցած օրէնքներն բարեփոխումները։

31 մարտ 1909ի յեուադլիմական արիւնալի չարժումը և ասոր հետեւանքով սահմանադրութիւնը կրկին տապալելու փորձը, Ապիւլ Համիտի անկմամբ՝ վերջացած և յաջորդած է Մէհմէտ Րէչատ (14 Ապրիլ 1909)։

Ձախորդ զուգադիպութեամբ ասոր գահակալութիւնը սկսած է Քոլերայի համաճարակով (1910), հետզհետէ՝ չարաղուչակ? Հալէյի գիսաւորը (1911), Իտալական և վերն ալ Պալքանեան պատերազմը (1912), Ընդհ. պատերազմը (1915), հաւաքական ու աննախընթաց տարտղնութիւնները, քաղաքական դանազան ձախողութիւնները վերջապէս իրերայաջորդ ու աղէտալի, կործանարար դէպքերը, թէպէտև արգելք եղած պետութեան նորակերտ սահմանադրական օրէնքներուն բեղմնաւոր գործունէութեան, սակայն, նոյնպէս ընդունելու է որ, ամէն ակնկալութիւններուն հակառակ, միատարր ու համազգային խանդավառու թեամբ ընդգրկուած յիշեալ սահմանադրական դրութիւնն ալ, ասոր ածպետական սկզբունքներով թրծուած հիմնական կէտերէն չկրնալով ձերբազատուիլ, երբէք չկրցաւ սպասուած արդիւնքին յանգիլ։ Բայց և այնպէս, սահմանադրութիւնը եթէ չկրցաւ սպասուած ազատութեան և հաւասարութեան նոր իրական յոյսերը պատկել, գոնէ հին Թուրքիոյ յետադիմական չարքերուն մաս առ մաս քայքայման հիմնակէտը դրաւ։...

Օսմ. վերջին թագաւորը եղաւ Վահիտէտտին, և վերջին «խալիֆա»ն ալ Մեճիտ, որոնցմէ առաջինը «Միլլի» կառավարութեան յաջող և անլուր պայքարներէն ահաբեկած, հաւատաչականներու նաւով փախուստ տուած է, իսկ երկրորդը. Ազգ. մեծ ժողովոյ որոշմամբ, և 3 մարտ 1924 թուակիր, 431 համար և 13 յօդուածներէ բաղկացեալ օրէնքով, Օսմ. անկեալ գահուն ընդհանուր դերդաստանով արտասահման հանուեցաւ (7 Ապրիլ 1924)։

ՆՈՐ ԹՈՒՐՔԻԱ

Զինադադարին թագաւորական հրովարտակով կրկին լուծուած Օսմ. խորհրդարանին երեսփոխաններէն ոմանք, կազմի Մուսթաֆա Քէմալ Փաչայի նախաձեռնութեամբ ընտրեցուած Ազգային «Միլլի» չարժումին մասնակցած, և հաւաքաբար «Ազգային ուխտ»ը (Միսաքը Միլլի) կնքած են (28 Յունվ. 1920)։

AVO

Ասով նպատակ ունէին պետութեան անկախութիւնը և Ազգին ապագան, առաւելագոյն զոհողութիւններով, արդար և տեւական հաշտութեամբ ապահովել։

Վեց յօդուածներէ բաղկացեալ «Ազգային ուխտ»ին 5րդ. յողուածը հետեւեալն էր։

«Համաձայնական Տէրութիւններուն և ասոնց հակառակորդներուն ու կարգ մը համախոհներուն մէջ կնքուած դաշնագրերու հիման վրայ, փոքրամասնութեանց իրաւունքները հարեւան երկիրներու իսլամ ժողովուրդն ալ միեւնոյն իրաւունքներէն օգտուելու պայմանաւ — մեր կողմէն ալ հաստատուած և ապահովուած է»։

Համաձայնականներու կողմէ Պօլսոյ պաշտօնապէս գրաւումէն վերջը, «Սեւրէ և Ռումելիի իրաւանց պաշտպան», կուսակցութեան, գործադիր մարմնոյն պետ «Մուսթաֆա Քէմալ» ստորագրութեամբ շրջաբերականին մէջ հետեւեալ ձեւով կ'արտայայտուէր։

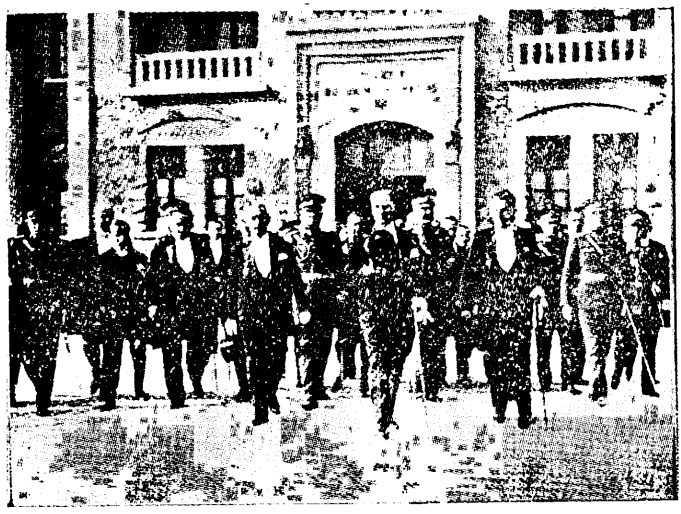
Նկատելով որ, իսլամներու խալիֆայութեան կեդրոնը և Օսմ. Տէրութեան մայրաքաղաքը պաշտօնապէս գրաւուելէն յետոյ՝ պետութեան օրէնսդիր, դատական, և գործադիր երեսակ օրականները անկարող կը գտնուին գործելու, և այս պատճառաւ ալ ցրուած են Երեսփ. ժողովը, կայսրութեան և խալիֆայութեան անկախութիւնը, և Օսմ. պետութեան փրկութիւնը ապահովելու միջոցներուն վրայ խորհելու, գործելու և հակակշռելու լիազօր իրաւասութեամբ ժողով մը կազմուեցաւ, և ասիկա, մասնաւոր հրահանգով նահանգային վարչութիւններու կողմէ ընտրուեցաւ։

Էնկիւրիի մէջ հաւաքուող Ազգային մեծ ժողովին 350 անդամներէն 86ը Պօլսոյ լուծեալ Երեսփոխանական ժողովոյ անդամներն էին։

Ութը յօդուածներէ բաղկացեալ «խորհրդարանական Նեասպը Միւզահիրէ օրէնքին (5 Սեպտ. 1920) առաջին յօդուածը, կը պարտադրեր Ազգ. Մեծ ժողովը անդադար գումարուելու, մինչեւ որ Խալիֆայութեան, կայսրութեան, հայրենիքին և Ազգին վերջնական ազատութիւնը և անկախութիւնը ապահովուէր։

Սկիզբները Գործավարական Խորհուրդը Շէրիի-Էվգաֆի Առողջապահական հանրային օգնութեան, Տնտեսական (առեւտրական, արուեստական, երկրագործական, անտառներու

և հանքերու) կրթական, դատական և կրօնքներու, ելմտական, (Մաքսային և Տէֆթէր Խազանի (սեփականատիրութեան արձանագրման տնօրինութիւնը), Հանրօգուտ չինութեանց, Ներքին (ընդհ. ապահովութեան, Թղթատարական հեռագրական), Ազգ. պաշտպանութեան, Արտաքին, Ընդհ. ապահովոյի, գործերը վարելու համար 11 անդամներէ կազմուած էր. և հաւաքաբար կ'ընտրուէին Ազգ. Մեծ ժողովէն (2 Մայիս 1920, 4 Նոյ. 1920. 8 Յլս. 1922):

ԿԱՋԻ ՓԱՇԱՆ ԱԶԳ. ՄԵԾ ԺՈՂՈՎԻՆ
ՄԵԿՆԱՆԱ ՊԱՏՄՈՒԻՆ

Այսպէս կազմուած Թուրքիոյ Նոր Իշխանութիւնը, 16 Մարտ 1920էն սկսեալ, Պօլսոյ կառավարութեան կողմէ կընքուած ընդհանուր պայմանագրութիւնները, պաշնակիւնները ևն. չեղեալ հռչակեց (7 Յնս. 1920):

Հիմնական կազմակերպութեան Թէշքիլաթը հաւանիլի 23 յօդուածնոց օրէնքը, 22 Յունվար 1921 թուականին գործադրութեան դրուած է:

Այս առթիւ Մուսթաֆա Քէմալ Փաշա Ազգ. Մեծ ժողովոյ բեմէն յայտարարած է թէ, կեղծելով, փոխելով օրէնք չ'ըլլար: Օրէնքը, պէտք է իրական — այսինքն Աստուածային ըլլայ: Ահա, Հիմնական կազմակերպութեան օրէնքնիս՝ այդ

AVO

ձեւ իրական օրէնք մըն է։ Վասնզի. Ազգին խիղճէն ու համոզումէն բխած է։ Հետեւաբար, մեր հասարակական կազմը ամրոզջացնող, և միաձայնութեամբ ընդունուած այս օրէնքին (ցուցնելով ձեռքի հինն. կազմ օրէնքը) այս գիտական հաստատութեան կործանումը պահանջող, և ասոր տեղը միւս ձեռքով ալ սահմանադրական հին օրէնքը ցոյց տալով) այս գիրքը, այս ատրակտատը, բուերու բնակարան ըլլալիք այս առարկային կրկին գործադրութիւնը չհատագովող, ո՛չ մէկ արտատ, ո՛չ մէկ խիղճ չի կրնար գանուիլ»...։

«Այս իշխանութիւնը եա առնել ուզողները, զանիկա առանալու համար գործածուած միջոցներուն դիմելու են»։

«Երկու հազար տարի առաջ գոյութիւն ունեցող, և մարդկային ճշմարիտ փափաքներուն և զգացումներուն յարմար եղող այս կազմակերպութիւնը, կարգ մը բռնապետներու կողմէ կործանուած է։ Վերջապէս նախնական դարերու մէջ գոյութիւն ունեցող այս գեղեցիկ դրութիւնները բռնակալ կայսրութիւններու, թագաւորութիւններու փոխուած են...»։

1922 – 1932

Հիմնական կազմակերպութեան օրէնքը, բարեխառնութեան ներկայացուած է 29 Հոկտ. 1923, 20 Ապրիլ 1925 թուականներուն, և Հանրապետութեան վարչաձեւը ընդունելով, ի վերջոյ կրօնքն ալ անջատուած է Պետութենէն։

Շէրիֆ-Էվգաֆի, Ընդհ. ազգայկոյի գործավարութիւնները չընդունեցան (3 Մարտ 1924) և Երկրագործական-առեւտրական գործավարութիւնները վերակազմուեցան։ Վագըֆներու գործերը վարելու համար, Ազգին ճշմարիտ չահերուն համապատասխան տնօրէնութիւն մը կազմելը՝ վարչապետութեան յանձնուեցաւ։

Հանրապետութեան նախագահը, Ազգ. Մեծ. ժողովոյ անդամներէն պիտի ընտրուի, և ասիկա, նոյնպէս Ազգ. Մեծ ժողովն, վարչապետը պիտի ընտրէ։ Միւս գործավարներն ալ վարչապետին կողմէ, և ժողովոյ անդամներէն պիտի ընտրուին...

***Հանրապետական կազմակերպութենէն ջոկուն տարբեր, —որոնց պարագլուխներն էին կարգ մը նախկին Իթթիհականներու պետեր— գլուխ ցցելով գործօն դերի մէջ մտած, և Հանր. վարչաձեւը տապալելու ատադրութեամբ,

մահափորձ կազմած են Հանր. Նախագահին դէմ, որոնց հե-
ղինակները հանդէպ կառավարութեան ձիւք առած խիստ
եւ բուռն միջոցներով, և նախապէս անկախութեան չրջա-

ՎԱՐՉԱՊԵՏ ԸՍՄԻՔ ՓՇԵԱՆ

նին գործած մասնաւոր գաւառականները իսիդզալ մահիհևե-
ղերի խակոյն վերակազմուելով, մանուան պատիժին ենթար-
կուած են։

*** Շէյխ Սայիտի ապստամբութիւնը, Հանրապետական
միակամ, զօրաւոր կամք ու գործունէութեամբ չախչախ-
ուեցաւ։

AVO

Հանր. Նախագահ կազմ Մուսթաֆա Քէմալ փաշա, 1 Նոյ. 1925 ի Սզպ. Մեծ ժողովոյ բացման ճառին մէջ, «... ապստամբութիւնը յետադիմական և ընդհանուր բնոյթ մը ունեցած և չատ երկար տևողութիւն ի վեր կազմակերպուած ըլլալը, մեզ տարիէ ի վեր ձեռք առնուած միջոցներով, անգամ մըն ալ հաստատուած է...»

«... Մամուլը, պէտքերուն զօրավիգ եղած կրնայ ըլլալ, սակայն մամլոյ ազատութեան առեղծած վնասներուն գալ-ժանումը՝ միեւնոյն մամլոյ ազատութեամբ կրնայ իրագործուիլ»

«Հետեւաբար, Հանրապետութեան չքջանին մտայնութեան և բարոյականին ներշնչումները արտայայտող մամուլը, նոյն ինքն Հանրապետութիւնը կրնայ հաստնել...» ըսած է։

*** Թէֆհիմներուն գոցուելուն, 5 Սեպտ. 1925 Շէյխուլ-Իսլամութեան, Տեկէյնեներուն և համախոհներուն ցրուելուն դէմ արտայայտուելու, և Հանրապետութիւնը՝ անկրօնութեամբ ամբաստանելու, վերջապէս հիմնական կազմակերպութեան օրէնքը փոխելու նպատակաւ, կրեսացի Մէհմէտ անուն մէկը, ինքնակոչ մարգարէի դերով ամբոխը գրգռած, և գլուխը անցնելով կարգ մը թափառականներուն, Մանիսայէն՝ Փաշաքէօյ և Պազարան անցած, հարարի ազդեցութեամբ Մէնէմէնի ելած, և մղկիթին խալամ կրօնքին պատգամներէն մեկնուն վերատուութեամբ դրօշակը առնելով՝ ապստամբած են, որուն հետեւանքով, զինուորական չակատի հրամատար Փեւզլայ պէյը զէնքով վերաուորելէն վերջը, դանակով մորթած, և արիւնը քամելով գլուխը դրօշակի ձողին անցուցած են։

Այս հրէշային արարքին հեղինակներն ալ, խստիւ հետապնդուած, և հազիւ մէկ ամիս տեւող պատերազմական առեանին վճռով 28 հոգի կախաղան հանուելով պատժուած են։

*** Հանրապետական նաւթական սկզբունքներուն պահպանման խստիւ նախանձախնդիր պետական անձեր, անխնայ բուռն պայքար մղած են զանազան մարզերու մէջ ի յայտ եկած վերծումներու դէմ։

Սկիզբները, Հանրապետութեան չահերուն հակառակ արտայայտուող կարգ մը թերթերը, և «Ժալիֆա»յութիւնը ջատագովող Լութֆի Ֆիքրի պէյի պէս անձերը դատելու հա-

մար կազմուած անկախութեան դատարանի նախագահի ին-
ան պէս, ջնջեալ ծովային նախարարութեան բարձրացած
էր։ Ինչ վերջը եավուզ — Հավուզի խնդրին մէջ տեղի ու-
նեցած չհատատուքիւններուն համար, իսկոյն պաշտօնանկ
եղած, և երեսփ. անձեռնմխելիութեան վերջ տրուելով,
զեղծումներէն յառաջ եկած վնասներուն հատուցման դատա-
պարտուելէն զատ, երկար ատեն ալ բանտարկուած է...։

*** Ահա այսպէս, վիցուկէս դարեր չարունակ արեւելքը
սփռող, մրակոզմանի և չսահմանութեամբ կառավարուող,
մարդկային բնական օբէնքները անզոռնող, պէպի յառաջ-
դիմութիւնն ամէն քայլափոխ չեզոքացնելու հարկադրող,
Օսմ. կայսրութեան մոլեռանդ և աստուածպետական քա-
ղաքականութեան վերջ տրուած, և ընդհանուր մարդերու
մէջ, նորագոյն և առողջ սկզբունքներու վրայ «Նոր Թուր-
քիա»ն հիմնելու ո՛ և է չանք չէ խնայուած։

(Նոր Թուրքիոյ արդի օբէնքներուն մէկ համառօտ ամ-
փոփումը, դրեթէ ամէն տարի ներկայ տարեցոյցին մէջ հր-
րատարակուած ըլլալուն, պիտի զգուշանանք զանոնք կրկ-
նելէ։)

* * *

ՓԱՊԱՓԱԿԱՆ

Նոր Թուրքիա, իր քաղաքական կազմին ամբողջու-
թիւնը, վերջնականապէս հիմնած է. ներքնապէս հիմնական
կազմակերպութեան օբէնքով, արտաքնապէս ալ՝ Լօզանի
դաշնագրով։

Այդ հիմերուն վրայ, հետզհետէ յօրինուած նոր օբէնք-
ներով, և կնքուած նոյնանոր դաշնագրերով, իսկապէս նոր
դարագլուխ մը սկսած է Նոր Թուրքիոյ համար։

Լօզանի դաշնագիրը, որ կնքուած է Թուրքիոյ Ազգ. Մեծ
Ժողովոյ՝ կառավարութեան, Անգլիոյ՝ կայսրութեան, Ֆրան
սայի, Իտալիոյ, Ճաբոնի, Յունաստանի և Ռումանիոյ կա-
ռավարութիւններուն — և յետոյ Սերպիոյ, Խրուաթ, Սլավ
երութիւններուն — կողմէ (24-7-923), յարակից պայմա-
նագրութիւններով վաւերացուած էր Թուրքիոյ Ազգ. Մեծ
Ժողովին կողմէ 6 Օգոստոս 1924 ին։

Ծիչեալ պայմանագրութիւններն են,

1. Նեղուցներու վարչաձեւին,

2. Թրակիոյ սահմանը ճշդելու,

3. Թուրք Ծոյն փոխանակութեան վերաբերեալ (30 Յունվր. 192),

4. Ընդհանուր ներման,

5. Լոզանի մէջ սահմանուած կարգ մը վաւերաթուղթերուն, Պելճիքայի և Փորթուկալի մասնակցութեան պայմանագրութիւնները:

6. Անգլիոյ, Ֆրանսայի, Իտալիոյ բանակներուն կողմէ դրաւուած Թուրքիոյ հողերուն և Պողաս-Իմրոզ կղզիներուն պարպելու բրօթոգոլը:

7. Փարա — Ադաճ և Պողաս-Իմրոզ կղզիներուն համար Թուրքիոյ, Անգլիոյ, Ֆրանսայի, Իտալիոյ, Ճաւոնի կառավարութիւններուն կողմէ սահմանուած համաձայնագիրը:

Փոքրամանութեանց վերաբերեալ իրաւունքներն ալ, վերջնականապէս ճշդուած են Լոզանի դաշնագրին 37—44 յօդուածներով, որոնց համաձայն, կրօնքի ազատութիւնը, ո՛չ-իսլամներու ալ — իսլամներու պէս — քաղաքային ու քաղաքական իրաւունքներուն ապահովութիւնը, ասոնց ալ հանրային պաշտօններուն մէջ ընդունելութիւնը, և իրենց ծախքերով ամէն տեսակ բարեգործական, կրօնական հաստատութիւններ և վարժարաններ հիմնելու, մատակարարելու, հսկողութեան և իրենց լեզուով ազատօրէն ուսուցանելու իրաւունքին հաստատուած է:

Միանգամայն, Թուրք Հանր. կառավարութիւնը, իր հովանաւորութեան ներքև, փոքրամանութիւններու վիճաբերելու, եկեղեցիներուն, սինագոկներուն, գերեզմաններուն վազքներուն, և այլ կրօնական և բարեգործական հաստատութիւններուն պաշտպանութեան և պահպահման համար, խոստացած է ամէն կերպ դիւրութիւն ու արտօնութիւն չզլանալ:

Լոզանի դաշնագրին 42րդ յօդուածին առաջին տրամադրութենէն(*) հրաժարած են փոքրամանութիւնները, ինչ-

(*) 42րդ յօդուած = «Թուրք կառավարութիւնը կ՚ընդունի ոչ իսլամ փոքրամանութեանց բարքերուն և սովորութիւններուն համաձայն, իրենց ընտանեկան իրաւանց և կամ անհատական տրամադրութեանց statut personnel) վերաբերեալ խնդիրներուն լուծման համար օրէնքներ դնել:

Այս օրէնքները, Թուրք կառավարութեան հետ, նոյն փոքրամանութեանց ամէն մէկէն հաւասար թիւով ներկայացուցիչներէն կազմուած մասնաւոր յանձնաժողովներու կողմէ պիտի պատրաստուին: Անհամաձայնութեան պարագային Թուրք կառավարութեան հետ Ազգերու Ընկ. ժողովը համախորհուրդ, Եւրոպայի իրաւագէտներու մէջէն մէկը, իբրև վերջին իրաւարար պիտի կարգէ...»

պէս նաև Հայ համայնքը (1925), այն նկատեալով թէ, Զուիցերիական քաղաքային օրէնքին նոյնութեամբ Թուրքիոյ մէջ կիրարկումը, պէտք չէ ձգած մասնաւոր յանձնաժողով մը կազմելով Թրքահայոց անհատական իրաւունքները վերապահող օրէնք մը ծրագրելու. հետեւաբար, կառավարութեան դրած ծագրին չափ օրէնքին արտադրութեանը համաձայն, անհատ մը քաղաքային ամուսնութիւնը կնքել տալէ վերջ, իրենց կրօնական իշխանութիւնը նղոզ Պատրիարքարանին դիմելով հայ կրօնքին ներած և արտօնած ամսմանին մէջ կրօնական ամուսնութիւն եւս կրնան կատարել տալ, որուն համար որեւէ օրինական արգելք պոյութիւն չկրնար ունենալ...:

ՆԵՐՔԻՆ ՎԱՐՉԱԿԱՆ

1. Անհրաժեշտ է յիշել՝ իմէջ այլոց Թուրք նոր տառերու կիրարկման պարտադրութիւնը (3 Նոյ. 1928). որ հին տառերուն այլանդակ ու չաճախ անընթեռնելի տողանցներուն վերջ տուած և չափազանց դիւրացուցած է ուսման վարժութիւնը հանրութեան մէջ:

2. Նոյնպէս՝ «Հայրենակցութեան» նոր օրէնքներու գործադրութիւնը (1. Յունվ.1929) յետաչրչման ենթակային արգասիքներ են: Նախապէս Օսմ. Պետութիւնը իրաւունք չունէր ինքնագլուխ չարժելու հպատակութեան հարցերու շուրջ ալ: Այնպէս որ, հրատարակուած հպատակութեան օրէնքը (1869), չանազդուսող միջազգային պետութիւններուն հաւանութեան ենթարկուած էր:

Մինչդեռ հիմա, կատարեալ անկախ ու ազատ, ուզած ձեւով ու արդիական բովանդակութեամբ, Նոր Թուրքիան ունեցած է իր հայրենակցական օրէնքը:

3. Նոր Թուրքիոյ աչքառու և կարկառուն կողմերէն մէկն ալ, պետական խորհրդոյ վերակազմութիւնն է:

Օսմ. կայսրութիւնը՝ առաջ ալ ունէր այդ ճիւղը, սակայն այժմ, քաղաքակիրթ երկիրներու ամէնէն յառաջացեալ կազմն է որ ունեցած է:

Միջազգային իրաւանց երեւելի դասախօս Ոիվիզաթ, 10 մարտ 1927ին Թուրքիոյ համալսարանի Պոլսոյ իրաւաբանական ճիւղին սրահներուն մէջ մասնաւոր առենախօսութեամբ չէշտած է պետական խորհրդոյ կարեւորութիւնը, և եզրակացուցած է ըսելով թէ, «Ծափահարութեան արժանի է նաև պետական խորհրդոյ կազմութիւնը ապահո-

AVO

վելու որոչումը, որովհետև աւելի ուշադրութեամբ ուրդա-
րութիւնը պիտի ցոլացնէ։ Պետութեան օրգաններուն ու ան-
հատական իրաւանց մէջ այնպիսի սուր վէճեր կը ծագին որ
ասոնք ո՛չ թէ հանրային դատարաններու այլ Պետական
Խորհրդոյ առջև միայն կրնան լուծուիլ։ Ժողովրդական կա-
ռավարութիւնը՝ ազգին կողմէ կը ղեկավարուի, և պետական
մեքենային կազմարարն ալ Պետական Խորհուրդն է։ Ժողո-
վրդական սկզբունքներու վրայ կառավարուող ամէն երկրի
մէջ, Պետական Խորհրդոյ գոյութիւնը անհրաժեշտ է։»

Հիմնական կազմակերպութեան պարտադրութեան հե-
տեւելով, Պետական Խորհուրդը գործունէութեան սկսած է՝
իր մասին հրատարակուած օրէնքէն մէկ քանի տարի վեր-
ջը։ Այս չըլլային Ազգ. Մեծ Ժողովը կը կատարէր Պետա-
կան Խորհրդոյ դերը։

Սակիզբները, որոշ ուղեգիծ մը չգոյութեան պատճառաւ
հազարաւոր հաւաքուած թղթածրարներուն ուսումնասիրու-
թեան և որոշման երկարատգումը, լուրջ մտահոգութեան
կ'ենթարկէր ենթակաները։ Իսկ հիմա Պետական Խորհրդոյ
Ընդհանուր Նախագահ Րէչատ պէյի տքնաջան աշխատու-
թեամբ ծրագրուած և Ազգ. Մեծ Ժողովէն ալ 21-7-931ին
ընդունուած և վաւերացուած, բարեփոխիակ օրէնքին հա-
մաձայն, ունեցած է իր վերջնական և զուտ արդիական
կազմը։

Ջորս վարչական դլխաւոր մասերու բաժնուած Պետա-
կան Խորհուրդին կարեւորագոյն մասը, դատական ճիւղն է,
որ երկու մասի բաժնուած է։

Ատոնք, վարչական ընդհանուր օրգաններէն որուած ո-
րոշումներուն հանդէպ յարուցուած խնդիրները կը լուծեն.
որոնցմով, հիմնական դատարանները իրաւասու չեն զբա-
ղելու։

Դատական յիշեալ ճիւղերէն մէկուն ներկայացուած
հարցը, դատավարութեանց օրէնքին համաձայն հրապարա-
կաւ կը դատուի։

Ասոր համար էր որ, Բանկալթիի Ազգ. դերիզմա-
նատան անփականութեան հարցը, մէկ կողմէն հիմնական
դատարանին նկատառման յանձնուելով, միւս կողմէ ալ՝
«Թափու»ի վարչական ժողովին տուած անհպատաո որոչման
դէմ ալ, Հայ ազգը Պետական Խորհուրդին դիմած է բեկա-
նելու համար այդ որոչումը։

Մօտէն հետեւելով յիշեալ հարցին, եւ փորձառութեամբ քանիցս տեսած ըլլալով Պետական Խորհրդոյ դատական ճիւղին անկողմնակալ, անաչառ որոշումները, վստահ եմ թէ «Թափուռ»ի վարչութեան տուած որոշումը, Պետական Խորհրդոյ կողմէ, յետ դատավարութեան արդար որոշմամբ պիտի ջնջուի։

4. Նոր մամլոյ օրէնքը, որ 68 յօդուածներէ եւ ութ ժամեայ 2 հատուածներէ կը բաղկանայ, գործադրութեան դրուած է 8 Օգոստ. 1931ին, որուն Ա. մասը, մամլոյ եւ հրատարակութեան վերաբերեալ խնդիրները թուած, եւ ասոնցմէ յառաջ գալիք յանցապարտութիւնն ալ անոնց չափը սահմանած է։

Մամլոյ, մեքենայով, եւ կամ քիմիական միջոցներով, կամ ձեռքով չոգնելով հրատարակուած գիրերը, նկարները երաժշտական, ձայնագրական ըլլալուն պէս հեղինակութիւնները, մամլոյ օրէնքին ենթակայ են։

Շարժանկարներու վերաբերեալ մասերը՝ յիշեալ օրէնքին սահմանէն դուրս մնացած են։

Նոյնպէս, հանրութեան ցուցադրելիք, կամ վճարովի ու անվճար մտնելիք տեղերուն մէջ ամէն տեսակ տպագրութիւններուն կախուելը, ցրուելը, ծախուելը, կամ սոնց ազդարարութեամբ ծախուելու, ցրուելու յատկացուած ըլլալը յայտնել, հրատարակութիւն կը համարուին։

Բ. մասը կը խօսի տպարան բանալու պայմաններուն վրայ։

Տպարանատէրը օրէնքին մատնանշած յայտագիրը եթէ չտայ, կամ սխալ տեղեկութիւն հաղորդելու ըլլայ, Պատժ. օրէնքին 533րդ յօդուածին տրամադրութիւնները կը գործադրուին, և 50—200 ոսկի տուգանքի կը դատապարտուի։

Գ. Տպագրութիւններու վրայ տպարանին անունը չգրուելու պարագային, 10—100 ոսկի տուգանք կ'առնուի։ Եթէ վեց ամսուան մէջ այդ դէպքը կրկնուի 2 անգամ կը բանտարկուի։ Եթէ սխալ անուն գրուելու ըլլայ, պատիժը կը կրկնուի։

Տպուած ամէն տեսակ գրութիւններէն երկու օրինակ օրը օրին վարչական բարձր պաշտօնեային և ընդհ. դատախազութեան եթէ չտրուի 5ական ոսկի տուգանք կ'առնուի։ Կրկնութեան պարագային տուգանքը 10—20 ոսկիի կը բարձրանայ։

AVO

Դ. Լրագիր կամ հանդէս հրատարակել ուզողները, 1. Լրագրին կամ հանդէսին անունը, 2. Տիրոջ անունը, մականունը, հպատակութիւնը, ուսման աստիճանը, հասցէն։ 3. Խմբագրապետին, ընդհ. տնօրէնին, գրական ճիւղին տնօրէնին անունները, հասցէն։ 4. Ասոնցմէ գործօն դիր ստանզողին անունը։ 5. Տպարանին հասցէն, անունը։ 6. Քաղաքական թերթ ըլլալը։ 7. Հրատարակութիւնք առեններդ։ 8. Լեզուն։ 9. Դրամագլուխը եթէ ուրիշներուն է, ասոնց անուններդ, ևլն։ 10. Եթէ կոնսակցութեան մը կը պատկանի տար կանոնագիրը, մանաւար յայտագրով տեղեկացնելու պարտաւոր են։

Լրագիր կամ հանդէս հրատարակողները, պարտաւոր են հետեւիլ պայմաններդ լրացնել։

1. Պէտք է թուրք ըլլան. 2. Քանի տարիկանը լրացնելու է։ 3. Բարձրագոյն վարժարաններէն, կամ լիսէ և տար աստիճան ուրիշ կրթարաններէ վկայեալ ըլլալու է (օտար վարժարաններէն վկայեալ ուզողները պէտք է թուրքերէն գրել կարդալ գիտնան)։ 4. Օտար պետութեան մը ծառայութեան տակ գտնուելու չէ։ 5. Պաշտօնատան մը մէջ օտարահպատակ եղած ըլլալուն վրայ պնդած չըլլայ։ 6. Պատժ. օրէնքին կարգ մը յօդուածներուն մատնանշած անբարոյական ու պատժապարտ ընթացքներով դատապարտուած ըլլալու չէ։ 7. Հայրենիքի, Ազգ. պաշտպարին, Հանրապետութեան և կեղաչրջման դէմ գործած ըլլալուն համար, ո՛և է դատարանի կամ ատեանի կողմէ չանցապարտութիւնը հաստատուած չըլլայ։

8. Պետական ծառայութիւններէ զրկուած ըլլալու մասին, 25-9-1339 և 29 5 1926 թուակիր և 854 համար կանոնագրին տրամադրութեանց ենթարկուած ըլլալու չէ։

Ցիշեալ պայմանները չլրացուցած թերթ կամ կամ հանդէս հրատարակողներէն 100 – 500 ոսկի տուգանք կ'առնուի։ Կրկնութեան պարագային ալ 1—6 ամիս կը բանտարկուի։

Ե. Խմբագիր և լրաբերներն ալ 21 տարիկանը լրացուցած և մամլոյ օրէնքին մէջ մատնանշուած յանցանքներով պէտք չէ դատապարտուած ըլլան։

Ասոնք, թերթին կողմէ տրուած և տեղւոյն ամէնէն բարձր պաշտօնեային կողմէ վաւերացուած անձնագիր մը պիտի ունենան։ Հակառակ պարագային՝ պատժ. օրէնքին 528րդ յօդուածին համաձայն կը պատժուին։

Զ. Մէկ տարուան մէջ չհրատարակուող, և հրատարակուելէն վերջը հինգ տարի ինքնիրեն դադրող թերթի մը արտօնատէրը՝ իրաւունքը կը կորսնցնէ։

Թերթի մը կամ հանդէսի մը, ո՛եւէ ձեւով ձեռք անցուցած լուրը՝ իր սեփականութիւնն է։ Իրաւատիրոջ հաւանութիւնը չառնուած 24 ժամէն առաջ անիկա ուրիշի մը կողմէ չկրնար հրատարակուիլ։

Է. մասը՝ պատասխանատուները կը ճշդէ։

Ը. Գրաւիչ հրատարակութիւն ընողները պանազան ծանր պատիժներու կ'ենթարկուին։

Անհատական և ընտանեկան կեանցդի վերաբերեալ խընդիրները —նոյն իսկ զգացնելու ձեւով— հրատարակողները, մէկ ամիս բանտարկութեան և 50 ոսկի տուգանքով կը պատժուին։

Թ. մասը ամօթապարտ և հանրային բարոյականը վիրաւորող հրատարակութիւններու մասին կը խօսի։

Ժ. Շանթած ընողները պատ. օրէնքին 192րդ յօդուածին տրամադրութիւններուն կ'ենթարկուին։

Ժ. Սուտ հրատարակութիւններու համար մէկ չաբաթէն մինչև մէկ տարի կը բանտարկուին և 10—50 ոսկի տուգանքի կը դատապարտուին։

ԺԲ. Պատժական և քաղաքային դատավարութեանց նկարագրութիւնը՝ ճշդուած է օրէնքով, հակառակ գործողներէն 20—200 ոսկի տուգանք կ'առնուի։

Լրագիր և հանդէսներուն արգիլուած է վիճակահանութեան պէս բախտախաղեր սարքել. հակառակ պարագային 200—1000 ոսկի տուգանքի կ'ենթարկուին։

Թուրք և օտար հեղինակութիւններէն, անոնք որ դիտական և բարոյական չեն, և անոնք որ իրական կամ երեւակայական աւազակութեան, բախտախնդրութեան ղէպքեր կը ներկայացնեն ու փափաքները կ'արթնցնեն, այդ տեսակ հրատարակութիւններ խառնուած են։ Այս արգելքին հակառակ չարժողները, մինչև մէկ տարի կը բանտարկուին և մինչև 200 ոսկի տուգանք կ'առնուի։

Անձնասպանութեան դէպքերը՝ առանց արտօնութեան չպիտի գրուին։ Եթէ արտօնութիւն ալ առնուած ըլլայ, պատկերնին չդրուիր։ Հակառակ գործողը, 1 չաբաթէն մինչև մէկ տարի կը բանտարկուի և 25—100 ոսկի տուգանքով կը դատապարտուի։

AVO

թագաւորութեան, խալիֆայութեան, համայնավարութեան, անիշխանութեան դրգռող հրատարակութեանց հեղինակները՝ 6 ամիսէն մինչեւ 3 տարի կը բանտարկուին։

150 հոգիներուն կողմէ ղրկուելիք դրութիւնները երբէք չեն կրնար հրատարակուիլ. հակառակ պարագային, 6 ամիսէն մինչեւ 3 տարի բանտարկութեան կը դատապարտուին։

Օրէնքները՝ պաշտօնաթերթէն առաջ հրատարակողներէն 50 ոսկի տուգանք կ'առնուի։

Ժդ. մասը, պատժապարտ ընթացք չհամարող խնդիրները պարզած է։

Ժդ. պատասխանագիրները և վրիպակներու ճշդումը անպայման պէտք է նոյնութեամբ հրատարակուի։

Այս պարտաղրութեան հակառակ գործողներէն 25—500 ոսկի տուգանք կ'առնուի։

Ժէ. Թերթի մը աննպաստ որոշած դատական վճիռներն ալ, պէտք է նոյնութեամբ հրատարակուին։ Սակէ զատ, ծախքերը դատապարտուողին ըլլալու պայմանով, ուրիշ երեք թերթերու ալ կրնայ տրուիլ։

Վճիռը լսէ դժկամակի թերթին մէջ հրատարակելու, 200 ոսկի տուգանք կ'առնուի, և եթէ կրկին չդնէ, անոնց ամէն մէկ օրուան համար, մինչեւ հրատարակուած թուականը օրական 100 ոսկի դանր տուգանքի կը դատապարտուի։

Ժզ. Երկրին քաղաքականութեան հակառակ գրող թերթերը, Դիւանաւարներու խորհրդոյ որոշմամբ առժամապէս կը դադրեցուցուին։

Ժը. Նեղութեան վկաններէն, ծախքերէն և բարոյական հատուցումէն, դրամագլուխ դնողներն ալ վախաղարձ պատասխանատու են։

Ժթ. Մամլոյ յանցապարտութեան ժամանցումը վեց ամիս է։

Ի. Դատավարութեան մասին կը խօսի, որուն մէջ նշանակալից կէտը այն է թէ, դատարանին վճիռը սխալ հրատարակողներէն 200 ոսկի տուգանք առնելով առնուազն երեք ամիս բանտարկութեան կը դատապարտուին։

ԻԱ. Պաշտօնաթերթերուն կողմէ գործուելիք յանցապարտ ընթացքն ալ, ներկայ օրէնքին տրամադրութեանց ենթակայ է։

Վերջապէս քառներորդ մասն ալ, 16 Յլս. 1325 (1909)

AVO

թուականի օրէնքին և յաւելուածներուն, ինչպէս նաև հեղինակութեան օրէնքին հակառակ տրամադրութիւնները չընջած է։

Առժամեայ յօդուածները գոյութիւն ունեցող թերթերը կը պարտադրեն մինչև 15 օր պատչաճեցնել յիշեալ պայմանմաններուն, իսկ ուսման աստիճանի համար պարտադրութիւնները ալ մինչև 3 տարի պէտք է լրացնել։

Ահա գլխաւոր մասերը ներկայ մամլոյ օրէնքին, որուն համար, վարչապետը 5 Յլս. 1931ին Սպգ. Մեծ ժողովին մէջ ըսած է թէ, «...ժողովուրդին կամքովը կառավարուող երկիրներուն մէջ, ամէն անհատ իր պատասխանատուութեան բաժնին դիտակից պէտք է ըլլայ։

«Փաքրիկներուն դաս տուող ուսուցիչները ինչպէս որ կը հակակշռենք, նոյնպէս ալ, ամէն օր ազգին ներշնչումներուն մէյմէկ գաղափար դրոշմելու աշխատողները հակակշռի ենթարկուելու են։ Այս տեսակ հակակշռի պարտականութիւն ունեցող ազդակներէն դլխաւորը մամուլն է, անկէ վերջն է որ քաղաքական օրկանները և օրէնքները կը գործեն։

«Եթէ երկրի մը մէջ բարոյականի տէր անձերը, յանցապարտներու չափ պաղարիւն չըլլան, այդ երկիրը անպատճառ կը քայքայուի։

«Ասոր համար, երբ կ'ըսենք թէ, ներկայ վարչաձեւը ժողովրդային է, այն ատեն անհրաժեշտ է որ ամէն անհատ վարչական պատասխանատուութիւններէն իր բաժինը ունենայ։

«Եթէ կառավարութիւն մը պարտաւոր ըլլայ ամէն խընդիր լինքը լուծելու, այդ պարագային՝ միջին դարու թագաւորութենէն տարբերութիւն չունենար։

«Ահա այս պատճառներով, մամլոյ կողմէ անխրտա յարձակումները քննադատելով հանդերձ՝ օգտակար մասերն ալ՝ միշտ գնահատութեամբ յիշելու ենք։

«Մամլոյ դործունէութեան կեդրոնը եղող Պոլսոյ մէջ տեսայ զարգացումը որմէ կ'սրժէ օդտուիլ։

«Պոլիսը, մամլոյ գանազան խնդիրներ ունենալուն համակառակ հանրային մտայնութիւնը երբէք չէ ազդուած անոնցմէ. և ժողովուրդը, լուռ եռամբ և համբերութեամբ փոխարինած է զայն։»...

ԴԱՏԱԿԱՆ

Դատական ճիւղը հիմնովին յեղաշրջուած է, քաղաքական երկիրն երկիրներուն ամէնէն կատարելագործեալ օրէնքները թարգմանուելով և տարիներու փորձառութեամբ երկրին պահանջներուն պատշաճեցուցեալով գործադրութեան ղըրուած է։

Արդի օրէնքները և դատավարութեանց հղանակը առաջադիմական ոգիէն հիմնովին անջատուած են։

Շէրիի դատարաններըը (ջնջուած 26 Ապրիլ 1924) և դատարաններու կազմը, բոլորովին փոխուած և նոր դրութեան վերածուած են։

Այժմու կազմակերպութեան համաձայն,

1. Հաշտարար, 2. Հիմնական, 3. Մանր պատիժներու դատարանները, և առնցմէ բարձր վճռադատ ատեաններըը կան։

Այս վերջիններըը, բաժնուած են 4 քաղաքային, 4 պատժական և մէկ առեւտրական մասերու (14 Ապրիլ 1928)։

*** Քաղաքային օրէնքը, որ թարգմանուած է Ջուիցերիականէն, անչարժ գոյքերու սեփականութեան հարցը վերջնականապէս լուծած է այս երկրին մէջ ալ։

Մինչև հիմա վազքի, միւղի, ուղղաթռայի, առագի միրիյէ, սեվգուֆէ, միւվաթ, սեվկուֆէ, եւն. եւն. տեսակներու մէջ բաժնուած, և ամէն մէկ տեսակին համար անջատ օրէնքներ յօրինուած, կատարեալ լաբիւրինթոս մըն էր։

Այժմ, ներկայ օրէնքներով այդ ճիւղաւորումներու վերջ տրուած, և միօրինակ դրութիւն մը ստեղծուած է։

Սեփականացման պլխաւորներէն ժառանգութեան խընդիրն ալ ամէն տեսակ կալուած ու հողի համար հաւասար կերպով, և օրէնքին ճչգած պայմաններուն վրայ վճռակատապէս կը լուծուի։

Աւելի կարեւորը, երբ անհատ մը բարի տրամադրութեամբ (հիւանիւ նիյէթ, bon fois) սեփականաթուղթ թափու ունենայ, ուրիշներու կողմէ յարուցուելիք սեփականատիրութեան ոևէ առարկութիւն երբեք լսելի չկրնար ըլլալ տիրացուին (զիլլիյէթ) հանդէպ։

Ասիկա ընդունուած սկզբունք մըն է Հանր. դատարաններու կողմէ, և նոր իրագործուած վճռադատ ատեանէն...։

ԿՐԹԱԿԱՆ

Ինչպէս միւս մարզերու մէջ, նոյնպէս ալ, կրթական գործին յոյժ կարեւորութեամբ զարկ տրուած է։

AVO

Նոր տուեր գործադրութիւնը չատ դիւրացուցած է հաւաքագիմութեան ծրագիրները, և մեհրհանեներու խլամ կը-
բօնական կրթական ընդհ. հաստատութիւններու ջնջումով, և ատոնց կրթական գործավարութեան փոխանցմամբ, նոր դարագլուխ մը բացուած է կրթական մարզին մէջ ալ 7 Ապրիլ 1924։

⁂ Ուսուցչանոցը մուտքիմ մեհրհանի նորագոյն մեթոտներով օժտուած, և ատ այդ 191 յօդուածներէ բաղկացեալ հրահանգը 31 Ցնվր. 1931ին գործադրութեան դրուած է։

⁂ Նոյնպէս ղիսներու և միջին վարժարաններու օրթա մեհրհայ յատուկ 188 յօդուածնոց հրահանգը հրատարակուած է 17 Ցնվր. 1931ին։

ԵԼՄՏԱԿԱՆ

1 Թուրքիոյ 1931ի հաշուեկշռի պիւտճէի ծախուց յաժինը 186,582,005 ոսկի, իսկ եկամուտը 186,05,599 Թրք. ոսկի նախատեսուած է. որով բաղդատմամբ անցեալ 1930 պիւտճէին, ծախքերու բաժինէն 36,064,518 ոսկի խնայուած, և հասոյթէն ալ 36,026,401 պակսեցուցած է։

2. Անգլիոյ կառավարութեան ընդհանուր պատերազմէն առաջ ունեցած պրամական պահանջքը, որուն կարգադրութեան ձեւը որոշուած էր Լոզանի դաշնագրին 71րդ յօդուածին համաձայն, վերջնական լուծման յանգած է 1 Ցնվ. 1931ի օբէնքով. և Թուրք Հանր. կառավարութիւնը յանձն առած է 30,000 անգլ. ոսկիի մէջ կայացած այդ գումարը, հատատ մանուածքներով հինգ տարուան մէջ վճարելու, և այսպէս որոշած է հին պարտքերէն մէկն ալ համաձայնութեամբ վերջացնելու։

3 Ժառանգական փոխանցման վերաբեր ինքնագլ տուրքի օբէնքին 3 Ապրիլ 1926 կարեւոր յօդուածները, բարեփոխուեցան 4-7-1931ի օբէնքով, որ գործադրութեան դրուած է 1 Ցնվ. 1931էն սկսեալ։

Այս բարեփոխեալ յօդուածներով, ժառանգութեամբ, կամ կատկով և կամ առանց փոխարժէքի անհատական կամ բարոյական անձերու կողմէ ուրիշներուն փոխանցուած չարժուն կամ անշարժ գոյքերէն, օգտուելու իրաւունքէն ինքիա հագգը, usufruits և մասնաւոր օբէնքներով արձանագրութեան ենթակայ ընդհանուր իրաւունքներէն տուրք կ'առնուի։

AVO

Միայն թէ ներկայ բարեփոխութիւններով, տուրքի ենթարկուելիք խնդիրները՝ ելնէ 1 Յունս. 1926էն դուրս են, զերծ կացուցուած են տուրքէ։

Նոյնպէս բացառութիւն համարուած են իմէջ այլոց, հանրային օգտին ծառայող միութիւններուն, հանրութեան յատկացուած աղօթատեղիներուն, և ձրի հիւանդանոց, անկեանոց, որբանոցներուն նզած չարժուն գոյքերը առանց փոխարժէքի յատկացուած անշարժ գոյքերը՝ տուրքի ենթակայ են...։

Ժառանգութեամբ փոխանցուած ամբողջ տան կարասիները զերծ են տուրքէ։

Ժառանգութենէն պարագային առնուելիք տուրքը հետեւեալ համեմատութեամբ կը հաշուի։

Ազգականութեան աստիճանը	Մինչեւ 500 ոսկի հարիւրին	501 — 2500 »	2501 — 10,000 »	10001 — 25000 »	25001 — 50000 »	50001 — 100000 »	100001 — 150000 »	150001 եւ աւելիէն »
Սերունդէն, կնիկէն, էրկէն:	1	2	3	5	7	9	10	15
Քաղաքային օրէնքին 257 եւ 442րդ յօդուածներուն համաձայն ոդիգիրներուն եւ ապօրէն տղաքներուն աւելիք բաժիններն ալ՝ այս հոմեմատութեան ենթակայ են։								
Մօրմէն, հօրմէն եւ անոնց սերունդէն։	1,5	3	4	6	8	11	15	20
Մեծ մօրմէն, մեծ հօրմէն, եւ ասոնց սերունդէն։	2	4	6	8	10	15	20	25
Երբեք ազգական չեղող նշանակեալ ժառանգորդներէն։	4	6	8	12	16	22	28	32

Կատակով, արձանագրութեամբ թեմիկով նուիրատուութիւններէն և կամ առանց վախարժէքի փոխանցում ընելէն առնուելիք տուրքերը հետեւեալներն են՝

Ապրանքատեսակի անուանումը	Մինչեւ 500 ոսկի հարիւրին	501 — 2500 »	2501 — 10000 »	10001 — 25000 »	25001 — 50000 »	50001 եւ աւելիէն
Սերունդէն, կնիկէն, էրիկէն	2	3	4	5	6	8
Մօրմէն, հօրմէն եւ ասոնց սերունդէն	3	4	6	8	10	14
Մեծ մօրմէն, մեծ հօրմէն եւ ասոնց սերունդէն	5	6	8	10	12	16
Մեծ մօր եւ մեծ հօր՝ մօրմէն եւ հօրմէն եւ ասոնց մէկ աստիճանին յատուկ սերունդէն	7	8	10	12	14	18
Վերոյիշեալներէն դուրս մնացած արեւնակցական ազգականներէն	8	10	12	14	16	20
Երբէք ազգական չեղող ներէն	10	12	15	18	20	25

Փոխանցման խնդիրներուն առնչակցող նօտարները, պոլծարի իշխանութենան, անձնագրութեան (նուիռուս) թափուլի պաշտօնեաները մինչև 15 օր պատկանեալ նմուտական պաշտօնատան տեղեկացնելու պարտաւոր են. հակառակ պարագային՝ 100ին 1000 ոսկի տուգանքի կ'ենթարկուին։

Նոյնպէս թաղերու եւ գիւղերու ծերոց ժողովները, հիւպաւտաններն, կհանքի և ապահովութեան ընկերութիւն-

AVO

ներըը ամէն ամսոյ 15ին մահուան դէպքերը տեղեկացնելու պարտաւոր են։

Շարժուն գոյքերը ոիրացողներուն սեփականութեան անցած թուականէն երեք տարի անցնելէն վերջը այլեւս տուրք չպահանջուիր։ Այդ երեք տարուան չրջանին մէջ երէ ելմտական պաշտօնատունը փոխանցման տեղեկանալով հնարաւորին գրաւոր տեղեկացնելու ըլլայ, ժամանցում տեղի չունենար։

4. Կալուածատուրքի 4 7·931 թուակիր 45 եւ երկու տժգամեայ յօդուածներէ բղխացեալ օրէնքով տուրքի հնարաւոր են՝ Թուրքիոյ սահմաններուն մէջ պտնուող ամէն տեսակ չէնքեր։

Մասնաւոր կլօնքի արտրոզութիւններուն յատկացուած հանրային ազօթատեղիները եւ սոնց յարակից չէնքերը, ձրի ըլլալու պայմանաւ Հիւանդանոց, դարմանատուն եւ բաղնիքները, և որբանոց ու անկելանոցները, հանրային դաստիարակութեան և հանրօգուտ միութիւններուն սեփական չէնքերը սկզբունքով չհանուելու ակնկալութեամբ չեղածները տուրքէ ղերծ կացուցուած են։

Օրէնքը մասնաւոր կանոնագրով մը պիտի գործադրուի, և 1 Յնս. 1931 թուականէն սկսեալ ի գործու է։

Ներկայ չէնքերուն արձանագրուած հակումատին, տուրքը (խոտ) % 20ը վիզչուելով, միացորդէն % 12ը կ'առնուի։ Շինութեան տեսակը, — քարուկիր կամ փայտաչէն — բնակավայր կամ հասութաբեր կալուած, իանութ կամ գործարան ինչ որ ըլլան տարբերութիւն չունին տուրքի և դանակի տեսակէտով։

Երէ տուրքի հնիսակայ վայրին հակումատը 331 (1915) գնահատուած տեսակէն ըլլայ, այդ քանակութիւնը 6ով բազմապատկելէ վերջը % 20ը կը վիզչուի և միացորդէն % 12ի համեմատութեամբ տուրք կը հաշուուի։

Շէնքի մը հակումատը հին չէ գնահատուած, իրական արժէքը գնահատուելէ վերջը, տար % 10 հակումատ հաստատելով ըստ այնմ տուրք կը արուի։ Շէնքի մը փոխարժէքը հասկնալու համար, որոշեալ հակումատը % ով պիտի բազմապատկուի...։

Այս որոշապէս կը տեսնուի թէ, նախապէս գոյութիւն ունեցած բաժանումներն ու յատկացումները քոլորովին

վերցած, և պարզ վիճակի մը վերածուած կալուածատուրքի խնդիրն ալ, հասկնալի լեզուով ներկայացած է հանրութեան։

5. Գործառնութեան տուրքին (ուռւամիզէ վէրկիսի) վերջնական ձեը տրուած է 21-7-931 թուակիր 23 և երկու առժամեայ յօդուածներով, 17 Օգոստ. 1931ին գործադրութեան դրուած օրէնքով. որուն համաձայն, 1. Մեքենայ գործածող, արուեստի վերաբերեալ հաստատութիւններուն, տարեկան 10,000 ոսկի գործառնութիւններէն ձիro ու ելլէն օրէնքին մէջ նշանակուած զեղչերէն յետոյ՝ մնացորդին % 6ը. 2. Օտար երկիրներէն չինուած և Թուրքիա ներածուած նիւթերէն, քաղուածային նշանակուած գումարին վրայ, ապահովագրութեան, փոխադրութեան և մաքսին ծախքերը աւելցնելով յառաջ եկած օրէնքին % 6ը։

3. Ընդհանուր ապահովագրական ընկերութիւններուն, դրամատուններուն, սեղանաւորներուն գործառնութեանց վարձքերէն, տոմսանորդէն, տոկոսներէն, զեղչի սակերէն և այլ անուամբ առնուած դրամներէն % 2 1/2 գործառնութեան տուրք կ'առնուի։

6. Նոր Թուրքիոյ ելմտական ու անտեսական բաժնին մէջ նշանակելի և կարեւորութեամբ յիշատակելի նորութիւններէն մէկն ալ, «Թուրքիոյ Հանր. կեդրոնական դրամատունն» է (Թուրքիէ Ճումհուրիյէթ Մերքեզ Պանքասը), որ 30.6.1930 թուականէն մինչև 30 տարի Թուրքիոյ մէջ դրամատնտես պաշտօնը հանելու միանձնորհը ստացած անանունն ընկերութիւն մը ըլլալով, պիտի սատարէ զեղչի սակը ճշդելու, դրամական հրատարակը և չրջաբերութիւնը կազմելու, պետական գանձուն գործառնութիւնը կատարելու, կառավարութեան հետ Թուրք Թղթադրամին ապագայ կայունացման միջոցները տնօրինելու (11.6.1930 և 1715 համար օրէնք, և 20 Մեպտ. 1931ին հրատարակուած 104 յօդուածնոց կանոնագիր։)

ՀԱՆՐՕԳՈՒՏ ԶԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նոր Թուրքիոյ աչքառու յառաջդիմութիւններէն մէկն ալ, հանրօգուտ չինութիւններուն կարեւորութեամբ զարկ տալն է։

Պետական երկաթուղիներու և նաւահանգիստներու ընդհանուր անօրէնութեան 1931 ի հաչուեկչռին 13,865,785 ոսկի ծախք յատկացուած և եկամուտն ալ 17,233,000 ոսկի նախատեսուած է։

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ

Այս մարզին մէջ ալ ղգալի է յառաջդիմութիւնը։

Մօտ ատենուան մէջ կառուցուած և հիմնուած առողջապահական հոյակապ հաստատութիւններու կարգին, բժշկական կաճառին վերակազմութեամբ կարդապահութիւնը հաստատուած է։

Տարափոխիկ հիւանդութիւններու տարածման դէմ, նոր կազմակերպութիւններով բուռն պայքար մղած են։

Դեղարաններու ահմանափակումը, խորապէս և իրաւամբ վրդոված է ենթակաները, և իրաւատու մարմինները խոհած են կարգ մը միջոցներով բարելաւելու այդպիսիններու վիճակը։

Բժշկութեան, և ասոնց մատնագիտութեան, ինչպէս նաև դեղարաններու վերաբերեալ օրէնք ու հրահանգներէն զատ, դեղագրի և դեղարաններու յատուկ 70 յօդուածներէ բաղկացեալ հրահանգ մը հրատարակուած է 10 Մարտ 1931 ին։

ԱՐՏԱՐՔԻՆ

Նոր Թուրքիոյ կարգ մը բարեկարգական, քաղաքական կամ մաքսային հարցերուն շուրջ կնքած դաշնագրերուն, համաձայնագրերուն, և պայմանագրերուն մէջ, նշանակելի տեղ կը գրաւէ Յունաստանի հետ կնքուած ու վաւերացուած 17 Յուն. 1930 թուակիր համաձայնագիրը, որ Լոզանի դաշնագրին և Ազգերու համաձայնագրին գործադրութենէն ծագած առած կնճռոտութիւնները վերջնականապէս կը լուծէ։

Վիճեալ համաձայնագրով, փոխանակելի խալիմներուն՝ Յունաստանի մէջ, և փոխադարձաբար՝ Յոյներուն ալ Թուրքիոյ մէջ, գտնուած չարժուն և անշարժ գոյքերնին պատութեան փոխանցուած են։

Միայն մէկ, դրամատուններու քով գտնուած ամէն տեսակ աւանդները իրենց տիրոջ պիտի յանձնուին։

Պալատ և արուարձաններու մէջ տեղաւորուած Յոյները, ընդհանուր առմամբ «էթապլի» յորջորջուած են։ Ատանց ամուսնութեան, կալուածներու և հողերու առուծախէն զատ երթեւեկութեան պէս խնդիրներուն տրուած. արգելքը իսկոյն վերցած է։

AVO

Նմանապէս, Յունաստան ալ, Թուրքիոյ յունահպատակ Իալամիներուն միեւնոյն դիրքը թիւնը ընծայել յանձն առած է։

Համաձայնագրին գործադրութեան դրուած թուականին յաջորդող ամսոյն մէջ, Յունաստան յանձնառու եղած է 425000 անգլիական ոսկի յանձնելու փոխանակութեան խառն յանձնաժողովին, և ասիկա ալ, Պօլսէն դուրս գաւառներու մէջ անշարժ գոյք ունեցող էթապլի Յոյներուն 150,000 անգլ. ոսկի, և Յունաստանի փոխանցուած յունահպատակ իալամիներու անշարժ գոյքերուն փոխարէն ալ 150,000 անգլ. ոսկի, և մնացորդ 125,000 անգլ. ոսկին ալ 3 մասնավճարներով Թուրք կառավարութեան պիտի տան։

Համաձայնագրին հակառակ գտնուող օրէնքները, մինչ նախանութիւնները չնկատած են։

Յետոյ կնքուած է նաև բարեկամութեան, չեզոքութեան, հաշտութեան, և իրաւարարութեան դաշնագիրը սորգ. 30 Հոկտ. 1930ին և վաւերացուած Ազգ. Մեծ Ժողովէն 12.2.1931ին ինչպէս նաև բնակութեան, առեւտրական նաւարկութեան պայմանագրութիւնը սորգ. 30 Հոկտ. 1930 և վաւերացուած 5-3-931ին։

Ահա այսպէս, ապագային փոխադարձ չհնչելու վերաբերեալ նպատակով գոյացած վերջնական համաձայնութեամբ, նոր գարագլուխ մը բացուած է երկու ազգի երկիրներուն մէջ։

ԼՔԵԱԼ ԳՈՑՔԵՐՈՒ ՀԱՐՑԸ

Անցեալ տարուան տարեցոյցին մէջ, մասնաւոր նիւթ ունենալով յիշեալ հարցը, բաւական բացատրութիւններ տուած և յոյս յայտնած էինք մօտալուտ և վերջնական կարգադրութեան։

Թէպէտև վերջակէտը չէ դրուած տակաւին, բայց և այնպէս, լքեալ գոյքերու վարչական կազմակերպութեան հաչուեյարգարումով (թաւիլի) պետական եւմատական պաշտօնատնտ վերանայումը, յունահպատակ և տեղական հպապի կամ փախստական Յոյներուն՝ գոյքերու վերաբերեալ՝ առկախ հարցերուն վերջնական լուծումը, կրնան արդարացնել մեր այդ տեսակէտը։

AVO

ԴՐԱՒԵԱԼ ԴՈՑՔԸԸՐ ԿՐՆԱՆ ԵՑ ԱՌՆՈՒԻԼ

28.5.1928ի «սիվականուբեան» (թիվիլ) օրէնքին Շրջ յօդուածին մեկնաբանութեան առթիւ, գրաւուած կամ գրաւուելիք անշարժ գոյքերը նոյնութեամբ ետ տալու միակ իրաւասու օրգան նկատուած է Պետական Խորհուրդը :

Պարզ է թէ, գրաւուած կամ գրաւուելիք գոյքին սեփականատէրը երբ ոտնձգութիւն տեսնայ իր իրաւունքներուն դէմ, և երբ՝ լնդլիրը 13 Մեպտ. 1331-1915 և 15 Ապրիլ (1339 1923) ժամանակը օրէնքներուն հակառակ գտնուի, կրնայ դիմել ուղղակի ցոյց տրուած իրաւասու մարմնոյն : Սակայն կը գտնուին երբեմն դատական վճռագրով հաստատուած իրաւատէրեր, և որոնց համար ալ յիշեալ մեկնաբանութեան մէջ՝ «եթէ, լքեալ գոյքին իրաւատիրոջ միւսպահիջի վերադարձնելու վճռագիր մըն ալ գոյութիւն ունենայ, անշարժ գոյքին 1331-1915 տարուան սկիզբը գնահատուած ու արձանագրուած փոխարժէքը կը տրուի, և գոյքը նոյնութեամբ չի կրնար տրուիլ» ըսուած է :

ՊԵՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՑ ԸՄԲՌՆՈՒՄԸ

Մեկնաբանութիւնը Ազգ. Մեծ Ժողովոյ որոշումը ըլլալով, օրէնքի ոյժ ունի և որուն գործադրութիւնն ալ պարտաւորիչ է :

Ճիշդ է թէ իրաւատէր ներկայացող անձ մը, վճռագիր ունենայ կամ ոչ, պարտաւոր է Պետական Խորհուրդին դիմելու, և ասիկա, ինչպէս որ բացատրեցինք վերը իր բաժնին մէջ — «վարչական դատական մարմնոյն» (*contentieux administratif*) նորագոյն կազմակերպութեամբ, շատ արդար և անկողմնակալ որոշումներ կայացուցած է այդ առթիւ ալ. ինչ որ, հիմնական կազմակերպական օրէնքին 54, 103րդ յօդուածներուն ալ կատարելապէս կը համապատասխանէ :

Հիմնական կազմակերպութեան օրէնքին 54րդ յօդուածը, «պատասխաններու որոշումները, Թուրքիոյ Ազգ. Մեծ Ժողովին և Գործավարներու Խորհուրդին կոդմէ, ո՛չ մէկ կերպով չի կրնար փոխուիլ, և ասոնց գործադրութիւնը երբէք չի կրնար յապաղիլ» և 103րդ յօդուածով ալ, «Հիմնական կազմակերպութեան օրէնքին ո՛չ մէկ յօդուածը, ո՛չ մէկ պատճառով չկրնար զանց առնուիլ կամ ջնջուիլ : Ո՛չ մէկ օրէնք

AVO

Հին. կազմ. օրէնքին չէ կրնար հակառակ տրամադրութիւն ունենալ» ըսուած է։

Արդէն մեկնաբանութեան մէջ ալ, խնդրին վերջնական լուծման իրաւասութիւնը, Պետական Խորհրդոյ որոշման յանձնուած է։

ՈՉ-ՓոխԱՆԱԿԵԼԻ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ԱՆՁԵՐՈՒ ԼՔԵԱԼ ԳՈՑՔԵՐԸ

Ներկայ օրէնքներուն տրամադրութեանց համաձայն, իրաւատէրի հանգամանքով, բարոյական անձերը հիմնադիր անհատներէն տարբերութիւն չունին։

Ոչ-փոխանակելի բարոյական անձերէ լքեալ գոյքերն ալ 1926ի ընդհանուր հաշուեկշռի օրէնքին 22րդ յօդուածով մանուածոր վարչական մարմիններուն (իտարեի խուսուսիյէ) պիտի փոխանցուին։

Հետեւաբար, այս տեսակ գոյքերու վերաբերեալ հարցերն ալ, անշուշտ վերեւ յիշուած օրինական տրամադրութիւններուն ենթակայ են։

Ո և է բարեգործական մարմնին կամ հաստատութեան սեփական անշարժ գոյքերը, երբ լքեալ նկատուելով տանձգումեան ենթակայ ըլլան, կրնայ դիմումիլ ու բողոքիլ Պետական Խորհուրդին, քանի որ, օրէնքին բացորոշ տրամադրութեան հակառակ, համայնքի կամ բարոյական հաստատութիւններու վերաբերեալ գոյքի մը, պատկանեալ Պետական մարմիններուն փոխանցման համար, պայման է նոյն ինքն համայնքէն, կամ բարոյական հաստատութեանց վարչական մարմիններէն՝ լքեալ ըլլալ։

*** Ահա համառօտ ակնարկով և հակիրճ բաղդատութեամբ ջանացինք վերլուծելու Հին և Նոր Թուրքիոյ վարչաձեւերը։

Այսքան բաղմակողմանի նիւթ մը անշուշտ չէինք կրնար իսկութեանը մէջ ներկայացնել ներկայ սեղմ չրջանակներու մէջ. բայց և այնպէս, տուեալ պայմաններու ներքեւ, ամփոփ գաղափար մը տալու մտադրութեամբ, աշխատեցանք ցոյց տալու յեղաշրջման և հիմնական կազմակերպութեան յատատու և նոյնքան կենսատու ցոլացումները, որ հաստատ երաշխիքը կ'ընծայեն ապագայ յառաջդիմութեան և բարգաւաճման։

ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տ. Տ. ԽՈՐԻՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄՈՒՐԱՏԽԱՆԵԱՆ

Տեղակալ կաթողիկոսութեան Ամենայն Հայոց՝ ծնեալ Թիֆլիս 1873. եպիսկ. ձեռնադրեալ 1910։

ՀՈԳԵՒՈՐ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Նախագահ **Տ. Խորէն Արեպ. Մուրատբէկեան**
Տ. Բագարատ Արեպ. Վաչագարեան
Տ. Գարեգին Արեպ. Ծովակալեան
Տ. Դէորգ Արեպ. Զարիեան

Լուսարարապետ **Տ. Խորէն Արեպ. Մուրատբէկեան**

Օգնականներ **Տ. Թադէոս Ծ. Վարդապետ**
Տ. Տիրայր Ծ. Վարդապետ

Վերահսկիչ գանձարանի **Տ. Դէորգ Արեպ. Զարիեան**

Գանձապահ **Տ. Թադէոս Ծ. Վարդապետ**

ՎԱՆԱԿԱՆ ՎԱՐԶՈՒԹԻՒՆ

Տ. Գաբրիէլ Ծ. Վարդապետ
Տ. Սահակ Ծ. Վարդապետ
Տ. Թադէոս Ծ. Վարդապետ

ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թեմեր.— *Արարատեան, Շիրակ, Սիւնիք, Վրաստան, Բագու, Գանձակ, Ղարաբաղ, Հիւս. Կովկաս եւ Աստրախան, Նոր Նախիջեւան, Ռումանօ-Գեսարապիա, Պարսկա-Հնդկաստան, Ատրպատական, Եգիպտոս, Ամերիկա, Գալիֆօրնիա, Եւրոպա, Բարիզ, Լոնտոն, Մանչէսթըր, Մարսէյլ, Յունաստան, Թրակիա, Իրազ, Պուլկարիա, Փրաղիլիա։*

AVO

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Մ Ա Ն Կ Ա Բ Ա Ր Տ Ե Ա Ն

Տ. Տ. ՍԱՀԱԿ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Ծնեալ Խարբերդ 1849, *ձեռնադրեալ եպսկ.* 1885 *եւ կաթողիկոս* 1902 *Հոկտ.* 12*ին։*

ԱԹՈՌԱԿԻՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Տ. Տ. ՌԱՖԱՅԷԼ ԿԻՒԼԼՍԻՐԵԱՆ

Ծն. 1868, *ձեռնադրուած վարդապետ* 1896, *եպսկ.* 1910 *եւ օծեալ կաթողիկոս* 1931*ին։*

ԹԵՄԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐ

Տ. Գլիճ Արք. Կարոյեան *կաթ. փոխ. Լիբանանի* (*Գէյրութ*)։
Տ. Պետրոս Արք. Սարաճեան *առաջնորդ Կիպրոսի* (*Նիկոսիա*)։
Տ. Առաւագր Եպս. Սիւրմէեան *Առջն. Բերիոյ* (*Հալէպ*)։
Տ. Խոյ Եպս. Աջապահեան *կաթ. փոխանորդ* (*Դամասկոսի*)։
Տ. Եփրեմ Եպսկ. Տահմուճի *կաթող. փոխանորդ* (*Լաւոդիկէի*)։

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎԻՒՆՆԵՐ

Տ. Սեթիաճեան Արհեպ. Ճավակիմեան (*Գուլկաթիա*)
Տ. Ճուսիկ Արհեպ. Չօհաճեան (*Ռումանիա*)
Տ. Նեռսէս Արհեպ. Մելիքթաճկեան (*Պարսկաստան*)
Տ. Մեսրոպ Արհեպ. Տ Մովսէսեան (*Հնդկաստան*)
Տ. Կարապետ Արհեպ. Մազլըմեան (*Ցունաստան*)
Տ. Թաւբէն Եպիսկ. Միմաճեան (*Պաղտատ*)
Տ. Գարեգին Եպիսկ. Խաչատուրեան (*Գալիֆօրնիա*)
Տ. Գրիգորիս Եպիսկ. Պալաճեան (*Մարսիլիա*)
Տ. Վռամշապուհ Եպիսկ. Քիւլարեան *Հոգեւոր հովիւ Բարիզի*
Տ. Դանիէլ Եպիսկ. Գուրեան *Հոգեւոր հովիւ Մանչէսթրի*
Տ. Մեսրոժան Քհնյ. *քահանայ Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ* (*Լոնտոն*)

AVO

Պատրիարք Քութեան Ս. Էջմիածնի

Եր ո ւ սա ղ ի մ ա յ

Տ. Թորգոմ Ս. Արքեպիսկ. Գուճակեան

Ծն. 1874 Սեպ. 14. 14, Պարտիզակ, ձեռնադր. վրդ. 1896. եպիսկ. 1910 եւ ընտրեալ Պատրիարք 1931 Յունիս 16։

Մ ի ա բ ա ն ո ւ թ ի ւ ն Երուսաղէմի

Ե պ ի ս կ ո պ ո ս ո ւ ն ք

Տ. Մեսրոպ Եպիսկ. Նշանեան, *ծն. Սամաթիա Կ. Պոլիս 1872. ձեռնադրուած վրդ. 1898, եպիսկ. 1924, Լուսարարապետ։*

Տ. Մկրտիչ Եպս. Ախաւնունի, *ծն. Պարտիզակ 1863 ձեռնադրուած վարդապետ 1890 եպիսկոպոս 1910։*

Տ. Սմբատ. Եպիսկ. Գազազեան, *ծն. Սկիւտար Կ. Պոլիս 1875, ձեռ. վարդապետ. 1902, եպս. 1924, Պատր. Փոխանորդ ի Կ. Պոլիս։*

Տ. Մաւրէոս Եպս. Գայլզեան, *ծն. Սկիւտար Կ. Պոլիս 1861, ձեռնադրուած վրդ. 1886, եպիսկ. 1924։*

Տ ե ղ ա կ ա լ ո ւ թ ի ւ ն ք

Երուսաղէմ, *Ս. Յարութիւն, Տեսուչ՝ Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհաճեան։*

Ս. Աստուածածին, Տեսուչ՝ Տ. Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան։

Ս. Փրկչի Վանք, Տեսուչ՝ Նոյն։

Ս. Հրեշտակապետաց Վանք, Տեսուչ Տ. Յովհ. Վրդ. Աստուրեան։

Ռնթլեհէմ, *Ս. Աստուածածնի վան՛ք, Տեսուչ՝ Տ. Վահան վարդապետ Գէորգեան։*

Յոպպէ, *Ս. Նիկողայոսի վանք, Տեսուչ, Տ. Համազասպ Վրդ. Ղազարեան. ժամարար Յովհ. քահանայ Սիմոնեան։*

Ռէմլէ. *Ս. Գէորգայ Վանք, Տեսուչ՝ Տ. Ներսէս Վրդ. Թորոսեան։*

Հայֆա. *Ս. Եղիա (առժամեայ մատուռ եւ վանատուն), հոգեւոր պաշտօնեայ Յակոբ Քհնյ. Մալեան։*

AVO

ՏՆՕՐԷՆ ԺՈՂՈՎ

Պատրիարք Սրբազան, *Նախագահ*
Տ. Մեսրոպ Եպսկ. Նշանեան
Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի
Տ. Մատթէոս Եպս. Գայդզեան
Տ. Վրթանէս Վրդ. Գասապեան
Տ. Գէորգ Վրդ. Ճանըզեան
Տ. Վահան Վրդ. Գէորգեան
Տ. Կիւրեղ Վրդ. Տ. Մ. Խաչէրեան

ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎ

Պատրիարք Սրբազան, *Նախագահ.*
Տիրան վրդ. Ներսոեան, *Ա. Ատենապետ.*
Տ. Նորայր Վրդ. Պօղարեան, *Բ. Ատենապետ.*
Տ. Շահուրշ Վրդ. Պօյաճեան, *Ա. Ատենադպիր.*
Տ. Գեղամ Վրդ. Գասիմեան, *Բ. Ատենադպիր.*

ԵԼԵՒՄՏԱԿԱՆ ԵՒ ԿԱԼՈՒԱԾԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Տ. Գէորգ Վրդ. Ճանըզեան, *Նախագահ.*
Տ. Մաւսէս Վրդ. Հայրապետեան, *Գանձապետ.*
Կարապետ Ծ. Նուրեան, *Դիւանապետ եւ Դիւանադպիր օտար քղթակցութեանց.*
Սուքս Եշանեան, *Դիւանադպիր հայերէն քղթակցութեանց.*
Յակոբեան Յարութեան, *Դիւանադպիր արձանագրութեանց:*
Կարապետ Հինդլեան, *Օգնական օտար քղթակցութեանց.*

AVO

Պատրիարքութիւն Հայոց Ամուրիոյ

Ս ՄԻՍՐՈՊ Ս. ԱՐՔԵՊՍԿ. ՆԱՐՈՒՇԵԱՆ

Պատրիարք Կ. Պոլսոյ

Ծնեալ Յարդիրդ (Մուշ) 1875ին, ձեռնադրեալ եպսկ. 1913ին եւ ընտրեալ Պատրիարք 1927 Յունիս 26ին։

Պատրիարքական *փոխանորդ*

Տ. Սմբատ Եպսկ. Գազազեան

ԴԻԻԱՆ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎԻ

Բոսփ. Աբրահամ Տ. Յակոբեան (*Ա. Ատենապետ*), **Տօքթ. Ա. Վահրամ Դ.** (*Ատենապետ*), **Պ. Պ. Աւետեան** (*Ա. Ատենադպիր*), **Վ. Թօշիկեան** (*Բ. Ատենադպիր*), **Տօքթ. Հ. Փէշիմալճեան** (*Դ. Ատենադպիր*), *Քարտուղար՝* **Ա. Մուպահեանեան։**

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Տ. Սարգիս Եպսկ. Տ. Սարգսեան (*Ա. Ատենապետ*), **Տ. Տաճատ Եպսկ. Պաղտճեան** (*Բ. Ատենապետ*), **Տ. Տաճատ Ա. Եհճ. Փափազեան**, (*Ա. Ատենադպիր*), **Տ. Թովմա Ա. Եհճ. Շիկահեր** (*Բ. Ատենադպիր*), **Տ. Համազասպ Ա. Եհճ. Էմէէրճեան, Տ. Զարմայր Ա. Եհճ. Կէզիւրեան, Տ. Աբրահամ Ա. Եհճ. Էպէեան, Տ. Վահրամ Ա. Եհճ. Յակոբեան, Տ. Համազասպ Ա. Եհճ. Սրապեանեան, Տ. Յուսիկ Ա. Եհճ. Գազարեան, Տ. Եղիազար Եհճ. Մէրճանեան, Տ. Գաբրիէլ Եհճ. Մանուկեան, Տ. Աստղ Եհճ. Գնունի, Տ. Թէոդորոս Եհճ. Քըչըճեան, Տ. Սրսաք Եհճ. Պաղտճեան** (*Քարտուղար*)։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ

Վահան պէյ Սուրէնեան (*Ա. Ատենապետ*), **Պետրոս Պէյ Խորասանճեան, Լեւոն պէյ Փափազեան, Յակոբ Թորոսեան, Սիրուն Տիւճեան, Սդուարդ Շիրինեան, Սարգիս Էմէէրեան, Խորէն Ճամճեան, Համբիկ Պաղտճեան, Տօքթ. Սրսաճէս Էնճիէէճեան, Տօքթ. Ց. Տիրատուրեան, Վարդան Ագկիւլ, Սարգիս Թուլուգեան։** *Դիւանապետ՝* **Միհրան Զուհեանեան,** *գործակատար՝* **Ագնիա Տէր Ահարոնեան։**

AVO

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Մանուկ Սուլթանեան (*Ատենապետ*), **Աշոտ Ռ. Քէչեան** (*Ատենադպիր*), **Տօքթ. Մ. Գալֆեան, Գասպար Նեմոյէ, Տօքթ. Արմենակ Թէօլէեան, Վահան Խուտավէրտեան,** եւ **Գարեգին Եմիրզէեան**։ *Քարտուղար՝* **Թ. Ագաեան**

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Յովհաննէս Թահրատրուեան (*Ատենապետ*), **Միքայէլ Նազարէթեան** (*Ատենադպիր*), **Արմենակ Զարուճեան, Գասպար Գազանճեան, Հրաչեայ Գարեջլեան, Արշակ Պապիկեան** եւ **Սեթոն Սիրունեան**, *Քարտուղար՝* **Գրիգոր Սրապեան**։

ԱՋԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Գառնիկ Մրկանեան (*Դեր ատենապետ*), **Սահիան Կիւլպէնկեան** (*Ատենադպիր*), **Տօքթ. Լեւոն Մալխաս, Կարապետ Արզուեան, Տօքթ. Արմենակ Խանճեան, Գէորգ Աճէմեան, Վահան Տիխինեան,** եւ **Հրաչեայ Քիւչիւքեան**։ *Իրաւագէտ խորհրդական* **Վարդան Սգկիւլ**։

ԵԼԵՄՏԻՑ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Թարգամ Պօյաճեան (*Ատենապետ*), **Արմենակ Տաշճեան** (*Ատենադպիր*), **Աբրահամ Աբէլեան, Սահիան Փափագեան, Տօքթ. Պ. Վարժապետեան, Գրիգոր Զարեան** եւ **Մարտիրոս Գալչուճեան**։ *Հաշուակալ՝* **Հրաչեայ Զիլճեան**, *Արկղակալ՝* **Արամ Շիրինեան**։

ԿՏԱԿԱՑ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Տ. Սահակ Ա. Հիլ. Փափագեան, Տ. Գրիգոր Հիլ. Զազրեան, Տ. Արամ Հիլ. Գամճեան (*Ատենադպիր*), **Եսայեակեր Առաւածատուրեան, Պիմէն Զարդարեան** (*Ատենապետ*), **Գարուս Զազիկեան, Սահիան Գարաճեան**։ *Քարտուղար՝* **Աբիկ Մուգահեճեան**։

AVO

ՈՒՍՈՒՑՉ. ՕԳՆ. ԱՆՏՈՒԿԻ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Տօք. Վահէ Հինդլեան (*Առենապետ*), Օր. Աբոմախ Պապիկեան (*Առենադպիր*), Վազգոս Նշանեան (*Գանձապետ*), Տիկ. Ա. Տ. Միւզպահեան, Աշոտ Ա. Քէչեան, Գարեգին Էմիրզեան, Գրիգոր Սարաճեան, *Քարտուղար* Թ. Ագաեան։

ԱԶԳ. ԽՆԱՄ ՎԱՐՉ. ԺՈՂՈՎ

Մկրտիչ Իւրիւճեան (*Առենապետ*), Տօք. Մելիքօճ Փիրանեան, Լիւսի Սարկիսեան, Միհրան Ալաճաճեան, Մելիք Վազգոսեան, Թուրէն Սելեան, Միհրան Գըլըճեան։

ՂԱԼԱԹԻՈՑ ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Գէորգ Գայլէրեան (*Առենապետ*), Գուրգէն Էլմասեան, (*Առենադպիր*) Ժիրայր Ագճաւարեան (*Գանձապետ*), Աւետիս Սարաճեան, Տօք. Ճլմեսրգլեան Գրուարդ Բճնկեան, Թարգոմ Սեհիանեան։

ԿԱԼՈՒԱԾՈՑ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Աւետիս Սարաճեան, Գրուանդ Սապրճեան, Արշակ Սարէճեան, Գարեգին Երկանեան, Գէորգ Ճաթիճ, Միհրան Սարաճեան, Լիւսի Պէյ Սարէճեան (*Քերայի Թաղ. Խրճ.ի կողմէ*)։

ԽՆԱՄԿԼՔՆ. ԳԱԲԱԿՃՕՋԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԻ

Գրուանդ Սաւուճեան (*Առենապետ*), Տօք. Ա. Մէզպուրեան (*Առենադպիր*), Գրուարդ Գարակէօզեան (*Գանձապետ*), Զգօն Խօրասանճեան, Գառնիկ Սաւուճեան, Աւետիս Քէմէքճեան։

ԽՆՄԿԼՔ. ԳԱԼՖԱՅԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑԻ

Տիկ. Վասիլուհի Գարակէօզեան. Տիկ. Վ. Նեսարեան, Տիկ. Ժ. Տէյիրմէնճեան, Տիկ. Ս. Գայլէրեան, Աբամ Գարակէօզեան, Սարգիս Գնունեան, Զգօն Խօրասանճեան։ *Մայր՝* Աղաւնի *մայրապետ* Քէօսէեան։

AVO

ՇԻՇԼԻԻ ԴԵՐԶ. ՑԱՆԶՆԱԺՈՂՈՎ

Աւետիս Սալաճեան (*Ատենապետ*), **Եդուարդ Հազարեան** (*Ատենադպիր*), **Ժիրայր Սգճաւորեան** (*Գանձապետ*), **Կարապետ Պիլպիլեան, Տօքթ. Հ. Միսաճեան. եւ Պարիկ Մազլումեան։**

Տնօրէն՝ **Հր. Քէրէսթէճեան։**

ՊԱՒԼԸԳԼԸԻ ԴԵՐԵԶՄ. ՑԱՆԶՆԱԺՈՂՈՎ

Տ. Սարգիս Եպսկ. Տ. Սարգիսեան (*Նախագահ*), **Միհրան Միսաճեան** (*Ատենապետ*), **Սէթ Լօզմաճեան** (*Ատենադպիր*), **Արթաճ Ֆէրհատ, Մկրտիչ Թահճազար, Լեւոն Խաճճեան։** *Տնօրէն՝* **Ե. Յակոբեան։**

ՊԱՇՏՕՆԷՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳ. ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆԻ

Ժառանգ. վկայագրոց Տեսուչ՝ **Սգճիւ Տ. Ահարոնեան,** *Արձանագրութեանց եւ վիճակագրութեանց տեսուչ* **Արմենակ Թէլլալեան,** *օտար թղթակցութեանց քարտուղար՝* **Գրամ Սրապեան,** *Փոխանորդարանի Քարտուղար՝* **Յակոբ Վարժապետեան։**

ԲԱՐԱՊԱՆՆԵՐ

Մանուկ Մարտիրոսեան, Յովհաննէս Հիւսեան եւ Յարութիւն Կոշկարեան։

Ծանօթ.— *Նոր ընտրութիւններու հետեւանքով, Թաղ. Խորհուրդներու ամբողջական ցանկը կարելի չեղաւ տալ այս տարի։*

Նոյնպէս կրթական հաստատութիւններէ պահանջուած վիճակագրութիւնները ամբողջացած չըլլալով, գալ տարուան կը վերապահենք նաեւ զանոնք։

AVO

1. ԱՍԵՐԻԿԱՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Ամերիկահայ գաղութը որ արտասահմանի մէջ ամէնէն բազմամարդ եւ ամէնէն բարեկեցիկ գաղութը կը նկատուի, արդարեւ ունի բաւական հետաքրքրական երեւոյթներ իր մօտ յատուկ եւ աւելի տարիներու գաղութային կեանքին մէջ, զոր կ'արժէ քանի մը համառօտ գիծերով ներկայացնել։

Ամերիկա գաղթած են, նախ շատ ցանցառ թիւով մինչ մասամբ այրեր, բայց հետզհետէ այդ հոսանքը բազմապատկուած է, ամէն հասակէ եւ ամէն դասակարգէ այրեր թէ կիներ շուներէրնին Ամերիկա առած են զանազան պատճառներով, որոնց ամէնէն կլիաւորն է անշուշտ քաղաքականը եւ ապա կու գայ տնտեսականը։ Գաղթականութեան այդ հոսանքը դեռ երկար կրնար շարունակուիլ, եթէ Ամերիկեան կառավարութեան ջօքաճ կասեցուցած չըլլար։ Այժմ, Ամերիկայի եւ մասնաւորապէս Միացեալ Նահանգներու մէջ կը դտնուի մօտաւորապէս հարիւր հազարի հասնող Հայութիւն մը, որուն ամէնէն բազմամարդ շրջանակները կը նկատուին. Նիւ Եorf իր շրջականերով, Պousոն իր շրջականերով, Վաւսոր, Տիթրոյիթ, Շիքակօ եւ Գալիֆօրնիա։ Ասոնցմէ զատ, գրեթէ բոլոր ամերիկեան մեծ քաղաքներու մէջ, հայութիւնը ունի իր գաղութը։

Քննենք այժմ Ամերիկահայութիւնը իր կրօնական, ազգային, մշակուորական եւ առօրեայ կեցցաղի զանազան փուլերուն մէջ։

Ամերիկա՝ կրօնական տեսակէտէ լաբուրինթոս մըն է զանազան կրօնքներու եւ եկեղեցիներու։ Ծայրայեղ անհաւատներէ մինչեւ ծայրայեղ մոլուռանդ հաւատացեալները ունին իրենց ուրոյն եւ կեղեցին եւ հետեւորդները։ Այս կրօնական թոհուբոհին մէջ սակայն ուրախ ենք յայտնելու որ Հայ եկեղեցին պահած է իր ազգային քնոյթը, անաղարտ մնացած են ժողովուրդին կրօնական զգացումները, եթէ ոչ ամբողջովին, գէթ կարեւոր մասով մը։ Գրեթէ ամէն հայաշատ քաղաք ունի այժմ իր սեփական եկեղեցին, ուր կիրակի օրեր մանաւանդ մխիթարական է տեսնել երիտասարդ սերունդին ներկայութիւնը. այն սերունդին որ Ամերիկա ծնած եւ ամերիկեան կրթութեան ենթարկուած է։ Կրօնական դաստիարակութիւնը սակայն տակաւին մեծ մասամբ Ամերիկեան եկեղեցիներուն ձեռքն է, որովհետեւ անոնք է որ նիւթական եւ քարոյական ամէն տեսակ միջոցներով օժտուած են պահելու կիրակնօրեայ վարժարաններ՝ կրօնական ուսուցումներուն համար։ Վերջին քանի մը տարիները զանա-

ազն կեդրոններու մէջ քայլեր սկսած են առնուիլ զուտ ազգային կրօնական դաստիարակութիւն մը տալու հայ մանկտիներուն։

Աւելի եռանդ եւ ոգեւորութիւն կայ Ամերիկահայոց մէջ ազգային եւ մշակութային տեսակէտէ։ Հայրենակցական եւ վերջին ական միութիւններուն թիւը հարիւրը կ'անցնի։ Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութիւնը, ճիւղաւորուած է ամէն քաղաքի մէջ։ Կան կարմիր Խաչի օրիորդներու եւ հայուհիներու միութիւններ, մարմնամարզական, գեղարուեստական, երաժշտական, թատերական ընկերութիւններ, եւայլն։ Այս բոլոր կազմակերպութիւնները, իրենց նպատակին ծառայելու համար գործունէութեան դաշտ մը ունին իրենց առջեւ եւ ամբողջ տարին, ամառ թէ ձմեռ եռուզեռի մէջ կը պահեն բովանդակ Ամերիկահայութիւնը։ Թէ ասոնք ինչ չափով կը ծառայեն իրենց առաջադրած նպատակին՝ այդ կէտը չէ որ վեր պիտի հանենք հոս, այլ այն ոգեւորութիւնը, զոր այս ընկերութիւնները կը ստեղծեն Ամերիկահայոց մէջ։ Ամէն հայ, չափահաս թէ երիտասարդ քանի մը ընկերութիւններու կը պատկանի, կը հետաքրքրուի անոր նպատակով եւ այդ ուղղութեամբ նիւթապէս եւ բարոյապէս կ'օժանդակէ։ Այս ոգին, այս գործունէութիւնը որքան առեն որ վառ մնայ Ամերիկահայոց մէջ, այս գաղութին, լուծուելով անհետանալու վտանգը այնքան կը հեռանայ իր վրայէն։

Այս միութիւններու շարքին իր փոքր տեղը եւ իր բաժինը ունի նաեւ Կ. Պոլսոյ Ազգ. Հիւանդանոցի օժանդակ միութիւնը։ Ազգային Հիւանդանոցը առհասարակ ամէն հայու սրտին մէջ տեղ մը ունի։ Ամերիկահայը որքան ալ անձուկ եւ նեղ դրութեան մէջ ըլլայ, որքան ալ ընտանեկան զանազան պարտականութիւններով բեռնաւորուած ըլլայ, դարձեալ չի մոռնար Ազգ. Հիւանդանոցը եւ իր լուման կու տայ որ այդ հաստատութիւնը կանգուն մնայ։ Ազգ. Հիւանդանոցին օգնող Պոստոնի միութենէն զատ կայ նաեւ միութիւն մը նիւ Եօրքի մէջ, որ տարեկան գնահատելի գումար մը կը յատկացնէ Հիւանդանոցին իր հասոյթներէն։

Ամերիկահայ մտաւորական կեանքը սերտօրէն կապուած է ազգային եւ մշակութային կեանքին հետ։ Ամերիկահայութիւնը ունի այժմ մօտ տասնի չափ թերթեր, հանդէսներ, որոնցմէ երկուքը օրաթերթ են։ Ամերիկահայ գրականութիւնը լիդհանրապէս կը դառնայ այս թերթերուն եւ հանդէսներուն շուրջը։ Իրաւ է թէ ասոնցմէ շատեր, ազգային եւ կուսակցական ինդ իրենցով այնքան զբաղուած կ'ըլլան, որ շատ քիչ բաժին մը կ'աւելնայ գրականութեան համար, բայց դարձեալ, իբրեւ հետաւոր գաղութի մը հայ մտաւորականներու արտադրութիւններ՝ երբեմն կ'իյնան սիրուն եւ պղտիկ գրուածքներ, ուսումնասիրութիւններ, թարգմանութիւններ, որոնք իրական եւ մնայուն արժէք կը ներկայացնեն։ Այս կարգէն կ'արժէ յիշել Հայրենիք ամսագիրը որ իր շուրջ հաւաքած է սիրուած եւ փնտռուած գրագէտներ։ Ամերիկահայ մտաւորականներու կարգին շատ արժանաւոր տեղ մը ունին հայ արուեստագէտները, հայ ուսուցչապետները, հայ բժշկները որոնք թէ հայկական եւ թէ մանա-

ւանդ ամերիկեան շրջանակներու, համալսարաններու, հիւանդանոցներու, եկեղեցիներու, ամերիկեան ընկերական եւ քաղաքական կազմակերպութիւններու մէջ կը գործեն։

Այս գրութիւնը փակելէ առաջ, ի՛տբժէ ներկայացնել նաեւ Ամերիկահայոց առեւտրական եւ տնտեսական կեանքը։

Ցիսուն տարուան ընթացքին Ամերիկայի Հայութիւնը կրցած է ուսումնասիրել զինքը հիւրընկալող երկիրը, ինքզինքը յարմարցնել Տեղական պայմաններու եւ ստեղծել ինքզինքին համար վաճառականական, առեւտրական եւ գործաւորական դիրքեր։

Արեւելեան գորգավաճառութիւնն ու գորգաշինութիւնը, սկիզբէն ի վեր Հայերու ձեռքը եղած են. թէպէտեւ վերջերս Ամերիկացիներ եւս մրան այս արհեստին եւ առեւտուրին մէջ, բայց տակաւին Հայը կը տիրապետէ այդ ասպարէզին։

Կօշիկը։— Ամերիկեան վաճառականութեան մեծ հրապարակներէն մէկն էր. թէեւ եւրոպական պատերազմէն յետոյ շատ ինկած է ամերիկեան կօշիկի առեւտուրը։ Այս արհեստին մէջ ալ Հայեր մասնակցութիւն ունին։ Որքան ատեն որ կօշիկի գործը լաւ էր Հայերը կօշիկի գործարաններու մէջ լաւագոյն դիրքերու վրայ էին։ Բայց երբ այդ արհեստն ալ քայքայուեցաւ ուրիշ արհեստներու նման, ուրիշ ասպարէզի մէջ փնտռեցին իրենց ապրուստը. եղան նաեւ շատեր ալ որ իրենք փորձեցին պզտիկ գործարաններ բանալ կօշիկ շինելու։

Ուրիշ արհեստ մը, որու մէջ Հայեր դարձեալ պատուաւոր դիրքի վրայ են. Photo-Engraving լուսափորագրութիւնը, թերթերու, գիրքերու եւ առեւտրական ծանուցգումներու պատկերներ պատրաստելու արհեստը։ Ամերիկայի մէջ մօտ տասը հազար արհեստաւորներէն գրեթէ հազարը հայ են եւ կան 25—30 հայ գործարաններ։

Ակարակապանութիւն։— Թէ արեւմտեան նահանգներու եւ թէ Գալիֆորնիոյ մէջ, շատ բանուկ արհեստ մըն է Հայերու համար։ Շատեր բաւական լաւ դիրքեր շինած են, թէեւ գինեհատութեան օրէնքը անցնելէ յետոյ Գալիֆորնիոյ մէջ խաղողի եւ չամիչի գործ ընողները շատ վնասուեցան։

Այս գլխաւոր արհեստներէն դուրս, Հայերը գրեթէ ամէն առեւտուրի եւ վաճառականութեան մէջ ձեռնամուխ եղած են, իսկ մանր խանութպանութիւնը խիստ շատ քնդհանրացած է Հայոց մէջ։ Միայն թէ այս վերջին 2—3 տարուան առեւտրական եւ տնտեսական տագնապը, որ բոլոր աշխարհի գործերը տակնուվրայ ըրած է, ազդած է նոյնպէս Հայերու ալ ամէն չափով եւ տեսակով։ Անշուշտ ուրիշ ազգատ գաղթավայրերու թշուառութիւնը չկայ տակաւին հոս, բայց այս տագնապը այնքան զգալի կերպով ազդած է որ ամէն մարդ իր պատեհանին մէջ ամփոփուած է այժմ եւ Յունաստանի, Սուրիոյ, Եւրոպայի թափառական հայ գաղթականներու երթալիք օգնութիւնները զգալի կերպով նուազած են։

Այս է ահա Ամերիկահայութեան ներկան։ Թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ անոր ապագան, հարց մըն է այս որուն պատասխանել քաւականդ դժուար է։ Պատմութիւնը մեզ կ'ուսուցանէ որ, հոն ուր Հայը գաղթած

է դարերով դիմացած է իր ազգային նկարագրով։ Երբ տիրող տարրը քաղաքակրթապէս իմէ բարձր եղած է, վերջապէս լուծուած է հոն ինչպէս Լեհաստան, Հունգարիա եւայլն։ Իսկ հոն ուր Հայը բարձր եղած է տիրող տարրէն, ան տակաւին կը դիմանայ, ինչպէս Եգիպտոս, Պարսկաստան, եւայլն։ Ամերիկայի մէջ անշուշտ Հայը պիտի չկրնայ դիմանալ եւ լուծումը անխուսափելի է։ Միայն թէ վտանգը կարծուածին չափ շատ մօտ չէ։ Գաղթող սերունդը եւ Ամերիկայի մէջ ծնող առաջին սերունդը պիտի դիմադրեն հոսանքին անկասկած օրէն, քանի ազգային սգին եւ ազգային ու մշակութային գործունէութիւնները խանդավառօրէն շարունակուին։ Առաջին քանը որ Հայը պիտի կորսնցնէ այս երկրին մէջ իր լեզուն է։ Ամերիկա ծնող առաջին սերունդը դեռ կը խօսի հայերէնը, բայց յաջորդ սերունդը կասկածելի է որ խօսի։ Ասով սակայն կորսուած չի նկատուիր հայութիւնը, քանի որ ունինք օրինակներ ուրիշ ազգերէ։ Գերմանացին, Հրեան, Շուէտացին, Ֆրանսացին կորսնցուցած են իրենց լեզուն։ Ամբողջն ալ անգլիերէն կը խօսին, բայց հակառակ ատոր, տակաւին պահած են կարկառուն կերպով իրենց ազգային նկարագիրը։ Հայն ալ ատոնցմէ տարբեր չի կրնար ըլլալ անշուշտ։

Հակիրճ եւ հապճեպ այս տեղեկութիւնները մենք փափաքեցանք ղրկել Տարեցոյցին։ Գիտենք թէ կատարեալ եւ ճշգրիտ չեն. ասոնք Տարեցոյցի ընթերցողները ներողամիտ կ'ըլլան անշուշտ ակամայ սխալներու եւ սպրդումներու համար։

1931 Մարտ.

Կ. Պ. Ազգ. Հիւնդ. Օժնդ. Միութիւն
ՊՕՍԹՕՆԻ

ԳԱԼԻՖՈՐՆԻՈՅ ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Գալիֆորնիա.— Խաղաղականի ափին հիւսիսէն հարաւ կը ծգուի Գալիֆորնիան։ Տարածութիւնն է 158,298 քռ. մղոն, այսինքն 38 քռ. մղոն աւելի մեծ քան Իտալիան։ Բնակչութեան թիւն է աւելի քան հինգ ու կէս միլիոն, որուն մօտաւորապէս կէսը օտարածիններ են։ Ամբողջ Միացեալ Նահանգներու մէջ այս երկիրը համբաւուած է իր պէսպիսուն կլիմայով, բնական գեղեցկութեամբ եւ հարստութեամբ, Հողագործական վերջին կատարելութիւններով օժտուած արգաւաբեր եւ պտղաւատ երկիր է։ Այգիներու տարածութիւնն է 650,000 էյքր, Քարիւղի արտադրութեամբ առաջին տեղը կը գրաւէ ամբողջ երկրին մէջ։ Գալիֆորնիա 1846ին անցաւ Միացեալ Նահանգաց։ Անկէ առաջ կը պատկանէր Մեքսիկոյի եւ Սպանիոյ։ Գլխաւոր քաղաքներն են՝ Լոս Անճէլըս (բնակիչ 1,231,000), Սան Ֆրանչիսկօ (բնակիչ 634,000), Օքլէնտ (բնակիչ 254,000), Սաքրամէնթօ՝ մայրաքաղաք (բնակիչ 93,000), Սան Տիէկօ (բնակիչ 147,000), Ֆրէզնօ (52,000)։ Ճամբաներու եւ կրթական հաստատութեանց սքանչելի ցանց մը կը պատէ այս նահանգը։ Ունի երեք համալսարան, որոնցմէ մին, Սթէնֆըրտ՝ անհատական է։

AVO

Առողջապահական եւ հանգստաւէտութեան վերջին տարիները տրա-մադրուած են ժողովուրդին։ Գալիֆորնիա բառը սպանիական ծագում ունի եւ կը նշանակէ **ѕաճ փուռ** կամ հայերէն մօտաւոր բառով մը **Դոլփուռնիա**։

Հայերը Գալիֆորնիոյ մէջ.— Գալիֆորնիան ըլլալով հողագործական երկիր եւ կլիմայական լաւագոյն յարմարութիւններով օժտուած, շատ կանուխէն այսինքն 1896ի ջարդերէն յետոյ հրապուրած է հայ գաղթականները, որոնք մեծ մասամբ եղած են երկրագործներ։ 1900ին արդէն Ֆրէզնոյի մէջ հայ ամփոփ գաղութ մը կար։ Հարկ է ըսել թէ մեր առաջին գաղթականները, որոնք հաստատուեցան Սէն Ոգինի տաք հովիտին մէջ, բաւական նեղութիւններ է անցան մինչեւ որ կրցան գոհացուցիչ դիրքերու հասնիլ։

Այժմ Գալիֆորնիոյ հայութեան գլխաւոր կեդրոնները երեք են. Ֆրէզնօ եւ Սէն Ոգինի հովիտ, որ ունի ամէնէն ստուար եւ ամփոփ հայութիւնը։ Լոս Անճէլըս, ուր հետզհետէ աւելի կ'ստուարանայ հայութիւնը։ Սան Ֆրանչիսկօ եւ Օքլէնտ, որ նոյնպէս կարեւոր գաղութ մը կը կազմէ։

*Ֆրէզնօ, Սէն Ոգինի լայնածաւալ դաշտին կեդրոնն է։ Կոկիկ, գեղեցիկ եւ մաքուր քաղաք մըն է։ Ան եղած է Գալիֆորնիոյ հայութեան օրրանը։ Թէ քաղաքին մէջ եւ թէ դուրս ծաւալող ընդարձակ այգիներուն վրայ կ'ապրին մօտաւորապէս 1300 հայ ընտանիքներ։ Քաղաքին մէջ Ս. Երրորդութիւն մայր եկեղեցւոյ շրջապատը հայկական թաղեր են, ուր ամէն քայլափոխի կրնաս լսել հայերէն խօսք մը, թէեւ ոչ փոքրերուն բերանէն։ Հայերէնի սովորոյթներ, լաւ եւ վատ կողմերով բաւական հարազատութեամբ պահուած են հոս, թէեւ միջավայրի դժբախտաբար վատ ազդեցութիւնը բաւական ալ աղճատած է գաւառացի բարի ու նախնական հայուն հոգեկան սիրելի դիմագիծը։ Ցաճախակի այցելութիւններ, կերուխումի (գինեհատական օրէնքը այգեպանին տունէն ներս չի զօրեր), երգ ու նաեւ **ѕաrճի**, խաղ ու պար իրենց բարի ու չար սարօքն դեռ կ'ապրին ու մանաւանդ անխուսափ մասն են հաւաքոյթներու եւ ուրախութեանց։ **Քէվանճէ, ուռ**, տափ ու զուռնա կրնանք լսել յաճախակի։ Հոս ամէն տուն ունի իր ինքնաշարժը մէկ կամ աւելի։ եւ ասիկա հարստութեան նշան մը չէ, այլ անհրաժեշտութիւն մը այնպէս ինչպէս էշն ու ջորին էին երկրին մէջ։ Այգիներու վրայ հաստատուած ընտանիքները քաղաքէն եւ իրարմէ մինչեւ 10 մղոն հեռու են։*

Ֆրէզնոյէն յետոյ Սէն Ոգինի դաշտին երկայնքին ղէպի հարաւ եւ հարաւարեւելք հետեւեալ գիւղաքաղաքներն են, ուր կ'ապրին աւելի կամ պակաս թիւով Հայեր։ Ֆաուլր, ինը մղոն հարաւ Ֆրէզնոյէն իր շրջականերով միասին ունի 250 տունի չափ հայ։ Տիւրի, 150 տուն։ Եդեմ, միակ հայկական գիւղը, որ անցեալին մէջ բաւական շէն էր, այսօր գրեթէ ամայի է եւ ժողովուրդը ցրուած է շրջակայ այգիներուն մէջ եւ աւաններուն շուրջ՝ քանի մղոն տարածութեան մը վրայ։ Եդեմի անկումին պատճառ եղան հողերուն տկարացումը եւ ջուրի նուազութիւնը։ Բայց նախապէս հաստատուած հայ եւ հայ բողոքական եկեղեցիները դեռ զայն կը պահեն իբր կեդրոն շրջանի հայութեան։

AVO

եղեմ Ֆրէզնոյէն 40 մղոն հեռու է։ Թուվարի, 7000ի չափ բնակչութեամբ համանուն գաւառի կեդրոնը, ունի 50 տունի մօտ հայութիւն մը։ Սէն Ոգին հովիտի Հայոց գլխաւոր զբաղումն է այգեմշակութիւնը, որ հարկ է խոստովանիլ թէ բաւական ծանր ու ապերախտ գործ է այսօր։ Հոս այգին ու խաղողը կորսնցուցած են իրենց հին բանաստեղծական շնորհը։

Եկեղեցական կազմակերպութիւն.— Գալիֆորնիոյ Հայոց թիւը 18,000ը չանցնիր։ Այս թիւէն հինգ հազարը եթէ հաշուենք հայ բողոքականները, մնացեալները կը կազմեն Հայաստ. եկեղեցւոյ անուանական զաւակները։ Մինչեւ 1928 Գալիֆորնիան կը կազմէր Ամերիկահայ Առաջնորդութեան մէկ մասը։ 1927 Նոյ. 28 Թուակիր եւ Թ. 1020 կոնդակով Ամենայն հայոց երջանկայիշատակ Հայրապետ Գէորգ ե. վաւերացուց Գալիֆորնիոյ առաջնորդական վիճակը եւ 1928 Մայիս 26ին նորընտիր առաջնորդ Տ. Գարեգին Եպսկ. Խաչատուրեան ժամանեց Ֆրէզնօ, վիճակին առաջնորդանիստ քաղաքը։ Հարկ է շեշտել սակայն սա պարագան թէ, Գալիֆորնիոյ Հայութիւնը կամ աւելի ճիշտ անոր մէկ մասը, որ ամբողջ տասը տարիներ պայքարած էր սեփական առաջնորդութեան մը համար, 1928ին այդ առաջնորդութիւնը կարենալ պահելու համար ոչ մէկ նիւթական ապահովութիւն կը ներկայացնէր։ Յաջողութեան տարիներուն յաջորդած էին ծախորդութիւնները եւ նորընտիր Առաջնորդը ինքզինքը կը գտնէր խոպան եւ տնտեսապէս ապերախտ գետնի մը վրայ։

Գալիֆորնիոյ Հայոց վիճակը բաժնուած է ինը անուանական թեմերու, որոնց մէջ միայն եօթը քիչ շատ այդ անունը արդարացնող ատաղձներն ունին։ Այդ թեմերն են. 1.— **Ֆրէզնօ**, ունի մէկ եկեղեցի Ս. Երրորդութիւն հիմնուած 1914ին։ Ո՛չ միայն Գալիֆորնիոյ այլ եւ ամբողջ Ամերիկահայ եկեղեցիներու ամէնէն գեղեցիկը, որ հայ եկեղեցւոյ պահանջմանց համաձայն շինուած է, թէեւ բաղդատելով արտասահմանի եւ երկրի մեր եկեղեցիներուն՝ հասարակ շէնք մըն է։ Ունի մօտաւորապէս 850 տուն ծուխ։ Հովիւ՝ Տ. Վարդան Ծ. Վ. Գասպարեան։ 2.— **Լոս Անճէլըս**, մէկ եկեղեցի՝ Ս. Խաչ, կառուցուած 1924ին։ Ծուխ՝ 600 տուն։ Հովիւ՝ Տ. Ատոմ Ա. քհնյ. Մելիքեան։ 3.— **Ֆաուլր**, եկեղեցի՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը կառուցուած 1910ին։ Ծուխ՝ 200 տուն։ Հովիւ՝ Տ. Տիրայր Ծ. Վ. Մարգարեան։ 4.— **Սան Ֆրանչիսկօ**, վարժքի մը փոխարէն կը գործածեն եպիսկոպոսականաց եկեղեցիները. Ծուխ՝ մօտաւորապէս 250 տուն։ Հովիւ՝ Տ. Պետրոս քհնյ. Ցակոբեան։ 5.— **Ֆրեզլի**. եկեղեցի՝ Ս. Սահակ Մեսրոպ, գնուած եւ յարմարցուած 1924ին։ Ծուխ՝ 100 տուն։ Անհովիւ։ 6.— **Ուզեմ**, եկեղեցի՝ Ս. Աստուածածին. կառուցուած 1911ին։ Ծուխ՝ 100 տուն։ Հովիւ՝ Տ. Վարդան քհնյ. Դաւիթեան։ 7.— **Օքլէնտ**, կը գործածեն եպիսկոպոսականաց եկեղեցիները։ Ծուխ՝ 70 տուն. հովիւ՝ Տ. Պետրոս քհն. Ցակոբեան։ Սան Ֆրանչիսկօ եւ Օքլէնտ միացած մէկ հովիւ ունին տարիէ մը ի վեր։ 8.— **Ֆրեսնօ** եկեղեցւոյ սեփական շէնք ունի։ Ծուխ՝ 30 տուն։ Իրենց հոգեւոր պէտքերը կը մատակարարէ Եղեմի քահանան։ 9.— **Սաֆրամէնթօ**, անեկեղեցի. ծուխ՝ 20 տուն։ Իրենց

AVO

հոգեւոր պէտքերը կը մատակարարուին առաջնորդարանի կողմէ ուղարկուած եկեղեցականներով։ Եկեղեցւոյ ծուխերուն միշտ մօտաւոր թիւերը տուինք, վասնզի այս երկրին մէջ տնտեսական կեանքի անկման հետեւանքով ժողովուրդը հոսանուտ վիճակ մը կը ներկայացնէ։ Երկրագործական շրջաններէն մղում մը կայ դէպի ճարտարարուեստի մեծ կեդրոնները։

Եկեղեցւոյ մատակարարութիւնը.— Գալիֆորնիոյ Հայոց եկեղեցական տարեկան ելմտացոյցն է մօտաւորապէս 22,000 տոլար։ Այս գումարէն 3500ը առաջնորդական պիւտճէն է բաժնուած թեմերուն վրայ՝ համաձայն իրենց կարողութեան։ Այս գումարը հաւանաբար իջնէ 2500ի 1932ին՝ նկատի առնելով տնտեսական ներկայ տագնապը։

Եկեղեցւոյ մատակարարութեան համար չկան եկամուտի հաստատուն աղբիւրներ, այլ ամէն բան կախուած է ժողովուրդի տրամադրութենէն։ Մուտքի գլխաւոր միջոցներն են, պնակ, իւղագին, մկրտութեան, պսակի, թաղումի, հոգեհանգստի առթիւ տրուած նուէրներ կամ տուրքեր։ Ասոնցմէ զատ ընդունուած է անդամատուրքի դրութիւնը. այսինքն եկեղեցւոյ որ եւ է զաւակ անդամ կ'արձանագրուի՝ վճարելով տարեկան երեք տոլարէն մինչեւ չիսուն կամ աւելի գումար մը։ Այս անդամներն են միայն որ ըստ սահմանադրութեան իրաւունք ունին մասնակցելու եկեղեցւոյ վարչութեան՝ իբր ընտրող եւ ընտրելի։

Բայց հարկ է խոստովանիլ թէ քանի մը տոլարով միայն եկեղեցւոյ կապուելու այս դրութիւնը իր բարոյական անպատեհութիւններէն զատ՝ շատ անկայուն հիմերու վրայ դրուած է։ Ջոհողութեան գաղափարը կը պակսի ընդհանրապէս։ Հայ եկեղեցւոյ զաւակ ճանչցուածներու մէկ ոգտիկ տոկոսն է միայն որ կ'անդամակցի եկեղեցւոյն, եւ ասոր համար բոլոր վարչական կեանքը հիմնուած է միշտ թիւով աննշան փոքրամասնութեան մը ձայնին վրայ։ Սովորական երեւոյթ է 30—60 քուէտուփերով կատարուած ընտրութիւնը։ Առաջնորդարանը փորձեց դարմանել այս վիճակը ջանալով հաստատել ընդհ. տուրքի դրութիւնը, որով եկեղեցւոյ մատակարարութենէն իսպառ պիտի վերնային պնակի, նուէրի եւ զանազան ծիսակատարութեանց հետ կապուած եկամուտները։ Այս ծեռնարկը դժբախտաբար ձախողեցաւ։

Կազմակերպութիւնները.— Հայաստ. եկեղեցւոյ շուրջ կան միութիւններ։ Ասոնց նպատակն է նպաստել եկեղեցիին նիւթապէս եւ բարոյապէս։ Այս միութիւններն են. 1.— Եկեղեցասէր Տիկնանց Միութիւն։ Գալիֆորնիոյ բոլոր թեմերուն մէջ ալ հիննէն եւ կամ վերջերս կազմուած տիկնանց միութիւններ կան աւելի կամ նուազ զօրեղ կազմով։ 2.— Երիտասարդաց Միութիւն. 1930ի ընթացքին այս երկրին մէջ ծնած երկսեռ երիտասարդներէ միութիւններ կազմուեցան գլխաւոր թեմերուն մէջ։ 1931ի Մայիս 30ին ասոնք ունեցան իրենց համագումարը Ֆրէզնոյի մէջ, ուր ստեղծուեցաւ բաւականաչափ խանդավառութիւն։ 3.— 1926ի վերջերը Ֆրէզնոյի մէջ քանի մը եկեղեցասէր անձերու նախաձեռնութեամբ հիմը դրուեցաւ եկեղեցասէր այրերու միութեան մը, որ ունեցաւ նաեւ իր կրօնաթերթը «Փարոս» անունով։

AVO

Դժբախտաբար այսօր այդ միութիւնը անուանական գոյութիւն մը միայն ունի եւ «Փարոս»ն ալ կը հրատարակուի առաջնորդ Տ. Գարեգին Սրբազանի օժանդակութեամբ եւ մէկ երկու անձերու զոհողութիւնով։

Ասոնցմէ զատ կան նաեւ ուրիշ կազմակերպութիւններ, որոնք թէեւ ուղղակի եկեղեցւոյ հետ կապուած չեն, բայց կը վայելեն անոր գործօն աջակցութիւնը։ Ատոնք են՝ Որբախնամ Տիկնանց Միութիւնը եւ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը, որ ունի 22 մասնաճիւղ, 1350 անդամ, 10—15,000 տոլար եկամուտ եւ 2—2500 ծախս։ Գալիֆորնիոյ շրջանի գործիչն է Գր. Սարաֆեան, մեր եկեղեցիին եւ իր գործին նուիրուած անձ մը։ Վիճակիս առաջնորդ Տ. Գարեգին Սրբազան ամէն կերպով կը քաջալերէ այս ազգօգուտ միութիւնը։

Սահմանադրութիւնը.— *Ամերիկահայ սահմանադրութիւնը որ խարեփոխումներով վերադարձուած էր Գեր. Հոգ. Խորհուրդին՝ 1930ին Գալիֆորնիոյ Երեսփ. ժողովին կողմէ առժամեայ գործադրութեան դրուեցաւ, մինչեւ որ փոքր սրբագրութիւններով վերջնական ձեւ մը ստանար եւ վաւերացուէր Էջմիածինէն։ Այս սահմանադրութեան ոգին Բրքահայոց սահմանադրութեանն է, միայն յարմարցուած տեղական պայմաններուն։ Ըստ այս սահմանադրութեան այս երկրին մէջ Հայաստ. եկեղեցւոյ վարչական հիմնական մարմինը կը կազմեն Անդամական Ընդհ. ժողովները, որոնք կ'ընտրեն Թէ հոգաբարձութիւնները (Թաղ. Խորհուրդ) եւ Թէ Երեսփոխանական ժողովը։ Գալիֆորնիոյ Հայոց Երեսփ. ժողովէն ունի 27 պատգամաւորներ, որոնցմէ վեցը եկեղեցական։ Երեսփոխաններու քառորդը ամէն տարի վիճակով կը դադրի։ Երեսփոխանական ժողովը չորս տարուան համար կ'ընտրէ վարչութիւնը, չորս եկեղեցական եւ հինգ աշխարհական անդամներով, որ նախագահութեամբ Առաջնորդին կը ներկայացնէ վիճակին կրօնական եւ ազգային գործադիր վերին իշխանութիւնը։ Առաջնորդին պաշտօնավարութեան շրջանը չորս տարի է եւ ինք վերընտրելի։*

Մշակութային կեանք.— *Ազգային-կրօնական մշակութային կեանքը ամփոփուած է գլխաւորաբար եկեղեցիին, անոր յարակից կազմակերպութեանց, Հ. Բ. Ը. Մ.ի եւ կուսակցութեանց շուրջ։ Եկեղեցւոյ նախաձեռնութեամբ կարելի շուրջով կը տօնուին ազգային նշանաւոր տօները, ինչպէս Վարդանանց, Թարգմանչաց յիշատակները։ Ամէն կիրակի եկեղեցիներու մէջ տեղի կ'ունենան քարոզախօսութիւններ։ Առաջնորդ Ս.ը ամէն կիրակի կը քարոզէ որեւէ Թեմի մէջ եւ յաճախ ալ կը պատարագէ։ Երկու տարիէ ի վեր առաջնորդարանի կողմէ պատրաստուած որոշ ցուցակի մը համաձայն Մեծ Պահքին շաբաթը երկու անգամ քարոզ կը խօսուի եկեղեցիներուն մէջ՝ մասնակցութեամբ նաեւ ծեռնհաս աշխարհական քարոզիչներու։ Ասկէ զատ Առաջնորդ Սրբազանն ալ բոլոր Թեմերուն մէջ ազգային կրօնական կրթիչ նիւթերու շուրջ ըրաւ հինգ դասախօսութիւններ։ 1929ի Մեծ Պահքին Նորին Սրբազնութեան դասախօսութեանց նիւթերն էին Լուսաւորիչ, Սահակ-Մեսրոպ, Նարեկացի եւ Շնորհալի։ 1930ին մեկնաբանեց Պատարագամատոյցը։ Ասոնցմէ զատ Հայաստ. Եկեղեցին ընկերակցութեամբ հայ բողոքական եկեղեցիներու, ամէն աշուն կու տայ*

AVO

դասախօսութեանց շարք մը օգտակար նիւթերու շուրջ, ծեռնհաս անձերու կողմէ։ Զանազան միութիւններ եւ կուսակցութիւններ կ'ունենան նաեւ իրենց հանդէսներն ու բանախօսութիւնները։

Մայրենի լեզուն կենդանի պահելու համար տարիներէ ի վեր գոյութիւն ունին հայ վարժարաններ Ֆրէզնոյի, Ֆաուլըրի եւ Եղեմի մէջ։ Անցեալ տարուան ընթացքին վարժարաններ բացուեցան նաեւ ուրիշ քեմերու մէջ եւ մասնաւորապէս Լոս Անճէլըս այդ ուղղութեամբ առաւ գնահատելի քայլ մը, հինգ դպրոցներ բանալով քաղաքին զանազան մասերուն մէջ։ Այսօր Կալիֆորնիոյ վիճակին մէջ եօթը գագութներ ունին հայ վարժարանները, 450 աշակերտներով եւ 14 ուսուցիչներով։ Այս բոլոր դպրոցներուն տարեկան ելմտացոյցը 1500 տալերը չանցնիր։ Որպէսզի միտքերու մէջ շփոթութիւն եւ պատրանք տեղ չբռնեն՝ աւելցնենք թէ այս վարժարաններուն տուած օգուտը շատ փոքր է չըսելու համար աննշան։ Վասնզի տեղական կանոնաւոր վարժարաններ յաճախող հայ տղաք շաբաթը առ առաւելն 4—5 ժամ հայ դպրոց այցելելով չեն կրնար որեւ օգուտ մը ծեռք ձգել։ Հայ վարժարան կոչուած շէնքերը իրենց անյարմարութիւններով աւելի լաւ չեն քան մեր երկրի գիւղերուն դպրոցները։ Վարժարանական յարմարութիւններէ զուրկ այս սրահները կամ սենեակները այնքան սուր կ'ընծայեն տղուն հակադրութիւնը պետականին եւ հայկականին միջեւ, որ արդիւնքը կ'ըլլայ դժգոհութիւն եւ արհամարհանք։ Եւ իրականութիւնը այն է որ հայ տղան չի զելով, խուսափելով եւ անկանոն կերպով կ'այցելէ դպրոց, ինչ ծանր փորձանք կը դառնայ ուսուցչին գլխուն։ Հայ դպրոցներէն «շրջանաւարտ» տղայ մը կամ աղջիկ մը տասը տող ուղիղ կարդալ գրել չի գիտեր։ Ու աւարտողներուն հարիւրին 90ը քանի մը տարիէն արդէն մոռցած կ'ըլլայ իրենց սորված քիչն ալ։ Ինչ որ պէտք մը չէ, շուտ կը մոռցուի։

Ֆրէզնոյի, Ֆաուլըրի, Րիտլիի եւ Լոս Անճէլըսի եկեղեցիները ունին կիրակնօրեայ վարժարաններ, որոնց նպատակն է տալ տղոց կրօնաբարոյական եւ ազգային-եկեղեցական դաստիարակութիւն մը։ Առաջին նպատակին մէջ որքան կը յաջողին չենք գիտեր, միայն որոշ է թէ երկրորդ ուղղութեամբ արդիւնքը զերօ է։ Զի՝ վարժարանի ուսուցիչները ըլլալով մեծ մասամբ այստեղ ծնած երկսեռ երիտասարդներ՝ անտեղեակ են մեր լեզուին եւ մեր եկեղեցւոյ պատմութեան։ Ասոր համար ալ դասաւանդութեանց լեզուն աւաւելապէս անգլիերէն է։ Այս պակասը լրացնելու համար 1930ի շրջանին Առաջնորդարանի կողմէ սկսան պատրաստուիլ հայերէն եւ անգլիերէն նկարագրութիւններ՝ նիւթը առնուած հայ եկեղեցւոյ պատմութենէն։ Առաջին երեք բարտերը՝ Վարդանանց պատերազմին շուրջ՝ լոյս տեսան։ Շարունակութիւնը դժբախտաբար առայժմ կանգ առած է նիւթական պատճառներով։

Կալիֆորնիան հակառակ իր ափ մը հայութեան ունի սէտք եղածէն աւելի թերթեր։ Օրաթերթի ծաւալով եւ քովանդակութեամբ երեք շաբաթեայ եւ մէկ կիսաշաբաթեայ թերթեր կան։ «Փարոս Հայաստանեայց» կրօնաթերթը ամբողջ Ամերիկահայոց միակ հանդէսն է՝ նուիրուած հայ եկեղեցւոյ պայծառութեան։ Կը հրատարակուի Առաջնորդարանի հովանաւորութեամբ։ Երկու աղանդաւորական ամսաթերթեր ալ լոյս կը տեսնեն քաղաքական հակեղեցիներու կողմէ։

Ֆրէզնօ, 10 Սեպտ. 1931 **Գ. Տ. Վ.**

ՀԱՐԱՒ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ (*)

Բաղդատաբար Հիւսիս. Ամերիկայի՝ շատ նոր է Հայ գաղթականութեան հոսանքը դէպի Հարաւային Ամերիկան։

Առաջին անգամ 1909ին Արժանթինի մայրաքաղաքը մուտք գործած են սակաւաթիւ Կիլիկեցիները, առաւելապէս Հաճընցի ամուրի պանդուխտներ։ Ընդհ. Պատերազմի շրջանին հազիւ 800ի կը հասնի եղեր Պ. Այրէսի Հայ գաղութին ամբողջական թիւը, իսկ Պրազիլի եւ Ուրուկուայի մէջ Հայեր գտնուելուս մասին ո՛ եւ է հետք չկայ մինչեւ այդ թուականն։

Միացեալ Նահանգներու գաղթի հոսանքը զօրաւ ենթարկուելէն յետոյ է որ կարեւորութիւն կ'ստանայ Հարաւ. Ամերիկան, եւ գաղթը մեծ համեմատութիւններ առնել կ'սկսի մեզ Հայերուս համար, ինչպէս նաեւ Արեւելքի ուրիշ ցեղերու՝ Ռուսերու եւ Սուրիացիներու, այս վերջիններէն մօտ Հարիւր տարիէ ի վեր Հարաւ. Ամերիկա՝ Պրազիլ եւ Արժանթին գաղթողներ կան եւ կարեւոր թիւ մը կը ներկայացնեն. անոնք իրենց հնութեան պատճառաւ գրաւած են աչքառու դիրք եւ ունին բաւարեկեցիկ վիճակ։

1922էն սկսեալ մեծ համեմատութիւններ առած է դէպի Հարաւային Ամերիկա Հայերու գաղթը, ընտանեօք եւ զանգուածային ելեւէջով։

Պրազիլիոյ Սան Բաւլօ քաղաքը ներկայիս կայ 3000է աւելի Հայութիւն. ունի եկեղեցական կազմակերպութիւն. պաշտօնական հովիւն է Իզմիր-Սպարթացի Տ. Գաբրիէլ Քհնյ. Սամուէլեան։ Պրազիլի Բիօ տէ Ճանէյրօ մայրաքաղաքին եւ Սանթոս նաւահանգիստ քաղաքին մէջ ալ կան սակաւաթիւ Հայեր. իսկ Պրազիլիոյ ներսերը Հայեր գրեթէ չկան։

Ուրուկուայի մայրաքաղաքին Մօնթէվիտէօ մէջ եւս՝ կը հաշուուի մօտ 3000ի մօտ Հայութիւն, մինչդեռ չորս տարի առաջ 2000ի չէր հասնէր անոր թիւը։

Հարաւ. Ամերիկայի շրջանին ամէնէն հոծ Հայութիւն պարունակող երկիրն է ներկայիս Արժանթինը։

Պ. ԱՃԻՒՍ, *Արժանթինի մայրաքաղաքը ներկայիս կը հաշուէ իր մէջ 13,000 Հայութիւն, որուն երկու Հազարը Հայ Կաթոլիկ եւ Հայ Բողոքական Հասարակութեան կը պատկանին, իսկ 11 Հազարը Հայ Առաքելական։ Պ. Այրէսի Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ պաշտօնական*

(*) *Այս ամփոփ տեղեկագրութիւնը ղրկած է տեղին հոգեւոր հովիւ Ցովհ. Քհնյ. Ամիրեանց։*

AVO

հովիւն է Տ. Յովհաննէս Քհնյ. Ամիրեանց. կայ նաեւ օգնական քա-
հանայ մը Մարաշցի Տ. Մովսէս Քհնյ. Տէր Յովհաննէսեանը։ Հայ կա-
թոլիկ հասարակութեան հովիւն է Մկրտիչ վրդ. Գազազեան՝ Մխի-
թարեան Միաբանութենէն։ Հայ Աւետարանական Բողոքական յարան-
ուանութիւնն ալ ունի իր հովիւը՝ վեր. Աբրահամ Յարութիւնեանը։
Կան նաեւ Հայ բողոքական երկու տարբեր հատուածներէ սահմանա-
փակ թիւով հասարակութիւն մը։

Հայ յարանուանութիւններու յարաբերութիւնները աւելի քան բարւոք են։

Պ. Այրէսի մէջ կան 30ի չափ հայրենակցական միութիւններ, ո-
րոնք նիւթապէս ու բարոյապէս կը սատարեն իրենց անդորձներուն,
աշխատելու անկարող ծերերուն եւ հիւանդներուն։ Կան երկու մար-
զական միութիւններ, որոնց գլխաւորն է Հայ. Մարմնակրթական ընդհ.
միութիւնը որ ունի խիստ օգտակար գործունէութիւն մը։ Կայ չափա-
հաս որքերու միութիւնը՝ մասնաճիւղը Փարիզի չափահաս որքերու
միութեան։ Կայ Պ. Այրէսի Հայ երիտասարդաց միութիւնը, որ ունի
գեղարուեստական, լսարանական եւ մարզական ծրագիր. ունեցած
անդամներուն թիւը ցարդ սահմանափակ է։ Կան նաեւ Հաճընի, Այն-
թապի եւ Մարաշի երիտասարդաց միութիւնները։

Հայ Բարեգ. Ընդհ. Միութիւնը ունի Պ. Այրէսի տեղական
մասնաճիւղը որ կը գործէ կեդրոնէն եկած հրահանգ ին համաձայն։

Կան նաեւ երեք կուսակցական հատուածներ։

Այս բոլոր միութիւնները պարբերաբար հանդիսներ կը սարքեն
ի նպաստ իրենց։

Հայ Առաքելական եկեղեցին՝ հակառակ Պ. Այրէսի մէջ 3000
ընտանիք գտնուելուն ցարդ ունի արձանագրուած 325 վճարող ան-
դամներ։ 1930 Յունիս 15ին կազմուած է Հայ. Առաք. եկեղեցւոյ հո-
գաբարձութիւնը իր ուրոյն ծրագիր-կանոնագրով, որը վաւերացուած
է տեղական կառավարութենէն 1930 Սեպտ. 18ին, Արժանթինի հան-
րապետութեան առաջամեայ նախագահ ժէնէրալ Ուրուպուրուի հրո-
վարտակով. իսկ անկէ առաջ Հայ եկեղեցին Պ. Այրէսի մէջ վարող
մարմինն է եղած հայ գաղութային կեդրոնի միութիւնը, որ կազ-
մուած է 1923ին։

1928էն ի վեր Պ. Այրէսի եւ արուարձաններու մէջ բացուած են
7 հայ մանկապարտէզ-վարժարաններ, որոնք ունին 10 ուսուցիչ եւ
ուսուցչուհիներ եւ 450 երկսեռ աշակերտութիւն։ Այդ վարժարաննե-
րէն երեքին մէջ պարբերաբար եկեղեցական պաշտամունք տեղի կ'ու-
նենայ քահանաներու կողմէ։

Համաշխարհային տնտեսական տագնապին եւ գործերու կայու-
նութեան պատճառաւ աղքատախնամ մարմնոյ մը պէտքը այլեւս
անհրաժեշտ դառնալով 1930էն ի վեր հինգ անդամէ բաղկացած
յանձնախումբ մը գործի լծուած է Պ. Այրէսի մէջ. ան մէկ տարուան
ընթացքին 750 բէռւօ նպաստ յատկացուցած է՝ աննեցուկ գործելու
անկարող ծերերու եւ աղքատ հիւանդներու։

Պ. Այրէսի Հայ գաղութը Տրապիզոնէն մինչեւ Իսկէնտէրուն գըտ-

AVO

նուազ գրեթէ բոլոր քաղաքներու եւ գիւղերու բնակչութենէն իր ներկայացուցիչը ունի՝ առաւել կամ նուազ թուով։ Պ. Այրէսի Հայ գաղութին կէսէն աւելին սակայն կը կազմեն կիլիկեցիները՝ առաւելապէս Հաճընցիներ, Այնթապցիներ եւ Մարաշցիներ։

— Հայերը, Պ. Այրէսի մէջ մեծ մասով ցրուած են Բարիզի երեք անգամը եղող ընդարձակ մայրաքաղաքին մէջ։ Բարեկեցիկներ խիստ քիչ են. հազիւ տասնի չափ մանիֆաթուրայի վաճառականներ կան, նոյնքան մըն ալ մանրավաճառութեան եւ կօշիկին նիւթերու ինչպէս նաեւ երկուք ալ գորգի առեւտուրով զբաղողներ։ Հայ գաղութին խոշոր մեծամասնութիւնը կը կազմեն կօշկակար եւ դերձակ արհեստաւորները, աւելածուներ եւ կօշիկ ներկողներ։

Պ. Այրէսի մէջ երեք հայ բժշկներ միայն կան որոնք տեղւոյն բժշկական համալսարանէն վկայուած են եւ իրաւունք ունին իրենց արուեստը ի գործ դնելու։ Փաստաբան քնաւ չկայ, իսկ ճարտարապետ մէկ հատ։

Հայ գործաւորներ այս երկրին մէջ սահմանափակ թիւ մը կը կազմեն, գործաւորներէն անոնք որ մասնագիտութիւն ունին ընդհանրապէս անգործ չեն մնար, իսկ հասարակ գործաւորներու մէջ առ հասարակ անգործութիւն կը տիրէ՝ տնտեսական տագնապի հետեւանքով։ Բարեբախտաբար Հայերը այս երկրին մէջ առաջին օրէն նախապատուութիւն տուած են արհեստներու եւ առեւտուրի, ինչ որ նպաստաւոր եղած է իրենց՝ համաշխարհային անգործութեան սա շրջանին մէջ. թէպէտեւ ընդհանուր առումով տնտեսական մարզին մէջ գէշ օրեր կ'անցընէ Հայ գաղութը Հար. Ամերիկայի մէջ՝ ինչպէս այլուր։

Քօրտոպա.— Արժանթինի հանրապետական քաղաքներու մէջ Քօրտոպան է միայն որ Պ. Այրէսէն վերջը իր մէջ կը հաշուէ կարեւոր Հայ գաղութ մը. հոն Հայութիւնը 2000 է աւելի է։ Ունի իր սեփական եկեղեցին որ կը ծառայէ նաեւ իբր վարժարան. կառուցուած է 1927ին տեղւոյն Հայ հասարակութեան ջանքերովն ու նպաստով։ 1928ին ունեցաւ իր յատուկ Հայ եկեղեցւոյ հովիւը՝ յանձին Տ. Գուրգէն քհ. Թաշճեանի, որ միեւնոյն ատեն վարժարանի ուսուցիչն ալ է։

Բօսարիօ, Մէնթօզա, Սանխուան, եւ Թուկումանի քաղաքներու մէջ սակաւաթիւ Հայեր միայն կան, որոնք բնականաբար անկազմակերպ են։

Բայի, Արժանթինի, Պրազիլի եւ Ուրուկուայի հանրապետական երկիրներէն՝ մնացեալ Հարաւային երկիրներու մէջ առ հասարակ Հայեր չեն բնակիր։ Հարաւ. Ամերիկայի շրջանը ներկայիս իր մէջ կը հաշուէ մօտաւորապէս 22 հազար Հայ բնակչութիւն։

Այժմ դէպի Հարաւային Ամերիկա Հայերու գաղթը կասած է եւ չունի նախկին թափը։

---

2. ՀԱԼԷՊԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Հալէպ իր թեմերուն, սկիզբէն ի վեր կազմած է Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Առաջնորդական գլխաւոր թեմերէն մէկը, և իր հանգամանքը նոյնուքեամբ կը պահէ մինչև այսօր։ Անցեալին մէջ Հալէպ եղած է նոյնպէս Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան համար պատմական երկրորդ Աթոռ մը, և այս տեսակէտով ոչ միայն իրրև Առաջնորդական թեմ գրաւած է կարեւոր տեղ մը, այլ և Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան որպէս Աթոռ ունեցած է ուշագրաւ շրջաններ։ Անոր Ս. Քառասուն Մանկունք դարաւոր եկեղեցին յաճախ հանդիսավայր եղած է Կաթողիկոսական ձեռնադրութեանց, եպիսկոպոսական օծման և ներկայիս անոր հովանիին տակ հանգչած են մէկէ աւելի Կաթողիկոսներ։

ԱՐՏԱՒԱԶԴ ԵՊՍԿ. ՍԻՒՐՄԷԵԱՆ

Մասնաւորապէս վերջին տասը տարուան ընթացքին իր բնակչութեան կրկնապատկումով Հալէպ իր եկեղեցական, վարչական, կրթական և բարեսիրական հանգամանքովը գրաւած է բացառիկ տեղ մը, և մինչև այսօր այդ կարեւորութիւնը կը պահէ իր կեդրոնին և ընդարձակ թեմերուն մէջ, ունենալով Հայութեան ստուար մեծամասնութիւնը։ Իրաց այս վիճակը ոչ միայն Քինաղաղարէն ի վեր կը դիտուի Հալէպի և շրջակայից մէջ, այլ և արտասահմանի բոլոր գաղութներու մէջ, որովհետև զանազան շրջաններէ հետզհետէ ստուարացած Հայութեան մեծագոյն տոկոսը Հալէպ գտնուելովը, ոչ միայն ազգայնական կապերով միացած է արտասահմանի հետ, հապա և անոնց բարեսիրական, հայրենակցական եւ այլ գաղութային միութիւններու, և ի մասնաւորի Հայ Բարեգ. Ընդհ. Միութեան և ազգային ծանօթ բարերարներու նիւթական եւ բարոյական աջակցութեան առարկան հանդիսացած է։ Այս հետաքրքրութիւնը ինքնին շատ բնական, շեշտուած է նաև տարիներէ ի վեր Հայ մամուլին մէջ։

Իրրև առաջնորդական առանձին վիճակ, ան, 1870 ական թուականներէն ասդին, պահած է իր առաջնորդական օրինաւոր ժողովները, մինչև 1915ի աղէտալի թուականը, երբ քաղաքական պարագաներու բերումով, ինչպէս ամէն տեղ, անանկ ալ Հալէպի մէջ դադրած է առաջնորդական ժո-

ղովականութիւնը և տեղացի ազգայնոց ոարուելակերպովը կարելի եղած է մինչև վերջը բաց պահել Ս. Քառն. Մանկանց եկեղեցին։

Նոյն միջոցներուն Առաջնորդարանի մէջ իրրև գործօն ժողով, իր գոյութիւնը պահած է միայն Աղքատախնամ մարմինը, արտաքին ու ներքին նպաստներով սատարելով տեղացի և գաղթական ժողովուրդին։

Պատերազմէն առաջ առաջնորդական փոխանորդութեան մէջ գտնուող հանգ. Տ. Յարութիւն Քհնյ. Եսայեան, Զինադադարէն ետքն ալ կրկին պաշտօնի անցնելով վերակազմած է առաջնորդարանի գլխաւոր ժողովները։ Նոյն միջոցներուն գաղթականական վիճակը և քանի մը տարի վերջն ալ պարագաներու բերումով ստեղծուած բոլորովին նոր երեւոյթը շեշտած են պէտքը ազգային միութեան մը, ուր Հայ. Կաթ.ներ եւ Հայ-Բողոքական ներկայացուցիչները վերցուցած են ազգային գործերու մեծագոյն մասը, գլխաւոր նպատակ ունենալով Հալէպ հասնող ստուար գաղթականութիւնը տեղաւորել և պարենաւորել։ Իսկ բուն Հայ եկեղեցւոյ յատուկ գործերու ընթացք տրուիլը, պատերազմէն առաջուան վիճակով, եղած է 1923 Յունիս 3ի կիր. օրը, ուր տեղի ունեցած է խորհրդական խառն ժողովը, օրակարգ ունենալով Ազգ. Գաւառական երեսփոխանական ժողովոյ վերակազմութեան ինչպէս նաև վերակազմելիք գաւառականին և գոյութիւն ունեցող ազգային միութեան փոխ. յարաբերութեան խնդիրը։ Ցիշեալ խորհրդակցական ժողովը տեղի ունեցած է առաջնորդարանին մէջ, Ն. Ս. Օծութիւն Վեհ. Տ. Սահակ Բ. Կաթողիկոսի բարձր. նախագահութեամբն ու նախաձեռնութեամբը, ուր ներկայ եղած են Խաղ և Փառն Ծայր. վարդապետները, Տ. Յարութիւն քհն. և եօթը աշխարհականներ։

Վեհ. Կաթողիկոսը մանաւոր զեկոյցով մը պէտքը շեշտած է գաւառական ժողովին և իրմէ իրիւրիք սահմանադրական ժողովներու վերակազմութեանը և խորհրդակցաբար որոշուած է որ 1911էն առաջ գոյութիւն ունեցող երեսփոխանական ժողովոյ 21 թիւը պահուի այդ անգամ ալ. որով 15 երեսփոխան Հալէպէն առնել որոշուած է, 3 եկեղեցական երեսփոխաններով, 2 քիլիսէն և Պէյլան իսկէնտէրունէն, պայմանաւ որ տիրող բացառիկ վիճակը նկատի առնելով 7 երեսփոխաններ աւելնան 21 թիւին վրայ, իրրև եկեր ժողովուրդի ներկայացուցիչները։ Խորհրդակցական սոյն ժողովի մէջ որոշուած է առանձին յանձնախումբ մը ընտրել, որպէսզի ստանձնէ Վեհափառ Կաթողիկոսին հրահանգներուն համաձայն Գաւառական ժողովոյ ընտրութեան աշխատանքը։

1923 Յունիս 3էն մինչև 1924 Մայիս 27, գրեթէ մէկ տարուան ընթացքին, ոեւէ աշխատանք տեղի ունեցած չէ Գաւառ. ժողովոյ վերակազմութեան մասին, ըստ առձեռն արձանագրութեանց, ուր երկրորդ անգամ ըլլալով, Վեհափառը 24 ազգայիններու ներկայութեան, անգամ մըն ալ շեշտած է գաւառականի վերակազմութեան անհրաժեշտութիւնը և ուր և Յունիս 1ի նիստին երկրորդ և երրորդ անգամ ըլլալով, ու միշտ Վեհափառին ներկայութեան, խորհրդակցութիւն կատարուած է փութացնելու համար ընտրութիւնը, ընտրութեան օր նշանակելով Յունիս 5, 1924ի Համբարձման օրը։

Վեհափառ Հայրապետը ընտրած է 12 հոգինոց Ընտրողական Յանձնաժողով մը որ 200 անձեր հրաւիրած է Գաւառ. ժողով մը ընտրելու։ Ասոնցմէ 146 հոգի ներկայ եղած են և ընտրած Գաւառական Ընդհ. ժողովը։

AVO

Ընտրութեան հսկած է իբրև կաթողիկոսութեան փոխանորդ, Տ. Փառէն Ծ. Վրդ.։ Ընտրողական ժողովոյ հսկողութեան տակ նորընտիր գաւառականը իր առաջին նիստը գումարած է իր ընտրութենէն քանի մը օր վերջ, Վեհափառին նախագահութեամբ, ներկայ 15 երեսփոխաններով։ Դիւանի օրինական ընտրութենէն վերջ, գաւառական ժողովը որոշած է իսկոյն կատարել առաջնորդական ընտրութիւն և առ այդ պատրաստուած է նաև ընտրելեաց եռանուն ցանկ մը, բաղկացած եղիշէ Ս. եպսկ. Կարօեանէ, Պետրոս Ս. եպիսկ. Սարաճեանէ և Խադ Ծ. վրդ. Աջապահեանէ։ Վեհափառ Կաթողիկոսը մեւնոյն ժողովին մէջ հանդիսաւորապէս յայտարարած է որ Հալէպ կիլիկիոյ թեմերէն միակ կանգուն մնացողը ըլլալուն, կը փափաքի որ Հալէպի Առաջնորդը ընտրուի միայն Սսոյ Աթոռի ժիաքաններէն։ Ներկայ երեսփոխանները ասոր վրայ խնդրած են Վեհափառէն, որպէսզի ժամանակ տրուի իրենց, առաջնորդական ընտրելիի մասին խորհրդակցելու համար։ Նորընտիր գաւառականը իր յաջորդական նիստերուն մէջ ընտրած է կրօնական և քաղաքական ժողովները։ Իսկ Հալէպի թեմին առաջնորդական ընտրութիւնը կատարուած է վերջապէս 1924 Յուլիս 17ին և քուէից առաւելութեամբ առաջնորդ ընտրուած է Տ. Արտաւազդ Ծ. Վրդ. Սիւրմէեան, որ ինքն ամիս վերջը միայն կրցած է 1925 Մարտ 21ին Հալէպ հասնիլ և ձեռնարկել իր պաշտօնին։

Նորընտիր առաջնորդը հալէպ ժամանելուն, արդէն գտած է պատրաստ առաջնորդարանի օրինաւոր գրեթէ բոլոր ժողովները, որոնց հետ բարւոք գործակցութեամբ ջանացած է հնարաւոր սահմաններու մէջ Հալէպի և շրջակայից ազգային, հոգեւորը և կրթական գործերու յառաջդիմ, ապահովել, մասնաւորաբար ուշադիր ըլլալով որ կեդրոնի և թեմերու ամէն մէկ եկեղեցին ուննայ իրեն յատուկ պատասխանատու վարչական մարմին մը, դպրոցի հոգաբարձութիւն մը և աղքատաց խնամակալութիւն մը։ Վերոյիշեալ թաղական խորհուրդները ընտրուած են միշտ նշանակովի, քաղաքական ժողովոյ ներկայացուած եռապատիկ ցանկերու վրայէն։ Անցնող վերջին վեց տարուան ընթացքին իւրաքանչիւր երկու տարին անգամ մը, կրօնական և քաղաքական ժողովները վերընտրուած են, որոնք իրենց կարգին ընտրած են տեսուչ խորհուրդները։

Սահմանադրական բոլոր ժողովները գոյութիւն ունեցած են միշտ։ Երբեք դժբախտ փորձերէ վերջ, կարելի չէ եղած տեւական կերպով Ուսումնական խորհուրդ մը պահել կեդրոնիս մէջ։ Ներկայ քաղաքական ժողովը իր օրակարգին վրայ ունի նորի մը ընտրութիւնը, բաղձալի է որ այս նոր փորձը յաջողութեամբ պսակուի։

1923ի խորհրդակցական ժողովին մէջ թէև փորձ եղած է երկւոր ժողովուրդէն եօթը ներկայացուցիչներ աւելցնել երեսփոխաններու 21 թիւին վրայ, բայց այս յաւելումը կարելի եղած է ապահովել միայն 1929 Յունիսին, Վեհափառ Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսի Հալէպ գալովը իր բնակարանին մէջ գումարուած խորհրդակց. ժողովին մէջ։

Ներկայ քաղաքական ժողովը ընտրուած է 1924ին կազմուած և ցարդ իր գոյութիւնը պահող գաւառական ընդհ. ժողովէն, 1930 Յունիսին, իսկ կրօնական ժողովը միջոց մը ընդհատուելէն վերջ, 1931 մարտի սկիզբը օրինաւորապէս ընտրուած է ազգ. գաւառական ժողովէն։ Առաջնորդարանի

AVO

գոյութիւն ունեցող բոլոր ժողովները, ինչպէս նաև կեդրոնի և թեմերու քաղաքական խորհուրդ, հոգաբարձութիւն և աղքատախնամ մարմինները, իրենց պայմաններու ներած չափով եւ բաւական կանոնաւորութեամբ կը կատարեն իրենց պարտականութիւնները։

Ընդհ. պատերազմէն առաջ, Հալէպի առաջնորդական կեդրոնը իրրև վիճակ, ունեցած է Այնթապը, յաճախ իբր միացեալ թեմ, Քիլիսը, Պէյլանը և Իսկէնտէրունը։ Անտիոքը իր շրջանով, երբեմն եղած է առանձին թեմ և երբեմն ալ կապուած է Հալէպի Առաջնորդութեան։ Պէյլան և Իսկէնտէրուն կը շարունակեն մնալ ըստ առաջնոյն այս Աթոռին ենթակայ, իսկ Անտիոք կը կազմէ ուրոյն առաջնորդութիւն։

1915էն սկսեալ, Հալէպի առաջնորդութեան իրաւասութիւնը ընդարձակուած է անհամեմատ կերպով և ներկայիս բարգաւաճ բազմաթիւ գաղութներ, ոչ միայն ազգային հոգածութեան և հետաքրքրութեան առարկայ եղած են, այլ և տեղական և հոգատար կառավարութիւնը նորահաստատ գաղութներու ներկայ վիճակը իրենց համար պարծանք համարած են։ Մասնաւորաբար Իսկէնտէրուն Սանճագին մէջ, Գըրգ խանի և Անտիոքի մերձակայ երեք հայ գիւղերու, ինչպէս նաև Ազազի, Ճարապլուսի, Սրապ Բունարի, Բասուլայնի, Թէլապիաթի, Հասիչէի և Դամիշլիի, և անցեալ տարի ձաղճաղ գետին եզերք հաստատուած Թէլ Պրագ երկու նոր գիւղերու բաւական բարգաւաճ վիճակը ամէն տեղ ստեղծած է եկեղեցական և կրթական յառաջդիմութիւն մը, և ուր տարիներէ ի վեր քահանաներ մնայուն կերպով կը մխիթարեն իրենց շրջանի ժողովուրդը, և ամէն տեղ բացուած ազգային դպրոցներ կ'ապահովեն հայ լեզուն և տոհմային կրթութիւնը։

Հալէպ քաղաքը, պատերազմէն առաջ ունեցած է միայն երկու եկեղեցի, Ս. Քառասուն Մանկունք աթոռանիստ եկեղեցին և Ս. Աստուածածին եկեղեցին, երկուքն ալ միեւնոյն բակին մէջ, որոնց հիմնարկութեան թուականները շատ հին են։ Քաղաքին գաղթականութեան մեծագոյն մասը Միւլէյմանիյէ և Համիտիյէ թաղերուն մէջ եկած հաստատուած ըլլալով, պատագաներու տակ, 1923ին Համիտիյէ թաղին մէջ հաստատուած է Ս. Խաչ տախտակաշէն անշուք եկեղեցին, ու 1926ին ի հիմանէ կառուցուած է աւելի բարձրագիր և ընդարձակ ծաւալով։ 1926էն ասդին, Մէյտանի մէջ հաստատուած է փոքրիկ գաղութ մը, որուն տարուէ տարի աւելնալով, անցեալ տարի, հոն հիմնարկուեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ քարաշէն եկեղեցին, որուն շինութիւնը կը շարունակուի։ Ներկայ տարւոյ սկիզբը, Սէպիլի մօտիկը, Ասորոց գաղթականային մէջ հաստատուած է նաև Ս. Յակոբայ Նուիրուած առժամեայ մատուռ մը, օր մը հաւանաբար փոքրիկ տաճարի մը վերածուելու համար։

Կեդրոնին մէջ կան 1. Ս. Քառասուն Մանկունք եկեղեցի, 2. Ս. Աստուածածին եկեղեցի, 3. Ս. Խաչ եկեղեցի, 4. Ս. Գրիգոր Լուս. եկեղեցի, 5. Ս. Յակոբայ մատուռ։

Թեմերու մէջ կան. Իսկէնտերունի 1. Ս. Քառս. Մանկանց և Ս. Խաչ եկեղեցիները, 2. Պէյլանի Ս. Սարգիս, 3. Գրըգ խանի Ս. Աստուածածին, 4. Ազազ Ս. Թագաւոր եկեղեցին, 5. Հօմսի Ս. Աստուածածին, 6. Եագուպիյէ Ս. Աննա, 7. Ճարապլուսի Ս. Աստուածածին, 8. Արապ բունարի Ս. Աստուածածին եկեղեցիները, 9. Բագդայի, 10. Տէր Զօրի և 11. Թէլ-Պրագի մատուռները։

AVO

3. Հ. Բ. Ը. Միութեան Գործունէութիւնը (*)

Հայկական Բարեգործական Ընդ-Հ. Միութեան գործունէութիւնը կ'ամփոփուի ուժը գլխաւոր ստորաբաժանումներու տակ.—

Ա. ՈՐԲԵՐ ԵՒ ՈՐԱՆՈՑՆԵՐ

1. Նիկոսիոյ Մելքոնեան կրթական հաստատութիւնը, *որ հիմուած է եւ կը մատակարարուի ազգային մեծագոյն բարերար հնգ. կապալետ Մելքոնեանի նուիրատուութեան ալեմաններուն համաձայն,* 1929—30 *տարեշրջանին տուաւ իր անդրանիկ կրթական հունձքը* [18 *մանչ եւ* 6 *աղջիկ։ Աշակերտներու ընդ-Հ. թիւը* 1930 *ցունիսի վերջը եղած է* 299 [184*ը մանչ եւ* 115*ը աղջիկ*], 1927*ին այս* թիւն էր 238, 1928*ին՝* 225 *եւ* 1929*ին՝* 268։ *Ուսուցչական կազմը կը բաղկանայ* Տ*նօրէնէ մը* [Գ. Կիրակոսեան] *եւ* 17 *ուսուցիչներէ։* 1929—30 *տարեշրջանին ծախսուած է* 11257, 6, 7 *անգլ. ոսկի։*

2. Ռէլէկեան եւ Սիսուան որբանոցներ.—*Տարեշրջանին սկիզբը կը պատսպարուէին ու կը դաստիարակուէին պէյրութի սոյն հաստատութեանց մէջ* 351 *երկսեռ որբեր* [120 *մանչ եւ* 231 *աղջիկ*]։ 1930*ի ընթացքին փոխանակութեամբ* 5 *որբեր ընդունուած են Մելքոնեան կրթ. հաստատութենէն, իսկ մեկնած են* 122 *երկսեռ որբեր։ Որով* 1930 *Դեկ.* 31*ին որբերու թիւը վերածուեցաւ* 234*ի* [54 *մանչ եւ* 180 *աղջիկ*]։ *Հոգատար մարմինը կը կազմեն Տքթ. Պ. Մելքոնեան, Ն. Հազարապետեան, Տօքթ. Յ. Թօփչեան եւ Կ. Աֆարեան։ Տարեկան ծախք՝* 5785, 11. 2 *անգլ. ոսկի։*

3. Խահիրէի որբանոցներու տուճ.—1930*ին կայինէ* 250 *որբուհիներ, որոնցմէ* 27 *ամուսնացան,* 3*ը իրենց ազգականներուն յանձնուեցան եւ* 4*ը զանազան պատճառներով պակասած են, որով վերջին* թիւն է 216։ *Այս Տունը կը կրէ «Մելքոնեան կայան» պատուական անունը։ Ունի Տիկնանց խնամակալութիւն մը, որուն կը նախագահէ Աննա Նէկիպ փաշա Պուքրոս Ղալի։*

4. Սալէմանիոյ որբանոցներու տուճ.— 1930*ի սկիզբը որբուհիներու թիւն էր* 257, *որ այլեւայլ պատճառներով նուազելով վերածուած է* 216*ի։ Ունի Տիկնանց խնամակալութիւն մը, որուն կ'առաջնորդէ Տիկ. Տիլէկեան։*

5. Հալէպի կայան.— 1930*ի սկիզբը* 89 *որբեր կը պատսպարուէին, որոնք հետզհետէ ինքնաբաւ դառնալով մեկնած են, նորապիրներու տեղ տալու համար։ Տեսչութիւնը կը վարէ Արամ Տ. Յակոբեան։ Տարեկան ծախք՝* 733. 9. 8 *անգլ. ոսկի։*

(*) Քաղուած Միութեան 25*րդ շրջանի ընդհանուր* Տեղեկագիր *եւ հաշուեկիռէն* [1930]։

AVO

Ր. ՀԱՑԱՍՏԱՆԻ ՁՈՒՆԱՐԿՆԵՐ

1. **Նավարաշէն.**— *Միութեան կողմէ Հայաստանի վերելքին բերուած օժանդակութեան առանցքը կը կազմէ Նուպարաշէնը, որուն գաղափարին երկու մեծ հիմնադիրները Ֆ. Նանսընն եւ Պօղոս Նուպար, իրենց մահուամբ նուիրագործեցին այս հայրենաշէն ծրագիրը։ Շինութիւններն առաջ կը տարուին։ Նուպարաշէն 3000 հէքթար հողամաս մը կը գրաւէ Հրազդանի շրջակայքին մէջ, Երեւանի հարաւային կողմը։*

2. **Համալսարան.**— *Մելքոնեան նուիրատուութեան համաձայն Միութիւնը յանձն առած է տարեկան 3000 եգ. ոսկի վճարել Երեւանի համալսարանին։ Այս օժանդակութեան շնորհիւ համալսարանի վարչութիւնը ի վիճակի պիտի ըլլայ զարգացնել հայագիտական աշխատութիւնները, շահեկան հրատարակութիւններ ընել, ինչպէս նաեւ ձեռնարկել Մատենադարանի շինութեան։*

3. **Պատուհի Ցակոբեան Մայրանոց.**— *Ունի երէք բաժիններ ու մայրանոց, մանկաբարձական եւ կնախտաբանական բաժիններ, որոնց կցուած է մանկաբարձական դպրոցը։ Ունի նաեւ շրջուն դարմանատուն մը։ Վերատեսուչն է Բրօֆ. Գ. Արիշեան։*

4. **Նոր Ուղղիա.**— *Միութեան Մէօթէվէտեան կտակադրամին եկամուտներով հիմը դրուեցաւ գաղութահայ սոյն առաջին գիւղին, որ կը գտնուի Վաղարշապատի շրջանին մէջ, Լիճիածնի մօտ եւ ունի նորակառոյց 25 քնակարան։ Հետզհետէ պիտի ընդարձակուի։*

Գ. ԳԱՂԹԱԿԱՆԱՆՆԵՐՈՒ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ

1. **Սուրիոյ Հայ գաղթականներ.**— *Հալէպի մէջ կազմուած է գաղթ. խնամակալութիւն մը, Տօքթ. Ա. Ալթունեանի նախագահութեամբ, որ իրեն տրամադրուած դրամարներով կը վարէ օգնութեան գործը հասնող գաղթականներուն։ Հալէպ-Հասիչէ-Գամըշլիի շրջանը 5000 գաղթականներու բժշկական խնամք, դեղօրայք եւ այլ պիտոյքներ կը տրուին։ Խնամատարութիւնը իրեն տրամադրուած միջոցներով կառուցանել տուած է երկու գիւղեր, Սահակաբէն եւ Մեսրոպաբէն։ Այս գիւղերուն մէջ քնակարաններ շինուած եւ 150 ընտանիքներ տեղաւորուած են։*

2. **Պէյրութի ամառուն գաղթականները.**— *Տեղական իշխանութիւնները գաղթականական ամառաւարներու քէմբին փլուզումը երբ պէտք տեսան, բարեգործականը անմիջապէս անտուն գաղթականներու օգնութեան եւ պատսպարման ձեռնարկեց։ Կատարուած դիմումներուն վրայ կանգ առաւ ձեռնարկը եւ այն ատեն որոշուեր կայացաւ որ այդ երկու գումարներն յատկացուին Բարեբէն գիւղի կառուցման, հոն տեղաւորելու համար անապաստան ընտանիքները։*

3. **Պարակէօզեան ճպատագրամ.**— *Ա. եւ Մ. Գարակէօզեաններու նպատակադրամով ծունաստանի եւ Սուրիոյ չքաւոր եւ հիւանդ գաղթականներուն օգնութեան գործը ստանձնուած է։ Տեղական խնամատար յանձնախումբեր նպաստներու բաշխման գործին կը հսկեն։*

AVO

4. Հալէպի գաղթաւուց.— Նախորդ տարի 165 հոգի կը պատսպարուին այս տեղ։ 17 նորեկներ եկան եւ 33 հոգի ալ վերնեցան անկէ, որով պատսպարեալներու վերջին թիւն է 149։ Այս հաստատութիւնը կը կառավարուի կին հսկիչով մը եւ Հալէպի մասնաժողովին հովանաւորութեամբ։

5. Աբեղեի ուխտաւոց.— Տիկնանց յանձնախումբի մը ջանքերուն շնորհիւ ինքնապահ է այս հաստատութիւնը։ Շինուած եւ վաճառուած ձեռագործներուն հասոյթովը կը հոգացուին աշխատաւորուհիներու օրավարձքը, եւլն։ Ձեռագործներէն մաս մըն ալ կը ղրկուի արտասահման։

6. Զանազան.— Բացառիկ օժանդակութիւններ եղան Սուրիոյ մէջ, գլխաւորաբար Հալէպ, երբ պաղթականութեան շարժումները շատցան։ Իսկ Յունաստանի մէջ Մարտւոյ Միրզայի կտակադրամը յատկացուեցաւ իզմիրի կարօտեալներուն։

7. Պաղթականներու պատսպարութիւն.— 1930ին ալ, Միութիւնը իր պատուիրակ Պ. Լ. Բաշալեանին միջոցաւ բերաւ իր մասնակցութիւնը հայ գաղթականներու պաշտպանութեան գործին, որ կը կատարուի ժընեւի, Ազգերու Ընկերութեան հովանիին ներքեւ։ Տքթ. Նանսընի մահէն ետք կազմուեցաւ գաղթականներու միջազգային պաշտօնատուն մը, Տօքթ. Մ. Հիւալէրի նախագահութեամբ։

Գ. ԱՐԹԱԿԱՆ ՁԱՒՆԱՐԿՆԵՐ

1. Նպաստընկալ վարժարաններ.— Բացի յիշուած կրթական հաստատութիւններէ Միութիւնը նախորդ տարի օգնած է 92 վարժարաններու, առանց յարանուանական խտրութեան [62ը Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ, 22ը Յունաստանի, 6ը Պուլկարիոյ եւ 2ը Պալքանեան մէջ]։ Ասկէ զատ հայերէնի ձրի դասախօսութիւններ կազմակերպուած են Ֆրանսայի մէջ դվխաւորաբար։

2. Սկէտասիարէքի Նուպարեան վարժարան.— Հիմնուեցաւ 1923ին։ 300է աւելի աշակերտութիւն ունի։ Տեսուչն է Մարսէլոս Տ. Ստեփանեան։ Կը գտնուի Հոգատար մարմնի մը հսկողութեան ներքեւ։

3. Էլիթոլիսի Նուպարեան վարժարան.— Կառուցուած Միութեան հիմնադիրին կողմէ եւ կը գտնուի Գահիրէի Առաջնորդարանի վարչութեան ներքեւ։ Կը մատակարարուի հոգաբարձութեան մը կողմէ։

Ե. ՈՒՍԱՆՈՂԱԿԱՆ ԹՈՇԱԿՆԵՐ

1. Հիմնարկութիւն Նուպարեան սաներու.— Կը գտնուի Փրուսէլ եւ որուն վարչութեան մէջ Միութիւնը իր ներկայացուցիչներն ունի։ 1919—30 շրջանին ունեցաւ 10 թոշակընկալ ուսանող, 6ը տիկին, 4ը նոր։ Ունի հիմնադրամ մը, որուն տոկոսով ստանձնուած է սաներու պաշտպանութիւնը։ Կազմուեցաւ վերջերս Նուպարեան Սաներու միութիւն մը։

AVO

2. Ալլահվէրտի սաներ.— *Մկրտիչ Ալլահվէրտիի կտակին համաձայն, իր հիմնադրամին զուտ եկամուտին 1/3ը կը տրամադրուի Վենետիկի Մխիթարեան Միաբանութեան, Միլանի վարժարանին մէջ երկու Հայ կաթոլիկ սաներու արհեստագործութիւն սորվեցնելու համար։*

3. Գազազեան սաներ.— *Նշան Գազազեանի հիմնադրամն ևս նպատակ ունի մէկ կամ աւելի պատանի պատանուհիներու տալ բարձրագոյն ուսում։ Ներկայիս երկու գիշերօթիկ սաներ կ'օգտուին այս կտակադրամէն՝ Պոլսոյ մէջ։*

4. Նուպարեան մասնագարան.— *Իր հիմնադրին՝ ողբ. Պօղոս Նուպարի քաղաքին համաձայն, Հայկական ուսումնասիրութեանց նաւիրուած եւ հայ ու եւրոպացի քանասէրներու հետազօտութիւնները դիւրացնող հաստատութիւն մը պիտի ըլլայ։ Մատենադարանի վերատեսչութիւնը, ուզելով այլապէս օգտակար դարձնել իր վարած հաստատութիւնը, պարբերաբար կը սարքէ քանախօսութիւններ՝ նուիրուած հայկական ուսումնասիրութիւններու եւ հայ կեանքի երեւոյթներուն։ 1930ին տեղի ունեցած են 4 քանախօսութիւններ (Թորգոմ Աղբիկեան, Հ. Ց. Մսրեանէ, Տ. Թէքէեանէ եւ Բրօֆ. Ադոնցէ)։*

Զ. ԱՒՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ՋԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

1. Աթէնքի եւ Բիրէայի դարմանատուները.— *Նախախնամական դէր կը կատարեն քաղմահոծ հայ գաղթականութեան մէջ։ 1930ի ընթացքին Աթէնքի դարմանատունը դիմած եւ դարմանուած են 5206 հիւանդներ, իսկ Բիրէ՝ 5071։ Ասկէ զատ տկարակազմ մանուկներու քաժնուած են սննդեղէններ, օճառ, եւլն։*

Ֆրուեթեան այս օգտակար գործը կը վարէ Աթէնքի Տիկնանց յանձնախումբը։

2. Մամլէչկի Սանատորիում.— *Պէյրութի թոքախտաւորներու այս հիւանդանոցին մեծապէս կը սատարէ Միութիւնը։ Հաստատութիւնը կը գտնուի խնամակալութեան մը հսկողութեան ներքեւ։*

3. Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոց.— *Զանազան նուէրներ ստանալով յօգուտ այս հաստատութեան, ղրկուած են Պոլսոյ Ազգ. Հիւանդանոցին՝ պատրիարքարանի միջոցաւ։*

AVO

4. ՓԱՐԻԶԱՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԵԱՆՔԸ

Փարիզի Հայ գաղութը իր ազգային դաստիարակութեան համար գրեթէ ոչինչ չէ կրցած ընել. ափ մը ժողովուրդ, ինկած օտարութեան համայնակուլ ովկիանին մէջ, ուշ կամ կանուխ կորսուելու, ծուլուելու դատապարտուած է։ Դպրոցներ չունինք։ Տունը, ընտանիքը. որոնցմէ մեծ քան կ'սպասէինք ատենօր, այսօր անկարող են թումբ կանգնելու օտարութեան հոսանքին առջեւ։ Արդէն բնական օտարասէր էինք, երբ մեր հաստատուն միջավայրն ունէինք. այսօր մեր միջավայրը ծփուն է եւ յարատեւ։ Հոս ծնող մանուկները Ֆրանսերէն կը լսեն իրենց ծնողներէն եւ իրենց անմիջական շրջապատէն. մանուկը հազիւ թէ խօսելու կ'սկսի, Ֆրանսերէնը կու գայ իր լեզուին ծայրը, ծնողքը եթէ հայերէն ալ խօսելու ըլլայ, չէ՞ որ տղան թաղին պետական նախակրթարանը (école communale) պիտի յաճախէ. հոն Ֆրանսերէն կը լսէ. Ֆրանսերէն կը խօսի. ի՞նչ օգուտ ունի իր տան մէջ մէկ երկու ժամ խօսուած Հայերէնը։ Ցետոյ, ազգային զգացում, ազգային աւանդութիւններ, ազգային պատմութիւն, ազգային գրականութիւն, ազգային կրօնք ո՞ւր պիտի լսէ, ո՞ւր պիտի ստանայ տղան, որ քանի մը տարիէն կրնայ կատարեալ Ֆրանսացի մը, արդէն ծնած ատեն Ֆրանսական անուն մըն ալ կու տան իրեն՝ եթէ իր ծնողք չկարենաս քու ուզած անունդ պարտադրել՝ տղուն ծննդեան պաշտօնական յայտարարութիւնը ըրած ատենդ։

Ծնողք բացարձակապէս անկարող են այս ծուլումին առջեւը առնելու։ Դպրոցի, Հա՛յ դպրոցի միջավայրը պիտի կրնայ ընել այդ բանը, ան ալ գոյութիւն չունի։

Լրագիրներ ամէն օր կը գրեն, կը քննադատեն, ազգին ուղղիչներուն երեսին կը նետեն թէ՝ դպրոցներ, մանկապարտէզներ չեն բանար։ Նախ, օրէնքով դպրոց բանալու համար արտօնութիւն պէտք է ստանալ. թէ շէնքին համար եւ թէ պատասխանատու անօրէնին համար, եթէ անհատական է վարժարանը. իսկ եթէ համայնքի մը համար է, հարկ է կազմել դպրոցական ընկերակցութիւններ (association scolaire), որպէս զի կարելի ըլլայ բանալ մէկէ աւելի դպրոցներ, միշտ պատասխանատուութիւն ստանձնելով պետութեան մօտ։ Ահագին ծախքերու կը կարօտին դպրոցներու կանոնաւոր ժամակարարութիւն, շէնքի, ուսուցչական մարմինի, դպրոցական կահ կարասիի եւայլնի կանոնաւոր հոգացումին համար։ Ցետոյ, ուսումը պէտք է ըլլայ ծրի եւ կամ շատ ոչինչ վճարումով մը, քանի որ թաղային ֆրնս. վարժարանը ծրի է բոլորովին, դասագրքերը, դպրոցական առարկաները ծրի են նմանապէս. ազքատիկ աշակերտներուն ծրի կը տրուին նաեւ

AVO

կէս-օրուան ճաշ, զգեստ, կօշիկ, եւայլն։ Ըսէ՛ք, մեր բանակիք դպրոցները ի վիճակի՞ են մրցելու հզօր եւ ամենահարուստ պետութեան մը դպրոցներուն հետ։

Քննադատողները ցաւին դարմանը ցոյց չեն տար, այլ միշտ կը քննադատեն. քննադատողի մը փառքը ունենալու համար, աւելի լաւ կ'ընէին այն քննադատները, եթէ դարմաններ ցոյց տային եւ միջոցներ ստեղծէին փարիզի մէջ։

Ա. Դպրոցասէր Տիկնանց Ընկերութեան որբանոց-վարժարան-արհեստանոցը, ուր 250է աւելի որբուհիներ կ'ստանան Հայեցի դաստիարակութիւն՝ այն չափով որ որ կը ներեն Ընկերութեան միջոցները։ Այս հաստատութիւնը որ պահ մը Սէլանիկ, ապա ի Մարսիլիա փոխադրուած էր, այժմ վերջնականապէս հաստատուած է իր սեփական շէնքին մէջ, ի Raincy, շնորհիւ ազգային բարերար Վսեմ. Տիգրան խան Քէլէկեանի, որ գնեց այդ շէնքը եւ յատկացուց Դպրոցասէրի սանուհի ներուն։ Ուրիշ ազգային մը Տիար Արժենակ Համբարձումեան օժտեց զայն կեդրոնական ջեռուցմամբ։

Այսօր Դպրոցասէր վարժարանը ունի տարրական նախակրթարանի եւ բարձրագոյն նախակրթարանի երկու բաժիններ, ուսուցչական կազմը բաղկացած է հայ ծանօթ ուսուցիչներէ։ Հոն հայ դաստիարակութիւն, հայ լեզու, հայ պատմութիւն, հայ կեանք կը դասախօսուին, հոն կը սորվեցնեն այն ամէն ինչ որ հայկական է, հայ երգ, հայ պար, հայ ներկայացում, ամէն ինչ հայկական է հոն։

Շիտակը ուրախալի է տեսնել Դպրոցասէրի այս գործունէութիւնը, որով ո՛չ միայն հոն պատսպարուող որբուհիներ հայ կը մեծնան, այլ նաեւ կը սորվին արհեստներ, կար, ձեւ, ասեղնագործութիւն, մանրապրութիւն։ Ձափահասները ընտանիք կը կազմեն՝ ամուսնանալով հայ եղբայրասարդներու հետ։

Այս հաստատութիւնն ալ կը քարկոծուի երբեմն. թերութիւններ կը տեսնեն անոր մէջ, քննադատութիւններ եւ երբեմն ալ չարախօսութիւններ ալ կ'ընեն անոր հասցէին։

Անթերի գործունէութիւն չի կրնար ըլլալ. ամէնէն կատարեալ գործը. ունի իր թերութիւնները եւ պէտք է որ ունենայ. եթէ թերութիւնը սպառի, յառաջդիմութիւնը կը կասի այլեւս. միշտ պէտք է որ կարող ըլլանք տեսնել թերութիւններ եւ կամք ունենանք զանոնք սրբագրելու եւ կատարելագործելու հետզհետէ։ Պէտք է անմիջապէս ըսենք թէ աշխարհի վրայ ոչինչ կատարելագործուած է։

Բ. Մուրաս-Ռափայէլեան վարժարանը, դեկավարութեամբ վեննտիկի Մխիթարեան հայրերուն, Sevres քաղաքը, շքեղ ապարանքի մը մէջ, ընդարձակ պուրակներով շրջապատեալ։

Այս հաստատութիւնը, հայ կրթութեան կարեւոր վառարան մըն է՝ ուր խնամքով կը դասախօսուին հայերէն լեզու, գրականութիւն եւ պատմութիւն, օտար լեզուներու եւ այլեւայլ գիտութեանց հետ միասին։

Տարեթոշակը 6000 ֆրանք է գիշերօթիկի համար գին մը, որ քնականաբար ամենուն մատչելի չէ եւ գործաւոր զաղթականը անկա-

AVO

ըող է ոեւէ կերպով այս զոհողութիւնը ընելու իր մէկ զաւկին համաը. իսկ եթէ մէկէ աւելի զաւակ ունի, աւելի՛ գէշ։

Հարուստ բարերարներ, որոնք զաւակ չունին, կրնան 2—3 խելացի եւ արժէքաւոր տղայ պաշտպանել այս վարժարանին մէջ. դրութիւն մը՝ որ ընդգրկուած է արդէն մէկ երկու ունեւորի կողմէ՝ այդ վարժարանին մէջ պահելով՝ իրենց անունով պաշտպանեալ աշակերտներ։

Գ. Գարակէօզեան որքանոց, որ Քէեւ Փարիզի արուարձաններուն մէջ չի գտնուիր, բայց եւ այնպէս կը պաշտպանէ 100է աւելի որբեր եւ կու տայ անոնց ըստ կարելւոյն՝ հայ կրթութիւն եւ կը սորվեցնէ անոնց զանազան արհեստներ։

Թող թոյլ տրուի ինծ ըսել Քէ՝ Գարակէօզեան այս հաստատութիւնը, որուն ապագան ապահովուած կ'երեւի ամէն կերպով, կրնար կրթական լայն օժանդակութիւն բերել Ֆրանսայի հայ գաղութին։

Դուբսէն ոեւէ վճարում չընդունիր, որը մը հոն դաստիարակելու եւ պատսպարելու համար, ո՛րը միայն կ'ընդունի, մինչդեռ կարելի էր ոչ որբեր ալ ընդունիլ փոխան վճարումի, ի սէր հայ դաստիարակութեան։

Իր հեռաւորութիւնն արդէն զինք անմատչելի դարձուցած է, ինչ աղէկ պիտի ըլլար, եթէ այդ հաստատութիւնը գտնուէր Բարիզի մօտաւոր մէկ արուարձանին մէջ.

եթէ կրթական տեսակէտով չէ կարելի օգտուիլ այս հաստատութենէն, կարելիութիւններ կարող են ստեղծել սակայն այդ շէնքին մէջ ապաքինարանի բաժին մը հաստատելով հայ թոքախտաւորներուն եւ հիւանդներուն համար, որոնց դէմ փակուած են իսպառ ատոր նման հիմնարկութիւններ։

Բարերարը, Տիար Մ. Գարակէօզեան, այս ուղղութեամբ կրնայ այդ ընդարձակ դղեակը օգտագործելի դարձնել, մեր խեղճ հիւանդներուն եւ օդափոխութեան պէտք ունեցող տխեղծ եւ վատուժ մանուկներուն տրամադրելով զայն։ Բարեկամներէս մէկը թելադրութիւն մը կ'ընէր, երբ կը խօսէինք Սէվրի Մուրատեան վարժարանին վրայ. կ'ըսէր Քէ՝ լաւ չէ՞ր ըլլար որ Տիար Գարակէօզեան, իր որբանոցին համար ծախսած տարեկան գումարը յանձնէր Մուրատեան վարժարանին, եւ հոն փոխադրէր իր հարիւր որբերը, պայման դնելով որ այդ որբերը հայ կրթութիւն ստանալէ յետոյ, արհեստ մըն ալ սորվին՝ իրենց ապագան ապահով կառուանի մը վրայ դնելու համար։

Աչքի զարնող այս երեք հաստատութիւններէն զատ, կան նաեւ կարգ մը ընթերցասրահներ, զանազան հայաշատ թաղամասերու մէջ, զորս հիմնած են զանազան միութիւններ եւ այլ կազմակերպութիւններ։

Այս ընթերցասրահներէն ամէնէն կարեւորն է հայկ. բարեգործական ընդհ. միութեան գրադարանը, ուր պարբերաբար տեղի կ'ունենան դասախօսութիւններ հայ հին եւ նոր գրականութիւն, պատմութիւն եւ արուեստներու վրայ, հմուտ մտաւորականներու կողմէ։

Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանն ալ միեւնոյն ուղղութեամբ պարբերաբար կը սարքէ դասախօսութիւններ հայ կեանքի վրայ, ուր խօսք կ'առնեն գրական կարեւոր դէմքեր։

AVO

Ռուսահայերն ալ ունին իրենց Գրական Միութիւնը, ատենապետութեամբ Բրօֆ. Ատոնցի։ Անոնք ամէն շաբաթ իրիկուն հաւաքոյթներ կ'ունենան, խօսելով, վիճաբանելով հայ գրականութեան, հայ պատմութեան եւ հայ գեղարուեստի վրայ։

Կարեւոր ծեռնարկ մըն է նաեւ Հայ. Բարեգ. Ընդհ. Միութեան Փարիզի տեղական մասնաժողովին նախաձեռնութեամբ կազմակերպուած հայերէնի, Ազգ. պատմութեան եւ կրօնի շաբաթական դասընթացքները, հայաշատ կեդրոններու մէջ, որոնց կը մասնակցին բազմաթիւ երկսեռ մանուկներ եւ որոնք հետզհետէ ընդունելութիւն կը գտնեն հայ ծնողքներու կողմէ։ Այս դասախօսութիւնները տեղի կ'ունենան հինգշաբթի օրերը, ըստ որում ֆրանս. քաղային վարժարանները, կը յաճախեն հայ տղաք, որոնք իրր շարաթական արձակուրդի օր զոց լայն կը մնան։ Սկզբնաւորութիւնը մխիթարական է այժմ. անշուշտ աւելի սահմանի մը մէջ պիտի կազմակերպուին այս դասընթացքները եւ մէկէ աւելի որոշ պահներ պիտի ստեղծուին՝ դասախօսութեանց համար, որպէսզի աւելի օգտակար արդիւնքներ ծեռք բերել կարելի ըլլայ։

Հայ դպրոցներու պակասը մասամբ կը լրացնէ հայ մամուլը. ունինք գրական, գեղարուեստական, երգիծական քաղաքական, առողջապահական թերթեր, որոնք կը հրատարակուին Փարիզի մէջ եւ որոնց թիւը շատ է. յիշենք անոնցմէ մէկ քանին։

Ապագայ, Ցառաջ, Կավառոս, Նոր երկիր, Հայ կեանք, Տելեկասու, Զուարթնոց, Անահիտ, Նոր երկիր, Առողջ կեանք, Երկունք, Հայ արի, Հայ սկաուտ, Մեծ Միութիւն, Ջանք, Մեր ուղին։

Փարիզ

Գ. ԵՍԱՐՈՒՆԱԿԵԱՆ

Ծ. խ. Կեդրոնական վարժարանի նախկին բազմարդիւն տնօրէն և այժմ Փարիզի Ս. Յովհ. եկեղեցւոյ Հոգաբարձութեան Դիւանապետ Պ. Գառնիկ Պարունակեան մեզ ղրկած է փարիզի Հայ կեանքը պատկերացնող ընդարձակ աշխատութիւն մը, որմէ բաւականացանք տալ այս տարի «կրթական ու մշակութային կեանքը» տեղի անձկութեան պատճառաւ, ուրիշ շահեկան մասեր վերապահելով գալ տարուան.

AVO

ՀԱՅԵՐԸ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄԷՋ

Տարեցոյցին միւս էջերուն մէջ տեղեկութիւններ կան զանազան գաղութներու հայութեան մասին։ Թուրքիոյ հայութիւնը՝ ամէն կողմ ցրուած ստուարաթիւ հայութեան մէկ մասնիկն է եւ շնորհիւ թուրք հանրապետութեան հովանաւորութեան կը պահէ իր գոյութիւնը եւ կ՚ապահովէ իր զարգացումը։ Կ՚արժէ ուրեմն որ անցեալ 1931 տարուան մէջ իր կեանքին եւ գործունէութեան մասին ամփոփ տեղեկութիւններ հաղորդուին պաշտօնական հրատարակութեան ներքած սահմանին մէջ։

Ամբողջ Թուրքիոյ մէջ գտնուող հայութեան թիւը, 80,000ը չանցնիր։ Ասոնց մեծագոյն մասը իբր 70,000 կը բնակին Պոլսոյ մէջ եւ իրենց հանրային գործերը վարելու համար ունին պատրիարքութիւն մը որուն իրաւասութիւնը փոփոխութեան ենթարկուած է երկրին վարչաձեւին հետ, բայց չէ ջնջուած։

Անցեալ տարի Սանասարեան դատին առիթով, երկրին դատական բարձրագոյն մարմինը եղող Վճռաբեկ ատեանը իր հաւաքական կազմով, հաստատեց թէ Մեսրոպ Արքեպ. Հայոց Պատրիարքն է որ կը վարէ իր պաշտօնը երկրին օրէնքներուն սահմանին մէջ։

Անցեալ 1931 տարւոյ մէջ, թրքահայութիւնը՝ պահպանեց իր բարեպաշտական, կրթական եւ բարեգործական հաստատութիւնները, որոնց մատակարարութիւնը դժուարացած է սակայն մէկ կողմէն կալուածական հասոյթներու նուազութեամբ եւ միւս կողմէ նիւթական նուիրատուութիւններու կրճատմամբ, այսու հանդերձ եկեղեցիներ, վարժարաններ եւ հաստատութիւններ կանգուն մնացին՝ պաշտօնէութեան չափաւորմամբ եւ պիւտճէներու խնայողութեամբ։

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԸ

Այս հաստատութեանց գլուխը կը դտնուի Հիւանդանոցը որ իր 511 պատսպարեալներով եւ 87 պաշտօնէութեամբ ու 120,000 ոսկի պիւտճէով պահեց իր գոյութիւնը, կանոնաւորելով իր մատակարարութիւնը Հիւանդանոցին մէջ ներմուծելով արդիական եւ աւտոկլաւական նորութիւններ, այնպէս որ մեր Հիւանդանոցը ըլլալով ձրի պատսպարան մը, կրնայ մրցիլ օտար հիւանդանոցներու հետ։ Պէտք է ընդունիլ թէ քանի հոգաբարձութիւններ մեծապէս զբաղած են ոչ միայն պիւտճէի հաւասարակշռութեամբ, այլ եւ զանազան բարենորոգումներու ներմուծմամբ։ Ներկայ հոգաբարձութիւնը կ՚աշխատի իրա-

դրծել իր նախորդներու ծրագիրը թուքախտաւորներու յարկաքաժինը նպատակայարմար վիճակի մէջ դնելու, եւ հաստատութեան 100 մահեայ յոգնելեանը աւելի արդիւնաւորելու նպատակով յանձնաժողովի մը կազմութեան համար։

Այս երկու հիմնական գործերը դրեթէ յաջող վիճակի մէջ դրուած են։ Ասոնց վրայ կ'աւելնայ նաեւ պատսպարեալներու սնունդի խնդիրը որ իր գոհացուցիչ լուծումը կը գտնէ հետզհետէ, մանաւանդ Տիար Ց. Ֆրէնկեանի նուիրած 8 կովերէն յետոյ։ Այս կերպով կարելի կ'ըլլայ ամէն օր 120 օխայ կաթ ստանալ եւ բացի հիւանդներէ ծերերուն եւ տկարակազմներուն զօրացման նպաստել։

ՈՐԲԱՆՈՑՆԵՐ

Երկրորդ բարեգործական հաստատութիւնն է Գարակէօզեան որբանոցը, որ երբեմն մաս կը կազմէր Ազգ. Հիւանդանոցի, եւ հիմայ անջատ հաստատութիւն մըն է 110 որբերով եւ իր ներքին կազմակերպութեամբ Ջեռնհաս խնամակալութեան մը հսկողութեան ներքեւ կը շարունակէ իր ուղղութիւնը, ոչ միայն նախակրթութիւն մը տալով իրեն յանձնուած բազմազուարկ որբերուն, այլ եւ հոգ տանելով որ անոնցմէ ընդունակները արհեստական զարգացում ստանան, խնամք եւ պատսպարան գտնելով որբանոցին մէջ։ Հայ որբեր՝ չափաւոր նախակրթութիւն մը կ'ստանան Գարակէօզեան որբանոցին մէջ եւ կը պատրաստուին կեանքի ասպարէզը մտնելու, ումանք արհեստական կրթութեամբ իսկ ուրիշներ իրենց ընդունակութեան համաձայն ասպարէզներու ընտրութեամբ։

Երրորդ հաստատութիւնն է Գալֆաեան որբանոցը, ուր կը պատսպարուին 100 որբեր եւ եռանդուն մօր մը եւ քոյրերու խնամքով ու խնամակալութեան հսկողութեան ներքեւ մայրենի կրթութիւն եւ խնամք կը վայելեն, զարգանալով նոյնպէս արհեստական կրթութեան մէջ։ Որբանոցի մնայուն հաստոյքները նուաղ են, ու կ'ապրի այն առաւելապէս բարեսէրներու նուիրատուութեամբ, որ կ'աւելնայ օրէ օր՝ որքան լսուի դրուատիքը այդ հաստատութեան արդիւնքներուն։ Այս կերպով որբանոցը արդիւնաւոր շրջան մը բոլորեց նաեւ անցեալ տարի։

ՍԿԻՒՏԱՐԻ ՈՐԲԱՆՈՑ

Թրքահայոց չորրորդ բարեգործական հաստատութիւնն է Սկիւտարի որբանոցը զոր կը վարէ խնամատարութիւնը եւ որուն նպաստները օրէ օր կը նուազին շուարման մատնելու աստիճան վարիչները։ Բայց որբանոցը պատսպարանն է 105 որբերու ալ խնամատարութեան տեւական հսկողութեան ներքեւ։ Անոնք որ մայր կամ հայր կամ խնամակալ ունին, կը յանձնուին անոնց ու իրենց տեղ նորեր կ'ընդունուին, բազմաթիւ են արժանապրուժներու թիւը, քանի որ տնտեսական անձկութիւնը՝ օրը օրին հազիւ ապրող ընտանիքներու անկարելի կ'ընէ իրենց խնամքին յանձնուած որբերն ալ հոգալու եւ կ'ստիպուին յանձնել զանոնք ազգին հոգածութեան եւ երբ

AVO

ուժերը սպառած կը գտնէ այլեւս հասնելու այդ կարծուե-
ցեալներուն։ Այս հաստատութիւնը միակն է այսօր որ օրը օրին ապ-
րելու հարկադրուած է զուրկ նիւթական հաստատուն միջոցներէ եւ
որ արժանի է կանգուն մնալու հանրային նպաստներով։

Այս կերպով կը վակուի մեր բարեգործական հաստատութեանց
ցանկը։ Պէտք է ըսել որ հայ մամուլը կարեւոր դեր մը ունեցաւ
անցեալ տարի ալ այս հաստատութիւններու մատակարարութիւնը
դիւրացնելու գործին մէջ, հանրային ուշադրութիւնը վառ պահելով
այս ազգօգուտ հաստատութեանց շուրջ։

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բարեգործական հաստատութիւնները վերջ կու գան մեր կրթա-
կան հաստատութիւնները որոնք իրենց ընթացքը շարունակեցին անց-
եալ տարի, տալով հայ ուսանողին նախակրթութեան հետ նաեւ երկ-
րորդական կրթութիւն,

Այս հաստատութեան գլուխը կը գտնուի կեդրոնական վարժա-
րանը որ 180 աշակերտներու երկրորդական կրթութիւն կու տայ կա-
րող ուսուցիչներու միջոցաւ։ Այս վարժարանը 11 դասարանով լիսէ է
եւ իր ընթացաւարտները կը յաջողին մտնել ոչ միայն համալսարան,
այլ եւ կրնանքի ասպարէզին մէջ արժանաւոր տեղ կը գրաւեն ու
մանք ալ կը մեկնին Եւրոպա իրենց մասնագիտութիւնը ամբող-
ջացնելու համար։

Այս վարժարանին 22,000 ոսկիի յանգող պիւտճէին ոչ իսկ մէկ
չորրորդը կարելի կ'ըլլայ հոգալ թաշակներէն, ուրկէ կը հետեւի որ
ազդին զաւակները կը կրթուին աւելի ազգին դրամով եւ օժանդա-
կութեամբ եւ Սանասարեան խնամակալութիւնը, հակառակ իր բոլոր
հասոյթներու ապառման, այդ պիւտճէին մէկ երրորդէն աւելին կը
հայթայթէ դժուարին միջոցներով։

Աղջկանց յատուկ լիսէ մըն ալ կը գտնուի Էսաեան վարժարանի
մէջ եւ կը շարունակուի տարիէ մը ի վեր։ Էսաեան վարժարանը
իր պիւտճէին քաւականաչափ գումար մը կ'ստանայ Բերայի թաղա-
յին հասոյթներէն եւ պիտի կրնայ հասցնել ուսուցչուհիներ մասնա-
ւորապէս հայ նախակրթարաններու համար, որոնց մէջ կը պաշտօնավա-
րեն արդէն շատերը իր ընթացաւարտներէն։ Էսաեան լիսէով կը լրա-
նայ մեր մանչ եւ աղջիկ ուսանողութեան երկրորդական կրթութիւնը։

Այս նպատակաւ մասնաւոր ջանքեր կը նուիրեն մասնաւոր հաս-
տատութիւններ ալ, ինչպէս Պէզճեան վարժարանը ի Պաքրքէօյ, եւ
Վիեննական Մխիթարեան վարժարանը ի Բանկալթի, իսկ Հինդլեանի
«Նոր Դպրոց»ը կը շարունակէ մնալ իբրեւ նախակրթարան կամ միջ-
նակարգ վարժարան, ու ասոնց ամէնքն ալ կ'աշխատին, երկրին լե-
զուին թուրքերէնին հետ աւանդել նաեւ հայ լեզուն որուն ուսուց-
ումը արտօնուած է հանրապետական կառավարութեան կողմէ։

Նոյն նպատակին նուիրուած են նաեւ մեր նախակրթարաններն
ալ։ Պոլսոյ 33 թաղերէ 8ին մէջ նախակրթարան գոյութիւն չունի,
իսկ մնացեալ 25 թաղեր կը պահեն իրենց 2էն 6 դասարանով նախա-

AVO

կրթարանները, թէեւ նիւթական աննախանձելի պայմաններու մէջ, Ցեղը չէ քննել թէ արդեօք ծրագրի տեսակետով աւելի կանոնաւորել կարելի չէ՞ այդ հաստատութիւնները, բայց ամէն պարագայի՝ նիւթական աննպաստ պայմաններու մէջ այէ հաստատութիւնները կը շարունակեն պահել իրենց գոյութիւնը ամէն գոհողութեամբ։

Մասնաւոր նախակրթարանները ալ, ինչպէս վենետիկի Մխիթարեան, Համազգեաց, Սուլթանեան, Մոմճեան վարժարանները հայ տղոց նախակրթութեան համար կը նուիրեն իրենց ջանքերը եւ արդէն նոր շրջան մը բոլորելին անցեալ տարի։

Կառավարական այն բարեդէպ կարգադրութիւնը որու համաձայն նախակրթութիւնը պիտի տրուի այլեւս իւրաքանչիւր ազգի վարժարանին մէջ, առիթ եղաւ որ, հայ տղաք յաճախեն հայ նախակրթարաններ եւ իրենց լեզուով ստանան այդ նախակրթութիւնը, որ այդ պատճառաւ աւելի խնամով պիտի աւանդուի անշուշտ, եթէ օտար նախակրթութիւններու տուած թոշակները տրամադրուին նաեւ հայ նախակրթարաններու։

Հայ վարժարանները, կրթական տնօրէնութեան ծրագրին համաձայն կը շարունակեն իրենց ստանձնած կրթական գործը։ Անցեալին մէջ արդէն իսկ գտնուած նախակրթարաններու վրայ աւելցաւ նաեւ նոր մըն ալ վերաբացուելով եդեսիի քէօյի նախակրթարանը։

ԺՈՂՈՎՆԵՐ ԵՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ

Թրքահայ ժողովուրդին հանրային գործերը կը կառավարուին կառավարութեան ճանչցած եւ վաւերացուցած օրէնքով մը որ վարչական ժողովներու եւ խորհուրդներու կազմութեան մասին առանձինն տրամադրութիւններ ունի։

Այս ժողովներու գլխաւորն է Ազգային Ընդհ. ժողովը որ իր 60ի մօտ անդամներով սկսաւ իր երկամեայ շրջանը եւ շարունակեց մինչեւ Յունիս 28 գումարելով 7 նիստ։ Ընդհանուր ժողովի օրակարգը գծուած է օրէնքին մէջ։ Այսինքն լսել երկտարեկան շրջանը լրացուցած վարչական ժողովի համարատուութիւնը, ընտրել նոր վարչական ժողովներ եւ վաւերացնել Պատրիարքարանի պիւտճէն։

Ժողովը իր դիւանի ընտրութեան ձեռնարկելով Ա. ատենապետ ընտրեց Բրօֆ. Աբրահամ Տէր Յակոբեանը, որ այդ միջոցին Ֆրանսայի մէջ վիրաբուժական դժուարին գործողութեան մը ենթարկուած էր, բայց ի յարգանս իր արժանիքին եւ երկարատեւ պաշտօնավարութեան ժողովը միաձայնութեամբ ընտրեց զինքը Ա. ատենապետութեան եւ դարձեալ նոյն միաձայնութեամբ դեր-ատենապետ նշանակեց ուրիշ վաղեմի ժողովական մը Տիար Պարգեւ Փափազեան որ նիստերուն ատենապետեց եւ փակումէն քիչ վերջը անդարձ հեռացաւ աշխարհէն։

Դիւանի ընտրութենէն յետոյ, ձեռնարկուեցաւ վարչական կրկին ժողովներու համարատուութեանց քննութեան եւ ընտրուեցաւ նոր Ջաղ. ժողովը ազգային գանազան պաշտօններու մէջ փորձուած ազգայիններէ, որոնք Ս. Պատրիարք Հօր նախագահութեամբ կը շարունակեն իրենց շաբաթական նիստերը, բաւական փափուկ պայմաններու մէջ։

Ժողովը յետոյ նկատողութեան առաւ Պատրիարքարանի պիւտճէն որ բաւերաղդաբար հաւասարակշռուած ծեւով ներկայացած ըլլալով, առիթ չտուաւ վէճերու եւ իր ներկայ կրճատուած ծեւին մէջ յանծնեց Ջաղ. ժողովին, որ տուաւ անոր վերջնական ծեւը։

AVO

Ընդհանուր ժողովը նկատողութեան առաւ նաեւ իր դիւաններու տեղեկագիրները եւ գովելի գտաւ նախորդ վարչութեան կրկին ժողովներու հաճարատութիւնները։

Բացի այդ գործերէն, որոնք իր աշխատութեան գլխաւոր գիծերը կը կազմեն, ժողովը խորհրդակցութիւն կատարեց զանազան առաջարկներու շուրջ եւ ընդունեց սկզբունքով՝ ժողովին ներքին կանոնագրութիւնը իր պատկանած դիւանին կողմէ քննելով՝ դէպքին համապատասխան ներքին նոր կանոնագիր մը պատրաստելու պէտքը։

Ընդհ. ժողովը այս առթիւ յայտնկայս իր երախտագիտութիւնը յայտնեց Հանրապետական կառավարութեան եւ իր մեծանուն Նախագահին, այն դիւրութեանց համար զոր կ'ընծայեն Ազգային ժողովներու գումարման։

Գոհութեամբ տեղեկացաւ նաեւ որ Տ. Թորգոմ Արքեպ. ընտրուած է Պատրիարք Երուսաղէմի եւ որոշեց սպասել իր հաստատութեան, յանուն ժողովի յայտնելու համար իր շնորհաւորութիւնը։

Ի վերջոյ՝ ժողովը Դիւանին առաջարկութեամբ պաշտօն յանձնեց ատենապետաց դիւանին, որ ժողովի երկամեայ դադարի միջոցին, իր ծայրը ներկայացնէ եւ Վարչութեան հետ համախորհուրդ տնօրինէ՝ ինչ որ կը պարտադրեն պէտքերը։

ՎԱՐԶԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐ

Վարչական ժողովներ ընտրելէ անմիջապէս յետոյ, սկսան իրենց նիստերուն ատենապետութեամբ Վահան Պէյ Սուրէնեանի։

Բաղաք. ժողովը իր սեղանին վրայ ունեցաւ սեփհականութեան խնդիրներ, մասնաւորապէս Բանկալթիի գերեզմանատան մասին բացուած դատերը՝ Բաղաքապետութեան եւ Այս բաշայի միւթէվէլիութեան կողմէ։ Այս դատերը կը վարեն փոխանորդներ, բայց նոյն ատեն ժողովը կը հետեւի դատական բոլոր երեւոյթներուն եւ պարագային համեմատ կը գործադրէ ինչ որ կարեւոր է։

Բաղ. ժողովը հրահանգ տուաւ Բաղերը քուէարկութեամբ նոր մարմիններ ընտրելու եւ կատարեց դիմումներ կառավարական պաշտօնատուններու մօտ, այն խնդիրներու համար որոնց կարգադրութիւնը պաշտօնական հաւանութենէ կախում ունէր։

Բացի առօրեայ գործերէ՝ ժողովը կազմեց Տնտեսական Խորհուրդը որ ուշադիր կը քննէ Բաղային եւ մատակարարական մարմիններու եւ հոգաբարձութիւններու հաշիւները եւ կը հետեւի անոնց գործառնութեան. ընտրեց Ուսումն. Խորհուրդը, որ կը կատարէ մատակարարական հսկողութիւնը վայրենի լեզուի դասագրքերու պատրաստութիւնը եւ պետական ծրագրի համաձայն ազգ. վարժարաններու հոգածութիւն. նշանակեց Կտակաց Հոգաբարձութիւն՝ որ նոր կտակներու վաւերացման եւ գոյութիւն ունեցող կտակներու իր նպատակին ծառայելուն կ'աշխատի, միեւնոյն ատեն կրթական կտակներով ազգային սաներ կը նշանակէ հայ լիսէներու եւ պետական համալսարանի մէջ, պաշտօնի կոչեց Պատրիարքարանի ելմտից Հոգաբարձութիւնը՝ որ Պատրիարքարանի պիւտճէին հսկողութեամբ եւ հաստոյքներու արդիւնաւորութեամբ կ'զբաղի, նշանակեց Ուսուցչաց Օգնութեան Սնտուկի Հոգաբարձութիւնը, որ կարօտ ուսուցիչներու եւ ծերունի դաստիարակներուն կ'օգնէ, եւ վերջապէս ընտրեց Բերայի Կալուածոց Հոգաբարձութիւնը որ ոչ միայն այդ կալուածներու բարւոք մատակարարութեան կը հսկէ, այլ եւ ազգային պէտքերու օժանդակութեան

AVO

կ'աշխատի ու վերակազմեց Շիշլիի եւ Պալըգլըի Գերեզմանատան Ցանկնաժողովները՝ որոնք մեր այս երկու գլխաւոր եւ դարաւոր գերեզմանատուններու բարեպարտութեան հոգ կը տանին։

Բացի Բաղ. Ժողովէն՝ Կրօն. Ժողովն ալ իր պարբերական նիստերով օրէնքի սահմանին մէջ կը հսկէ եկեղեցական կարգապահութեան եւ կը ջանայ եկեղեցասիրական ոգին արծարծել, եկեղեցական պաշտօնեաներ նշանակել եւ հոգեւոր կեանքը վառ պահել։

Բայց դժուարին գործը վիճակած է դարձեալ Թաղ. Խորհուրդներուն, որոնց պիտնէն ազդուած է տնտեսական անձկութիւններէ եւ մասնաւորապէս վարժարաններու յարաճուն ծախքերէն։ Թաղ. Խորհուրդներ անմնուիրութեամբ կը հետեւին իրենց պաշտօնին եւ հազիւ ժողովուրդին մատաղագինները եւ մոմագինները կը հասնին օգնութեան, փակելու համար պիտնէի բացը։ Անցեալ տարւոյ մէջ Ս. Պատրիարքը իբրեւ վերատեսուչը Պոլսոյ թեմին, տօնական եւ այլ առիթներով այցելեց թաղերը, եւ ժողովուրդը հրահանգեց օգնել իւրենց վարժարաններուն։

Այսպէս անցեալ տարի գովելի շարժում մը յառաջ եկաւ Խասքէօյի մէջ եւ նորոգուեցաւ պատմական հոյակերտ տաճարը եւ համբաւաւոր Ներսէսեան վարժարանը, ժողովրդեան նուէրներով նպաստ մը գոյացաւ Մայր եկեղեցւոյ հարիւրամեակին եւ Գումգաբուի Դրսի 75ամ. եակին առթիւ եւ եկեղեցական հանդէսներով տօնուեցան այդ յոբելեանները ու Պալաթի թաղն ալ կը պատրաստուի տօնելու իր դարաւոր գոյութիւնը արժանաւոր յոբելեանով մը։

Այս թաղային շարժումներուն կը մասնակցին նաեւ Դպրաց Դասերը, իրենց բազմաճաշ երգեցողութեամբ։ Անմոռանալի կը մնայ միասս Վ.ի այս նախածեռնութիւնը, որ նորահաս պատանեկութեան մէջ արթնցուց բազմաճաշ երաժշտութեան սէրը եւ այդ կերպով ժողովուրդին մէջ արծարծեց զգացումը հանդէպ մեր տոհմիկ երաժշտութեան։ Դժբաղդաբար Կոմիտաս Վ. կ'ապրի հիւանդագին եւ անձուկ պայմաններու մէջ ի Փարիզ եւ 60 ամեակին առթիւ Պոլսոյ մէջ գտնուող իր աշակերտներու աշխատութեամբ իր գործերը ծախելու փորձը գտաւ բաւական յաջողութիւն ու գոյացած դրամը դարման մը պիտի ըլլայ իր կեանքի այս դառն եւ հիւանդագին օրերուն մէջ։

Անցեալ 1931 տարւոյ Պոլսոյ հանրային գործունէութեան գլխաւոր գծերը պատկերացուցինք։ Գաւառներու մէջ ինչպէս Կեսարիա, Էնկիւրի, Օրտու հոգեւոր պաշտօնեաներ կատարեցին իրենց կրօնական պարտականութիւնը, Կեսարիոյ առջն. փոխանորդը որ հոգածու զբտնուեցաւ իր խնամքին ներքեւ գտնուած որքերը Մելքոնեան որբանոցը փոխադրելով՝ այցելեց Եօզկատ, Պօղազլեան եւ շրջակայները ընտրել տուաւ քահանայացուներ, որոնք պիտի ծեռնադրուին ի մօտոյ։ Հոգեւոր այցելութիւններ կատարուեցան նաեւ Էմիրնէ, Ռոտոսթոյ եւ Գասթէմունի, օգտուելով երթեւեկի ազատութենէն եւ յոյս կայ որ յառաջիկային աւելի կանոնաւորելու գաւառի հոգեւոր հովուութեան այս գործը, տեղւոյն հայութեան սիրտը կապուած պահելով իր մայրենի եկեղեցիին։

Տարեցոյցը իբր պաշտօնական հրատարակութիւն, ղէպքերը արձանագրելով միայն կը բաւականանայ, անոնց գնահատումը ձգելով ժողովուրդին։

Ս. Մ.

AVO

ԿԵՍԱՐԻՈՅ ՇՐՋԱԿԱՆԵՐՈՒ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ (*)

1. **Պօղազլեան.**— *Հոս տեղի Հայերը կ'զբաղին երկրագործութեամբ, արհեստով ու առեւտուրով։ Ասոնք այժմ 70 տուն են եւ 481 անձ կը հաշուուին, որոնցմէ 113 այր, 142 կին, 115 տղայ եւ 91 աղջիկ։ Հոս 53 երախաներու մկրտութիւն կատարուած է։*

2. **Պուռն գըլա** — *Հայերը կ'զբաղին երկրագործութեամբ եւ կենդանաբուծութեամբ։ Ասոնց թիւն է այր 147, կին 138, աղջիկ 135, համապուսմար 553։ Ունին եկեղեցի մը Ս. Թորոս անունով. 205 երա խաներ մկրտուած են հոս։*

ՍԵՐՈՎԲԷ Ա. ՔԱՇԱՆԱՑ
ՊՈՒՐՄԱԵԱՆ
Առջն. Փոխանորդ Կեսարիոյ

3. **Թերզիլի.**— *Թերզիլիի մէջ կան ներկայիս այր 33, կին 38, տղայ 25, աղջիկ 15, գումար 115։ Հոս ալ տեղի ունեցած է երախաներու մկրտութիւն։*

4. **Գարաճադուպ.**— *Վարձքով կը մշակեն հողերը։ Այս գիւղը այժմ 14 Հայ տնտորէ կը բաղկանայ, այր 21, կին 23, տղայ 14, աղջիկ 17, գումար 75 անձ։*

5. **Պէպէ.**— *40 տուն Հայ քնակչութիւն ունի, այր 64, կին 78, տղայ 51, աղջիկ 40։ 90 երախաներու մկրտութիւն կատարուած է։*

6. **Ակօհրէնկ.** — *Այս գիւղին մէջ երկու տուն Հայ կայ, 11 հոգիէ բաղկացեալ, որոնց 2ը այր, 2ը կին, 2ը տղայ եւ 5ը աղջիկ են։*

7. **Սարը Համզա.**— *Այս գիւղը 29 տուն Հայ քնակչութիւն ունի 125 անձէ բաղկացած, որոնցմէ 33ը այր, 34ը կին, 33ը տղայ 25ը աղջիկ են։*

8. **Տաճըճան չիֆլիք.**— *Հոս 2 տուն Պուռն գըշլացիներ կան, որոց 2 մանչերը ագարակին աւազանին մէջ մկրտուած են Ս. Միւռոնով։ Ասոնց թիւն է 2 այր 3 կին, 3 տղայ, 2 աղջիկ։*

(*) *Այս վիճակագրութիւնը քաղուած է Կեսարիոյ Առաջն. փոխանորդ Տ. Սերովբէ Ա. քհնյ. Պուրմայեանի կողմէ Պատրիարքարան ղրկուած տեղեկագրէն։*

AVO

9. Ջէօհլէր կամ նոր անունով Սէհիլ օվա.— 14 տուն Հայ կայ 70 անձերով։ Այր 19, կին 25 տղայ 12, աղջիկ 14։ Հոս 11 երախաներ ուկրտուած են։

10. Սօղոան-Պոզիւճ.— Այժմ 70 տուն Հայ կայ։ Հոս 30 երախայի ուկրտութիւն կատարուած է։ Եօղատի Հայոց թիւն է այր 125 կին 105, 135, աղջիկ 120, գումար 485։

11. Ինճիրլի.— Այս գիւղը 27 տուն Հայերէ կը բաղկանայ 141 անձերով։ Այր 27, կին 31, տղայ 48 աղջիկ 35։

12. Մաղար օղլու.— Այս գիւղը ունի 10 տուն Հայութիւն, այր 10, կին 10, տղայ 18, աղջիկ 12, գումար 50։

13. Սէրայ գիւղ.— Հոս կան 27 այր, կին 28, տղայ 22, աղջիկ 19, 96 հոգիէ բաղկացած եւ 22 տնուր։ Մերձակայ Արապլը թիւրք գիւղին մէջ կան 2 տնուր Հայեր, այր 4, կին 5, տղայ 5, աղջիկ 4, գումար 18։ Նոյնպէս Մէճիտիյէ գիւղին մէջ կան 3 տուն Հայեր այր 4, կին 4, տղայ 5, աղջիկ 6, գումար 19։ Դարձեալ Ոտիկ Իլմահաճլը գիւղին մէջ կան 3 տուն Հայեր, այր 4, կին 4, 8 աղջիկ 1, գումար 17։ Ասոնց անկնունք երախաներուն ուկրտութիւնն ալ կատարուած է։

14. Ուզունլու.— Այս գիւղին մէջ 20 տուն Հայ կայ, այր 25, կին 20, տղայ 30, աղջիկ 35, գումար 100։ Ժողովուրդը երկրագործութեամբ կ'ապրի։

15. Ֆախրալը.— Այս գիւղը ունի 17 տուն Հայութիւն, այր 18, կին 19, տղայ 21, աղջիկ 27, գումար 85։

16. Մէնթէշ.— Այս գիւղը 12 տուն Հայ ունի 52 անձերով, այր 12 կին 15, տղայ 15, աղջիկ 10։

17. Իւրճէճ.— 30 տուն Հայութիւն ունի, այր 35, կին 32, տղայ 45, աղջիկ 36։ Գումար 148։

18. Իչլէճճէ.— 9 տուն Հայ կայ 50 անձերով, այր 10, կին 10, տղայ 16, աղջիկ 14։

19. Գէլլէր.— 7 տնուր Հայութիւն կայ 50 անձերով, այր 9, կին 10, տղայ 12, աղջիկ 18։ Հոս 16 երախաներու ուկրտութիւնը կատարուած է։

20. Մէլէզ.— Այս գիւղին մէջ կան 5 տուն Հայեր, այր 5 կին, 6 տղայ 10, աղջիկ 8, գումար 29։

Ա. Մ Փ Ո Փ Ո Ւ Մ

Վերի նշանակուած թիւերը սա պէս կարելի է ամփոփել։ 553 բնակարան եւ 3157 անձ, սա քաժանումներով։

775 այր, 818 կին, 822 տղայ, 702 աղջիկ։ **3157** համագումար։

AVO

Ազգային Խնամատարութիւն

(ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՎԱՐՉ. ԺՈՂՈՎՈՅ)

Ազգային Խնամատարութեան 1930—31 տարւոյ գործունէութիւնը կարելի է պատկերացնել հետեւեալ սեղմ գիծերուն մէջ։

Որբանոցամ ապրուստը

120 ի չափ որբեր խնամուած են Սկիւտարի խնամատարական երկսեռ որբանոցին մէջ։ 12 սաներ Պագըր գիւղի Գէզազեան գիշերօթիկ վարժարանը յաճախած են եւ հետեւած երկրորդական կրթութեան։ 12 սաներ ալ Սամաթիոյ Սուրբ Աննա որբանոցին մէջ պատսպարուած են ու խնամեալ կրթութիւն մը ստացած։ Ինչպէս յայտնի է Սկիւտարի որբանոցին ամբողջական մատակարարութիւնը վարչական ժողովին վրայ ծանրացած ըլլալով, դժուարին աշխատանք մը կատարուած է բարեկարգ վիճակի մը վրայ պահելու համար, հոգալով նոյն տեղի պատսպարեալներու ամէն կարգի պէտքերը, սընունդ, զգեստ, կօշիկ, ճերմակեղէն, ուսում ու կրթութիւն եւայլն։ Խնամատարութեան որբախնամ աշխատանքին մաս կազմած է միշտ կայաններու մէջ եւ կայաններու շուրջը բնակող գաղթական չքաւոր տղոց ուսում ու դաստիարակութիւն տալու նուիրական պարտականութիւնը, որ հինէն ի վեր խնամատարութեան սրտին մօտիկ ու սպագայինն ակսակէտով շահեկան գործ մը նկատուած է։ Այդ տղոց թիւը անցնող շրջանին եղած է շուրջ 600, բաժնուած հետեւեալ վարժարաններուն մէջ.

Գումգափուի Դրսի Պողոսեան-Վառվառեան վարժարան	110
Օրթագիւղի Թարգմանչաց վարժարան	110
Պէշիկթաշի Մաքրուհեան —	100
Խասգիւղի Ներսէսեան —	50
Սամաթիոյ Սահակեան-Նուպարեան վարժարան	120
Ֆերիգիւղի Մէրհաճէճեան վարժարան	30
Սկիւտարի Ս. Խաչի —	50
Սկիւտարի Սէմէրճեան ճեմարան	5
Սկիւտարի Երմոնեան-Ներսէսեան —	30
	605

Ուրախ ենք յայտարարելու որ այդ վարժարաններուն վերին մարմիններն ու Տնօրէնութիւնները խնամատարական սաներուն հանդէպ ունեցած են սրտցաւ վերաքերում եւ հոգածու խնամք։ Հոս պարտականութիւն կը համարինք աւելցնելու թէ ինչպէս նախորդ տարիներ, այս տարի եւս Բերայի թաղական խորհուրդը ընթացք տալով վարչ. ժողովի թախանձանքներուն, մօտ երկու հարիւր գաղթական տղաք ընդունեց իւաեան վարժարանը, քոլորովին ձրիօրէն, եւ վարժարանի տնօրէնութիւնը ամէն հոգածութիւն ու բարեացակամութիւն ցոյց տուաւ այդ տղոց նկատմամբ։ Վարչական ժողովը փոխարինելու համար յիշեալ թաղական խորհուրդի ու վարժարանի տնօրէնութեան այդ գովելի բարեացակամութիւնը, իր կողմէ հոգաց այդ տղոց ամէնէն չքաւորներէն 100 հոգիի կօշիկի ու հագուստի պէտքը։ Խնամատարութիւնը անցնող շրջանին մէջ որքանիսմ գործին համար ծախսած է ընդամէնը 19 697,12 լիրա թրքական, այսինքն իր ամբողջ ծախքին գրեթէ հարիւրին 62,50 ը։

Գաղթականաց աշխատանք

Խնամատարութեանս պաշտպանութեանը ներքեւ գտնուող Սամաթիոյ եւ Օրթագիւղի գաղթակայաններու երկսեռ պատսպարելոց թիւը եղած է շուրջ 800, այսինքն գրեթէ նախկինը, եւ ասիկա անոր համար որ, հետզհետէ կայանէն մեկնողներու տեղ նորեկներ եկած եւ գրաւած են անոնց տեղերը։ Ինչպէս յայտնի է, նախորդ տարիները, այս տարի եւս պզտիկ խումբերով նորեկներ հասած են Պոլիս, որոնք բաւական մեծ թիւ մը կը կազմեն, բարեբախտաբար անոնցմէ խիստ շատերը իրենց նախապէս Պոլիս գտնուող ազգականներուն մօտ տեղաւորուած են, ու քոլորովին անտէրներ են որ կայան ապաստանած են, հոն դտնելով ժամանակաւորապէս ապաստանարան մը։ Այս կայաններու պատսպարելոց ինչպէս նաեւ կայաններէն դուրս գտնուելով հանդերձ խնամատարութեանս նիւթական աջակցութիւնը վայելող գաղթականներու զանազան պէտքերուն համար տարուան ընթացքին ծախսուած ընդհանուր գումարը եղած է 6836,06 թրքական լիրա, այսինքն խնամատարական ամբողջ ծախքին գրեթէ հարիւրին քսանը։ Այս գումարին մէջ կը գտնուին գաղթականներու տրուած ամէն նպաստ, հացագին, կաթնագին, աննդագին, դարմանագին, դեղագին, եւայլն։

Ընթացիկ աշխատանք

Այս անունին տակ կարելի է ամփոփել այն աշխատանքները, որոնք կը կատարուին ուղղակի խնամատարութեան կեդրոնին մէջ, անմիջական հսկողութեանը ու հակակշռին տակ վարչական ժողովին։ Ասոնք են նպաստահաւաքում, որքանոցի, կեդրոնի եւ կայաններու յանձնաժում եւ այլ ընթացիկ աշխատանքներ, որոնք կը կատարուին

AVO

խիստ փոքրաթիւ պաշտօնէութեան մը մինչոցաւ։ Այս նպատակաւ ծախսուածը ամբողջ խնամատարական ծախքին հարիւրին գրեթէ 17,50ը կը կազմէ։

Խնամատարական վարչական ժողովը իր գործունէութեան ընթացքին իրեն գործակից ունեցած է հետեւեալ խնամատարական մասնաճիւղերն ու օժանդակները.

Բերա-Ֆէրիգիւղի միացեալ խնամ.	Մասնաճիւղը
Սկիւտարի	—
Պաքըրգիւղի	—
Սամաթիոյ	—
Գումգափուի	—
Կէտիկ Փաշայի	—
Գատըգիւղի	—
Գընալը Կզզիի	—
Պէշիկթաշի	—

Ղալաթիոյ թաղին օժանդակը, Արնաւուտգիւղի թաղին օժանդակն ու Նէշիլ գիւղի օժանդակը։ Մասնաճիւղերը անձնուիրութեամբ ու ջանասիրութեամբ յաջողած են շուրջ 10,000 լիրայի հասոյթ մը ապահովել խնամատարութեանս, ինչ որ խնամատարական ամբողջ հասոյթին հարիւրին երեսունեհինգը ըսել է։ Խնամատարութեանս հասոյթին մնացեալ հարիւրին 65ը ձեռք բերուած է վարչական ժողովի կողմէ թափուած ջանքերով։ Խնամատարութեանս ամբողջ հասոյթը 1930—31ի շրջանին եղած է 26,777,57 լիրա թրքական. նոյն շրջանի ամբողջ ծախքը եղած է 31 396.56 լիրա թրքական։

Ինչպէս այդ ցուցակներուն վրայ աչք մը պտտցնելով պիտի տեսնուի, այս տարուան հասոյթները զգալի նուազում մը ցոյց կուտան, ատոր պատճառը սա է որ արտասահմանի նպաստները բոլորովին դադրած են, իսկ տեղական հասոյթներն ալ իրենց նուազագոյն չափին չեն հասած, տարիներէ ի վեր Պոլսոյ մէջ տիրող տնտեսական տագնապին պատճառաւ։ Վարչական ժողովս այս կացութեան առջեւ, նկատի ունենալով միմիայն գործին յարատեւութիւնը, յառաջիկայ տարուան համար ծրագրած է խիստ խնայողութիւն մը, եւ այդ ուղղութեամբ ալ պիւտճէ մը պատրաստելով, ներկայացուցած է ազգային վերին իշխանութեան առ ի վաւերացումն։ Վարչական ժողովս կը յուսայ թէ մէկ կողմէն իր ձեռք առած խնայողական խիստ միջոցները, միւս կողմէ ալ Պոլսահայութեան խնամատարական հանրօգուտ գործին նկատմամբ ցոյց տալիք քարեացակամ վերաբերութիւնը, հնարաւոր պիտի դարձնեն ժամանակ մը եւս յարատեւել տալու խնամատարական գործը մինչեւ որ լաւագոյն օրերու գալուստովը իր վախճանին հասնի ան։

AVO

Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոց

Երկու տարիէ ի վեր, Հիւանդանոցի կալուածական գործերով զբաղելու համար, Հոգաբարձութեան կողմէ կազմուած է կալուածոց Ժամանակաւոր մարմին մը, որուն անդամ են՝

Օհան Կոկանեան [*առեւտրական*], **Տղտաս Գահուամանեան** [*առեւտրական*], **Վահրամ Գաբրիէլեան** եւ **Սիմօն Լօմակէօղեան**։

ՊԱՇՏՕՆԷՈՒԹԻՒՆ ԴՐԱՄԱՏՆԵԱԿԻ

Կարապետ Համբարձումեան՝ *տեսուչ* եւ **Դիւանապետ**. **Պողուարդ Գաթամանեան**՝ *համարակալ*, **Միհրան Թորոսեան**՝ *քարտուղար-մեքենագիր*, **Գարեգին Ներսէսեան** *հաւաքիչ*, **Օննիկ Մխոյեան** *արկղակալ*, **Թորոս Ծոլինեան** *մատակարար*, **Ցանկոյ Գիւրազեան** *սենեկապան*։

ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

Գուրգէն Թուր Սարգիսեան՝ *Տնօրէն*, **Աւետ Պարոնեան** *դիւանապետ*, **Օր. Նուարդ Բէքմէզեան** *ընդհ. հսկիչ*, **Սարգիս Զարդարեան** *քարտուղար*, **Ծովհաննէս Ծալեան** *քարտուղար*, **Ցարութիւն Գազիկեան** *մառանապետ*։

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ

Տօքթ. Սարգիս Նահապետեան *բժշկապետ*, **Տօքթ. Պաղտասար Մանուէլեան** *վիրաբուժապետ*, **Տօքթ. Տելեմաք Ճէզայիրլեան** *յիմարաբուժապետ*, **Տօքթ. Գրուացդ Ջահպազ** *ակնաբոյժ*, **Տօքթ. Ներսէս Ուզունեան** *միջոցապզնական*, **Տօքթ. Սարգիս Մարաբլեան** *ներքին հիւանդութեանց օգնական*, **Տօքթ. Անթօնիօ Միմիտեան** *ականջի, քիթի եւ կոկորդի*, **Տօքթ. Գարեգին Ջանիազարեան** *վէներական*, **Տօքթ. Թուրքէն Ջաֆար** *ին օնքկէնի*, **Տօքթ. Գաբրիէլ Թրթզնեան** *մանկաբոյժ*, **Տօքթ. Իսկէնտէր Մխեանագեան** *արտաքին հիւանդութեանց օգնական*, **Տօքթ. Միսաք Մատոսեան** *ներքին օգնական*, **Տօքթ. Գաբրիէլ Պատմանեան** *օգնական քլախտաբոյժ, ատամնաբոյժ* **Նորայր Վայլօեան**։

ՀՈԳԵԽՈՐ ՀՈՎԻԽ

Տէր Գեղամ Քհնյ. Սրլտրզեան։

ԴԵՂԱԳՈՐԾ

Ոսկան Ցակոբեան։

AVO

ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԵԱՆ

(1930—1931 ՇՐՋԱՆ)

Այսօր, հաւաքուելով այս աւանդական սեղանին շուրջ, կը տօնենք Ազգին տան 99րդ տարեդարձը՝ որ նախատօնակը կը համապատասխանէ Հաստատութեանս Հարիւրամեակին ամենանուիրական տօնին. տօն մը որ փառաւոր ապագայը պիտի կազմէ մեր ժողովուրդին բարեգործական հաստատութեանց հանդէպ տածած գուրգուրանքին, վերյապէս իր ստեղծագործ ու շինարար ոգիին։

Հոգաբարձութիւնս, անցնելէ առաջ իր մէկ տարուան գործունէութեան համարատուութեանը, նուիրական պարտականութիւն կը համարի իր ամենախորին շնորհակալութիւնները յայտնել Թուրքիոյ Հանրապետութեան Մեծ Նախագահ Կազի Մուսթաֆա Քէմալ Փաշային, ինչպէս նաեւ Հանրապետութեան Աւագանիին որոնց բարեացակամ հոգածութիւնը կը վայելէ Հիւանդանոցս։

Երախտագիտական բուռն զեղումով կ'ուզենք յիշատակել Հաստատութեանս Հիմնադիր Երջանկայիշատակ Պէզճեան ցարութիւն Ամիրան եւ անոր հետեւող բարեսէր գերդաստաններու հոյլը, Տատեան, Պալեան, Ունճեան, Կիւլպէնկեան, ցակոբեան, Գարակէօզեան, Խօրասանճեան, Թահճապրունեան, Կիւմիւշկէրտան, Մելքոնեան, Նուսպեան եւ ուրիշ բարեսէր գերդաստանները։

Իսկ Հայ ժողովուրդը որ բոլոր մեծ ու պզտիկ բարերարներու մայրն է եւ որ ամէն առթիւ իր գուրգուրանքին ու հոգածութեան ապացոյցը կու տայ ամենալայն չափով՝ ամէն բանէ վեր եւ ամէնէն առաջ իրաւունք ունի մեր յարգանքին ու մեր երախտագիտութեան։

* * *

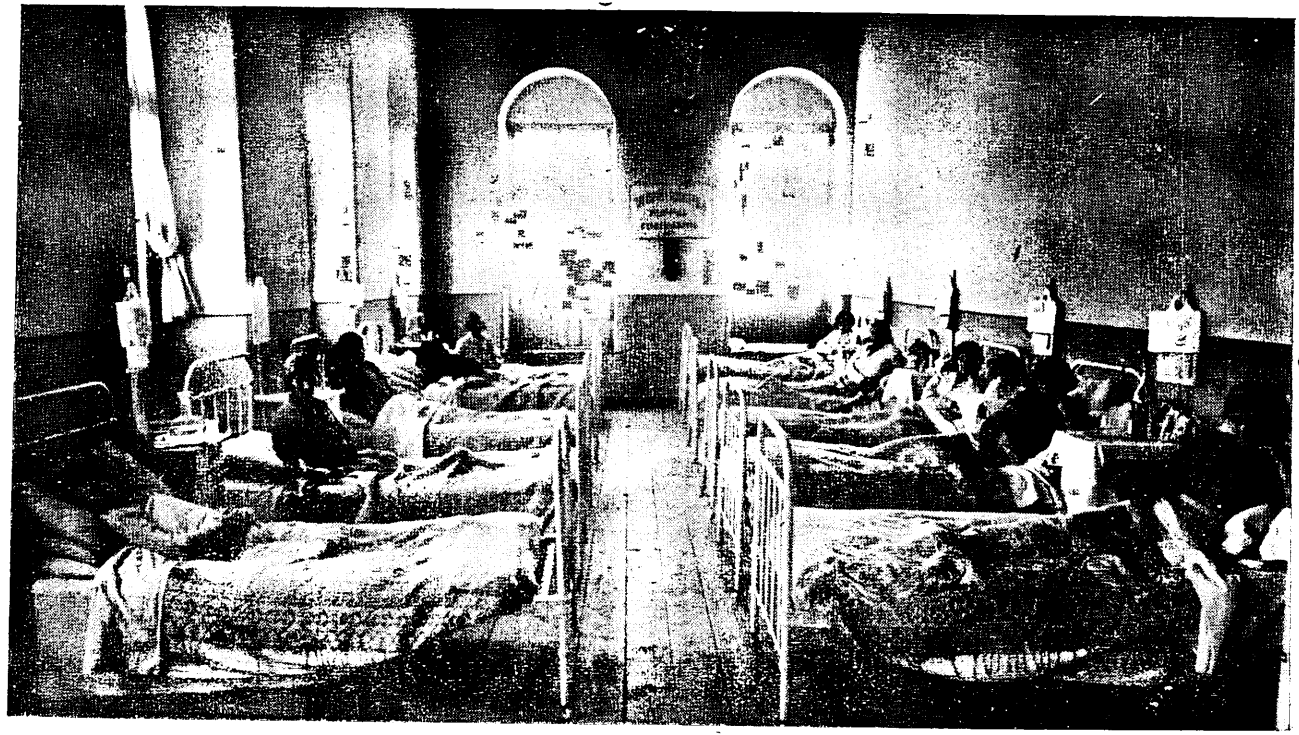
Անցնող մէկ տարուան ընթացքին, Հոգաբարձութիւնս իրեն նպատակակէտ ըրաւ հիւանդներուն ամէն կերպով հանգիստն ապահովել. այսպէս շինեց 110 պնկոդին, 335 բարձ եւ նորոգել տուաւ 71 անկոդին։ Հայթայթեց 111 բիքէ ինչպէս նաեւ 20 պաթանիէ Արանց Ծերանոցին համար։ Հիւանդներուն անկոդիններուն քով դրուելու համար գնեց 60 աթոռ, իսկ Արանց Ծերանոցին համար 10 գօմօտ։

Հաստատեց պաղ ջուրի եւ եռացած ջուրի կազմակերպութիւն մը որով խոհանոցի ամանները կը լուացուին աւելի առողջապահական պայմաններով, ապահովելով միանգամայն առաւելագոյն չափով մաքրութիւնն եւ կանոնաւորութիւնն։

Կաթի եւ մածունի պահպանման համար մասնաւոր տեղեր, միսի եւ կերակուրներու համար սառնարան մը եւ ամաններու պահպանման համար 10 հատ պզտիկ դարակ հաստատեց խոհանոցին մէջ։

Դարմանման միջոցներու ամբողջացման համար գնեց ultra violetի գործիք մը 285 ոսկիի. գոնջերու դարմանումին համար Ազգային Խնամատարութեան մասնակցութեամբ Գուլիճի ամբուլ մը 270 ոսկիի եւ Tension չափելու նոր դրութեամբ գործիք մը 57,90 ոսկիի։

AVO

ԹՈՂԱԽՏՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒ ՍԲՈՒՀԻ
Յատկացուած է Պոլսոյ Ազգ. հատատուրեանց Օգնուլեան Ընկերակցութեան [Նիւ borf]

AVO

Տօքթ. Շահպազ Եբրոպայէն վերադարձին իր հետ բերած է 157,35 ոսկիի ակնաբուժական գործիքներ որոնք անհրաժեշտ էին այդի յարկաբաժնին համար:

Վիրաբուժական բաժնին համար կարեւոր գործիքներ ապսպըրուեցան վերջերս:

Հիւանդանոցին ներքին սպասարկութեան եւ մանաւանդ տնօրէնութեան եւ յարկաբաժիններու միջեւ հաղորդակցութեան կապ մը ստեղծելու համար զետեղուեցաւ ներքին հեռաձայն: Հիւանդանոցս ունէր այս բանին հարկ եղած գործիքներէն մէկ մասը. կարեւոր գործիք մըն ալ որ պատրիարքարան կը գտնուէր իբրեւ անգործածելի առնուելով կատարուեցաւ զետեղումը: Ներքին հեռաձայնի զետեղման ծախքերուն ամենամեծ մասը հոգացած է իրմէն եաշար հանդիսր որ հակառակ վճարովի դարմանուելուն ուզած է այս կերպով փոխարինել իրեն ցոյց տրուած հոգածու խնամքները, այսչափով ալ չդոհանալով նուիրած է գեղեցիկ ռատիոյի գործիք մը, մեքենարելու համար մեր կրկնապէս ջերմաստաւորները, ինչպէս նաեւ իր ծախքով շինած է տնօրէնութեան եւ գործողութեան սենեակներու վարագոյրները:

Հետզհետէ դիմող հիւանդներուն տեղ ճարելու համար իբրեւ տնպէտ՝ անկիւն մը նետուած մահճակալի մասերով շինուած է 40 մահճակալ:

Յակոբեան եւ Ղնճեան Ա. յարկաբաժիններու մասնաւոր սենեակները ընդհանուր հաղորդակցութենէ բաժնելու համար հաստատուեցան ապագայ միջնորմներ:

Սուրբ Փրկչի մատրան թանկարժէք գոյքերը պահպանելու համար նոյն մատրան մէջ երկաթ դուռով մասնաւոր եւ պզտիկ գանձատուն մը շինուեցաւ: Նորոգուեցան նաեւ մատրան մէջ 12 պատուհաններ:

Հանդերձատան խարխլած սանդուխը ի հիմանէ իսկ կանանց ծերբանոցին մէջ 16 պատուհաններ նորոգուեցան:

Այս տարի եւս մատակարարական գործը դիւրացնելու համար մէկ կողմէ հասոյթներ ստեղծելու եւ միւս կողմէ պարտքը բոլորովին վերցնելու ջանքեր թափուեցան:

Այսպէս մասնաւոր կերպով Հիւանդանոց հրաւիրուեցան մերձաւոր Արեւելքի Նպաստամատոյցի տնօրէն Մսթըր Էչիսըն եւ Տիկինը որոնք այցելեցին Հիւանդանոցը. շատ գոհ մնացին ու խոստացան Ամերիկա հասնելէ վերջ հարկ եղածն ընել թէ հայկական շրջանակի մէջ եւ թէ՛ Ռօքֆելլերի մօտ մեր կատարած դիմումը յաջողցնելու համար:

Այս տարի քաղդն ունինք ծանուցանելու որ Գասը գիւղէն Տիկին Էլիզա Նաքքաշեան Հիւանդանոցին տուաւ իր մէկ տունը, Հայտարփաշա, Բասըմ փաշա թաղը, Ակիզիյէ փողոց թիւ 35: Դարձեալ Կ. փաշայէն Պ. Գ. Մարտիկեան Գումգափու, Թաշճըլար փողոց գըտնուած իր մէկ տունը տուաւ Հիւանդանոցիս:

Կիւմիւշկէրտանի տան մէջ Գալֆեան որբանոցի բաժինէն անցած տարուընէ մնացած 1100 ոսկին վճարուած ըլլալով՝ հիւանդանոցը այդ բաժնին ալ տիրացաւ:

AVO

Հանգուցեալ Տիկին Էֆֆիկ Եազըճեանի մահուամբ իր նուիրած Գատըգիւղի, Մէօհիւրտար ճատտէ, գտնուող տունը Ցուներարէն սկսեալ ամսական 30 ոսկիով վարձու տրուած ըլլալով հիւանդանոցին անուան սկսանք շահագործել։

Պագրգիւղի ազգայիններէն Տիար Հրանտ Մերկերեանի կտակով կը յուսանք առնել 8-9000 ոսկի գումար մը։

ԿԱԼՈՒԱԾՈՑ ՕԺԱՆԴԱԿ ՄԱՐՄԻՆ

Մեր տարեկան տեղեկատուութեան մէջ չպիտի ուզէինք լռութեամբ անցնիլ Հիւանդանոցի կալուածոց օժանդակ մարմինն ցոյց տուած օգտակար գործունէութեան մասին։

Այս մարմինը շաբաթական իր կանոնաւոր նիստերը գումարելով լաւագոյնս զբաղեցաւ կալուածներով, զանոնք ժամանակին եւ մանաւանդ պայմաններուն ներած չափով յաւելուրդով վարձելով, իր ճարտարապետ անդամներուն միջոցաւ կատարուած նորոգութիւններն ալ ապահովեցին կալուածներուն բարուոք պահպանումը։

Ս. Փ. ՄԱՏՐԱՆ

ԻՆՂԱԳԻՆ ԵՒ ՄՈՄԱԳԻՆ

Մեր տեղեկագրին մէջ մասնաւոր տեղ մը տալ ուզեցինք արտասահմանէն եղած այն կարեւոր յատկացումներուն՝ որոնք ցայտուն ապացոյցը կը կազմեն մեր ազգակիցներուն հոգածութեան՝ ղէպի ազգին տունը։

Տիար Ներսէս Կիւլպէնկեան (Լօնտոն) 2500 տոլ. 500 Թրք. ոսկ.	5796,61
Մելբոնեան հարազատներէ, ըստ իրենց կտակին, Բարեգործական Միութեան միջոցաւ 500 սթէրլին	5155
Տիկ. Մառի Կիւլպէնկեան Լօնտոն 300 սթէրլին	3087
Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեան Փարիզ ձեռամբ Տիգրան Է. Թիւրապեանի	2500
Պոլսոյ Ազգ. հաստատութ. Օգ. Միութ. Նիւ Եորք 1000 տոլ.	2116,40
Տիարք. Ա. եւ Մ. Գարակէօզեան Նիւ Եորք	1544,25
Տիար Ցարութիւն Կիւլպէնկեան » »	1500
Տիկին Ֆօրթիւնէ Համբարձում (Նիս)	1500
Տիգրան Խան Քէլէկեան (Բարիզ)	1000
Բարեսէր անձեր, Տիար Վ. Մալէզեանի ձեռամբ 72 2 2 սթ.	752,46
Տիկիններ Թօփալեան եւ Գալէմքեարեանի միջոցաւ Նիւ Եորք 350 տոլար	741,12
Տեարք Մսըրեան եղբարք Պրիւսէլ 30 սթէրլին	308,50
Տիար Ա. Կամսարական Եգիպտոս	299
» Յակոբ Սէլեան Մարսէյլ 2660 ֆր.	220,38
Տեարք Կիւլպէնկեան եղբարք	200
	26720,72

AVO

Կը յիշատակուի նաեւ տեղական յատկացումներէն հետեւեալները

Տիար Սիմօն Գայթէրլեան	200
Օսմ դրամատուն	150
Տիար Վահան Տիքթճեան	150
» *Գէորգ Ազէմեան*	100
» *Եչիլ գիւղէն Մ. Կ. Բ.*	100
Ամեն. Ս. Պատր. Հայր	75
Տիար Նիքօլա Մէաուիչ	75
» *Բարսեղ Երկանեան*	70
	920

ՏԻԱՐ ՆԵՐՍԻՍ ԿԻՒԼՊԻՆԿԵԱՆ

[Հիւանդանոցիս բարերարներէն]

AVO

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ԸՆԴՀ. ՄԱՏԱԿԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՄԷԿ ԱՆՁԻ ՀԱՄԱՐ ՄԻՋԻՆ ԾԱԽՍԸ

Կ'ուզէինք հիւանդանոցի տատակարարական հաշիւը մէկ անձի վրայ միջին առնելով ներկայացնել, աւելի լաւ պատկերացնելու համար կացութիւնը։

Հիւանդանոցը տարին 120,000 ոսկի կը ծախսէ դարմանելու եւ պատսպարելու համար միջին հաշուով օրական 500 անձ։ Այս ծախքին մէջ կը մտնեն ներքին պաշտօնէութիւնը եւ բժշկական մարմինը իրենց թոշակներով, Մեծ Նոր Խանի դրասենեակին ալ ամէն կարգի ծախքերը։ Հիւանդանոցի բուն շէնքերուն եւ 100 է աւելի կալուածներուն նորոգութիւնները, անոնց տուրքերը, ապահովագրական ծախքերը։

Արդ 500 հոգիին համար տարեկան 120,000 ոսկի ծախսելով կ'ունենանք մէկ անձի համար տարեկան 120,000 ։ 500 = 240 ոսկի։

Մէկ անձի համար ամսական պիտի ունենանք 240 : 12 = 20 ոսկի։

Կը կարծենք թէ մէկ անձի համար ծախսուած ամսական 20 ոսկին հեռու է չափազանց նկատուելէ։

ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ՅՈՒՅԱԿ ՕԺԱՆԴԱԿՆԵՐՈՒ

1.	*Բերա*	2152	2116,10	4504,53
2.	*Գատըգիւղ*	2363	2619,19	2495,81
3.	*Պաքրգիւղ*	450	1151,98	1143,11
4.	*Պէշիքթաշ*	351,50	370	298,24
5.	*Սկիւտար*	312	379,89	650
6.	*Գումգափու*	—	—	635,10
7.	*Օրթագիւղ*	225	379,60	388,70
8.	*Սամաթիա*	280	691	585
9.	*Կէտիկ փաշա*	50	497,50	247,01
10.	*Պալաթ*	—	—	430
11.	*Գնալը*	—	—	288,15
12.	*Գ. Գափուի դուբսը*	—	—	121,15
13.	*Թօփգափու*	100	117	49,18

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՍ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

Անցեալ 1930 տարւոյ մայիս 1ին հիւանդանոցի ընդհանուր պատսպարելոց թիւն էր 420, որոնցմէ 297ը կին եւ 183ը այր, հետեւեալ բաժանումներով։

Երկսեռ հիւանդ 141, ջլախտաւոր 115, ծեր եւ պատսպարեալ 164. գումար 420։

Նոյն թուականէն մինչեւ 931 Մայիս 1 ընդունուած են 1145 անձ, հետեւեալ բաժանումներով։

Երկսեռ հիւանդ 977, երկսեռ ջլախտաւորներ 61 ծեր եւ պատսպարեալ 107։

AVO

Մէկ տարուան ընթացքին պատահած մահեր. 266 անձ հետեւեալ բաժանումներով.

Երկսեռ հիւանդ 202, երկսեռ ջլախտաւոր 22 ծեր եւ պատսպարեալ 42։

Ներկայ 931 մայիս 1ին պատրաստ կը գտնուին, 421 անձ հետեւեալ բաժանումներով։

Երկսեռ հիւանդ 153, երկսեռ ջլախտաւոր 113 ծեր եւ պատսպարեալ 149. գումար 421։

ՎԻՃԱԿԱԳՈՅՑ ՆԵՐՔԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԲԱԺԻՆ
1 Մայիս 1930—30 Ապրիլ 1931

կարգաթիւ	Հիւանդութիւններ	1930 Մյս. 1ին պատրաստ	1930 Մյս. 1էն 1931 Ապր. 30 մուտք	Ընդհանուր գումար	Բուժուած	Հարւոքուած	Արձակուած	Մեռած	1931 Մյս. 1ին պատրաստ
1	Վարակիչ	4	56	60	51	2	•	3	4
2	Թոքային ուռկանութիւն	40	121	161	5	36	14	65	43
3	Շնչառական գործարաններու	6	87	93	59	5	4	9	16
4	Սրտի, արեան և երակներու	5	65	70	22	16	3	18	9
5	Մարսողական գործարաններու	5	74	79	36	7	5	27	4
6	Երիկամներու և միզ.ն գրծրն.	9	27	36	15	8	3	8	2
7	Ջղային և ուղեղային	12	56	68	12	8	5	26	17
8	Յօդերու և ոսկորներու	3	19	22	13	3	.	•	6
9	Չանազան	8	56	64	21	5	12	14	12
10	Ուրիշ յրկբժ.իններ փոխդրծ.	.	14	14	.	.	14	•	
	Ընդհանուր գումար	92	575	667	234	90	60	170	113

Ինչպէս այս ցուցակէն կը տեսնուի 1930—1931 շրջանին՝ մէկ տարուան մէջ երկսեռ 575 նոր հիւանդ, նախորդ շրջանէն մնացածներն ալ մէջը ըլլալով 667 երկսեռ հիւանդ(*) դարմանուած է։

Այդ 667 երկսեռ հիւանդներէն 234ը կատարեալապէս բուժուած են. 90ը բարւոքուած, 60ը նոյն վիճակի մէջ արձակուած և կամ ուրիշ յարկաբաժիններ փոխադրուած և 170ը մեռած են։

Ինչպէս միշտ մահերու այս մեծ թիւին 65ը յառաջացած վիճակի մէջ դիմող թոքախտաւորները կը կազմեն, մնացածին մեծագոյն մասն ալ հիւծած ծերերէ և օրհասական հիւանդներէ կը բաղկանայ։

Cancerէ մեռնողներու թիւն ալ բաղդատաբար շատ եղած է. այսպէս 2 թոքի, 6 ստամոքսի և աղիքի 4 ալ զանազան գործարաններու։

Méningite tuberculeuseի մահացու 3 պարագայ պատահած է։

(*) Դուրսէն ոտի վրայ ճնճուելու եւ դարմանուելու եկողները այս թիւերուն մէջը չէ

Հիւանդապետի հնգց. բժիշկներու հոգեհանգստեան առթիւ Հաստատութիւնը այցելող Հայ բժիշկներ [14 Յուն. 1931]

AVO

*** Սուր և վարակիչ հիւանդութիւններէ գրեթէ կորուստ չենք տուած։ Այս տարի 25 թիֆո ընդունուած ու դարմանուած են, որոնց 24ը կատարեալ ապէս բուժուած են։

Արուեստական Pneumothoraxով 23 թոքախտաւորի դարմանում եղած է. ասոնցմէ 5ը բուժուած և արձակուած են, պայմանաւ որ պարբերաբար գան և քննութեան ենթարկուին։ 3ը մեռած են իրենց հիւանդութեան բնոյթովն յառաջ եկած բարդութիւններէ, 10ն ալ դարմանումի տակ են որոնց 3ը հիւանդանոցէն ելած ըլլալով ոտքի վրայ կը դարմանուին։ 5ը չէ յաջողած զանազան արգելքներու պատճառաւ և կամ իրենք չեն կրցած շարունակել։

ՎԻՃԱԿԱԳՈՅՑ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲԱԺԻՆ

1 Մայիս 1930 30 Ապրիլ 1931

Մէկ տարուան մէջ Հիւանդանոցի վիրաբուժական բաժինը ընդունուած հիւանդներու թիւն է 368, *հետեւեալ կերպով։*

Մարսողական գործարաններու հիւանդութիւններ (*Ստամոքսի, մազմապարկի, յաւելաղեստապի, աղեխցումի, աղեթափութեան եւայլն*)։	99
Երիկամունքի եւ միզային գործիքներու հիւանդութիւններ (*երիկամի քար, միզափամրուշտի քար* prostateի adenom *ամորձիքներու ուռեր,* hydrcèle *եւն. եւլն*)։	36
Կանացի ծննդական գործարաններու հիւանդութիւններ (*Սիներքի քաղցկեղ, արգանդի ուռեր և բորբոքումներ, ձուարան ներու ուռեր. և բորբոքումներ, արգանդի անկում եւն. եւլն*)։	79
Ոսկրային եւ յօդերու հիւանդութիւններ (*Ոսկրաբեկումներ, խախտում, ոսկրածուծի բորբոքում,* malde pott, *յօդուածներու ուռականութիւն եւլն. եւլն*].	45
Աւշային գործարաններու եւ երակներու հիւանդութիւններ [Adenites, adenosarcom phlébites]։ *Հրազէնի և դանակի վէրքեր, այրուածքներ, պալարներ, փտախտներ եւլն. եւլն։*	7
Զանազան	102
	368

Վերոգրեալ 368 *հիւանդներէն բուժուած են* 289, *բարւոքած* 43, *մնուած են* 36։

Մեռնողներէն 19ը *շատ ծանր վիճակի մէջ բերուած են Հիւանդանոց, որոնց վրայ վիրաբուժական գործողութիւն կատարելը կարելի չէ եղած,* 17ն ալ *ապրելու փոքր յոյսով՝ գործողութեան ենթարկուած են։ Մահերը՝ առաջ եկած են հետեւեալ պատճառներով.*

AVO

Տարաժամ հիւանդանոց բերուած՝

Պարապեսպներ (peritonites par pérforation)	7
Արկածներ [բռամուէյ, օրօ]	3
Գանկի եւ ոսկորներու չախչախումներ եւլն.	
Քաղցկեղներ (ստամոքսի, լիարդի, արգանդի եւլն.	5
Ծերութեան բարդութիւններ	21
(gangrenes, urémies rétentions, cachéries)	36

Radiumով *դարմանուած են* 4 *քաղցկեղներ* (cancer) *որոնք առանց ժամանակ կորսնցնելու հիւանդանոց դիմած են։*

Ոտի վրայ դարմանում (polyclinique). — *Վերոյիշեալներէն զատ, առանց հիւանդանոցին մէջ պառկելու՝ վերաքուժական ծանր գործողութիւններ ու դարմանումներ կրած են* 146 *հոգի։ Ասկէ զատ դուրսէն ներկայացողներու վրայ կատարուած են հարիւրաւոր փանսըմաններ եւ բժշկական քննութիւններ։*

ԱՋԻՒ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Դարմանուած են 558 *հիւանդներ, որուն* 268*ը նախորդ տարիներու իսկ* 290*ն ալ այս տարեշրջանին կը պատկանի։*

Ասոնցմէ 25 *ծանր հիւանդներ անկողնոյ մէջ խնամուած են, իսկ* 17*ին աչքերուն վրայ ալ կարեւոր գործողութիւններ կատարուած են։*

ՋԼԱԽՏԱՒՈՐՆԵՐ

1930 *Մայիս* 1*էն մինչեւ* 1931 *Ապրիլ* 30 *ընդունուած եւ դարմանուած այր եւ կին ջլախտաւորներու թիւն է* 81, *նախորդ տարիէն մնացած* 115, *որով մէկ տարուան շրջանին խնամուած են* 196 *ջլախտաւոր։*

Ասոնցմէ բուժուած են 13, *բարւոքած են* 26, *մեռած են* 16, *նոյն վիճակին մէջ արձակուած են* 20, *ուրիշ յարկաբաժին փոխադրուած է* 1, *ընդհանուր գումար* 76, *որով դարմանի տակ կը մնան* 120 *ջլախտաւոր։*

ՄԱՏՐԱՆՈՑ

Այս տարի մինչեւ 30 *Ապրիլ* 1931 *մայրանոցին մէջ տեղի ունեցած են* 63 *ծննդաբերութիւն որոնց* 34 *մանչ իսկ* 29 *աղջիկ։*

Ծննդաբերութեան հետեւանքով դուրսը հիւանդացած 6 *կիներ հիւանդանոց ընդունուած եւ դարմանուած են։*

Մահ բնաւ չէ պատահած։

ՄՈՐԹԱՑԻՆ ԵՒ ՎԵՆԵՐԱԿԱՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1 *Մայիս* 1930*էն մինչեւ* 30 *Ապրիլ* 1931 *մորթային եւ վեներական բաժնին մէջ քննուած եւ դարմանուած են* 118 *հիւանդներ. որոնց* 42 *վեներական եւ* 76*ը մորթային։*

AVO

Այս հիւանդներէն 64ը պառկած իսկ 54ը այցելու հիւանդներ եղած են:

Զանազան շրջաններու մէջ 32 վեներական հիւանդութեամբ վարակեալներ այցելած են եւ եղած է 164 ներարկում:

ԼԱՊՕՌԱԹՈՒԱՌ

Լապոռաթուառին մէջ 1 Մայիս 1930էն մինչեւ 1931 Ապրիլ 30 հետեւեալ քննութիւնները եղած են:

Արիւնի զանազան քննութիւններ 160, մէզի տարրալուծում 141, խուխի թոքախտի քննութիւն 134, զանազան հոսումներ 11, կղկղանք 9, զանազանք 18, գումար 473:

ՌԷՕՆԹԿԷՆ

1930 Մայիս 1էն մինչեւ 1931 Ապրիլ 31 կատարուած են ռէօնթկէնի քննութիւններ 571, ռէօնթկէնի նկարներ 100, իւլթրա վիօլէով դարմանում 165:

ԱՃԱՄՆԱՓՈՒԺԱԿԱՆ

1930 Մայիս 1էն 1931 Ապրիլի վերջ դարմանուած են 73 ակռաներ, հանուած են 121 ակռաներ, բերնի եւ ակռայի մարքութիւն 6, բերնի հիւանդութիւններ 4, ընդհ. գումար 204:

ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻՆ ՍԱՓՐԻՉՆԵՐԸ

Նստողները՝ ձախէն Պետրոս Պերձակեան, Գարեգին Գիւլհանճեան եւ Կարապետ Թըբրեան: Կեցողները՝ ձախէն Յակոբ Նալպանտեան, Աւետիս Մեծատուրեան եւ Կարապետ Թովմասեան:

AVO

ՏԱՐՈՒԱՆ ԱՆՑՔԵՐՆ ՈՒ ՅՈՒԲԵԼԵԱՆՆԵՐԸ

Կիլիկիոյ Աթոռակից Կաթողիկոսին ընտրութիւնը — *Ծերունազարդ Տ. Մահակ Բ. Կաթողիկոս, իր առաջացած տարիքին բերումով, փափաք յայտնած էր ի կենդանութեան ընտրել իր Աթոռակիցը, և իր հրաւէրով Հալէպի մէջ գումարուող Պատգամաւորական ժողովը (եկեղեցական և աշխարհական խառն ժողովը) այս պաշտօնին կոչեց Տ. Բարգէն Ս. Արքեպ. Կիւլէսէրեանը, Ապրիլ 26ին։*

2. Վռւսաղէմի Ընտրեալ Պատրիարքը.— *Երուսաղէմի Միաբանական ընդհանուր ժողովը 16 Յունիսին, հոգելոյս Դուրեան Պատրիարքին յաջորդ ընտրեց Տ. Թորգոմ Ս. Արքեպսկ. Գուշակեանը, հնգանուն ցանկի մը վրայէն։ Այս ընտրութեան մասնակցեցան Պաղեստին գտնուող բոլոր վիճակները 41 ձայնի իսկ Տ. Թորգոմ Պատրիարքին ընտրութիւնը վաւերացուեցաւ Անգլիոյ Թագաւորին կողմէ։*

3. Բարեգործական Գործ եւ հինգ ամեակը.— *Մեծ հանդիսութեամբ տօնուեցաւ 14 Յունիսին, Փարիզ, Սորպոնի ամփիթատրոնին մէջ։ Իրենց մասնակցութիւնը բերին ազգ. բոլոր մարմիններն ու կազմակերպութիւնները։ Մխիթեան Արծաթեայ Յոբելեանին առթիւ հանդիսութիւններ տեղի ունեցան նաեւ գաղութահայ կեդրոններու մէջ, նախաձեռնութեամբ տեղական մասնաճիւղերուն։ Ձեռնարկուեցաւ հրատարակել շքեղ Ոսկեմատեան մը՝ նուիրուած այս հաստատութեան քան եւ հինգ ամեայ ազգանուէր գործունէութեան։*

4. Կաթուսս վրդ. Ծննդեան վաթսունամեակը.— *Հայ երգի անզուգական վարպետին ծննդեան վաթսունամեակին առթիւ մեծարանքի արտայայտութիւններ եղան Հայաստանի, արտասահմանի և Պոլսոյ մէջ։ Երեւանի Պետհրատը «Ժողովածու» մը լոյս ընծայեց խմբագրութեամբ Ռ. Թէրլէմէզեանի։ Համերգներ եւս տրուեցան ի պատիւ տարաբախտ վարդապետին։ Փարիզի մէջ եւս իանդավառօրէն տօնուեցաւ վաթսունամեակը՝ շքեղ համերգով մը։ Կոմիտասեան Խնամ. Ցանձնաժողովին նախաձեռնութեամբ վերհրատարակուեցան Հայ գեղջուկ երգերու ձայնագրեալ հատորները։ Զօպանեան «Անահիտի» մէջ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը նուիրեց։ Պոլսոյ մէջ եւս Կոմիտաս վրդ.ի նախկին սաներուն և համակիրներուն նախաձեռնութեամբ և նախագահութեամբ Ս. Պատրիարքին եկեղց. հանդիսութիւն մը տեղի ունեցաւ, երգուելով վարդապետին բազմաձայն Պատարագը։ Այս առթիւ հրատարակուեցաւ աննման վարպետին կեանքն ու գեղարուեստական գործունէութիւնը պատկերացնող ստուար հատոր մը՝ գրի առնուած Թ. Ազատեանէ։*

Ուրիշ գաղութահայ կեդրոններ եւս իրենց մեծարանքի բաժինը բերին։

AVO

5. Նարդոսի 45 ամեակը.— Տաղանդաւոր վիպասան Նար-Դոսի գրական գործունէութեան 45 ամեայ յոբելեանը տօնուեցաւ Թիֆլիսի մէջ (Յունիսի սկիզբը)։ Վիպական երկերու շարք մը արտադրած է Նար-Դոս և կարեւոր տեղ մը կը գրաւէ արեւելահայ գրականութեան մէջ։

6. Հայերու մասնակցութիւնը Բրօք. Վօրկայի վարուելակին.— Ուումէն ժողովուրդը Յունիս 18ին տօնեց իր մեծ զաւկին Յննդեան վաթսունամեակը։ Բրօֆ. Վօրկա մեծ աշխատութիւն թափած է իր ժողովուրդին ծանօթացնելու համար հայ մշակոյթը։ Հրատարակած է հետեւեալ հատորները։ 1. Հայերը եւ Ռումէները տպուած 1913ին, որ յետոյ Ֆրանսերէնի ալ թարգմանուած է։ 2. Համառօտ պատմութիւն փոքր Հայաստանի (Սօրպօնի մէջ ըրած իր դասախօսութիւնները), տպուած 1930ին։ 3. Զորս բանախօսութիւններ Հայաստանի մասին (հողամաս, ցեղ, պատմութիւն և գրականութիւն), տպուած 1929ին։

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ

ԱՐՏԱՍՏԱՆԻՄԱՆ

Տաղանդաւոր երգիչ Արմէն Թօքաթեան.— Ամերիկայի իր փայլուն յաղթանակներէն վերջ, Արմէն Թօքաթեան անցեալ տարի ծուլիսին Վիէննայի Օպէրային մէջ, Թօսքայի դերով, գերազանց յաջողութիւն ձեռք բերաւ և տեղական մամուլին չերմ հիացումին ու գնահատանքին առարկայ եղաւ։ Ուրիշ եւրոպական քաղաքներու մէջ եւս հայ արուեստագէտը իր աննման ձայնին հմայքը պտտցուց, եւ մեծ դրուատիքներու առարկայ եղաւ։ Արմէն Թօքատեան Նիւ Եօրքի Օպէրային ամէնէն փնտրտուած և աչքառու դերասան-երգիչն է, որ իր արտակարգ տաղանդով պատիւ կը բերէ հայ ժողովուրդին։

ԱՐՄԷՆ ԹՕՔԱԹԵԱՆ

Ռէմանիայի Թուրէն, արեւելեան երաժշտութեան նուիրուած նուագահանդէսներու շարք մը տուաւ անցած տարի Սուրիոյ և Պաղեստինի այլեւայլ քաղաքներուն մէջ։ Արժանացաւ վեհապետական ընդունելութիւններու և ժողովրդային խանդավառութեան։ Մասնաւորաբար արաբ մամուլը երկարօրէն զրուցեցաւ անզուգական հայ քէմանչիսդով և ամէն դրուատիք չխնայեց տեւական դարձնելու համար անոր ներկայութիւնը երկրին մէջ։

Տիկ. Սիրաս յc, Հայ բեմի ամենափայլուն աստղերէն, Պոլսէն եգիպտոս ուղեւորեցաւ անցեալ գարնան, և Ազէքսանդրիոյ մէջ դերասանական խումբ մը մարզելով թատերական ներկայացումներ տուաւ իր խաղացանկին ամենէն աւելի գնահատուած թատերախաղը ներկայացուց, ստանձնելով «Քամելիազարդ տիկինի դերը, որ այնքան դափնիներ ապահոված էր իրեն, իր երիտասարդութեան տարիներուն։

Վենետիկի երաժշտանոցի փայլուն աստղերէն Օր. Մաւի Պօտուրեան, որ երկու տարիէ ի վեր կը հետևէր Պետական Երաժշտանոցին, անցեալ ցուլիս 7ին հրապարակային քննութիւն մը անցուց, տալով նուագահանդէս մը, որ խոր զմայլանքը գրաւեց անուանի երաժշտագէտներու։ Մամուլը դրուատիքներ հիւսեց տաղանդաւոր արուեստագիտուհիին շուրջ, որ 9 տարիէ ի վեր Իտալիոյ մէջ ցոյց տուաւ թէ Հայը գեղարուեստի մէջ ոչ մէկ բանով վար կը մնայ օտարներէն։ Իր վերջին յաջողութեան համար Օր. Մ. Պօտուրեան պսակուեցաւ Բրօֆէսօրուհիի տիտղոսով։ Իսկ Վենետիկի երաժշտանոցին աղքատ ուսանողներուն ի նպաստ Նոյ. 4ին տուաւ իր առաջին նուագահանդէսը։

ՕՐ. ՄԱՒԻ ՊՕՏՈՒՐԵԱՆ

Պ Ո Լ Ի Ս

Պրոֆ. Միւհէնթխանեան։ Նուագահանդէսը.— 8 Մայիսին Սինէ Կլօրիայի մէջ տեղի ունեցաւ Պ. Վահրամ Միւհէնթխանեանի նուագահանդէսը, որուն մասնակցեցան երկու սեռէ աշակերտներ ու ծանօթ արուեստագէտներ, շուրջ 60 հոգի։

Նուագահանդէսը յաջող անցաւ և անգամ մըն ալ երեւան բերաւ ճպոտի երիտասարդ վարպետին երաժշտական կատարեալ խումբ մը մարզելու և վարելու կարողութիւնը։

Նուագահանդէսին իր մասնակցութիւնը բերած էր յայտնի դաշնակահարուհի Օր. Մաւի Ե. Ոսկան, որ ի յայտ բերաւ իր շնորհալի տաղանդին անթերի արտայայտութիւնը։(*)

(*) **Օր. Մ. Ոսկան** ժընէվի երաժշտանոցէն ընթացաւարտ, նախընթաց Դեկտեմբերին Ֆրանս. թատրոնին մէջ տուաւ իր երկրորդ նուագահանդէսը՝ մեծ յաջողութեամբ, որ անհատական ձեռներէցութեան իրրև ապացոյց գնահատանքով պէտք է յիշատակել։ Իսկ վերջերս հայ արուեստագիտուհին փայլուն յաջողութիւն մը ձեռք բերաւ նաեւ, Պերլին կատարած ուղեւորութեան առթիւ, հոն տուած իր նուագահանդէսներով։ Տեղական մամուլը գովեստով խոսեցաւ իր արուեստի մասին։

AVO

Եդուարդ Մարկոսեանի նուագահանդէսը. — *Բրօֆ. Միւհէնտիսեանի յաջողագոյն աշակերտներէն Պ. Եդուարդ Մարկոսեան եւս, արտասահման կարգ մը նուագահանդէսներ տալէ վերջ, Պոլսոյ Թուրք երաժշտանոցին մէջ, Նոյեմբերին տուաւ նուագահանդէս մը, ի յայտ բերելով արուեստագէտի բացառիկ տաղանդ և ընդունակութիւն:*

ՏԻԿԻՆ ՆՈՑԵՄԻ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆԻ ՁԵՒԱԴԻՏՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԸՐ

Շուրջ 15 տարիներէ ի վեր, Տիկ. Նոյեմի Ասատուրեան նախաձեռնութիւնը ունեցած է Պոլսոյ մէջ —առաջին անգամ ըլլալով— հիմնելու ձեւագիտութեան դասընթացք մը՝ տեսական ու գործնական բաժիններով։ Իր օգտակար գործունէութիւնը գնահատուած է միշտ Կրթական գործավարութեան կողմէ։ Հաստցուցած է ամէն ազգի պատկանող բազմաթիւ աշակերտուհիներ, որոնք իրենց ստացած մասնագիտական վկայականներով, նոյն արուեստը իբրեւ գործ դրած են ձեռնհասօրէն, պոլիս թէ արտասահման։

ՏԻԿԻՆ ՆՈՅԵՄԻ ԱՍԱՏՈՒՐԵԱՆ

Այսպէս, իր յաջողագոյն աշակերտուհիներէն Օր. Սիրանոյշ Ծովհաննէսեան վերջերս Գահիրէի մէջ ձեռական արուեստներու ցուցահանդէս մը տուաւ, ուր իր կարուձեւի և ասեղնագործութեան նուրբ ու ճաշակաւոր արտադրութիւնները մեծապէս գնահատուեցան հայ և օտար շրջանակներէ։

Ուրիշ շատ մը աշակերտուհիներ ձեւագիտութեան դասընթացքներ հաստատած են. ոմանք եւրոպական academieներու հետեւած և կատարելագործած են իրենց արուեստը։

Ջերմապէս գնահատելի է Տիկ. Ն. Ասատուրեանի արդիւնաւոր գործունէութիւնը։

AVO

Անհետացող դէմքեր

Ա. ՊՈՒԼՒՍ

Վերջացող տարուան սկզբնաւորութեան կորանցուցինք ազգային գործոց մէջ արդիւնաւոր անձ մը **Հայկ Սեմոնեան** *որուն մահը առիթ եղաւ ընդհանուր վիշտի, վարած էր Սանասարեան խնամակալութեան, Բաղ. ժողովի եւ Թաղ. Խորհրդոց անդամակցութեան պաշտօններ։*

Ս. ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ ԵՒ Հ. ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Սիրան Մելքոնեան, *պատանեկան հասակէն Պոլիս եկած ըլլալով, ճարտարապետական ասպարէզի մէջ առաջնակարգ դիրք գրաւած է։ Վարած է Թաղ. խորհրդոյ, Բաղ. ժողովոյ անդամակցութեան պաշտօններ եւ իր ճարտարապետական կարողութիւնը օգտակար ընծայած է Ազգ. Հիւանդանոցի եւ Գալֆեան Որբանոցին շինութեան գործերուն մէջ։*

Տ. Գնէլ եպսկ. Գալէմքեարեան, *բարոզչական եւ առաջնորդական պաշտօններ վարած է Սամսոն, Մուշ եւ Ռումանիա։ Եղած է ժողովական եւ Պատր. փոխանորդ։ Տարիներէ ի վեր իր ենթարկուած առողջական դժբախտ վիճակը վերջ գտաւ իր մահուամբ, լաւագոյն յիշատակով մը։*

AVO

Պարգեւ Փափազեան, 40 *տարիներ, Սամաթիոյ Ս. Սահակեան Սանուց Միութեան, վարժարանի հոգաբարձութեան երեսփոխանութեան եւ Ազգային ժողովի ատենապետութեան պաշտօններու մէջ օգտակարապէս աշխատած, է արդիւնաւոր կերպով եղած է երուսաղէմ քննիչ։ Պ. Փափազեան վարած է նաեւ Ազգ. Հիւանդանոցի գրասենեակի տեսչութիւնը։ Եղած է նոյնպէս դրամատան պաշտօնեայ։ Վերջին տարիները քաշուած էր հանրային գործունէութենէ։ Հին սերունդին անբասիր դէմքերէն մէկն էր։ Ճանչուած էր որպէս անաչառ եւ ուղղամիտ ժողովական։*

Վռամշապուհ Մանուկեան *կարող փաստաբան եւ դատաւոր, նախկին անդամ վճռաբեկ ատեանի։ Ազգային պաշտօնավարութեան արդիւնաւոր շրջան մըն ալ ունեցած է իբրեւ անդամ Ընդհ. ժողովի, ողջամիտ եւ հմուտ անձ, յարգուած ամէնէն։*

Աբրահամ Տաւուճեան, *ծանօթ ընտանիքի մը շառաւիղը, որ հրապարակային գործունէութիւն չունեցաւ, բայց ամուրի ըլլալով, Եուսուֆեան խանի իր բաժինները փոխանցեց Ազգ. Հիւանդանոցին։*

Խաչիկ Սվաճեան, *նախկին պետ Օսմ. դրամատան քարգմանութեան դիւանի, ազգային ծառայութեամբ փայլած է իբրեւ անդամ Օրթաքէօյի Թաղ. Խորհրդոյ, իբրեւ երեսփոխան եւ քանիցս Ֆաղ. ժողովոյ անդամ։ Իր գլխաւոր գործունէութիւնը երեւան եկած է ազգային ելմտական յանձնաժողովին մէջ ու պաշտօն ունէր զինադադարի սկիզբները ի նպաստ հայ որբերու, գաղթականներու եւ կարօտեալներու։*

Յակոբ Տիրատուրեան, *Ակնեցի առեւտրական որ կեդրոնական վարժարանի 2000 ոսկի նուիրեց բնագիտական գործիքներու պակասը լրացնելու համար։ Իսկ իր մահէն առաջ 4000 ոսկի կտակեց նոյն հաստատութեան։*

Կարապետ Օհանեան, *հանգստեան կոչուած առեւտրական մը, որ մեռաւ Պագրքէօյի մէջ կտակելով բարեգործական ձեռնարկներու 300 անգլ. ոսկի։*

Արթուր Մադաթեան, *փաստաբան եւ դատաւոր, երկար տարիներ Պոլսոյ եւ այլ քաղաքներու մէջ մէկէ աւելի դատարաններու անդամ, նախագահ եւ դատական քննիչ եղած է, իր անշեղ նկարագիրը, անաչառութիւնն ու կորովի իւառնուածքը գնահատուած է միշտ իր անհատական կեանքէն զատ ունեցած է հանրային արդիւնաւոր գործունէութիւն մը, եղած է Դատաստանական Խորհրդոյ Ատենապետ, երեսփոխան, Քաղ. ժողովոյ ատենապետ եւ մանաւանդ Ազգ. Հիւանդանոցի հոգաբարձութեան ատենապետ։ Այս վերջին պաշտօնի մէջ հոգեւին աշխատեցաւ օգտակար ըլլալու այդ հաստատութեան շահերուն եւ մինչեւ իր մահուան վայրկեանը հետաքրքրուեցաւ այդ գործով, զբաղելով մանաւանդ հարիւրամեայ յոբելեանին կազմութեամբ։*

(Իր ընդարձակ կենսագրութիւնը տեսնել 1927ի Տարեցոյցին մէջ։)

Մկրտիչ Մանուկեան, *ծանօթ վաճառական, պատուաւոր գերդաստանէ մը սերած, ազգային ամէնէն օգտակար ձեռնարկներու մէջ բերած է իր մասնակցութիւնը, կրթական թէ բարեգործական հաստատութիւններու մէջ ունեցած է աշխատութեան կարեւոր բաժին մը հանրութեան համար։ եղած է անդամ եւ Ատենապետ Քաղաքական ժողովոյ։ Գտնուած է նաեւ ուրիշ ազգային մարմիններու մէջ։ Վերջերս բոլորովին քաշուած էր հանրային գործունէութենէ։*

AVO

Ցարուխիւ Հազարապետեան, հաւարակալ, ուսուցիչ համաթարակալութեան, գրած է շահեկան նիւթերու վրայ եւ վարած է ժողովականի պաշտօններ մասնաւորապէս Տնտես. Խորհրդոյ մէջ, ուր իր նախանձախնդրութիւնը ցոյց տուած է թաղային հաշիւներու եւ ժատակարարութեան կանոնաւորութեան համար։

Թէսէլ Մարգարեան, առեւտրական խոնարհ վիճակէ բարձրացած է վաճառականութեան եւ իր նպաստներով օգտակար եղած է բարեգործական ձեռնարկներու։ Վարած է խորհուրդներու եւ Գաղ. ժողովոյ անդամակցութիւն, ու յետոյ տուած է իր սէրը եւ նախանձախնդրութիւնը բարենպատակ ձեռնարկներու։

Հրանտ Մերկերեան, բնիկ Սամաթիացի եւ ամուրի, Գովելի եւ օգտակար պաշտօնավարութիւն ունեցած է Կիւմշեան կտակային յանձնաժողովին եւ Պագրքէօյի թաղականութեան մէջ եւ Ազգ. Հիւանդանոցին կտակած է իր հարստութեան հարիւրին 45 ը որ 7—8000 ոսկիի գումար մը կը կազմէ։

Ատոնցմէ զատ Պոլսահայութիւնը ունեցաւ կորուստներ հանրային աշխատաւորներէ ինչպէս **Տ. Տրդատ Ա. Եպիս. Պօյաճեան**, **Հրանտ Քէրաճեան**, **Պօղոս Սրապեան**, վերջին երկուքը ազգային Պատրիարքարանի պաշտօնեայ **Քեռվրէ Փալտումպաճեան** քաջ արուեստագէտ ադամանդներու փորագրութեան մէջ։

Բ. ԱՐՏԱՍԱՀԱՄԱՆ

Գրուանդ Լալայեան, անզուգական հայ ազգագրագէտը, որուն կենսագրութիւնը տուած ենք Տարեցոյցիս սկիզբները։

Ռուբէն Ոբերեան, Ծնած է Մալաթիա 1874ին, աւարտած Եփրատ գօլէճը, զրագէտ եւ զգայուն բանաստեղծ։ Հրատարակած է Ծրփաճճեր, Ցիւսաւակաց ծաղիկներ, Ովասիս հատորները։ Բազմաթիւ ուրիշ գրութիւնները լոյս տեսած են Պոլսոյ եւ արտասահմանի պարբերականներու մէջ։ Երկար ատեն գտնուած է Ձիպուղի, ուր առեւտրական գործերով զբաղած է։ Վերջերս քաշուած էր Փարիզ եւ կ'զբաղէր գրականութեամբ։ Ունեցած է նաեւ հանրային օգտակար ծառայութիւններ։

Մարկոս Նաթանեան, բազմամեայ ուսուցիչ եւ հմուտ պատմաբան։ Ուսուցչական երկարատեւ ծառայութիւն ունեցած է Պոլսոյ եւ գաւառներուն մէջ։ Ստորագրած է պատմական յօդուածներ եւ ուսումնասիրութիւններ։ Մեռաւ Փարիզ, 29 Մարտին։

Նշան Տէսբէկիւլ, ամերիկահայ գրագէտ, որ կարեւոր աշխատակցութիւններ բերած է գրական հանդէսներու եւ օրաթերթերու։

Գ. ՀՆԱԳ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԴԷՄՔԵՐ

Ա. **Գրիգոր Գովրիկեան**, 1909էն ի վեր Վիէննայի Մխիթ. Միաբանութեան ընդհանրական Աբբայ եւ Արքեպսկ. Մծբնի. որ վախճանեցաւ 20 Յունուարին, ծնած է Կէրլա (Ռումանիա) 1841 Մայիս 27ին, կանուխէն մտած է Մխիթարեան վանքը եւ եղած արդիւնաւոր անդամ նոյն միաբանութեան, Իր գրական արտադրութիւններուն մէջ ուշագրաւ են Հունգարահայ գաղթականութեան նուիրուած աշխատութիւնները 4 ստուար հատորներով (1894-1904), 1887ին իր նախաձեռնութեամբ հիմնուած է "Armenia„ հունգարերէն ամսագիրը, 1880 ական թուականներէն սկսեալ աշխատակցած է Հանդէս Ամսօրեայի եւ Բազմավէպի,

Ա. **Յովսէփ Արք. Թօփճեան**, 83 տարու, վիճակաւոր Պոլսոյ Հայ կաթոլիկներուն, եղած է մեծաւոր, պատրիարքական փոխանորդ եւ քիմակալ, Վարած է ուրիշ պաշտօններ եւս, Վախճանեցաւ 8 Յունիսին,

Ա. **Թոմաս Վ. Գաղաթոսեան**, Վենետիկեան միաբան, Սիրուած եւ ժողովրդականութիւն շահած հոգեւորական մը, Արդիւնաւոր գործունէութիւն ունեցած է Կովկասի մէջ,

Ա. **Դանիէլ Վ. Սահիանեան**, ուսուցիչ եւ դաստիարակ Վենետիկի Մ. Ռաֆայելեան վարժարանին մէջ, ուր օգտակար պաշտօնավարութիւն ունեցած է, Հմուտ Իտալերէնի եւ Ֆրանսերէնի, Աշխատակից «Բազմավէպի»,

Ա. **Անդրէաս Վ. Վարդապետեան**, Վենետիկի Մխիթարեան ուխտին անդամ, տարիներ ծառայած է իբրեւ մատակարարը Կուտվնայի, Պարտիզակի, Նիկոմիդիոյ եւ Պոլսոյ Մխիթ. վարժարաններուն ու կալուածներուն,

---

AVO

ՏԱՐԻՈՑՆ ՈՐՈՇ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՈՒՆ

Հաւասարապէս գործածուող միակ դեղն է

ՔԱՇԷ ՍԷՏԱԹԻՆ

Որ կը բուժէ, գլխու եւ ակռայի ցաւերը, *Միգրէյն*, *Ռօւմաթիզմ*, *Նեվրալժի*, *պաղառութիւն*, *արեւահարութիւն*, *կոխիւ*. բնդհանուր տկարութիւն եւ յոգնութիւն։

Կեդրոնատեղի.— *Լաւսօւանթուան* ՍԷՏԱԹԻՆ *Բերա Աղամարի*։

AVO

"ՊԻԼԷՃԻԿ" ՕՂԻՆ

ԱՄԱՍՏՆԱԿԱՐԳ ԸՄՊԵԼԻ
ԴԻԼՄԱՅԻ ՅԱՒԻՏ ՁԻ ՅԱՐ
ՁԻ ԾԱՂԿԱՒՅՆԵՐ, ԱՄՈՂՋՈՒԹԵԱՆ
ՎՆԱՍԱԿԱՐ ԴԻՒԹ ՁԻ ՊԱՐՈՒՆԱԿԵՐ,
ԱՀԻՒԺԱԿ ԿՂ ՐԱՆՆԱՑ

Դիմել՝ ՍՏԵՓԱՆ ՊԷՊԷՐԵԱՆԻ

կեդրոնատեղի եւ մթերանոց

Կալաթա, Մուհանէ ճաւտեսի թիւ 67

Հեռաձայն Բերա 57

Եղանակին ամէնէն նուրբ եւ վերջին նորաձեւութեան յատուկ կերպասներով չափու վրայ շապիկ, փողկապ, գուլպայ, թաշկինակ եւ ամէն տեսակ Թուհաֆիէի տեսակները մխիթարն՝

GÖMLEKÇİ

M. & F. Jait

BEYOĞLU

Վաճառատան մէջ պիտի կրնամ գտնել՝
Բերա, Իսթիքլալ ճաւտէ թիւ 383

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Կ, ՔԷՉԷՃԵԱՆ

ԿԵՐՊԱՍԵՂԷՆԻ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ԿԱԼՏԱԹԱ, ՀԱՐԱՒՃԻ ՓՈՂՈՑ, ԹԻՒ 36

Միակ կերպասեղէնի վաճառատունը, ուր կարելի է գտնել ամէն տեսակ Անգլիական ու Ֆրանսական եւ ամէն եղանակի յարմար տոկուն, վայելուչ եւ ճաշակաւոր կերպասեղէններ՝ որոնք կը ծախուին ՃԱՊՐԻՖԱՅԻ գնով:

Հաճախելու համար անգամ մը այցելելը կը բաւէ:

ՋԵՐ ԱՄԻՆ ԼՈՒՍԱՆՆԱԿԱՐՉԱԿԱՆ
ԴՈՐԾԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ ԴԻՄԵՑԻՔ

ՍԷՊԱՀ ԵՒ ԺՕԱՅԻԷ ՏԱՆ

SEBAH et JOALLIER

Բերա Մեծ վողոց թիւ 439 Ա. յարկ, թէլեֆօն Բերա 108

Ներքաճաշակ լուսանկարներ, մեծադիր, խղաներկ, ջրաներկ, ընտանեկան, դպրոցներու, ընկերութեանց, խմբանկարներ, եւն. եւն. եւն.:

Թուրիոյ զանազան խոպաճներու եւ մասնաւորապէս Պոլսոյ, պալատներու, շեմբերու, հնութեանց, տեսարաններու, նոյնպէս հնութեանց քանգարաններու, արձաններու, խանդակներու եւն. հատաճոններ կը ծախուին:

ԿԱՂԱՆ ՏԻԿԻՆՆԵ՛Ր
ՇԻՓ ՕՐԻՈՐԴՆԵ՛Ր
ԳՈՀ ու ԵՐՋԱՆԻԿ ԵՂԷ՛Ք
որովհետեւ
Մ Ի Ա Ց Ն
ՁՆՁԻ ՀԱՄԱՐ
Ծանօթ մասնագէտ
ու ճարպիկաւոր սափրիչ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔԱՋԱՐԻԿԵԱՆ

Հաստատած է իգական սեռին ւմիայն յատուկ սափրատուն մը

Գաւբը գարու Թէաթրօ փողոց թիւ 4,

ԴՈՒՔՆԱԼԱԾ ԹՈՒՆԱԼԷՔԹ ՍԱԼՕՆՈՒ ամուսաց դակ

Վիրաբոյժ Աւտամեաբոյժ

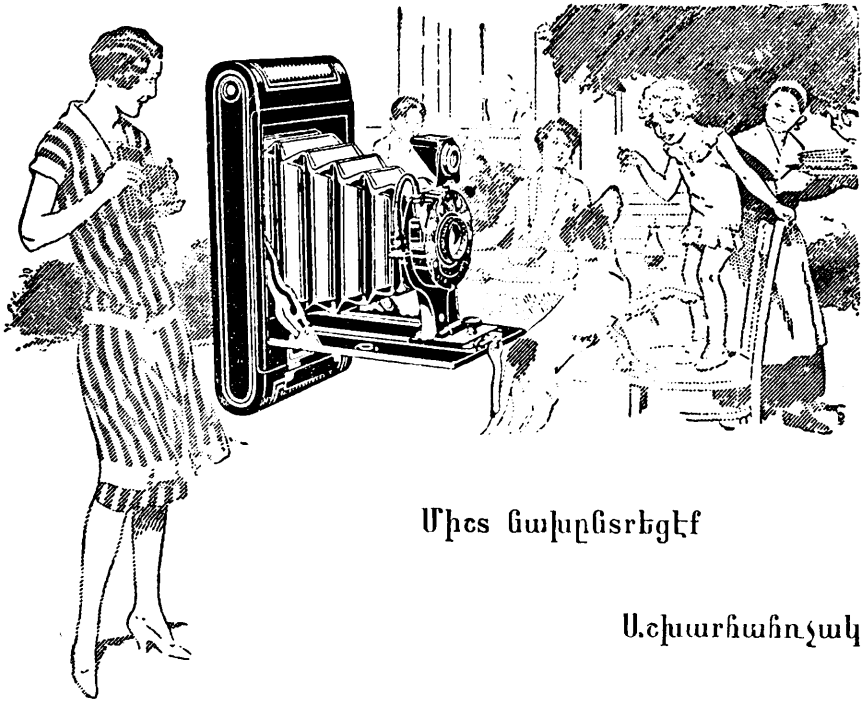
ԲԵՆԵԱՄԻՆ Ս. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

(Նախկին դեղագործ)

կեդրոն. փաշա Միւսէյիր
փողոց 20 Թիւ աթարթեան

կը դարմանէ բերնի եւ
ակռայի ամեն տեսակ
հիւանդութիւններ:

Հիւանդ կ՚ընդունի բացի ուրբաթ առեն օր
մասը 9են մինչեւ իրիկուն:

Միշտ ցախըցտեցէէ

Ա.շխատիաիուչյակ

«ՖՕՏԱՖ» գործիքներ

«ՖՕՏԱՖ» ֆիլմեր

համբաւաւոր ՎԷԼՕՖՕ թուղթեր

ԱՄԷՆ ՏԵՂ, ՊԱՀԱՆՋԵՑԷՔ

AVO

Կ'ՈՒԶԷ՞Ք ԱՄԵՆԱԸՆՏԻՐ ԿԵՐՊԱՍՆԵՐԷՆ

chf fouphւմմներ, բալթօ եւ փարտըսիւներ ունենալ

ԿԵՐՊԱՍՆԻ ԳՆԵՑԷՔ

Պ. ՅԱԿՕԲԵԱՆ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԷՆ

Միայն հոն պիտի գտնէք ԱՆԴԻՒԱՆԱՆ առաջնակարգ եւ տոկուն կերպասներ *ամենանպաստաւոր գիներով*

Փութացէք առիթէն օգտուիլ, դիմելով Պահչէ Գափու. Պ. ՅԱԿՕԲԵԱՆ խան Ը. յարկ, թիւ 2. Թել. Սր. 676.

« A la Margrit »

J. F. DAPOLA

Bey oğlu İstiklal caddesi Nº 387

Եղանակին վերջին նորաձև կանանց գլխարկները, միմիայն կը ծախուին «ԱԼԱ ՄԱՐԿՐԻԹ» վաճառատունը ինչպէս նաև կանանց գլխարկի շինութեան յատուկ ամէն տեսակ նիւթեր

Բերա, Իսթիքլալ ճաոտէսի թիւ 387

ԱՐԴԻԱՆԱՆ ԴԻՐՄԱՆԱՏՈՒՆ

Տ֊. ՄԵԼԻՔՕՖ
ՄԱՆԱՆԱԴԻՉ
ՆԵՐՔԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ

Տ֊. Յ. ՔԷՇԻՇԵԱՆ
ՄԱՆԱՆԱԴԻՉ
ՎԵՆԵՐ. ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԵԱՆՑ

Բերա, Թօֆաթլեանի եղբ., Մէէքէպ փողոց թիւ 18 Թել. Բերա 634

Խղճամիտ, արագ եւ հիմնական կերպով կը դարմանուին ներքին մորթային ու վեներական հիւանդութիւնները. մասնաւոր խնամքով և առանց ցաւի ամէն տեսակ ներարկումներ կը կատարուին

ԱՐՇԱԿ ՄԻՆԹԱՆՃԵԱՆ

ԿԵՐՊԱՍԵՂԷՆԻ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Պալիս Ֆիճճաճիքլար Թ. 74. Թել.Քօճ Սրաժպոլ 1107.

Ուր պիտի գտնէք մեծամասնակ եւ փոքրամասնակ ամէն եղանակի յարմար ամենաընտիր, տոկուն եւ ճաշակաւոր արուեստ, կանանց եւ տղոց համար կերպասներ,

ԱՆՄՐՑԵԼԻ ԳԻՆԵՐՈՎ

Տօքթ. Պ. ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

Կը դարմանէ ներիւն եւ վանուկներու հիւանդութիւնները։

Ամէն օր ժամը 9էն մինչեւ երեկոյեան ժամը 4 ուկեսէն ետքը կը գտնուի Կէտիկ բաշա, Կէտիկ բաշա ճաոսէսի թիւ 91 իր դարմանատունը, իսկ առաւօտներ ժամը մինչեւ 8ուկէս իր եւ երեկոյներ ժամը հինգին վերջ, *Բերա Բանկալթի, Հաւաւ, Էշրեֆ հմ. փողոց* թիւ 26 *իր բնակարանը։*

ՄՈՒՐԱՏ ԱԲՕԵԱՆ

Իսկական տպենտացիոն գործակալ

Տոմսակ կուտայ Հիւսիսային եւ հարաւային Ամերիկայի ու աշխարհի բոլոր նաւահանգիստ. Ներուն համար։ Բացի այս ի՛ր ընծայէ ամէն տեսակ դիւրութիւն։ Իր միջոցաւ զանազան տեղեր ճամբորդողներէ ստացած է 3000է աւելի շնորհակալութեան եւ գոհունակութեան գրեր։ Մէկ անգամ միայն իրեն դիմելը բաւական է գաղափար մը կազմելու համար ուղղամտութեանը, փորձառութեանը եւ գործունէութեանը վրայ։

Ուղղահաւութիւնը՝ ինչպէս նաև արագութիւնը՝ իր առաջին պայմանն է։ Առանց ուրիշ տեղ հանդիպելու դիմեցէք իրեն։

Հասցէն է.— Ղալաթիոյ բարափը, Զինկիլի Բրնթրմ խանին դրացը դէմը Մարիթիմ խանին գեղեցկարկը թիւ 10 Չիչէկճօճ Բերա 3404։

CAYSER NATRON

SALUBRIS SALSANO

Կը դարմանէ՝ — *Ստամոքսի ամէն տեսակ խանգարումները։ Գլխու, ականջի եւ ակռայի ցաւերը, ուղեղային հարբուխները եւ ամէն տեսակ կոկորդի եւ ադիքներու բորբոքումները։ Մարմնոյն այն մասերը որոնք միջատի կողմէ խածուած եւ կամ կրակէ այրած են։*

Կը զարծածուի՝ — *Իբր հանքային ջուր եւ կազէօզ զովացուցիչ, եւ իբր թեթեւ լուծողական։*

Կ'աննեխացնէ՝ — *Բերնի հոտերը եւ անհամութիւնները։*

Կը մաքրէ՝ — *Ակռաները։*

MİR

MERAKLI KADINLARIN ARKADAŞIDIR

ANCAK MİR İSTEYİNİZ

MIR

օճառները շատ մը առաւելութիւններ ունին համեմատած օճառներու վրայ. այդ մասին հոս որքան խօսուի աւելորդ է, փորձ մը բնելով մարդ չկորսնցներ. հետեւաբար հաս մը առնելով փորձելնիդ կը յանձնարարուի։

Պահանջեղ ձեր նպարավաճառեն։

HOLSTINA

ՀՕԼՇԹԻՆԱ թուղթ, բանկային եւ վեճամուխ ներկեր իրենց յատկութիւններով այնքան գոհ ձգած են ճշդրտորեն գործածողները որ, այլեւս աւելորդ դարձած է զայն յանձնարարել տան տիկիններուն։

AVO

Օրացոյցի բաժին

AVO

Ի ՏԵՂԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ Ս· ԷՋՄԻԱԾՆԻ

ՏԵԱՌՆ ԽՈՐԷՆԱՑ Ս· ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ԵՒ

Ի ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵԱՆ

Ս· ԱԹՈՌՈՅՆ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ

ՏԵԱՌՆ ԹՈՐԳՈՄԱՑ Ս· ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՀՐԱՄԱՆԱՒ

ԱՄԵՆ· Ս· ՊԱՏՐԻԱՐՔԻՆ ՀԱՅՈՑ ԹՈՒՐՔԻՈՅ

ՏԵԱՌՆ ՄԵՍՐՈՊԱՑ Ս· ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

AVO

ՕՐԱՑՈՅՑ ԸՍՏ ՆՈՐ ՏՈՄԱՐԻ

1932

ՆԱԽԱՆՁ

ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

ԵՒ

ԲՈԼՈՐ ԹՈՒԱԿԱՆԻՆ ՀԱՅՈՑ

ՏՆԻԴ = 4424 — ՏՆԻՑ = 4425

ԵՒ

ՏՈՄԱՐԱԿԱՆ ԹՈՒԻՆ ՀԱՅՈՑ

ՌՅՁԱ = 1381 — ՌՅՁԲ = 1382

Գիր Տարւոյն	*Էջ*
Վերադիր	22
Եօթներեակ	*Գ-Բ*
Ինձևւտասներեակ	14
Տաճուտիր	*Կարիճ*

ՇԱՐԺԱԿԱՆ ՏՕՆԵՔ ԵՒ ՄԻՋՈՑԵՔ ՆՈՅԻՆ

Ծննուցդ	Դշ. Յուն.	6
Միջոց ուտիք.	Աւուրք	12
Աւաջ. Բարեկենդան	կիր. Ցնվր.	17
Վարդանանց	եշ. Փետր.	4
Բուն Բարեկենդան	կիր. »	7
Զատիկ	կիր. Մարտ	27
Աւետում	եշ. Ապրիլ	7
Երեւմտան խաչ	կիր. »	24
Համբարձում.	եշ.— Մայիս	5

AVO

Հոգեգալուստ	կիր.	15
Ելն ի վիրապէն Ս. Լուս.	կիր.	28
Գիւտ. Նշխար. Ս. Լուս.	Շբ. Յուլիս	11
Վարդավառ	կիր. Յուլիս	3
Միջոց ուտիք եօթնեակք պահօք	Վեց	
Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի.	կիր. Օգոստ.	14
Միջոց ուտիք եօթնեակք	Ջորս	
Խաչվերաց	կիր. Սեպտ.	11
Վարագայ Ս. Խաչ	կիր. »	25
Միջոց ուտից եօթնեակք Խաչի	Ութը	
Գիւտ Խաչ	կիր. Հոկտ.	23
Սրբոց Հրեշտակապետաց	Շբ. Նոյ.	5
Ծնունակ	կիր. »	27
Ս. Յակոբ մծբնայ	Շբ. Դեկտ.	17
Միջոց ուտիք	Աւուրք Տանեցի	
Բարեկենդան Մեծի	եշ. Դեկտ.	29

ՇԱՐԺԱԿԱՆ ՏՕՆՔ ԵԻՐՈՊԱՅԻՈՅ

եօթանասնեըորդաց Կիրակի	Յուն.	24
Բուն Բարեկենդան	Փետր.	7
Օր մոխրոց	»	10
Ա. Կիրակի Գալստեան	Նոյ.	27

ԽԱՒԱՐՈՒՄՆ

Խաւարումն լուսնոյ	Ապրիլ. 21-22
Մասամբ տեսանելի ի Կ. Պոլիս	
Խաւարումն արեւու	Մայիս 6-7
Տեսանելի ի Կ. Պոլիս	
Խաւարումն լուսնոյ	Հոկտ. 15 16
Անտեսանելի ի Կ. Պոլիս	
Խաւարումն արեւու Հոկտ.	31-3 Նոյ.
Մասամբ տեսանելի ի Կ. Պոլիս	

ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆԵՐԸ

Բացումն Ազգ. Մեծ ժողովին եւ Տօն մանկանց Ապրիլ 23։
Հռչակումն Սահմանադրութեան Յուլիս 23։
Տօն Ազգ. Գերիշխանութեան Օգոս. 6։
Տօն Յաղթութեան եւ օդանաւային Օգոստոս 30։
Տօն Ազատագրութեան Կ. Պոլսոյ Հոկտեմբեր 6։
Հռչակումն Հանրապետութեան Թուրքիոյ, Հոկտ. 29. (1923)

AVO

Ն. Տ.	Փետուրվարի Սահի 31	ՅՈՒՆՈՒԱՐ	Շաբաթ 30	Լ. Ա.
1	Ուր. դկ. Գ. օր պահոց Ննդ. ԿԱՂՆԴ 1932 թուականին Քսբ.			22
2	Եք. աժ. Դ. օր պահոց Ննդ Բարեգի հայրապետին։			23
3	✠ Կիր. ակ Է. Յիսնակաց պարք։			24
4	Ոշ. բժ. Զ. օր Ծննդեան։			25
5	Գշ. րկ. Ձրագալոյծ Ծննդ. եւ Աստուածայայտութեանց Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։			26
6	† Գշ. գժ. Տօն Ծննդեան եւ ԱՍՏՒԱԾԱՅԱՅՏՆՈՒԹԵԱՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ։			27
7	✠ Երե. գկ. օր Ծննդեան Յիշատակ մեռելոց։			28
8	Ուր. դժ. Զ. օր Ննդեան։			29
9	Եք. դկ. Դ. օր Ննդեան։			1
10	✠ Կիր. աժ. Ե. օր Ննդեան։			2
11	Ոշ. ակ. Զ. օր Ննդեան։			3
12	Գշ. բժ. Է. օր Ննդեան։			4
13	✠ Գշ. բկ. Ը. օր. Ննդ. եւ Տօն Անուանակոչութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։			5
14	Երե. գժ. Տօն Ննդ. Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին։			6
15	Ուր. գկ. Պահք։			7
16	Եք. դժ. Ս. Պետրոսի Հայրապետին, վկաս եպիսկոպոսին եւ Ա. բիսողոմայ Սարկաւագին։			8
17	✠ Կիր. դկ. Ա. Կիւ. գկնի. Ննդ. Բարեկենդան Առաջաւորաց։			9
18	Ոշ. աժ. Ա. օր պահոց։			10
19	Գշ ակ. Բ. օր պահոց։			11
20	Գշ. բժ. Դ. օր պահոց։			12
21	Երե. բկ. Դ. օր պահոց։			13
22	Ուր. գժ. Ե. օր. պահոց առաջ. Յովհաննու մարգարէին։			14
23	Եք. գկ. Սբ. Սարգսի զօրավարին եւ որդւոյն Մարաիրոսի։			15
24	✠ Կիր. դժ. Բ. գկնի Ննդեան։			16
25	Ոշ. դկ. Սրբոցն Աստվանց զօրավարաց։			17
26	Գշ. աժ. Սրբոց Սուբխասանց վկայից։			18
27	Գշ. ակ. պահք։			19
28	Երե բժ. Սրբոցն Ոսկեանց բահանայից։			20
29	Ուր. բկ պահք։			21
30	Եք գժ. Սրբոյն Իսահակայ Պարթեւի Հայրապետին։			22
31	✠ Կիր. գկ Գ. գկնի Ննդեան։			23

Ն. Տ.	Շաբաթ Որ 29	ՓԵՏՐՈՒԱՐ	Բամագան Որ 30	Հ. Ա.
1	Կը. դմ. Սրբոցն Մարկոսի եպիսկոպոսին, Պիոնի քահանային, Կիւրղի եւ Բենեամինի սարկաւագացն, եւ Սրբոց վկայիցն Աբգլմահի, Որմըզդանայ եւ Սայէնի։			24
2	Դ֊ը. դկ. Սրբոց Ղեւոնդեանց քահանայից։			
3	Դ֊ը. աժ. պահք։			25
4	† Ուբ. ակ. Սրբոց Վարդանանց 1036 վկայիցն, որք կատարեցան ի մեծ ճակատամարտին ի 451 թուին։			26 27
5	Ուր. բժ. պահք։			
6	Շբ. բկ. Կ. Պօղոս Ս. Ժողովոյն 150 Հայրապետացն։			28
7	† Կիր. բկ. Բուն Բարեկենդան Ա. Քառասնորդաց։			29
8	Կը. աժ. Ա. օր մեծ պահոց։			30
9	Դ֊ը. ակ. Բ. օր մեծ պահոց։			1
10	Դ֊ը. բժ. Գ. օր մեծ պահոց։			2
11	Ուբ. բկ. Դ. օր մեծ պահոց։			3
12	Ուր. գժ. Ե. օր մեծ պահոց։			4
13	Շբ. գկ. Զ. օր մեծ պահոց Սրբոյն Թէոդորոսի զօրավարին։			5
14	† Կիր. դժ. Բ. Քառասնորդաց եւ Տեառնընդառաջ։			6
15	Կը. դկ. Ը. օր մեծ պահոց։			7
16	Դ֊ը. աժ. Թ. օր մեծ պահոց։			8
17	Դ֊ը. ակ. Ժ. օր մեծ պահոց։			9
18	Ուբ. բժ. ԺԱ. օր մեծ պահոց։			10
19	Ուր. բկ. ԺԲ. օր մեծ պահոց։			11
20	Շբ. գժ. ԺԳ. օր մեծ պահոց։			12
21	† Կիր. գկ. Գ. Քառասնորդաց (Անառակին)։			13
22	Կը. դժ. ԺԵ. օր մեծ պահոց։			14
23	Դ֊ը. դկ. ԺԶ. օր մեծ պահոց։			15
24	Դ֊ը. ակ. ԺԷ. օր մեծ պահոց։			16
25	Ուբ. ակ. ԺԸ. օր մեծ պահոց։			17
26	Ուր. բժ. ԺԹ. օր մեծ պահոց։			18
27	Շբ. բկ. Ի օր մեծ պահոց, Սրբոյն Յովհաննու երուսաղէմայ Հայրապետին եւ սրբոցն Հայրապետացն մերոց Յովհաննու Օձնեցւոյն եւ Յովհաննու Որոտնեցւոյ եւ Գրիգորի Տաթեւացւոյն։			19 20
28	† Կիր. գժ. Դ. Քառասնորդաց (Տնտեսին)։			21
29	Կը. գկ. ԻԲ. օր մեծ պահոց։			22

Ն. Տ.	Մարտ Or 31	ՄԱՐՏ	Ջիլգաե Or 30	Լ. Ա.
1	**Գշ.** դմ. ԻԳ. օր մեծ պահոց։			23
2	**Գշ.** դկ. ԻԴ. օր մեծ պահոց։			24
3	**Երք.** աճ. ԻԵ. օր մեծ պահոց։			25
4	**Ուր.** ակ. ԻԶ. օր մեծ պահոց։			26
5	**Շբ.** բմ. Սրբոց Քառասնից Մանկանցն, որք ի Սեբաստիա կատարեցան։			27
6	**Կիր.** բկ. Ե. Քառասնորդաց (Դատաւորին), կարգ հայէ, ճառագայթ եւ Տարածեալ։			28
7	**Ոշ.** զմ. ԻԹ. օր մեծ պահոց։			29
8	**Գշ.** զկ. Լ. օր մեծ պահոց։			1
9	**Գշ.** դմ. ԼԱ. օր մեծ պահոց։			2
01	**Երք.** դկ. ԼԲ. օր մեծ պահոց։			3
11	**Ուր.** աճ. ԼԴ. օր մեծ պահոց։			4
12	✻**Շբ.** ակ. ԼԴ. օր մեծ պահոց Լուսաւորիչ։			5
13	✻**Կիր.** բմ. Զ. Քառասնորդաց (Գալատեան), կարգ հայէ Զար կապանաց եւ Տարածեալ։			6
14	**Ոշ.** բկ. ԼԶ. օր մեծ պահոց։			7
15	**Գշ.** զմ. ԼԷ։ օր մեծ պահոց։			8
16	**Գշ.** զկ. ԼԸ. օր մեծ պահոց։			9
17	**Երք.** դմ. ԼԹ. օր մեծ պահոց։			01
18	**Ուր.** դկ. Խ. օր մեծ պահոց։			11
19	**Շբ.** աճ. պահք Ցիշատակ Յարութեան Ղազարու։			12
20	✻**Կիր.** ակ. պահք Ծաղկազարդ։			13
21	**Ոշ.** բմ. Աւագ Երկուշաբթի, պահք։			14
22	**Գշ.** բկ. Աւագ Երիքշաբթի, պահք (Ցիշատակ Տաճն կուսանաց)։			15
23	**Գշ.** զմ. Աւագ Չորիքշաբթի, պահք։			16
24	✻**Երք.** զկ. Աւագ Հինգշաբթի, պահք. Ցիշատակ Ընթրեաց Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։			17
25	**Ուր.** դմ. Աւագ Ուրբաթ պահք։ Ցիշատակ Զարչարանաց, Խաչելութեան եւ Թաղման Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։			18
26	**Շբ.** դկ. Աւագ Շաբաթ, Ճրագալոյց Զատկի։			19
27	✻**Կիր.** աճ. ՋԱՏԻԿ, ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՑ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ։			20
28	✻**Ոշ.** ակ. Բ. օր Զատկի, Ցիշատակ մեռելոց։			21
29	✻**Գշ.** բմ. Գ. օր Զատկի։			22
30	**Գշ.** բկ. Դ. օր Զատկի։			23
31	**Երք.** զմ. Ե. օր Զատկի։			24

Ն. Տ.	Նիսան 0r 30	ԱՊՐԻԼ	Զիլգաէ 0r 30	Լ. Ա.
1	Ուր. գ/. Զ. օր Զատկի։			25
2	Շբ. դմ. Է. օր եւ յիշատակ գլխատման Յովհաննու Մկրտչի։			26
3	✠ Կիր. ղկ. Ը. օր Զատկի, որ է Նոր կիւրակէ։			27
4	Բս. ամ Թ. օր Յինանց։			28
5	Գշ. ակ. Ժ օր Յինանց։			29
6	Գշ. բմ. ԺԱ. օր Յինանց։			30
7	✠Երկ. բկ. ԺԲ. օր Յինանց եւ Աւետումն Ս. Աստուածածնի։			1
8	Ուր գմ. ԺԴ. օր Յինանց։			2
9	Շբ. գկ. ԺԴ. օր Յինանց։			3
10	✠Կիր. դմ. ԺԵ. օր Յինանց, Տօն Աշխարհատարած է կանանչ կիւրակէ։			4
11	Բս. դկ. ԺԶ. օր Յինանց։			5
12	Գշ. ամ. ԺԷ. օր Յինանց։			6
13	Գշ. ակ. ԺԸ. օր »			7
14	Երկ. բմ. ԺԹ. օր »			8
15	Ուր. բկ. Ի. օր »			9
16	Շբ. գմ. ԻԱ. օր Յինանց։			10
17	✠Կիր. գկ. ԻԲ. օր Յինանց Դ. կարմիր կիւրակէ։			11
18	Բս. դմ. ԻԳ. օր Յինանց։			12
19	Գշ. դկ. ԻԴ. օր Յինանց։			13
20	Գշ. ամ ԻԵ. օր Յինանց։			14
21	Երշ. ակ. ԻԶ. օր Յինանց։			15
22	Ուր. բմ. ԻԷ. օր Յինանց։			16
23	Շբ. բկ. օր Յինանց։			17
24	✠ Կիր. գմ. ԻԹ. օր Յինանց, եւ Տօն երեւման Սրբոյ Խաչին։			18
25	Բս. գկ. Լ. օր Յինանց։			19
26	Գշ. դմ. ԼԱ. օր Յինանց։			20
27	Գշ. դկ. ԼԲ. օր Յինանց։			21
28	Երկ. ամ. ԼԳ. օր Յինանց։			22
29	Ուր. ակ. ԼԴ. օր Յինանց։			23
30	Շբ. բմ. ԼԵ. օր Յինանց։			24
				25

AVO

Ն. Տ.	Մայիս 0r 31	ՄԱՅԻՍ	Յիւնիսի 0r 30	Լ. Ն.
1	✻Կիր. բկ. ԼԶ. օր ցինանց։			25
2	Ռշ. գմ. ԼԷ. օր ցինանց։			26
3	Գշ. գկ, ԼԸ. օր ցինանց։			27
4	Գշ. դմ. ԼԹ. օր ցինանց։			28
5	✻Երբ. դկ. Խ. օր ցինանց, Յաղթարձուն Քրիստոսի (Վիճակ)։			29
6	Ուր. ամ. ԽԱ. օր ցինանց, պահք։			30
7	Շբ. ակ. ԽԲ. օր ցինանց։			1
8	✻Կիր. բմ. ԽԴ. օր ցինանց Է. երկրորդ Յաղկազարդ։			2
9	Ռշ. ԽԴ. օր ցինանց։			3
10	Գշ. գմ. Խե. օր ցինանց։			4
11	Գշ. գկ. Զ. օր պահք։			5
12	Երբ. դմ. Խէ. օր ցինանց։			6
13	Ուր. դկ. ԽԸ. օր ցինանց։			7
14	Շբ. ամ. Խթ. օր ցինանց։			8
15	✻Կիր. ակ. Ը. օր ցինանց Հոգեգալուստ (Պէնտէկոստէ)։			9
16	Ռշ. բմ. Բ. օր Հոգեգալուստի պահք։			10
17	Գշ. բկ. Գ. օր. Հոգեգ ալուստի պահք։			11
18	Գշ. գմ. Դ. օր Հոգեգալուստի պ ահք։			12
19	Երբ. գկ. ե. օր Հոգեգալուստի պահք։			13
20	Ուր. դմ. Զ. օր Հոգեգալուստի պահք։			14
21	Շբ. դկ. Է. օր Հոգեգալուստի։			15
22	✻Կիր. ամ. Ա. Կիրակի ցարութեան եւ յիշատակ Եղիայի մարգարէին։			16
23	Ռշ. ակ. Սրբոց կուսանացն Հռիփսիմեանց։			17
24	Գշ. բմ. Սրբոց կուսանացն Գայիանեանց։			18
25	Գշ. բկ. պահք։			19
26	Երբ. գմ. Սրբոյն Յովհաննու Կարապետին եւ Աթանագինեայ եպիսկոպոսին։			20
27	Ուր. գկ. պահք։			21
28	✻Շբ. դմ. Տօն Սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին եւ լանելոյն ի վիրապէն։			22
29	✻Կիր. դկ. Վ՚ինի Հոգեգալստի տօն կաթողիկէ եկեղեցւոյ Սրբոյ Էջմիածնի վոր կայգեաց Սուրբն Գրիգորի Լուսաւորիչն մեր յերանէ ի վիրապէն։			23
30	Ռշ. ամ. Մանկանց Բեթղէհէմի, եւ Ակակիոսի վկային, Մովկիմոյ քահանային, եւ Կողբատիոսի զինաւորին։			24
31	Գշ. ակ. Սրբոց կուսանացն Նունեայ եւ Մանեայ։			25

Ն. Տ.	Հազիրաց Օր 30	ՅՈՒՆԻՍ	Մուհարրէմ Օր 30	Լ. Ա.
1	**Ի**ս. բմ. պահք։			
2	**Ե**ր. րկ. Սրբոց իշխանացն Սահակայ եւ Ցամանփայ եւ Սրբոց վկայիցն Սարգիսի եւ Բագոսի։			26
3	**Ո**ւր. գմ. պահք։			27
4	**Շ**ր. գկ. Սրբոյն Ներսէսի մեծի Հայրապետին մերոյ, եւ Խաթայ եպիսկոպոսին։			28
5	**Ա**ղբ. դմ. Գ. զկնի Հոգե. (Բարեկենդան Լուսաւորչի պահոց)։			29
6	**Ե**ր. դկ. Սրբոցն Եպիփանու կիպրացւոյն, Բարեղայ Հայրապետին եւ երից աշակերտաց նորին։			30
7	**Ի**ս. աժ. պահք։			1
8	**Ի**ս. ակ. պահք։			2
9	**Ե**ր. բմ. պահք Սրբոցն Թէոդիտոնի Գաղատացւոյն, Թալիլիայ բժշկին, եւ եօթն կուսանացն, որք յԱնկիւրա կատարեցան։			3 4
10	**Ո**ւր. բկ. պահք։			5
11	**Շ**ր. գմ. Գիւտ Նշխարաց Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ։			6
12	**Ա**ղբ. գկ. Գ. զկնի Հոգեգալստեան։			7
13	**Ե**ր. դմ. Սրբոց վկայիցն, Անտոնիոսի, Թէոփիլոսի, Անիքտոսի եւ Փոտինոսի։			8
14	**Ի**ս. դկ. Սրբոցն Դանիէլի մարգարէին, եւ երից մանկանցն Սեդրաքայ, Միսաքայ եւ Աբեթնագովի։			9
15	**Ի**ս. աժ. պահք։			10
16	**Շ**Ե ակ. Սրբոց Թարգմանչացն վարդապետացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ։			11
17	**Ո**ւր. բմ. պահք։			12
18	**Շ**ր. բկ. Սրբոցն Տրդատայ Թագաւորին եւ Աշխէն տիկնոջն, եւ Խոսրովիդխտոյն։			13
19	**Ա**ղբ. գմ. Ե. զկնի Հոգե. Տօն Գիւտի Տփոյ Ս. Աստուածածնի։			14
20	**Ե**ր. գկ. Սրբոցն Կալիստրատոսի, եւ քառասուն եւ ինն վկայիցն եւ Ղունկիանոսի քահանային։			15
21	**Ի**ս. դմ. Սրբոյն Զաքարիա մարգարէին։			16
22	**Ի**ս. դկ. պահք։			17
23	**Ե**ր. աժ. Սրբոյն Եղիսէի մարգարէին։			18
24	**Ո**ւր. ակ. պահք։			19
25	**Շ**ր. բմ. Սրբոց երկոտասան Առաքելոյն, եւ Պօղոսի երեքտասաներորդ առաքելոյն։			20
26	**Ա**ղբ. բկ. Զ. զկնի հոգե. (Բարեկենդան Վարդավառի պահոց)։			21
27	**Ե**ր. գմ. Ա. օր պահոց Վարդավառի։			22
28	**Ի**ս. գկ. Բ. օր պահոց Վարդավառի։			23
29	**Ի**ս. դմ. Գ. օր պահոց Վարդավառի։			24
30	**Ե**ր. դկ. Դ. օր պահոց Վարդավառի։			25

Ն. Տ.	Թէմուզ Or 31	ՅՈՒԼԻՍ	Ogtէէր Or 29	Լ. Ա.
1	Ուր. ամ. ե. օր պահոց Վարդավառի։			26
2	Երք. ակ. Յիշատակ Տապանակին հնոյ եւ Տօն Նորոյս Սրբոյ Եկե.			27
	ղեցւոյ։			
3	✻Կիր. բմ Վարդավառ. Տօն այլակերպութեան Տեառն միոյ			28
	Յիսուսի Քրիստոսի։			
4	✻Երկ. բկ. Բ. օր Վարդավառի (Յիշատակ մեռելոց)։			29
5	Երք. գմ. Գ. օր Վարդավառի։			1
6	Երք. գկ. պահք։			2
7	Երք. դմ. Սրբոյն Եսայեայ մարգարէին։			3
8	Ուր. դկ. պահք։			4
9	✻Երք. ամ. Սրբոյն Թադէոսի առաքելոյն, եւ Սանդիտոյ կուսին։			5
10	✻Կիր. ակ. Բ. Վարդավառի։			6
11	Երկ. բմ. Սրբոցն Կիպրիանոսի եպիսկոպոսին, եւ քառասուն եւ			7
	հինգ վկայիցն, եւ Սրբոց կուսանացն, Յուստինեայ,			
	եւ փիլմենայ եւ Քրիստինեայ։			
12	Երք. բկ. Սրբոցն Աթանագինեայ եպիսկոպոսին, եւ տասն աշա-			8
	կերտաց եւ հինգ վկայից։			
13	Երք. գմ. պահք։			9
14	Երկ. գկ Սրբոց նահատարցն Աթամայ, Աբէլի, Սեթայ, Ենովս-			12
	եայ, Ենովքայ, Նոյի, Մելքիսեդեկի, Աբրահամու, Իսահա			
	կայ, Յակոբայ, Յովսեփայ, Մովսէսի, եւայլն։			
15	Ուր. դմ. պահք։			13
16	Երք. դկ. Սրբոց որդւոց եւ թոռանց Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւոր-			14
	չին մերոյ. Արիստակէսի. Վրթանէսի, Յուսկանն, Գրիգո-			
	րիսի եւ Դանիէլի։			
17	✻Կիր. ամ. Գ. Վարդավառի։			15
18	Երկ. ակ. Սրբոց Մակարայեցւոյն եղիազարու քահանային, եւ			16
	Շամունեայ եւ եօթն որդւոց նոյին։			
19	Երք. բմ. Սրբոց երկոտասան մարգարէից, Ովսեայ, Ամովսայ,			17
	Միքիայ, Յովիլեայ, Արդիու, Նաւումայ, Ամբակումայ, Յով-			
	նանու, Սոփոնիայ, Անգեայ, Զաքարիայ եւ Մաղաքիայ։			
20	Երք. բկ. պահք։			18
21	Երկ. գմ. Սրբոցն Սոփիայ, եւ երից դստերացն, Պիստոսի, Եր-			19
	պիսի եւ Ագապեայ։			
22	Ուր. գկ. պահք։			20
2	Երք. դմ. Սրբոց Հայրապետացն Աթանասի եւ Կիւրղի։			21
24	✻Կիր. դկ. Դ. Վարդավառի։			22
25	Երկ. ամ. Սրբոյն Անտոնի ճգնաւորին։			23
26	Երք. ակ. Սրբոցն Թէոդոսի թագաւորին, եւ մանկանցն Եփեսոսի։			24
27	Երք. բմ. պահք։			
28	Երկ. բկ. Սրբոցն կիրակոսի եւ մօրն Յուլիտայի, եւ Սրբոցն Գոր-			25
	դիոսի, Պողիքտոսի, եւ Գրիգորիսի։			
29	Ուր. գմ. պահք։			26
30	Երք. գկ. Սրբոյն Գրիգորի Աստուածաբան ն։			27
31	✻Կիր. դմ ե. Վարդավառի։			28

Ն. Տ.	Աղօսթոս Օր 31	ՕԳՈՍՏՈՍ	Բէպիւլ ախըր Օր 29	Ա. Լ.
1	Ե. կ. Սրցն. Վահանայ Գողթնց., եւ գինեայ կուս. եւ հօրն Փիլիպ. եւ մօր. Կղօղիայ, եւ երկուց եղբարցն։			28
2	Գ. ա. Սրբոցն Տրիփոնի Պարս. եւ Ովրանս. ճգնաւորին։			29
3	Գ. ակ. պահք։			30
4	Ե. Սրբոցն եւգին. Մակարիոսի. Վաղկրիոսի, Վարդերիոսի, Կանդիտոսի եւ Ակիւզասայ։			1
5	Ուր. կ. Պահք։			
6	Շբ. գ. եպեսոսի Ս. Ժող. երկու հարիւր հայրապետացն։			2
7	† Կիր. կ. Զ. Վարդավառի։			3
8	Ե. դ. պահք։			4
9	Գ. կ. պահք։			5
10	Գ. ա. պահք։			6
11	Ե. ակ. պահք։			7
12	Ուր. բ. պահք։			8
13	Եր. կ. Տօն Շողակաթի Սրբոյ Էջմիածնի, ըստ տեսլեան Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ։			9
14	† Կիր. գ. Վերափոխումն Ս. Աստուածածնին։			10
15	† Ե. կ. Բ. օր Վերափոխման (ցիշատակ մեռելոց։			11
16	Գ. դ. Գ. օր Վերափոխման։			12
17	Գ. դ. Դ. օր Վերափոխման։			13
18	Ե. ա. Ե. օր Վերափոխման։			14
19	Ուր. ակ. պահք։ Զ. օր Վերափոխման։			15
20	Շ. բ. Է. օր Վերափոխման։			16
21	† Կիր. բ. Ը օր Վերափոխման։			17
22	Ե. գ. Թ. օր Վերափոխման։			18
23	Գ. կ. Սրբոցն Յովակիմայ եւ Աննայի ծնողաց Ս. Աստուածածնի եւ կանանց իւղաբերից։			19
24	Գ. դ. պահք։			20
25	Ե. կ. Սրբոյն Երեմիայ մարգարէին։			21
26	Ուր. ա. պահք։			22
27	Շբ. ակ. Սրբոց Առաքելոցն Թովմայի Յակոբայ եւ Շմաւոնի։			23
28	† Կիր. բ. Գ. Վերափման գլուխ Յօտւոյ Ս. Աստուածածնի։			24
29	Ե. բ. Սրբ. Ստեփ. Ա. Նեղեցւոյն, եւ սրբ. վկայիցն, Գոհարինայ, Ծամրդէոսի, Տուլկիկոսի, եւ Ռատիկոսի։			25
30	Գ. գ. Սրբոց մարգարէիցն, Եզեկիէլի, Եզրի եւ Զաքարիայի հօրն Յովհաննու Մկրտչին։			26
31	Գ. կ. պահք։			27
				28

Ն. Տ.	Էյլուլ 0r 30	ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ	Ճեմագիւլ Էվվէլ 0r 29	Հ. Ա.
1	Կը. դմ. Սրբոցն Յովհաննու Կարապետին եւ Յորայ արդարոյն։			29
2	Ուր. դկ. պահք։			1
3	Շբ. աժ. Նիկ. Ս. Ժողովոյն երեք հարիւր տասնեւութ հայրապետց։			2
4	✠ Կիր. ակ. Դ. վերափոխման բարկ. Ս. Խաչի պահոց։			3
5	Կշ. բմ. Ա. օր պահոց Խաչի։			4
6	Գե. բկ. Բ. օր պահոց Խաչի։			5
7	Գե. գմ. Գ. օր Պահոց Խաչի։			6
8	✠ Կշ. գկ. Դ. օր. պահ. Խաչի եւ ոտն Ծննդ. Ս. Աստուածածնի։			7
9	Ուր. դմ. Ե. օր պահոց Խաչի։			8
10	Շբ. դկ. Տօն Ս. եկեղեցւոյ ինաւակաւոր Սրբոյ Խաչին։			9
11	✠ Կիր. աժ. Խաչվերաց։			10
12	✠ Կե. ակ. Տօն Խաչի (յիշատակ մեռելոց)։			11
13	Գե. բմ. տօն եկեղեցւոյ։			12
14	Գե. բկ. Տօն եկեղեցւոյ պահք։			13
15	Կը. գմ. Տօն եկեղեցւոյ։			14
16	Ուր. գկ. Տօն Խաչի պահք։			15
17	Շբ. դմ. Տօն Խաչի։			16
18	† Կիր. դկ. Բ. Խաչի. (բարեկենդան վարագայ Խաչի)։			17
19	Կե. աժ. պահք. Սրբոցն Մամասայ, Փիլիկտիմոնի եւ Սիմէօնի Սիւնակեցւոյն։			18
20	Գե. ակ. պահք. Սրբոց կուսանացն. Փիլիպոնեայ եւ Մարիանեայ, եւ Շուշանայ դստերն մեծին Վարդանայ։			19
21	Գե. բմ. պահք։			20
22	Կը. բկ. պահք. Սրբոց հայրապետացն Բարաղամու, Անթիմոսի եւ Երանոսի։			21
23	Ուր. գմ. պահք։			22
24	Շբ. գկ. Սրբոցն Դէոդրայ զօրավարին, Ադոկտոսի եւ Ռամանոսի երգեցողին։			23
25	† Կիր. դմ. Դ. Խաչի վարագայ Ս. Խաչ։			24
26	Կե. դկ. Սրբոցն Դաւթի Դվնեցւոյն, եւ Սրբոց վկայիցն Ղամբէոսի եւ Ղամբէուհւոյն։			25
27	Գե. աժ. Սրբոցն Եւստաթէոսի եւ կնոջ նորա Թէոփիստոսի, եւ Սրբոցն կուսանացն, Երմոնեայ եւ Նեքտարիոնեայ։			26
28	Գե. ակ. պահք։			27
29	Կը. բն. Սրբոց իշխանացն Սահակայ եւ Համազասպայ։			28
30	Ուր. բկ. պահք։			29

Ն. Տ.	Թէօրիճի էվվէլ 0r 31	ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ	Ճէմազիւլ ախր 0r 29	Լ. Ա.
1	Շբ. գծ. Սրբոց եօթանասնեան եւ երկու աշակերտացն Քրիստոսի			30
2	✻ Կիր. գկ. Դ. Խաչի։			1
3	Բշ. դծ Սրբոցն Փոկաս. հյրպ. եւ երանոսի հետեւողին առաք։			2
4	Դշ. գ՛ Սրբոց կուս. Թեկղի, Վառվառեայ եւ Գեղիքեայ։			3
5	Դշ. ածխ. պահք։			4
6	Եշ. ակ. Սրբ. Պանդ. բժշ. երմոյեայ քհն. եւ եպրաքսեայ կուս։			5
7	Ուր. բծ պահք։			6
8	Շբ. բկ. Սր. Թրգմչ. վարդ. մերոց Մեսր. եպիշէի Մովս. քերթ. Դաւթ. անյիթ. Փիլ. Գրիգ. Նիւսաց. եւ Ներս. կլայեցւոյն։			7
9	✻ Կիր. գծ. Ե. Խաչի։			8
10	Բշ. գկ. Գիւտ նշխարաց Սրբոյն Գրիգորի Աղուանից կաթողիկոսին եւ սրբոց. հարցն Թաթլոյ, Վարոսի եւ Թումասու։			9
11	Դշ. դծ. Սրբոցն առաքելոցն Անանայի, Մաթթի, Բառնաբայ, Փիլիպպոսի Յոհաննու, Շիղայի եւ Սիդիանոսի։			10
12	Դշ. դկ. պահք։			11
13	Եշ. ածխ. Սրբոցն Դիոնէսիոսի Արիսպագացւոյ եւ Սր. առաքե.։			12
14	Ուր. ակ. պահք։			13
15	Շբ. բծ. Սրբոց աւետ. Մատթէ. Մարկ. Ղուկ. եւ Յովհաննու։			14
16	† Կիր. բկ. Զ. Խաչի։			15
17	Բշ. գծ. Սրբոցն Պանտիմիանոսի հայր. եւ Յովս. Աստուածահօրն։			16
18	Դշ. գկ. Սրբ. Թէոդ. քհնյ. եւ Ջեն. զին. Մակարեայ։			17
19	Դշ. դծ պահք։			18
20	Եշ. դկ. Սրբոց Խարիթեանց. եւ Սրբ. վկ. Արաեմիայ եւ Քրիստափորի, եւ երկուց կանանցն Կալենիկ. եւ Ակիւլինեայ։			19
12	Ուր. ածխ. պահք։			20
22	Շբ. ակ. Սրբ. երկ. վարդ. Ռեթէոսի, Դիոնէսի. Սեղբեստրոսի Աթանասի, Կիւրղի Երուսաղէմացւոյն, Եփրեմի Խուրին։			21
23	† Կիր. բծ. Լ. Գիւտ Խաչ։			22
24	Բշ. բկ. Սրբ. Անաստ. քհնյ. եւ Վար. Թէոդորիտեայ եւ որդւոց նորա եւ որք ընդ նմա կատարեցան։			23
25	Դշ. գծ Սրբ. Հիւպերիքեանցն որք Սամուսատ կատարեցան։			24
26	Դշ. գկ. պահք։			25
27	Եշ. դծ Սրբոցն Սեւերիանոսի Սեբ. եւ Բաքելայ ծնողն. եւ ութսուն եւ չորից աշակերտաց նորին։			26
28	Ուր. դկ. Պահք։			27
29	Շբ ածխ. Սյրոյն Յովհաննու Ոսկեբերան Հայրապետին։			28
30	† Կիր. ակ. Ը. Խաչի։			29
31	Բշ. բծ. Սրբոցն Ստեփանոսի Հռովմայ հայրապետին, եւ քահանայիցն, սարկաւագաց եւ ժողովրդոց։			1

Ն. Տ.	Թէօրիկի սանի 0r 30	ՆՈՅԵՄԲԵՐ	Թէօրիկի սանի 0r 30	Լ. Ա.
1	Գ֊ց. բկ. Սրբոցն Ակիփսիմեայ եպսկոպ. Յովսէփայ քահանային։			2
2	Գ֊ց. գծ. պահք։			3
3	Ե֊ց. գկ. Սրբ. հյրպ Մետրոփանոսի, Ադիքսանտրոսի եւ Պօղոսի Խստովանողին, եւ Սրբ. Նոտարացն Մարկիանոսի։			4
4	Ուր. դծ. պահք։			5
5	Շբ. դկ. Սրբոց հրշ. Գար. եւ Միք. եւ ամենայն երկն. զօրացն։			6
6	✱ Կիր. ած. Թ. Խաչի։			7
7	Ե֊ց. ակ. Սրբ. Մել. Անտր. հայ. եւ Մինաս. եգիպտացւոյն եւ միւս Մել. եպս. Բուրայ քհն. եւ Շինուդ սարկաւագին։			8
8	Գ֊ց. բ֊ն. Սրբ. Դեմետրեայ վկ. Բասիլիսկոսի քահանային։			9
9	Գ֊ց. բկ. պահք։			10
10	Ե֊ց. գծ. Սրբ. Գուրաս., Սամս., եւ Աբի. սարկ, Ռաւան. վիայնակեցին, մանկ. խոստ. եւ Հիւս. զինուորին։			11
11	Ուր. գկ պահք։			12
12	Շբ. դծ. Սրբ. առաքելոցն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի։			13
13	✱ Կիր. դկ. Ժ. Խաչի։			14
14	Ե֊ց. ած. Սրբ. Անդ. զօր., եւ բան. նորին կալ. եւ Դոմն. վկ.։			15
15	Գ֊ց. ակ. Սրբ. Անդ. եւ կնոջ. նորա Անատ, Թէոդորոսի։			16
16	Գ֊ց. բծ. պահք։			17
17	Ե֊ց. բկ. Սրբոցն Աբր. եւ Խորենայ եւ անարծաթ բժշկացն Կոզմայի եւ Դամիանոսի, եւ Աստուածատրոյ վկային։			18
18	Ուր. գծ. Պահք։			19
19	Շբ. գկ. Տօն ամե. Սրբ. հնց. եւ Նորոց յայտ. եւ անյայտից։			20
20	✱ Կիր. դծ. ԺԱ. Խաչի։			21
21	✱ Ե֊ց. դկ. Ա. օր պհց. Յիս. եւ Տօն Ընծ. Ս. Աստուածածնի։			22
22	Գ֊ց. ած. Բ. օր պահոց յիսնակաց։			23
23	Գ֊ց. ակ. Գ. օր պհց. յիսնակաց։			24
24	Ե֊ց. բծ. Դ. օր պհց. յիսնակաց։			25
25	Ուր. բկ. Ե. օր. պհց. Յիսնակաց։			26
26	Շբ. գծ. Սրբ. Դրիգ. սքանչել. Նիկող սյոսի Հայրապետին եւ Միւռոնայ հայրապետին։			27
27	✱ Կիր. գկ. Ա. յիսնակաց։			28
28	Ե֊ց. դծ. Սրբէց կուսանաց. Յուլիանայ եւ Վասիլուհւոյ։			29
29	Գ֊ց. դ֊. Սրբոյն Ղուկիանոսի քահանային, եւ Սրբց. Տարագոսի, Պրոպոսի, Անդրոնիկոսի եւ Ննեսիմեա, եւ այլոց աշակերտացն Սրբոցն Պօղոսի։			30
30	Գ֊ց. ած. պահք։			1

Ն. Տ.	Բեաճուցի էվվէլ Օր 31	ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ	Շապաճ Օր 30	Լ. Ա.
1	Երե. ակ. Սրբո. կղե. հյր. եւ Բգրտ. Տոռմ. Եպիսկոպոսին,			2
2	Ուր. բժ. պահք,			3
3	Երք. բկ. Սր. Առ. ես առաջին Լուս. Թադէոսի եւ Բարդողիմէոս,			4
4	✻ Կիր. զծ. Բ. Յիսնակաց,			5
5	Բե. գկ. Սրբ. Գեն. եպսկ. եւ Մերկ. գին. եւ ցակով եւ իրա.,			6
6	Գե. դժ. Նախվկ. եւ Անդ. Թա.գ. մերոյ Սրբ. Սրգարու,			7
7	Գե. դկ. պահք:			8
8	Երե. ած. Սր. հարց. եգիպ. Պօղոս. Պօլս. Մակարայ Յովհաննու Գերնեցւոյ, Յով. կարճահասակ կին, Նեղոսի, Արեւելի,			9
9	Ուր. ակ. պահք, Յոյն Թ. Ս. Աստուածածնի յԱննայէ,			10
10	Երք. բժ. Սրբ. Նիկողայոսի Զմիւռնիոյ Սքնչ. հայրապետին,			11
11	✻ Կիր. բկ. Գ. Յիսնակաց,			12
12	Բե. գժ. պահք, Սրբոց. Մինասեայ, Երմոգենայ, եւ Դրաքոսի,			13
13	Գշ. գկ. պահք. Սր. Կուռ. հայրպ. եւ Շմաւոնի ազգականին Քրիս. Պողիկարպոսի հայր. Զմիւռ. եւ վկայից,			14
14	Գշ. դժ. պահք,			15
15	Երե. դկ. պահք, Սրբոցն Եւստ. Օգս. Եւգի., Ովրեսդեսի,			16
16	Ուր. ած. պահք,			17
17	Երք. ակ. Սր. Ցակր. Մծր. հայպ. Մարուգ. ճգ. Մելտ. եպսկ,			18
18	✻ Կիր. բժ. Դ. Յիսնակաց,			19
19	Բե. բկ. Սր. հայ. Իգնատ. Ադդէի եւ Մարութայի եպսկոպոսին,			0
20	Գե. գժ. Սրբոց Թէոպ. եպսկ. եւ Թովմա. վկային եւ չորից զինուորացն, Բասո. Եւսեբի, Եւտիքի եւ Բասիլիդեայ,			21
21	Գե. գկ. պահք,			22
22	Երե. դժ. Սրբոց կուս. Ինդ. եւ Դոմնայի, Դղերիկոսի քհնյ, եւ երկուց բիւր. որք այրեցան յեկեղեցին Նիկոմիդացւոց,			23
23	Ուր. դկ. պահք,			24
24	Երք. ած. Սրբց. Դաւթ. մարգ. եւ ցակոբայ առաքելոյն,			25
25	✻ Կիր. ակ. Ե. Յիսնակ,			26
26	Բե. բժ. Սր. Ստեփ. Նիվկ. եւ առաջին մարտիրոսին,			27
27	Գշ. բկ. Սրբոց առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի,			28
28	Գե. գժ. պահք,			29
29	Երե գկ. Սրբոց Որդւոց Որոտման, ցակոբայ առաքելոյն եւ Յովհաննու Աւետարանչին,			30
30	Ուր. դժ. Ա. օր պահոց Ծննդեան,			1
31	Երք. դկ. Բ. օր պահոց Ծննդ. եւ Սրբ. Բարսեղի հայր եւ նղ բօրն նորին Գրիգորի Նիւսացւոյն, Սեղբեստրոսի Հռովմայ հայրապետին եւ Աբրոյ եփրեմի,			2

ՏՊԱՐԱՆ

ԿԱՋՄԱՏՈՒՆ **Յ. Մ. ԱԷԹԵԱՆ** ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ 1900

Կ. Պոլիս Ջահմահիըլար խօզուրու բիւ 30

Կը ստանձնէ ամէն տեսակ տպարանական գործեր։

Խիստ մաքուր եւ դիւրամատչելի պայմաններով կը տպէ գրքեր, հանդէսներ, պրօշիւրներ. աֆիշներ, ֆեր-բարներ, քար-թեր, եւ կը ստանձնէ հրատարակչական գործեր։

Իր կազմատան մէջ կը կազմուին ամէն տեսակ տետրակներ ու գրքեր, տոկուն եւ ճաշակաւոր կերպով։

Պատրաստ ունի եւրոպական ու տեղական առեւտրական ո դպրոցական տետրակներ, գրենական պիտոյքներ, դիւրամատչելի գիներով։

Խիստ աժան կերպով կը պատրաստէ վարժարաններու յատուկ, իրենց անունով տետրակներ։

Հրատարակած է եւ կը վաճառէ նաեւ հետեւեալ գիրքերը.

1. Երեք տարի Աւժանիթիւնի մէջ (արկածալից վէպ) 30 դր. **2. Երեք հրացանակիրները** Ա. Տիւմայի, 4 հատոր, 300 դրը. **3. Ագգային ջոջեր** Ե. Ե. Պարոնեանի, 125 դր. **4. Տաթեւ,** Գրական Տարեցոյց 1925ի. 150 դրը. **5. Բառարան հայ-Ֆրանսերէն** Ե. Տէմիրճիպաշեանի Բ. Տիպ. 200 դրը. **6. Աստուածներ ծարաւի են,** Անաթօլ Ֆրանսի, 125 դրը. **7. Գաղտ տարի եօթը,** Ա. Տիւմայի, 4 հատոր, 450 դրը. **8. Անոյշ հոգիներ,** Տիկին Զ. Հ. Աւետեան, 80 դրը. **9. Սիրոյ զոհեր,** 100 դրը. **10. Երբ պատանի եմ,** Ե. Օշականի, 50 դրը. **11. Կին, նապ, Փինի,** Փոլ եր Քօֆի, 75 դրը. **12. Հազար եւ մէկ գիշերներ,** 6. հատոր լաթակազմ, 650 դրը. **13. Գերի՞... թէ թագուհի,** 60 դրը. **14. Մօնթէ-Քրիսթօ,** Ա. Տիւմայի, 6 հատոր, 650 դրը. **15. Բառարան Քրանս. հայերէն,** Բ. տիպ. յաւելեալ եւ նոխացեալ, լաթակազմ 400 դրը. **16. Սեղծ հանճարներ,** 70 դրը. **17. Պատմ. Հայ ձայնագրութեան** 80 դրը. **18. Նէօէի տիլ** 100 դրը **19. Թագաւորին կնիկը,** 150 դրը. **20. Թափառական Հրեայ** 600 դրը., **21 Երէցեան Սօճատ** 50 դրը. **22. Հանի աղային արկածը** 25 դրը. **23. Բառարան Անգ. Հայ Վ.** Ճակոբեան, 500 դրը. **24. Դաղճիք Բարիզու,** 600 դրը., **25. Կարեւորութենէ զուրկ կին մը,** 50 դրը, **26. Թուաբանութիւն** Լրացուցիչ դասընթացք Պ. Պ. Աստուճի, 175 դրը.։

Ասոնցմէ զատ կան նաեւ վիպական, զրական եւ դասական կարգ մը գործեր։

Բարեգործական հաստատութեանց մասնաւոր զեղչ։

ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ Վ. ՍԵՄ. ՆԱԽԱԳԱՀ

ԿԱԶԻ ՄՈՒՍԹԱՖԱ ՔԷՄԱԼ ՓԱՇԱ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

Հանրապետութեան Նախագահ	ԿԱԶԻ ՄՈՒՍԹԱՖԱ ՔԻՄԱԼ ՓԱՇԱ
Նախագահի	ՔԵԱԶԻՄ ՓԱՇԱ

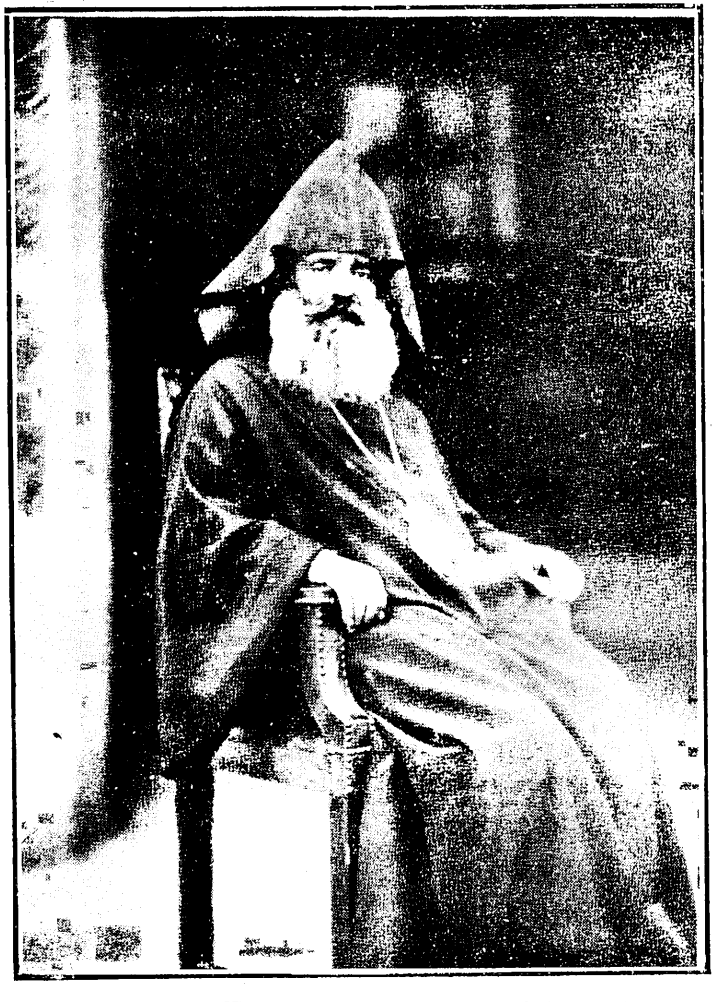
ԴԱՐՁԱՎԱՐՆԵՐՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Վարչապետ	ՀՍՄԻԹ ՓԱՇԱ
Արտաքին Գործոց	Տօքթ. ԹԱՎՖԻՔ ՐԻՒՇՏԻՒ ՊԷՅ
Ներքին Գործոց	ՇԻՒՔՐԻ ԳԱՅԻ ՊԷՅ
Ազգ. Պաշտ. եւ Ծովային	ՋԷՒՔԱՅԻ ՊԷՅ
Եկեղեցական Գործոց	ՄՈՒՍԹԱՖԱ ԱՊՏԻՒԼԼԱՔ ՊԷՅ
Տնտես. եւ Առեւտ. Գործոց	ՄՈՒՍԹԱՖԱ ՇԷՐԻՖ ՊԷՅ
Հանրօգուտ Շինութ. Գործոց	ՀԻԼՄԻ ՊԷՅ
Դատական Գործոց	ԵՈՒՍՈՒՖ ՔԻՄԱԼ ՊԷՅ
Կրթական Գործոց	ԷՍԱՏ ՊԷՅ
Առողջապահական եւ Ընկերային Օժանդակութեան Գործոց	Տօքթ. ՐԻՃԱԻ ՊԷՅ

ՊԱԼՄԱՑ ԽՈՒՍԱՓԱԼՈՒԹԻՒՆ

Կուսակալ եւ Քաղաքապետ	ՄՈՒՀԻՏՏԻՆ ՊԷՅ
Փ. Զօրապահակի Հրամանատար	ՇԻՒՔՐԻ ՆԱՅԻԼԻ ՓԱՇԱ
Ոստիկանութեան Տնօրէն	ԱԼԻ ՐԻԶԱ ՊԷՅ

AVO

Տ. ԹԱՐԿՄԱՄ Ս. ԱՐԻՑԿԱՆ. ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՆ

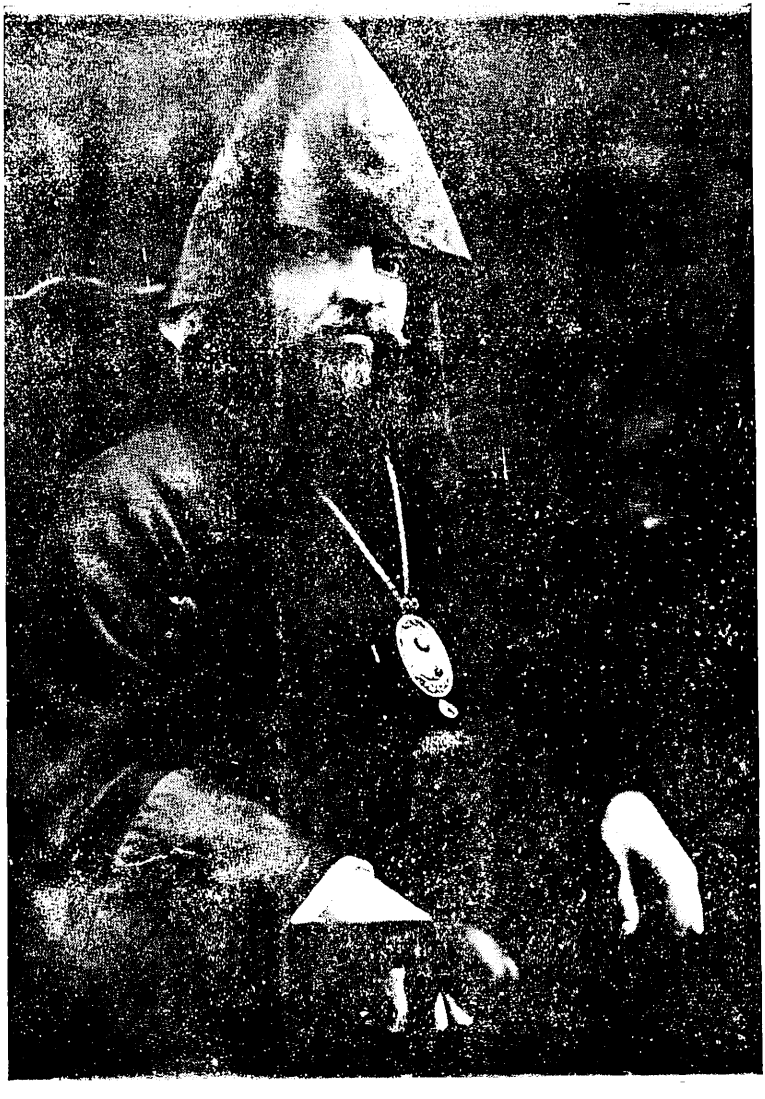
Պատրիարք Ս. Աթոռոյն երուսաղէմի

Տ. ՄԵՍՐՈՊ Ս. ԱՐՔԵՊԱՍԿ. ՆԱՐՈՒՇԵՍՏՆ

Պատրիարք Հայոց Թուրքիոյ

AVO

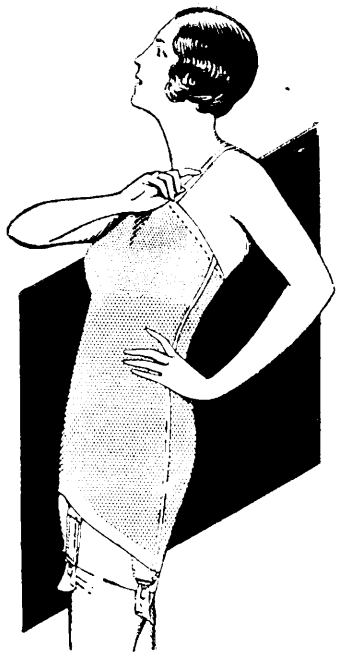

Տ. ԽՈՐԻՆ Ս. ԱՐԾԻՊ. ՄՈՒՐԱՏՏԷՓԵԱՆ
կաթողիկոսական Տեղակալ Ս. Էջմիածնի

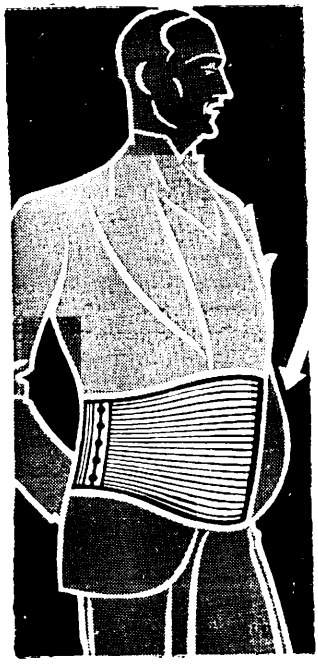

Տ. Տ. ՍՈՒՐԵՆ Ը. Կաթողիկոս ԽՍՀՄ ԵՒ ԱՄԵՆԱՅՆ

ԱՀԱԽԱՍԻԿ . . . . . .
ԱՈՒԱԶԴԱԿԱՆ . . . .
ԳՕՏԻՆԵՐՈՒ . . . . . .
ԳԼՈՒԽ ԳՈՐԾՈՑԸ . .

Տոկուն եւ մասնաւոր հիւսուածքով վայելուչ Roussel գօտին ամենավերջին նորաձեւութեան համեմատ պատրաստուած ըլլալով Ձեր մարմնոյն փափաքուած համաչափութիւնը եւ Ձեր երանքին շնորհալիութիւնը, փափկութիւնը, ճկունութիւնը, ինչպէս նաեւ ուղիղ կեցուածք մը կ'ապահովէ։ Իմանալով մեր վաճառատունները պահանջեցէք մեր պատկերազարդ քաթալոկները։

Մեր հիւսուածքներուն Ձեր մարմնոյն կատարելապէս յարմարցնելու փափաքը հարկադրած է մեզ գանոնք վաճառել Բերայի մեր վաճառատուներէն։

Ա.ՑԵՐԵՄԻՈ ՄԱՔՐՄԻՆԸ ԴԱՐՁ ՑՅԱՒԱՌՈՒԹԵԱՆ,

ՌՈՒՍԷԼ ԳՕՏԻՆԵՐԸ

Մարմինը կը նրբացնէ եւ ինքնիրեն տեղի ունեցած մարձումով զայն կը նիհարցնէ։ Մասնաւոր ճնշում մը եւ հիւսուածքին առաձգական ուժգնութիւն մը կ'ուղղէ այսինքն պէտք եղածին չափ երկարելու ընդունակութիւնը մարմնոյն երկու կողմն ալ կ'ուղղէ։ Չեզ կ'երիտասարդացնէ, Ձեր մարմինը կը կանոնաւորէ եւ կը վայելչացնէ։

Անհամբեր դիմելու եւ կամ ապրանք ընդունելու պարագային հաճեցէք Ձեր որովայնին տրամագիծը եւ մէջքին քաթէդութիւնը սանթիմէթրով նշանակել։

Բարիզի մէջ միակ վաճառատեղին

J. Roussel
Paris

ԲԵՐԱ ԹԻՒՆԵԼԻ ՀՐԱՊ. 12
Թէլ. Բերա 3727

ԲԵՐԱ ԻՍՔԻԼԱԼ ՃԱՏ. 385
Թէլ. Բերա 4509

L'ajustement parfait de nos créations nous oblige à ne les vendre que dans nos magasins.

ԳԻՆ 200 ՐԲ.

Արտասահմանի համար 1,50 ՏՈԼԱՐ.